ȘAMANISMUL

Călătorie între două lumi

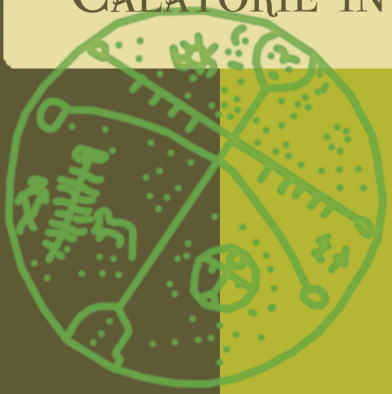

Octavian Simu

EDITURA
HERALD

ȘAMANISMUL

CĂLĂTORIE ÎNTRE DOUĂ LUMI

Octavian Simu este un recunoscut specialist în cultura şi civilizaţia Extremului Orient. Cărţile scrise în aceste domenii evidenţiază preocupări dintre cele mai diverse: Dicţionar de literatură japoneză (Albatros, 1994); Mitologia japoneză (Saeculum, 2005); Lumea teatrului japonez (Vestala, 2006); Arhitectura japoneză veche (Paidea, 2006); Budismul japonez: istorie, doctrină şi tradiţii (Herald, 2007); Shinto-Calea Zeilor (Herald, 2008). Civilizaţia japoneză tradiţională (Herald, ed.3, 2011)

În afara lucrărilor de specialitate, Octavian Simu este autorul unor lucrări de proză, memorialistică şi poezie: Popasul (Cartea Rom., 1975); Drumeţul fără toiag (Eminescu, 1977); Pecetea dragonului (Eminescu, 1980); Prizonierul deşertului (Cartea Rom., 1985); Adagio de toamnă (Sanctuar, 2006), Herghelia verde (Herald, 2008).

ISBN 978-973-111-212-1

Octavian Simu

ȘAMANISMUL

Călătorie între două lumi

EDITURA HERALD
București, 2012

Redactor:
Radu Duma

Realizare grafică:
Teodora Vlădescu;

Lector:
Corneliu Diaconu

© Toate drepturile asupra prezentei versiuni în limba română aparţin Editurii Herald. Reproducerea integrală sau parţială a textului sau a ilustraţiilor din această carte poate fi făcută numai cu acordul editorului.

„…omul nu este decât o creatură de o zi,
iar memoria sa, un vis de o noapte."

Sir James George Frazer

Cuvânt înainte

A scrie astăzi despre șamanism este mult mai complicat decât în urmă cu câteva decenii. Șamanismul străvechi este, poate, bine cunoscut din studiile, eseurile și cărțile apărute până acum. Între timp câteva dintre manifestările sale au renăscut și se prezintă parțial modificate. Șamanismul s-a diversificat, s-a nuanțat, are alte valențe practice și conceptuale. Oricum ar fi, el nu poate fi ignorat sau pus în paranteză deoarece este unul din cele mai vechi și mai statornice fenomene religioase și sociale. Merită, așadar, să fie cunoscut și descifrat din multiple perspective și interpretat potrivit dimensiunii sale culturale și spirituale.

Fiecare generație de cercetători este îndreptățită să-și contureze propria opinie despre șamanism, cu atât mai mult cu cât în prezent el este încă viu, ba chiar s-a reactivat și a fost reconsiderat alături de noile curente spirituale și religioase apărute, cărora le-a devenit un aliat complementar. Mai mult, șamanismul a reprezentat dintotdeauna o sursă de cunoaștere despre unele adevăruri etern omenești.

La începuturile sale omul a resimțit, firește, o teamă de necunoscut, de inexplicabil. Aceasta a dat naștere în mentalul omenesc primilor germeni ai unei forme rudimentare de gândire religioasă.

Cu mult înainte ca civilizațiile bine constituite, coerente în sine, să-și fi oficializat o religie proprie, oamenii au simțit nevoia să stabilească o legătură cu ceea ce a însemnat pentru ei domeniul sacrului. Sacralitatea era reprezentată prin făpturi divine, prin evenimente cosmice, prezențe misterioase, invizibile, dar active în dirijarea destinelor omenești. Alături de acestea s-au adăugat mai apoi, cu aceeași autoritate, și morții

comunităţilor, strămoşii, întemeietorii care trecuseră într-o altă lume, restrânşi imaginar doar la o anatomie spirituală, acorporală. Această sacralitate polimorfă nu putea fi trecută cu vederea de oamenii primitivi ai Neoliticului, de pildă, dimpotrivă ea era recunoscută, respectată, evocată şi implorată pentru a oferi ajutor. Fragilele fiinţe omeneşti aveau nevoie de un punct de reper şi de sprijin în imensitatea necunoscută a Universului, de un element de legătură.

Omul mărunt nu putea îndrăzni, şi nici nu avea resursele necesare pentru a comunica direct cu divinitatea. În consecinţă, în mod spontan, s-a impus necesitatea depistării în sânul comunităţii a acelei persoane capabile să ia legătura cu entităţile divine. Era nevoie de un mesager, un mijlocitor înzestrat cu virtuţile potrivite pentru a intermedia între lumea profană şi cea sacră. Susţinerea dialogului cu zeităţile, cu spiritele nevăzute, dar prezente peste tot în mediul înconjurător, i-a revenit atunci celui „ales" pe care astăzi îl denumim *şaman* printr-un termen stabilit în mod convenţional şi acceptat până la urmă de toată lumea.

Oricât au evoluat mai apoi diferitele religii importante, unele dintre practicile şamanice s-au strecurat în fiecare formă religioasă, în ritualuri, ceremonii, tradiţii, în manifestări periodice. Iată de ce nu este inutil să revedem acum situarea şamanismului în contemporaneitate.

Prin variantele şi nuanţele apărute între timp, şamanismul nu mai este astăzi o structură unitară. Cu alte cuvinte, de aici încolo se poate vorbi, la plural, despre *şamanisme,* raportându-ne la particularităţile fiecărui model în parte.

Asupra şamanismului, studiindu-l, s-au aplecat foarte mulţi cercetători ce pot acoperi domenii extrem de numeroase. În prezent „morfologia" fenomenului şamanic poate, şi trebuie, analizată şi descrisă din perspectiva istoricului religiilor, a etnologului, psihologului, antropologului, sociologului, filosofului şi chiar a esteticianului. Psihologul ne poate desluşi, într-un fel, cum se justifică în unele cazuri selectarea candi-

daţilor la îndeletnicirea de șaman, etnologul aduce în lumină suportul cultural al unui viitor șaman, sociologul precizează poziţia lui în comunitate, atât în cea tribală de odinioară, cât și în cea a lumii globalizate de azi. Studiile fenomenologului identifică, eventual, principiile doctrinare, miezul de înţelepciune omenească sădit în desfășurările rituale sau ceremoniale din practicile șamanice.

Despre șamanism se pot spune enorm de multe lucruri. În același timp, există, ca sinteză, un nucleu de date definitorii, esenţiale, ale manifestărilor lui, ușor de schiţat în câteva vorbe, pe o singură pagină.

Ce rezultă de aici? Că este dificil de găsit forma cea mai potrivită de prezentare și de ales dimensiunea adecvată a informaţiilor, printr-o dozare rezonabilă, satisfăcătoare. În consecinţă, în alcătuirea de faţă am ţinut seama de vastitatea subiectului „șamanism" și de nevoia de a condensa informaţiile într-un spaţiu editorial echilibrat pentru a nu dilua conţinutul cu detalii nesemnificative. În același timp am avut grijă, atât cât ne-a stat în putinţă, să nu omitem ceva esenţial sau definitoriu privind șamanismul. Ca atare, ne-am mulţumit să trecem în revistă numai o parte din ceea ce se știe astăzi despre șamanism.

Întrucât șamanismul este un fenomen în veșnică dinamică, modelare și adaptare la momentul istoric parcurs, semnalăm doar particularităţile lui în evoluţie și „actualizăm" punctele de vedere care continuă să îi intereseze pe cei preocupaţi de înţelesurile metafizice conţinute.

Prin lucrarea noastră ne încumetăm să adăugăm încă o pagină la cele apărute anterior cu speranţa că va incita curiozitatea cititorilor, că va spori interesul pentru cunoașterea și investigarea șamanismului, pornind de la convingerea că rămâne un element socio-religios ce va caracteriza întotdeauna trăirea spirituală a omului.

1 Obiectul

Oricât s-ar strădui cineva să situeze șamanismul în rândul religiilor clar constituite, cu doctrine specifice bine individualizate, nu ar avea succes. Șamanismul nu este și nici nu poate fi o religie în adevăratul înţeles al cuvântului. El nu posedă un întemeietor, o doctrină stabilită limpede, referinţe (texte) scrise cu conţinut teologic și nici ierarhie sacerdotală, lăcașuri de cult sau alte elemente proprii unei religii.

Cu toate acestea, șamanismul, *obiectul* prezentării în lucrarea de faţă, se exprimă în domeniul religiosului, al necesităţii perceperii sacrului și al dialogului de nuanţă metafizică iniţiat între oameni și existenţele invizibile, supranaturale, intuite a fi prezente în preajma noastră sub o formă sau alta, fie ca spirite, duhuri, demoni, fantome, fie ca divinităţi de tot felul.

Dincolo de legătura cam „subţire" care se stabilește între omul înzestrat cu capacităţi paranormale – șamanul –, pe de o parte, și lumea spiritelor, pe de alta, motivaţia acestei comunicări speciale este în realitate una de ordin practic, concret. Ea implică obţinerea binelui pentru om, a sănătăţii și prosperităţii, și evitarea, eliminarea sau înlăturarea împrejurărilor nefavorabile sau chiar malefice pentru grupările omenești. Cu alte cuvinte, șamanul apelează în activitatea sa la sprijinul lumii de dincolo. El este un intermediar, un mediator între profan și sacru.

S-a afirmat de multă vreme că profeţii şi iniţiaţii au îngăduinţa să fie intermediari între om şi divinitate. În mod firesc, şamanii, nişte iniţiaţi, pe lângă alte calităţi, au dovedit adeseori că sunt nişte profeţi.

Unele scrieri definesc şamanismul drept o religie animistă primitivă, bazată pe credinţa că cei ce o slujesc în folosul oamenilor pot influenţa spiritele, aflate peste tot, în orice element al naturii. O asemenea definiţie luminează doar o parte de adevăr.

Nu ne încumetăm, desigur, să propunem aici vreo definiţie fără cusur, ci ne vom rezuma să descriem în continuare, pe cât posibil, doar acel tablou atât de mozaicat al şamanismului, aşa cum s-a manifestat el peste tot în lume şi dintotdeauna.

În realitate şamanismul nu este mai mult decât un sistem de practici magice, simbolice şi spirituale, bazat pe o anumită concepţie rezultată din dinamica unor credinţe variabile.

Şamanismul este o experienţă mistică trăită în religiile indigene şi caracteristică lor. Nu trebuie să înţelegem prin aceasta că şamanul este sau a fost doar un mistic, el s-a manifestat mai mult ca un apărător şi un păstrător al învăţăturilor (experienţelor) tradiţionale ale tribului său.

Diversificarea şamanismului, cum se va vedea, s-a manifestat neîncetat. Multiplicarea înfăţişării lui a depins de condiţiile geografice şi de momentele istorice în dinamica lor. S-a constatat însă că între diferitele zone geografice şamanismul a reliefat un fapt cât se poate de real, anume existenţa conexiunilor genetice reciproce cu efect concret asupra asemănărilor şi deosebirilor dintre variantele de şamanism apărute. Numeroasele versiuni ale şamanismului au avut ca punct de întâlnire şi asemănare o anumită formă de sacralizare a naturii, apropiindu-se astfel de animism. Astăzi acea atitudine a oamenilor din trecut, care s-a exprimat prin venerarea forţelor ascunse ale naturii, poate fi atractivă şi pentru mişcarea ecologistă.

Se înţelege că nu poate fi stabilită nici măcar cu aproximaţie vechimea șamanismului, a acestui sistem simbolic de mediere între făpturile omenești și cele supranaturale.

Șamanismul a început să fie observat mai atent și analizat de lumea „civilizată" abia în ultimele trei sau patru secole, dar el a existat cu certitudine din cele mai vechi timpuri, poate din Paleolitic, în formele sale simple, rudimentare, sau poate chiar de la apariţia omului pe pământ, așa cum susţin unii cercetători. În întreaga lui complexitate, însă, șamanismul „clasic" s-a ilustrat abia la vremea constituirii societăţilor tradiţionale din arealul siberian în care existenţa oamenilor se baza în principal pe vânătoare.

În gândirea șamanică a existat o legătură fundamentală între vânătoare și șamanism. Rădăcinile șamanismului se află în traiul de fiecare zi al vânătorului. Acesta avea nevoie mereu de acţiunea șamanului, aflat în legătură cu spiritele ajutătoare atunci când era în transă, pentru a izbuti o vânătoare de succes care să-i asigure supravieţuirea. Cum vom vedea, între vânătoare și șamanism interdependenţa structurală s-a dovedit ulterior tot mai complexă. S-a adăugat și o alianţă matrimonială între lumea spiritelor animalelor, deci a supranaturalului, și șamanul, omul de legătură. Altfel spus, o înrudire între profan și sacru, spre a se asigura ajutorul primit de oameni în îndeletnicirea lor de vânători.

Socotim, așadar, că șamanismul poate fi considerat una din cele mai vechi forme cunoscute de manifestare a spiritualităţii. Mircea Eliade afirmă că șamanismul este cea mai veche și mai larg răspândită tradiţie ocultă. Michel Perrin definește șamanismul ca unul din marile sisteme imaginate de spiritul uman în diversele regiuni ale lumii pentru a da sens evenimentelor și a acţiona asupra lor. În sfârșit, Ake Hultkantz prezintă șamanismul ca pe un complex cultural magico-religios întrucât lumea supranaturală este, firește, cea a religiei, ceea ce probează rolul religios jucat de șamanism. Acest fenomen religios și magic arhaic s-a răspândit peste

tot în lume și s-a perpetuat până în zilele noastre cu adaptări de necesitate legate de schimbările istorice și sociale, uneori cu poticniri, cu inhibiții, alteori cu reveniri și revigorări, de fiecare dată exprimând nuanțe multiple.

Unele elemente ale șamanismului sunt, evident, arhaice, dar ele s-au adaptat pe parcursul timpului la diverse structuri religioase. Componentele structurale ale șamanismului au precedat variatele religii de mai târziu însă nu au putut acoperi în întregime viața religioasă a vreunei comunități. Poate că nu este hazardat să apreciem că aproape toate religiile cunoscute și culturile apărute își regăsesc rădăcinile în șamanism, ceea ce îi confirmă universalitatea. Dar, nu numai atât. Șamanismul, fiind cel mai vechi sistem de cunoaștere a lumii, în mare, și a sinelui, în mic, a facilitat încă din vremurile ancestrale conștientizarea valorii existenței omenești, manifestându-se astfel la modul spiritual cu mult înainte de a fi apărut și a se fi conturat instituțiile religioase sau politice.

Excurs etimologic

Termenul „șamanism" a intrat în folosința limbilor de largă circulație prin intermediul limbii ruse mulțumită protopopului Avacum Petrov Kondatiev (1620-1682) aflat în slujba catedralei din Kazan. Dintr-o curiozitate explicabilă pentru un cleric al acelor vremuri, el a făcut unele observații elementare de ordin etimologic, social și religios asupra populației tunguse din Siberia. Atunci a preluat și termenul de *șaman*. Noțiunea s-a răspândit în mod firesc de la sfârșitul secolului al XVII-lea încolo în toată Siberia, a trecut apoi în nordul și centrul Rusiei asiatice, ulterior în Tibet, Nepal, Laponia, precum și în teritoriile amerindiene. A fost preluat desigur în limbile europene, în franceză ca *chaman*, cuvânt apărut oficial după anul 1842, iar în engleză redat ca *shaman.*

Lingviștii au încercat să identifice adevărata origine (sursă) a cuvântului *șaman*. O variantă îndoielnică a oferit-o

teoria potrivit căreia termenul sanscrit *sraman*, cu sensul de „ascet", a trecut din India în Tibet și apoi în Siberia. Prin corupţie fonetică el ar fi devenit *saman*. Greu de crezut! În limba pali a vechilor indieni mai aflăm însă și cuvântul *samana*, „plimbat" și el din ţara de origine spre Siberia populaţiei tunguse odată cu negustorii călători sau clericii (călugării) de odinioară rătăciţi în pelerinaje nesfârşite, dar nu s-au găsit argumente convingătoare pentru a-l apropia ca sens de noţiunea tungusă *saman*.

În realitate, în limba populaţiei *evenk*, o limbă tungusă siberiană, există în circulaţie încă și azi, în Regiunea Autonomă Mongolia Interioară din China, cuvântul *saman*. El are ca rădăcină lingvistică altaică verbul *sam* cu înţelesul de „a se agita", „a-și mișca picioarele". Limba evenk mai este vorbită în Mongolia și în Rusia asiatică unde trăiește etnia respectivă. De notat ar mai fi că populaţia evenk, care își spune *solon*, practică, într-o armonie tacită, pe lângă șamanismul de bază, religiile budismul lamaist și creștinismul ortodox.

Practic, sensurile cuvântului *saman* din dialectul tungus siberian ar fi „a dansa", „a se agita", „a fi jucăuș" sau „om excitat", „om frenetic", „om care tremură", „om aflat în transă". În limba tungusă cuvântul *saman* a mai căpătat și sensul, semnificativ pentru noi, de „cel care călătorește între lumi", adică tocmai acela definitoriu pentru comportamentul șamanului atunci când se află în transă.

Personajul „șaman" este denumit în chip variat în funcţie de regiunea geografică sau de etniile posesoare de limbi ori dialecte proprii. În nordul Siberiei iakuţii folosesc cuvintele *ojun* (săritor, dansator) pentru șamanul bărbat și *udoyan* pentru femeia șaman. Buriaţii au cuvintele *udayan* și *boo* pentru șaman, iar expresia *boo murgel* desemnează „înfruntarea șamanului". Populaţiile mongole posedă o întreagă suită de termene pentru a-l numi pe șaman: *büge* (*boga*), *bü, bögö*, *udagan* și *kami*. Turco-tătarii altaici folosesc cuvintele *kam* și *gam*. În limba rusă întâlnim verbul

kamliti pentru „a şamaniza" şi substantivul *kamlanie* pentru „şedinţa şamanică". Eschimoşii inuiţi au cuvântul *angakkut* pentru şaman. În China întâlnim cuvintele *wu*, *cha-men* (o corupţie fonetică după *saman*) şi verbul *tao-shen* (ţopăire în faţa spiritelor) pentru „şamanism". Huronii desemnează şamanul prin *arendivannen*, irochezii prin *agotsinnachen*, cei din Guiana prin piayé, iar cei din Guyana Britanică prin *peaiman*. Mulţi africani denumesc *nganga* pe şamanul lor. Trebuie ştiut totuşi că în Africa se pomeneşte mai mult despre vrăjitor decât de şaman. În Caraibe şi bazinul amazonian găsim termenul *pajé* (*pagé*). Indienii mexicani Huichols îl au pe *mara'akame*. Amerindienii, în general, ca şi australienii folosesc pentru şamani denumirea *medicine-men*, iar cei din America Centrală cuvântul *curandero*, ambele noţiuni cu trimitere la calitatea lor principală, aceea de vindecători.

Şamanism, şaman, şamanitate

Modelul clasic, tipic, altfel spus expresia complexă a şamanismului ca fenomen religios, se regăseşte la populaţia tungusă nord-asiatică, la cea din regiunile arctice şi din Asia Centrală. Mai jos, în descrierea noastră, ne vom referi pentru început la modelul regiunilor menţionate. Nu pare plauzibil ca în trecut să se fi înregistrat vreodată o societate şamanică *pură*, de aceea trebuie gândit întotdeauna la nuanţele şi variantele fenomenului.

Însuşirile caracteristice ale şamanismului clasic au fost, desigur, cuantificate încă din secolul al XIX-lea. Înşiruirea lor nu trebuie făcută nicidecum prin utilizarea unei ierarhii rigide a caracteristicilor tipice. Util rămâne să se sublinieze unele mai importante, adică acelea cu adevărat definitorii.

Într-o comunitate, cum ar fi cea tungusă, în care prin tradiţie şamanismul există ca trăire spiritual-religioasă, de regulă li se recunosc mai multor indivizi sau doar unuia singur calităţile de şaman, indiferent dacă sunt bărbaţi sau femei.

Se acceptă faptul că șamanul este capabil să comunice nemijlocit cu lumea transcendentă. De acolo el primește din partea spiritelor instruirea necesară și puterea de a-i vindeca pe cei suferinzi și de a practica divinația. Sunt două din funcțiile esențiale și deosebit de utile ale șamanului pentru comunitate.

Alegerea sau selectarea unei asemenea persoane nu se face la întâmplare. Viitorul șaman trebuie să aibă ceva special în alcătuirea sau comportamentul lui. El prezintă fie niște malformații congenitale, cum ar fi un număr mai mare de dinți sau de degete, fie să se manifeste ca o structură omenească exagerat de sensibilă, agitată și inconstantă în reacții, porniri și impulsuri, sau să fie chiar un neurastenic ori să sufere de crize comițiale.

Relația acestuia cu spiritele este complexă. Un spirit sau un grup de mai multe spirite îl sprijină sau îl însoțesc în acțiunile sale de tămăduitor activ. Mai mult, el posedă, are de partea sa, un spirit protector (ocrotitor), de regulă sub formă de animal sau ca o prezență de sex opus ce poate deveni la un moment dat partenerul lui matrimonial (sexual).

Șamanului i se recunoaște un rol social important, util, în colectivitatea în care trăiește întrucât și-a făcut proba abilităților sale deosebite. Mai întâi de toate el a fost „descoperit" de spirite încă din copilărie. Apoi vocația lui șamanică și-a dovedit-o după ce a parcurs cu succes perioada inițiatică foarte dură, așa cum se va vedea în continuare. Supus torturii, îmbolnăvirilor etc, revenit după aceea la starea lui naturală, dar cu dovada biruințelor în toate încercările, el confirmă alegerea făcută de spirite și se situează în ierarhia tribală deasupra celorlalți.

Detalii despre perioada de inițiere a aspirantului la calitatea de șaman și semnificația probelor parcurse vor fi discutate într-un alt capitol al cărții. Aici ne mulțumim să menționăm că ritul inițiatic se petrece în primul rând la nivel transcendental, în starea de transă a viitorului șaman. Ulterior, la trezire, el va recurge și la „cățărarea" simbolică pe Arborele Lumii.

Definitoriu pentru calităţile șamanului este modul cum comunică nemijlocit cu spiritele. Se crede că în extazul șamanic, sau în somnul său obișnuit, sufletul propriu părăsește corpul fizic și pătrunde în *lumea de dincolo* unde dialoghează cu spiritele. Rezultatul este mereu același. Șamanul acţionează ca un mesager al oamenilor, ca un *medium*, un intermediar între aceștia și spirite.

Caracteristică activităţii șamanice clasice și desfășurării ritualului este folosirea câtorva obiecte ajutătoare. Mai importante sunt toba, bățul de percuţie a tobei, îmbrăcămintea (roba, caftanul) și acoperământul capului, cu toate adăogirile lui decorative, bastonul și huruitoarea metalică. Și asupra acestor elemente vom reveni pe larg la locul potrivit pentru a le preciza rolul și semnificaţia lor simbolică.

Ar mai fi de adăugat, tot ca o componentă reprezentativă a șamanismului, prezenţa obligatorie în derularea ședinţei rituale a cântatului și recitativului narativ care redau faptele petrecute în timpul „călătoriei" extatice a șamanului aflat în transă. De cele mai multe ori acestea sunt niște improvizaţii colorate sonor prin strigăte și imitaţii ale sunetelor scoase de diferitele animale presupuse a-l fi întâlnit pe șaman în periplul său.

Trebuie specificat aici următorul aspect: dacă numai câteva din elementele șamanismului clasic, rezumat mai sus, sunt prezente în ritualurile desfășurate în mediul altor etnii, pe alte meleaguri, la distanţă de Siberia tunguşilor, manifestările rămân în cadrul larg al șamanismului ca o variantă la fel de valabilă ca și cea de origine. În acest sens pare mai plauzibil sau mai corect, așa cum am mai spus, să se vorbească despre *șamanisme* și nu doar despre *șamanism*. Probabil că putem înregistra tot atâtea șamanisme cam câţi șamanologi sunt. Ideea existenţei mai multor șamanisme confirmă faptul că în gândirea omenească s-au înregistrat multiple faţete și numeroase interpretări despre ce este lumea și care sunt temeiurile ei. La fel de bine, în loc de *șamanism* poate ar fi mai potrivit să vorbim despre *șamanitate*.

După consideraţiile cu caracter definitoriu și după trecerea în revistă a etimologiei cuvintelor *șaman* și *șamanism* apare firească necesitatea de a lărgi sfera cunoașterii obiectului care ne preocupă. Urmează să adăugăm în continuare punctele de vedere extrem de nuanţate asupra șamanismului ca noţiune generală, să punem în lumină detaliile semnificative sesizate de unii observatori, să completăm, pe cât este posibil, întreaga dinamică a acestui exerciţiu spiritual al omului.

Șamanismul a fost studiat, desigur, dintr-o perspectivă multiplă, implicând domenii precum religia, antropologia, etnologia, psihologia, sociologia, filosofia, medicina…

În paginile de mai jos, separat, vom analiza șamanismul din punctul de vedere nu numai al *obiectului* în sine, ci și al *subiectului* implicat, adică al omului-șaman. Nu va lipsi nici analiza șamanismului atât pe orizontala geografică a *spaţiului*, cât și pe cea verticală a istoriei *timpului*.

Spaimele omului primitiv resimţite în faţa necunoscutului din natură, a creaţiei și a tot ceea ce îl înconjura l-au făcut să-și închipuie că există nișteforţe supranaturale, răspunzătoare de cârmuirea și rânduirea întregului. Aceste forţe, imaginate ca zeităţi sau spirite nu îi erau, desigur, accesibile. Fie că ele circulau nevăzute peste tot, fie că își aveau lăcașul în orice element al naturii (ceea ce conceptual numim „animism"), în viziunea omului ancestral ar fi trebuit să poată fi abordabile pentru a li se cere protecţia, ajutorul în caz de nevoie. În starea de veghe, cea obișnuită omului activ, întâlnirea cu supranaturalul nu era posibilă. Rămânea ca doar în visul din timpul somnului să fie încercată întâlnirea dorită.

Așa cum se găseau acei oameni primitivi, într-un stadiu elementar al organizării lor sociale, adunaţi în mici grupări (tribale) de nomazi care supravieţuiau din resursele vânatului sau ale culesului spontan, nu a fost imposibil, totuși, ca gândirea lor abstractă să fie capabilă să închipuie, în afara visului, o nouă cale de acces către făpturile supranaturale. În acest fel au intuit *extazul*, alunecarea mentală spre starea

specială de transă, de conștiință modificată, desprinsă de concretul cotidian. Se înțelege că nu oricine a putut avea atunci însușirea de a atinge extazul în mod spontan sau folosindu-se de metodele aparte descoperite și îmbunătățite treptat în decursul timpului.

Mircea Eliade subliniază ideea că tehnicile arhaice ale extazului sunt acel complex de practici aflat la temelia șamanismului. Ele sunt, crede istoricul religiilor, chiar șamanismul propriu zis.

Era necesar, așadar, ca omul începuturilor să identifice persoanele capabile să obțină extazul. Nu putea fi, desigur, un membru obișnuit, un oarecare al comunității, ci doar unul ieșit din comun prin ceva anume, care să se abată de la normalul fizic sau psihic. Selectarea unui asemenea individ, ce devenea astfel șaman, indiferent cum se va fi numit el în Neolitic, a intrat în obișnuința vânătorilor și culegătorilor primitivi care duceau o viață de nomazi.

Odată găsită cheia sau calea intrării prin extaz în lumea spiritelor, restul a venit ca de la sine. Restul a însemnat comunicarea sufletului șamanului cu divinitățile, spiritele și duhurile întâlnite în călătoria acestuia în lumea de dincolo. Avea loc un dialog între sufletul profanului și sacralitate cu scopul de a fi folositor comunității de care aparținea șamanul. Se soluționau astfel problemele principale ale oamenilor obișnuiți, cele care se refereau în primul rând la sănătate, la învingerea bolilor și, mai apoi, la asigurarea hranei.

Ca o consecință firească, șamanul, reîntors din starea de extaz la realitatea vie, trează, a tribului său, a devenit primul vindecător din istoria omenirii. În îndatorirea lui stătea activitatea de mare importanță a tămăduirii bolnavilor. Celelalte obligații șamanice, cum ar fi atragerea turmelor de cornute bune de vânat sau aflarea unor locuri bogate în resurse de hrană lesne de cules, depindeau tot de sfaturile și ajutoarele obținute de la spiritele întâlnite în transă. Poziția șamanului în microsocietatea în care trăia a căpătat tot mai mult un plus

valoric social. Cu timpul i s-au recunoscut și calităţile de vizionar, de înţelept, de om în stare să prevadă viitorul etc. Toate acestea s-au consolidat și prin ritualurile practicate în mod repetat ce au intrat încet, încet în tradiţia vieţii sociale. Probabil că șamanismul a devenit pe atunci chiar un mod de viaţă. Totalitatea problemelor comunităţii tribale trecea prin filtrul șamanului iar acesta, solicitat fiind de împrejurări, recurgea la ajutorul spiritelor.

Înţelegem, așadar, de ce șamanismul nu a fost și nu este nici medicină, nici religie sau filosofie, ci doar o conduită, o eficacitate, un mod de a apela la o tehnică mistică legată de credinţa în spirite, concretizată prin experienţa personală, individuală a șamanului aflat temporar, când era nevoie, într-o stare de conștiinţă modificată. Numai în acel fel conștiinţa omului se putea apropia de structurile universului înconjurător, de energiile lui văzute și nevăzute, și încerca să le înţeleagă, să se armonizeze cu ele.

Șamanismul s-a dovedit astfel a fi o cale individuală de cunoaștere prin demersul personal al iniţiatului. Cu fiecare experiment al comunicării directe cu spiritele ajutătoare și cu îndrumătorii spirituali întâlniţi în „călătoria" sa șamanul își aprofunda, înainte de toate, propria dezvoltare spirituală ce se răsfrângea mai apoi asupra căilor de soluţionare a nevoilor comunităţii confruntată mereu cu bunele și cu relele mediului înconjurător. Șamanismul a fost, de altminteri, expresia unei modalităţi de a supravieţui în armonie cu natura.

În natură evenimentele și fenomenele se petrec aparent la întâmplare fără ca omul obișnuit să le poată controla. Șamanul, prin ceea ce putea realiza contactând forţele spiritelor, încerca să gestioneze aleatorul, să „corecteze" măcar o parte din faptele ce se petreceau în natură în folosul oamenilor, să restabilească echilibrul între vizibil și invizibil. El „îndrepta" astfel îndoielnicul, schimbătorul, imprecisul, nesigurul.

Nu e mai puţin adevărat că, implicit, șamanul recunoștea că omul face parte din natură, din Univers, de aceea îi cerea

acestuia să respecte creaţia, viaţa, şi să se comporte în aşa fel încât să nu tulbure armonia lucrurilor. Șamanismul a devenit astfel o spiritualitate care pleca de la individ, de la fiecare om în parte, şi înlesnea relaţia cea mai firească între om şi natură. Îndemnul șamanic era acela al respectului faţă de sine, faţă de ceilalţi şi faţă de viaţă, în general, deoarece omul nu este decât o părticică din întregul cosmic, egal valoric cu tot ceea ce a fost şi continuă să fie creat, nici deasupra altor existenţe, nici inferioare lor. Cu alte cuvinte, șamanismul ar fi fost mereu, şi încă mai este, spunem noi astăzi, un model de democraţie spirituală. El reuneşte şi unifică lucrurile în loc să le separe, realizează o sinteză. În acelaşi timp, ca trăsătură principală, șamanismul rămâne o practică spirituală a autoevaluării sinelui.

Creionând aceste raţionamente, ce se fac ecoul miezului șamanic, înţelegem de ce, făcând parte din natura intrisecă a omului, șamanismul a fost considerat o autentică înţelepciune milenară ce a supravieţuit din cele mai vechi timpuri până la noi. El a trecut peste orice formă dominantă, totalitară sau fundamentalistă a religiilor şi politicilor înregistrate în timp. Unii comentatori au susţinut chiar că șamanismul este cea mai veche înţelepciune a umanităţii şi se află la originea spiritualităţii, în general, dar şi a filosofiei, medicinei, psihoterapiei, ecologiei, artelor (dans, muzică, teatru etc.), toate de o firească actualitate în orice cultură. Însemnătatea cunoaşterii complexului de elemente privind tehnicile vindecării, vrăjitoriei, magiei, aparţinând șamanismului în general, constă în aportul cultural la înţelegerea a ceea ce este *omul*, a pătrunderii mai profunde în psihologia lui, şi în aprecierea reală a capacităţilor comportamentale ale şamanului în transă (dans, căţărare pe trunchiul de mesteacăn, cânt, percuţia tobei, recitare de tip dramatic etc).

Valoarea şi utilitatea *practicilor* șamanice va putea fi percepută la o altă dimensiune dacă vom sublinia particularitatea, disponibilitatea şi supleţea lor. Ele au puterea de a se

adapta la această lume aflată în eternă schimbare, la oricare din împrejurările vieţii, îndeosebi la cele dezavantajoase şi dificile pentru om. Ne gândim îndeosebi la aspectul medical şi economic al indivizilor obişnuiţi. Acest pragmatism implicit estompează religiozitatea şamanismului şi ne îndeamnă să acceptăm opinia după care el ar fi un amestec de magie, medicină, folclor şi spiritualitate supuse unei evoluţii continui. De altfel, folosindu-se de o privire cam exterioară, occidentalii au văzut şamanismul clasic ca pe ceva utilitarist care să se preocupe de satisfacerea nevoilor esenţiale ale omului, ca un fel de încercare grosolană de a se adapta lumii.

Componenta magică a şamanismului este acea modalitate prin care omul poate intra în armonie cu legile naturii, urmare căreia se anulează dezacordurile dintre el şi universul înconjurător tainic. Nu poate fi ignorat nici faptul că partea magică a şamanismului, posedând o altă vitalitate, îi acorda şamanului puteri speciale. El le folosea în beneficiul oamenilor, dar nu era exclus ca să le fi pus uneori şi în slujba răului, devenind un pericol pentru comunitate. Era ilustrarea diferenţierii între şamanii albi, favorabili, şi cei negri, malefici. În acelaşi timp recunoaşterea valorii magiei este pentru şamanism o cale afectiv-spirituală ce îi permite să conştientizeze faptul că de la pământ şi de la elementele naturii îşi împrumută omul energia de care are nevoie. Nu are mare importanţă dacă el nu e în stare să descifreze întotdeauna misterul mecanismului de trecere a fluidului sacru spre profan pentru realizarea echilibrului dorit. Şamanismul ne arată astfel că vizibilul nu este decât un strat subţire, un înveliş fragil şi aparent acoperitor al invizibilului. El îşi află temeiul în unitatea tuturor lucrurilor. În Univers, indiferent sub ce formă de viaţă se prezintă substanţa vie, umană, animală sau vegetală, totul se leagă. Existenţele sunt egale valoric şi se intercondiţionează deoarece îşi au o aceeaşi sursă de nuanţă sacră din care s-au ivit.

Încă de la începuturile lui șamanismul a îndemnat pe om, indirect, să respecte cu sfinţenie componentele naturii înconjurătoare, prevestind parcă mișcarea ecologistă ce va apărea în gândirea noastră mult mai târziu, numai că încă de la debut era vorba despre o „ecologie profundă" izvorâtă nu atât din raţionamente practice și utilitare, cât din intuiţie.

Șamanismul și practicile sale generoase, cu efecte pozitive asupra omului, îl determină pe acesta să conștientizeze că este înzestrat cu forţa reală, fără limite, de a trăi în normalitate. În același timp, îl îndeamnă să fie creativ, să-și deschidă inima altora, chiar să-și iubească semenii sau măcar să manifeste solidaritate cu ei.

Prin aceleași ritualuri șamanice un asemenea drum de urmat îi deschide omului o altă perspectivă, o nouă cale de cunoaștere, aceea îndreptată spre sine, spre viaţa sa interioară pentru a realiza unificarea într-o aceeași vibraţie a trei elemente din care este alcătuit, trupul, sufletul și spiritul. Într-o altă formulă, triada alcătuită din spirit, suflet și forţele naturii se dovedește a fi sursa principală a funcţionării șamanismului. Nu este greșit să considerăm că trupul omului este și el una din forţele naturii, așa încât cele două grupări a câte trei elemente se suprapun.

Nimic din consecinţele pozitive ale practicii șamanismului, fie ele cele din planul material, dar mai ales spiritual, nu ar fi posibil fără câteva din atitudinile și comportamentul celui care efectuează ritualurile. Prin riturile practicate în șamanism se realizează o formă de purificare a societăţii omenești în raport cu lumea spiritelor. Împreună cu șamanul, populaţia în folosul căreia acţionează respectă credinţa în spirite, atât în cele bune, cum ar fi cele aducătoare de ploaie, de pildă, cât și cele rele, cauzatoare de nenorociri. Apropierea curajoasă de divinitate nu se face decât cu scopul de a se obţine răspunsuri la problemele de tot felul ale omului, îndeosebi cele spirituale, pentru a fi ajutat să supravieţuiască.

În același timp, în șamanism este nelipsit cultul strămoșilor pentru că, după deces, înaintașii devin spirite ajutătoare sau protectoare ale comunității din care au plecat. Cu atât mai importante și mai puternice sunt spiritele foștilor șamani care au dispărut. Legătura cu spiritele strămoșilor a apărut în șamanismul mai perfecționat al crescătorilor de animale pentru că organizarea lor pastorală a introdus o logică umană mai corectă, a filiației, care a înlocuit-o pe cea a simplei alianțe dintre vânători.

O componentă importantă a șamanismului este îndeplinirea funcției sale psihopompe, a călăuzirii (ghidării) sufletului rătăcitor și dezorientat al unui răposat recent spre locul cuvenit lui în lumea de dincolo.

Șamanul solicită ajutor de la spiritele benefice, pe când spiritele malefice, duhurile rele, întâmpină din partea lui opoziție și strădania de a le îndepărta.

În principiu, șamanismul presupune negocierea cu spiritele, indiferent de substanța sau înfățișarea lor, nicidecum nu li se subordonează și nici nu se situează pe o poziție de inferioritate. Șamanul nu venerează spiritele, ci doar le respectă. Se supune, eventual, doar regulii de a nu încălca un tabu impus de tradiție și de a prețui totemul ales de comunitatea căreia îi aparține. Se poate deduce lesne de aici diferența dintre șamanism și marile religii care se bizuie pe supunerea necondiționată față de transcendență. Evident, se mai adaugă și alte deosebiri. Religiile, de exemplu, nu se ocupă de vindecarea bolilor, nu au ca preocupare divinația, resping farmecele sau vrăjitoriile, nu recurg la stări extatice etc. Interesant este că, după unele opinii, șamanismul pendulează între medicină și religie.

Incontestabil, șamanismul coexistă cu unele forme de magie dar se află în relații de neagresivitate, de toleranță, și cu religia pe care o populație sau alta a acceptat-o în viața sa.

Experiența mistică a șamanilor a generat în timp o sumedenie de simboluri. Unele au o expresie plastică, ornamentală, altele au valoarea și puterea verbului, a cuvântului rostit sau cântat.

Simbolurile, în mod evident, constituie un *limbaj* universal, așadar pentru a le înțelege nu sunt necesare „traduceri" dintr-o limbă în alta, de la un popor la altul. Simbolurile sunt o zestre arhetipală a omenirii iar această comoară spirituală sporește și în zilele noastre prin noi exprimări desprinse din trăirile cotidianului. La îmbogățirea simbolurilor a pus umărul mereu șamanismul prin practicile sale și experiențele trăite în mod constant.

Cunoștințele șamanice s-au cumulat din culturile lumii întregi, culese de la numeroasele generații care s-au succedat în timp și s-au transmis prin rituri, ceremonii, cântece și dansuri, prin mituri și legende. Incontestabil, de pe urma șamanismului a beneficiat din plin arta, fie că ne referim la picturile rupestre, la mitologiile, legendele, povestirile literare sau la cosmologiile din trecut, fie la pictura naivă sau modernă, la sculptură, la țesăturile din producția populară, la folclor, cântece, coruri, muzică a tobelor și a fluierelor etc.

Așa cum vom vedea, cuvântul narativ folosit de șaman în timpul transei extatice redă peripețiile „călătoriei" în lumea spiritelor. Întrucât orice ședință rituală se cuplează la o problematică proprie și are o motivație variată, de fiecare dată șamanul este nevoit să improvizeze un alt discurs, să istorisească altceva. El parcurge un moment de adevărată creație literar-narativă.

Este bine știut că societățile șamanice au folosit extrem de puțin sau chiar deloc scrisul, așa încât cuvântul și-a făcut datoria pe calea oralității. În timp, în acest fel s-au născut mituri, au căpătat viață legende, acestea au trecut în folclor și au îmbogățit imaginarul spiritual al oamenilor. Nu este de neglijat nici această contribuție a șamanismului la mecanismul desăvârșirii culturale a unei etnii sau a alteia. Șamanismul tradițional rămâne, așadar, pentru numeroase populații, păstrătorul miturilor fondatoare și al specificității lor culturale. În acest sens cercetătorul Juha Penti Käinen a definit șamanismul ca o „gramatică spirituală" întrucât șamanul

trebuie să se dovedească un expert în folclorul culturii sale. Un alt comentator, Daan van Kampenhout, mai spune despre șamanism că ar fi „un limbaj al sufletului".

Șamanismul a fost din capul locului o protoreligie sau un cult protoreligios închinat de cele mai multe ori Marei Zeițe Mame, sau mai degrabă o religie a naturii suplimentată cu magia vânătorii. Fenomenul șamanismului s-a concretizat însă ca o „terapeutică" a fizicului și psihicului în cazul diferitelor dereglări, bizuindu-se poate pe efectul *placebo* exercitat de șaman asupra celor asistați. Concomitent, credem că divinațiile confirmate de evenimente, reținute cu satisfacție, au fost doar coincidențe fericite, iar eșecurile trecute repede și cu ușurință în uitarea colectivă. Îi mai recunoaștem șamanismului, ca efecte benefice, disciplinarea colectivităților, asigurarea unui suport moral, stabilirea unei suite întregi de simboluri, tabu-uri și îndemnuri restrictive (alimentare, sexuale etc), toate în folosul societății, precum și susținerea și întărirea unui sentiment de solidaritate interumană, între om și alte viețuitoare, între om și natură.

Șamanismul tradițional rămâne un patrimoniu viu al umanității chiar dacă astăzi s-a restrâns pe alocuri la o formă de medicină, de gândire și de structurare socială.

Inevitabil, s-au înregistrat și păreri nefavorabile despre șamanism. Unii chiar l-au dezavuat. Alții l-au considerat a fi ceea ce nu este în realitate. În zilele noastre șamanismul a facilitat în unele locuri consumul de droguri, de substanțe psihotrope și halucinogene, având ca rezultat nedorit o patologie a dependenței și chiar producerea unor decese.

În privința evaluării negative a șamanismului, ar fi de menționat părerea că el poate fi echivalat cu o maladie mentală specifică, de pildă a zonelor arctice, dar și a altor condiții de mediu aflate la limita normalului. Altminteri, Wilhelm Schmidt, de pildă, echivalează șamanismul cu o magie, cu o degenerescență religioasă, ce ar manipula forțele imanente, spre deosebire de religie care se atașează mai mult de meta-

fizică, de transcendenţă, pentru a obţine un *dincolo* mai bun pentru om. Roland Dixon consideră șamanismul o vrăjitorie și, de fapt, o impostură întreţinută de șaman ca persoană interesată. Într-adevăr, multă vreme nu s-a mai vorbit despre șamanism decât ca despre o vrăjitorie. Această atitudine s-a menţinut cam până în anii 60 – 70 ai veacului trecut. În ultima vreme s-a produs însă o schimbare. Șamanismul a revenit în atenţia oamenilor de peste tot, a fost reabilitat, iar noţiunea este în prezent asociată ideii de cercetare spirituală și de metodă a cunoașterii de sine.

Și la noi în ţară, mai de mult, în articolul intitulat „Unul care a luptat contra prostiei", Paul Zarifopol alătura șamanismul unor credinţe și practici cu iz oriental care, în viziunea sa de atunci erau inadecvate europenilor. Între timp lucrurile au evoluat iar interesul pentru Orient și-a dobândit locul cuvenit ca în orice cultură deschisă.

2 Subiectul

În paginile anterioare am prezentat șamanismul „clasic". Ne-am referit, în mod convenţional, la modelul tradiţional întâlnit și descris pentru întâia oară, începând de prin secolul al XIX-lea, în aria geografică nord-siberiană. Vom reveni, desigur, cu amănunte despre variantele și nuanţele specifice altor tipuri de șamanism, diferenţiate între ele în funcţie de continentul, ţinutul, etnia sau epoca istorică în care s-au manifestat.

Până atunci, vom continua să inventariem ceea ce aparţine șamanului ca individ, adică ceea ce îl definește deoarece el este *subiectul* principal, personajul cheie aflat în miezul dinamic al ritualurilor șamanice. Imaginea lui „clasică", semnificativă, complexă, se regăsește, de asemeni, în aceleași ţinuturi nord-siberiene amintite mai sus. Trebuie, totuși, precizat că odată cu trecerea vremii s-a conturat un tablou mai amplu, cu caracter general, al alcătuirii fizice și psihice (mentale) proprii șamanului, tablou acceptat în mod teoretic a fi cel tipic. El rămâne punctul de reper în aprecierea activităţii șamanice. Numeroasele lui însușiri și atribuţii descrise se regăsesc doar ipotetic în persoana unui singur individ. De regulă, doar ceva, doar o parte din caracteristicile generale a putut aparţine câte unui șaman sau altul.

Este dificil de sistematizat multitudinea și complexitatea calităţilor definitorii cumulate de șaman, ca și cea a opiniilor exprimate despre el. Cu toate acestea, revenind la noţiunea

de „model teoretic" sau de „model ideal" al personajului, vom încerca să ordonăm datele cunoscute până în prezent.

Din capul locului este important să stabilim ce a izbutit șamanul să adune printre funcţiile și îndatoririle sale. Lui i s-au atribuit, într-o înșiruire aproximativă, dar care se dorește cât mai completă, nenumărate calităţi precum cea de vindecător al trupului și al sufletului, adică de „medic sătesc" (rural sau tribal), de vrăjitor, clarvizionar și de ghicitor al viitorului ori al locurilor favorabile vânatului, pescuitului și culesului de roade nutritive crescute spontan în natură. I s-au mai recunoscut atribuţiile de preot (uneori a exercitat într-adevăr și funcţii sacerdotale), de magician, fachir, psihopomp, vizionar, confident, sfătuitor, *medium*, psiholog și practicant empiric al psihanalizei, magnetizator, poet, povestitor, actor, erudit. Uneori a funcţionat în comunitatea sa ca judecător și om politic sacralizat. Ca personaj carismatic, având vocaţie mistică, posedat de spirite și uneori de demoni, șamanul a fost deţinătorul unor mistere și taine ale vieţii inaccesibile omului de rând.

La locul potrivit vom analiza și detalia fiecare dintre calităţile polivalente ale șamanului și vom stabili cât de reale sau închipuite sunt sau au fost unele dintre ele.

Pentru a împlini atâtea atribuţii și îndeletniciri șamanul trebuia să fie, uneori chiar a și fost, un om cu totul deosebit. După unele păreri el era dotat cu inteligenţă vie și cu … viclenie, imaginaţie, intuiţie, prestigiu magico-religios (îndeosebi la populaţiile primitive și la cele cu elemente arhaice reziduale), cu forţă de caracter, energie uriașă, dar și cu sensibilitate, simţ artistic și poetic.

Mulţi șamani au probat de-a lungul vremii că posedă darul poeziei religioase, creaţie pe care a îmbinat-o cu prorociri versificate. La fel de adevărat, cu inteligenţă, ei au acumulat mare experienţă șamanică și au rafinat gândirea. Una din consecinţele negative ale acestei stări de lucruri a fost aceea că rafinamentul dobândit a ajuns să fie utilizat și de practicanţii care simulau extazul ritual.

Dincolo de orice, însă, șamanul avea știința sau capacitatea de a obține extazul, de a intra în transă, fie în mod spontan, fie prin utilizarea unor tehnici specifice. Unii autori l-au considerat pe șaman un „mare maestru al extazului". Mircea Eliade socotește că șamanismul este rezultatul practicării tehnicilor arhaice ale extazului. Are dreptate. Probabil însă că șamanismul mai este și altceva pentru că el a învins timpul. A străbătut drumul care a pornit din ceţoasa și necunoscuta preistorie, implicându-se în mai toate religiile care s-au ivit pe parcurs, pentru a ajunge până în zilele noastre, desigur cu caracteristicile adecvate lumii civilizate. Șamanismul încă se exprimă cu vigoare și astăzi.

Graţie stării extatice șamanul este capabil să comunice direct cu lumea transcendentă, acolo unde el poate intra în contact cu spiritele și divinităţile. Trecând prin realitatea fenomenală concretă, percepută de noi toţi, în alta non-fenomenală, virtuală, el se dovedește un specialist al „rupturii de nivel". El suprimă astfel graniţele ce limitează percepţiile obișnuite ţinute prizoniere de aparenţe.

Prin explorarea lumii de dincolo el și-a îmbogăţit cunoașterea. Șamanul este, deci, „omul care știe", dar și „cel care vorbește (istorisește)" despre ceea ce cunoaște și ce află că există într-o altă dimensiune a percepţiilor. Pe aceeași cale tainică el dobândește o relaţie intimă cu natura, cu animalele, vegetalele, relieful, apa etc. El ajunge să fie liantul consacrat, potrivit, adecvat, între om și natură pentru că intuiește valoarea resurselor de energie ale naturii. Ba, știe și cum să folosească acea energie în beneficiul comunităţii sale.

După unii autori, întrucât șamanul a putut auzi, înţelege și simţi lumea invizibilă a Marelui Tot, a Creatorului, el a ajuns să priceapă limbajul animalelor și al păsărilor din lumea reală, sporindu-și astfel zestrea de cunoaștere.

Astăzi șamanul, considerat un interpus între sacralitate și lumea profană, asigură funcţionarea unui canal de comunicare fluidă între cele două lumi și intervine armonizând

global dezechilibrele. El simte vibraţiile corpului eteric, emoţional, mental şi spiritual. Fiind un intermediar în planul conştiinţei invizibile acţionează pentru a înlătura blocajele circulaţiei energiilor din corp de care depinde vitalitatea oricărei persoane.

Odată cu trecerea timpului şamanului i s-au găsit şi alte calităţi. Unele rezultau în mod firesc, logic, din faptul că era protejat, sprijinit şi sfătuit de spiritele cu care venea în contact în timpul extazului şi al „călătoriei" sale astrale. Pe primul plan rămâne, bineînţeles, capacitatea lui de a vindeca pe suferinzii care i se adresau, tămăduire izbutită mai ales în sens spiritual. Câţiva comentatori l-au numit „şaman al luminii", echivalându-l cu un mag salvator de oameni aflaţi în primejdie.

În activitatea lui de vindecător a fost ajutat de faptul că avea cunoştinţe despre plante. El se afla într-o relaţie respectuoasă cu natura înconjurătoare. Recurgea, în scop terapeutic uneori, aşa cum vom vedea, la câteva plante cunoscute ca având proprietăţi psihotrope. La fel de utilă îi era şi cunoaşterea ritmurilor naturii pentru ca, în practica sa, să se sincronizeze cu evenimentele astrale.

S-a mai spus că unii şamani au fost cunoscători intuitivi ai hipnozei şi că au recurs adeseori la autohipnoză privindu-şi îndelung şi fix propriul ombilic, o practică presupusă a fi de sursă hindusă.

Experienţa sa religioasă individuală îl situa pe şaman, desigur, în elita misticilor. Lumea lui aparţinea oricum universului mistic. O atare vocaţie îl determina să aibă câteodată momente de „criză religioasă". Se vedea atunci că primeşte de undeva revelaţii. El era cel care „vede în întuneric".

Şamanul avea şi un raport foarte intim cu moartea prin asumarea rolului de psihopomp. Moartea, ca sursă principală de inspiraţie pentru el, îi furniza maniera în care putea face legătura între strămoşii săi sau ai clanului, decedaţi de multă vreme, cu care se înţelegea foarte bine, cu oamenii vii, cu consătenii în slujba cărora se afla. La fel de bine se poate

spune că practica șamanică, într-un anume sens, a înlesnit omului cunoașterea morții.

S-a mai spus și că, după moarte, reîncarnarea sufletului era doar un privilegiu al șamanilor. Sub aceeași influență a credințelor împrumutate din lumea hindusă s-a crezut că șamanii aveau puterea de a se biloca. Martori oculari, mai mult sau mai puțin credibili, au afirmat că un același șaman a fost văzut, simultan, în diferite locuri deodată. Se mai știa că șamanii au și însușiri telepatice.

Cum se poate constata cu ușurință, șamanul trecea drept deținătorul unor puteri nelimitate, cu totul și cu totul neobișnuite, de aceea el trebuia respectat sau chiar temut.

Deși truda șamanului, aflat în extazul și călătoria sa astrală, se situa în sfera imaginației, el împărtășea comunității, ca pe o realitate trăită, elemente din experiența prin care a trecut. Contribuia în acest fel la dezvoltarea spirituală a oamenilor, la cunoașterea mai adecvată a lumii. Era o cale de a consolida șansele coeziunii microsocietății (tribale) de care aparținea și îi asigura astfel supraviețuirea.

În același timp, șamanul era un catalizator al forțelor venite din afară și le folosea cu grijă spre binele său și al clanului.

Nu era exclus ca puterile sale neobișnuite să fie îndreptate uneori împotriva propriilor rivali, concurenți supărători. Îi denunța ca fiind magicieni sau vrăjitori în ciuda faptului că el însuși poseda însușiri asemănătoare.

În linii mari șamanul societăților primitive a fost și a rămas singurul depozitar al miturilor străvechi, al simbolurilor, tradițiilor și cunoștințelor dobândite de grupările omenești de odinioară.

Ca personaj de seamă, prin manifestări, îndeletniciri și destinație în unele colectivități mai restrânse, uneori poate și mai largi, șamanul s-a poziționat ierarhic deasupra conducătorului firesc, războinicului, devenind în unele cazuri un fel de preot-rege. De aici a rezultat dreptul lui de a fi întreținut de comunitate, libertatea poligamiei pentru sine, scutirea lui de a lua parte la vreo activitate productivă ori la vânătoare, pescuit și cules.

Ca oficiant al cultului unei „religii" primitive și rudimentare, șamanul a fost omul fetiș al ceremoniilor adecvate, personalitatea centrală din timpul oricăror practici religioase. Șamanul a reprezentat întotdeauna colectivitatea în relaţia stabilită de om cu supranaturalul. Ca urmare, el și-a impus cuvântul în faţa fiecărui membru al comunităţii. Nu era el acela care, graţie sprijinului primit din partea supranaturalului, binecuvânta, proteja, admonesta, ori ajuta identificând boala pentru a o vindeca?

Șamanii nu au fost și nu sunt fiinţe croite după un model sau un tipar rigid. O clasificare a șamanilor rămâne, așadar, necesară, deși dificil de realizat. Totuși, după coordonatele cele mai generale, ei se pot împărţi, de pildă, după sex. Între șamanul bărbat, dominant ca număr, și cel de sex feminin s-au înregistrat deosebiri și nuanţe în privinţa însușirilor puse în joc, a tehnicilor propuse și a rezultatelor obţinute în practica lor. Unii autori precizează chiar că, din punctul de vedere neuro-psihic, femeia șaman ar aparţine variantei isteroide, pe când șamanul bărbat tipului epileptoid. Femeile șaman s-ar folosi cu preponderenţă de calităţile lor de prezicătoare și de funcţia divinatorie. În schimb, bărbaţii s-ar consacra în principiu îndeletnicirii de vindecători.

O altă împărţire se poate face între șamanii *albi*, cei cu rol pozitiv, benefic, și cei *negri*. Aceștia din urmă pot coborî în Infern, au legături cu spiritele rele, cu demonii și concretizează (materializează) aspectul chtonian al manifestărilor lor. Tot ei sunt și practicanţi ai magiei negre. În realitate, un șaman putea pendula între a fi *alb* într-un anumit moment și a deveni *negru* în altă împrejurare. Șamanul îi vindeca, firește, pe cei din neamul său, dar putea pricinui îmbolnăviri dușmanului. El era un exorcist, dar putea îndemna un duh malefic să posede pe câte un adversar, un concurent sau un individ ce i-a adus jigniri. Șamanul era preţuit și chiar adorat de cei pe care îi ajuta, dar era și temut de ei datorită puterilor sale nelimitate. Forţele șamanului îi avantajau pe oameni,

dar le puteau aduce și daune. Chiar un șaman bun putea face rău din nebăgare de seamă. Cel mai amenințător însă era șamanul rău care se afla în contact cu spiritele lumii inferioare.

S-a mai imaginat o clasificare a șamanilor după puterile și importanța lor. În acest sens există șamani mici, intermediari (mijlocii) și mari. Ierarhia aceasta este justificată de mărimea și puterea spiritului lor protector, cel care i-a ales ori i-a selecționat din capul locului, dar și de felul cum și-au demonstrat abilitățile fiecare în parte, de probarea capacităților mentale, a talentului dramatic etc.

În anii din urmă s-au afirmat șamanii de tip nou, așa numiții neo-șamani. Lor li s-au alăturat, strecurându-se cu abilitate în „profesie", pseudo-șamanii, șamanii călători și alte categorii similare acestora, iviți din considerente pecuniare și din dorința de câștig economic. Falșii șamani și-au însușit abilitatea de a simula gestualitatea și discursul șamanilor autentici. Ei rămân, în realitate, niște șarlatani care umbresc mult din adevărul furnizat de practicile șamanice.

Prin contrast cu șamanii clasici, tradiționali, de tip siberian, care erau vânători, așadar niște consumatori cu carne, neoșamanii sunt doar vegetarieni, ceea ce sugerează asimilarea în comportamentul lor a unor influențe conceptuale venite dintr-o altă zonă de gândire religioasă.

Atât în trecut, cât și în zilele noastre, șamanul a avut de ales între a fi doar șaman pur și simplu, și nimic altceva, dar cu teama de a nu-și pierde cumva puterile magice, și între a practica această meserie numai atunci când ar fi solicitat. În restul timpului el poate să ducă o existență obișnuită, să aibă o profesie de altă natură, să posede familie, soție, copii, nepoți etc.

În activitatea sa, în ședințele rituale, șamanul se folosește de regulă de niște coduri. Ele sunt exprimate verbal, muzical sau gestual. Vorbind, uneori face dovada că este un ventriloc autentic. Dintre „gesturile" utilizate frecvent sunt de amintit dansul și cățărarea pe un arbore sacru. Complementar, șamanul se manifestă prin ceea ce denumim „obiec-

tele" sale ajutătoare și accesoriile utilizate în timpul ceremoniilor și al ședinţelor șamanice, fie că este vorba despre îmbrăcăminte, cu tot arsenalul decorativ adăugat, fie că ne referim la tobă, amulete, zornăitoare și multe altele.

Pe bună dreptate, unii comentatori au sesizat apropierea dintre șamani și făurarii (fierarii) din trecut. Ambele categorii de persoane „stăpâneau" focul, într-un fel sau altul. Se pare că fierarul l-a anticipat pe șaman încă din perioada Neolitică. Un dicton spune că „Făurarul este fratele mai mare al șamanului", iar altul afirmă că „Fierarul și șamanul sunt din același cuib".

În privinţa relaţiei șamanismului cu religiile importante, există un aforism care sugerează cu subtilitate foarte multe adevăruri: „Preoţii îi vorbesc lui Dumnezeu, dar Dumnezeu le vorbește șamanilor".

În trecutul îndepărtat eșecul unui șaman în demersul său ritual, de la care comunitatea aștepta rezultatele benefice, izbăvitoare, se putea solda cu descalificarea (declasarea) lui ca șaman. Uneori lucrurile mergeau și mai departe, se puteau sfârși cu uciderea personajului dacă acesta nu găsea un alibi justificator și plauzibil pentru rateul său.

Printre cei sceptici sau rezervaţi în privinţa șamanilor merită să-l menţionăm pe celebrul etnolog Arnold van Gennep (1873-1957) care a spus că „intrarea în transă și dansul șamanului nu sunt decât nişte *crize de isterie* controlate sau dirijate".

A fi sau a nu fi... șaman

Calităţile cerute cuiva pentru a putea deveni șaman erau deosebite. S-a impus de la sine instituirea anumitor criterii de *selectare* a „candidaţilor" posibili. Nu peste tot au fost valabile aceleași criterii de alegere. Cea mai simplă cale de pășire spre meseria de șaman, valabilă, de pildă, la tunguşii

siberieni, a fost aceea a transmiterii „darului" magic de la bunic la nepoţi. Era vorba, cu alte cuvinte, despre o moştenire de familie, manifestată la alte comunităţi prin trecerea directă din tată în fiu, atât a profesiei în sine, cât şi a instrumentelor şi obiectelor ajutătoare ritualului şamanic (îmbrăcăminte, tobă, baston, arc, zornăitoare etc). În numeroase locuri au existat adevărate familii de şamani, situaţie mai frecventă în Siberia şi Asia de nord-est. Alături de preluarea materială a însemnelor şamanice se presupune că şi instruirea unui novice, începută în copilărie şi continuată în adolescenţă, până la consacrarea rituală ca şaman, se făcea sub oblăduirea unui părinte foarte avizat. În general, asemenea familii şamanice aveau în istoria patologiei lor o certă structură neuro-psihică proprie, moştenită foarte probabil genetic, cu frecvente cazuri de instabilitate nervoasă, psiho-emoţională şi crize epileptice. La cazaci şi la kirghizi recrutarea candidaţilor o făceau de regulă bătrânii şamani. Ei se opreau în majoritatea cazurilor la tinerii orfani, fără a ţine seama de ereditatea lor.

Au fost la fel de valabile şi alte criterii de alegere, recrutare, selectare sau desemnare a cuiva pentru meseria de şaman.

Mai întâi de toate au fost luate în consideraţie anumite trăsături fizice, anatomice, ale unui nou născut, lesne de observat, sau ale unui copil trecut de vârsta cuprinsă între 6 şi 8 ani. Asemenea copii singularizaţi, „însemnaţi" de la natură sau de zeităţi şi de spirite, erau cei din categoria posesorilor de malformaţii congenitale vizibile, cum ar fi, de pildă, câte un deget în plus la mâini sau la picioare (polidactilie sau sindactilie), cu dinţi suplimentari, cu un aspect fizic dizgraţios, cu tulburări de vedere etc. Toate aceste anomalii, uşor de sesizat, mai cu seamă în societăţile primitive, îi desemnau în mod firesc spre cariera de şaman.

Mult mai importante şi mai semnificative însă erau trăsăturile psihice ale vreunui tânăr, ieşite din comun prin comportament, obiceiuri, structură psiho-afectivă. Şi aceste, să le spunem tulburări, erau uşor de observat pentru un ochi

experimentat ca al unui șaman bătrân în căutare de urmaș. Vorbim aici despre așa numita „maladie șamanică", definită ca o structură patologică apărută spontan sau dobândită (moștenită) ereditar. Unii autori au descris-o ca pe o „isterie arctică", explicând simptomatologia prin influenţa mediului cosmic, prin condiţiile geografice, meteorologice, atmosferice etc. Nordul continentului se caracteriza, desigur, prin nopţi lungi, lipsă de lumină, frig, pustietate, singurătate, carenţă de vitamine, ș.a.m.d. Interesant este că tabloul morbid și de structură al unui asemenea tânăr se estompa sau chiar dispărea cu desăvârșire după inițierea șamanică. Se considera că era rezultatul unei autovindecări, ca probă a puteriitămăduitoare dobândită între timp și începută pe sine însuși.

Încă de pe la 7-8 ani tânărul, urmărit pentru manifestările sale ciudate, se arăta mai visător, contemplativ, meditativ, în căutarea singurătăţii, a izolării de ceilalţi. Era mai sensibil, cu reacţii exagerate sau chiar isteroide în faţa unor întâmplări banale. Alteori părea absent la ce se petrece în jurul său, dormea mult, era taciturn sau se retrăgea, se izola frecvent în locuri îndepărtate, de preferinţă în pădure sau în munţi unde rămânea o bună bucată de vreme, o săptămână sau chiar mai mult. Ceva mai rar, de exemplu în Amazonia, retragerea tânărului în inima unei păduri putea dura până la doi ani, timp în care supravieţuia izolat într-o colibă sau un adăpost improvizat. Contactele lui cu exteriorul erau foarte puţine și doar întâmplătoare. Acolo hoinărea în singurătate, se hrănea cu scoarţă de copac, cu carnea crudă a animalelor sălbatice vânate cu dificultate, sfâșiată cu dinţii, sau flămânzea pur și simplu de nevoie. Altminteri, manifesta și unele fobii alimentare. A existat credinţa că mâncând carnea de pasăre, viitorul șaman prelua de la aceasta talentul de a cânta, sau ingerând carne de șarpe deveneaimun la mușcătura reptilelor. Asemenea adolescenţi puteau recurge și la automutilări, se răneau cu cuţitul, înghiţeau beţe, mâncau jăratic sau treceau prin foc, ori riscau să fie luaţi de apele unui râu vijelios. Faptul

că scăpau nevătămaţi făcea dovada că se pot folosi de darul magiei sau al vrăjitoriei.

Tânărul se reîntorcea în sat într-o stare jalnică, murdar, însângerat, cu părul în dezordine, în zdrenţe, arătând ca un sălbatic rătăcit, sosit parcă dintr-o altă lume. Era auzit pronunţând cuvinte neînţelese, fraze întregi fără rost. Atrăgea astfel atenţia celor din jur, dar mai ales unui şaman vârstnic care îşi dădea seama că tânărul este posedat de spirite. Reacţia adolescentului putea fi furioasă dacă era iscodit prin întrebări puse de şaman, dar până la urmă dezvăluia că are poruncă venită din partea spiritelor de a se face sacrificii şi pregătiri pentru ceremonialul destinat iniţierii şi consacrării lui ca şaman.

Simptomele prezentate de asemenea tinere nu sunt departe de ceea ce se diagnostichează astăzi ca autism sau schizofrenie incipientă.

Pe lângă saltul imprevizibil al stării lor afectiv-emoţionale, ei puteau reacţiona pe neaşteptate în mod impulsiv, se îmbrăcau ciudat, chiar straniu, încălcau tradiţiile vestimentare ale consătenilor.

Întreg acest tablou zugrăvea, de fapt, ceea ce am putea denumi „vocaţia mistică" a tânărului ca preludiu la viitoarea sa profesie. Cu vremea, el evolua în consecinţă. Începea să aibă viziuni, vise profetice, cânta în timpul somnului sau trecea tot mai des prin stări de depresie şi de agitaţie, manifestându-se ca un maniaco-depresiv. Vocaţia şamanică i se dezvăluia celui care „vedea spirite" în somn dar şi în starea de trezie, adică celor care au văzut fantome. Alteori avea atacuri de epilepsie. Comiţialitatea, se ştie, a fost considerată dintotdeauna în societăţile primitive o întâlnire a subiectului cu zeităţile. Structura psihică a unui adolescent, fie ea epileptoidă, autistă sau schizoidă, socotită ca un fel de „dar al cerului" făcut la naştere, îl îndemna pe acesta să se aşeze de un şaman mai vârstnic. Cu toate acestea nu se putea spune că adolescentul ar fi fost pe deplin conştient de vocaţia sa, deşi ea era evidentă, sesizată de cei din jur.

Se mai întâmpla ca în vise tânărului să-i apară spiritul unui șaman decedat de mai mult timp. Acesta îi cerea imperios să intre în rândurile șamanilor, să-l succeadă în poziţia avută de el cândva în tribul respectiv.

Într-o altă variantă a drumului spre cariera de șaman, se credea că alegerea lui o făceau divinităţile, zeii sau spiritele. Evenimentul era marcat de un accident care i se întâmpla alesului. Asupra lui se abătea, de exemplu, fulgerul sau trăsnetul în timpul unei furtuni, în preajma lui cădeau din cer pietre meteoritice etc. Se înţelege că fragmentele minerale meteoritice erau trimise în mod special de forţele celeste pentru a indica cine trebuie să devină șaman. Această modalitate de recrutare a unui viitor șaman era caracteristică mai ales buriaţilor din Siberia meridională.

În lipsa întâmplărilor accidentale divinităţile îi creau adolescentului selectat o stare morbidă. El leșina din senin, avea câte o sincopă trecătoare sau o stare de aparentă nebunie, cu accese de furie, cu pierderea bruscă, dar pasageră, a judecăţii limpezi.

În alte situaţii, la tunguși, de pildă, meseria de șaman îi era impusă unui tânăr prin voinţa clanului după ce se întâmpla ca el să fi trăit o experienţă extatică spontană, sau mai probabil să fi avut o criză comiţială. De regulă „alesul" se temea de cariera șamanică. Pentru început el o refuza, rezista un timp ispitei și îndemnurilor. În cele din urmă era nevoit să o accepte după ce i se arăta că se află în pericol de moarte deoarece refuzul lui ar supăra spiritul care l-a desemnat.

În sfârșit, mai cu seamă la altaici, cariera de șaman era aleasă din propria voinţă a celui interesat deoarece își dădea seama că va avea o poziţie avantajoasă în colectivitate. Persoane din această categorie erau probabil cel mai puţin autentice ca șamani, lipsite de o vocaţie reală și mânate numai de interes. În drumul ales spre situaţia râvnită ei recurgeau și la unele trucuri sau neadevăruri. Prin-

tre altele, pretindeau că în vis un șaman al trecutului le-a cerut să-i urmeze cariera. Ei mai cădeau, demonstrativ, în stări de transă extatică și chiar erau capabili să imite o criză epileptică.

Inițierea șamanică: moarte și înviere mistică

După ce un adolescent era ales sau desemnat ca persoană potrivită pentru a fi în viitor șaman, datorită îndeplinirii criteriilor cerute de tradiţie, el urma să parcurgă în continuare o perioadă de *iniţiere* și de *instruire* în tainele meseriei. Acea etapă „didactică" a vieţii tânărului putea varia în timp foarte mult, de la câteva zile până la unu sau doi ani.

În unele cazuri s-au asimilat ca început al iniţierii chiar momentele dinaintea desemnării lui ca posibil candidat la activitatea șamanică. Faptul că și-a abandonat casa părintească pentru a se izola și a trăi în singurătatea pădurii, într-un adăpost improvizat, amenințat mereu de fiare și sălbăticiuni, lipsit uneori de hrană, dar aflat în inima naturii, avea semnificaţia purificării depline. El se debarasa de trecut, ieșea din lumea materială obișnuită, se îndepărta de propriul ego, se rupea de sine însuși pentru a-și concentra gândurile asupra lumii spirituale interioare. În același timp se credea că suferinţa fizică extremă, odată depășită, îl ajuta să descopere o parte din tainele Universului, precum și cele ale viitoarei meserii.

Mircea Eliade insistă asupra importanţei rigorii și a bogatei semnificaţii spirituale atribuite iniţierii șamanice. În esenţă, iniţierea unui neofit comporta trei momente principale: suferinţa, moartea rituală și învierea rituală.

Prin „suferinţă" înţelegem „boala iniţiatică", descrisă mai sus atunci când ne-am referit la simptomele recunoscute convenţional ca fiind semnificative comportamental. Pentru a fi considerată autentică ea trebuia să se încununeze cu o stare

deleșinabsolutcaracteristică,practiccupierdereacunoștinței și cu intrarea în transă. Fără momentul transei extatice, petrecute la reîntoarcerea tânărului din izolarea sa temporală, nu era posibilă continuarea drumului spre inițierea propriu zisă. Numai în extaz sau în vis urmau să se desfășoare etapele inițiatice pentru că acolo apăreau viziunile specifice viitoarei profesii. Visele nu erau niște halucinații absurde cu episoade dezlânate, ci mai curând niște viziuni cu încărcătură simbolică. Nu de puține ori viziunile din timpul transei, înrudite cu visul, imaginau un epic plin de aventuri tipice miturilor legate de o divinitate sau alta.

Exista credința că în extaz și în vis sufletul tânărului pleca în lumea de dincolo unde era preluat de spiritele strămoșilor pentru a fi instruit. În extaz sufletul se afla la granița care separă sfera vieții de cea a morții. Acolo el asista la un spectacol terifiant oferit de ceea ce se întâmpla cu corpul său fizic. Spiritele începeau prin a-i dezmembra porțiuni ale trupului. I se desprindea capul, acesta era apoi fragmentat, creierul tăiat în felii subțiri și distribuit spiritelor specializate pentru feluritele boli ale oamenilor. În acest fel se presupunea că era transmisă viitorului șaman abilitatea de a tămădui toate suferințele și stările patologice posibile. Interesant este că oamenii primitivi intuiau că în substanța cerebrală își avea sediul raționamentul, cunoașterea, înțelegerea fenomenelor și capacitatea de a porunci restului corpului cum să acționeze. Sfâșierea țesuturilor continua, desigur. Abdomenul era spintecat, viscerele scoase afară. Inima o sfârșea și ea adeseori, fiind străpunsă de o săgeată. În paranteză fie spus, în concepția oamenilor, săgeata a avut mai mereu o importanță religioasă incontestabilă.

Se înțelege că scenariile de acest fel au fost extrem de variate și de colorate, totul în funcție de imaginația oamenilor dintr-o comunitate sau alta și de tradițiile păstrate de regulă cu mare rigoare.

Restul trupului, carnea și oasele, se punea la fiert sau se cocea la foc puternic, după care spiritele, sau vreun demon flămând și lacom, devorau întregul cu satisfacţie. În șamanismul vânătorilor siberieni fragmentarea trupului era făcută de spiritele auxiliare. Tot ele înfulecau carnea și beau sângele victimelor.

Toate aceste întâmplări teribile echivalau cu „moartea mistică" a candidatului. După acest deces simbolic urma, în mod firesc, „învierea mistică". Organele pierdute erau înlocuite cu altele noi, se puneau la loc alte oase la fel de proaspete. Victima își putea contempla pentru început propriul schelet, mai apoi și reașezarea părţilor moi urmată de redobândirea integrităţii trupești.

În tot timpul „torturii iniţiatice" corpul real al neofitului rămânea într-o stare de leșin letargic cu durata variabilă, uneori până la 7 zile.

Restabilirea normalităţii corpului, cu ţesuturile lui reînnoite, era continuată, de data aceasta de momentele spirituale ale cunoașterii lumii de dincolo. Candidatul era ajutat să urce la Cer unde avea un prim dialog cu zeităţile și cu diferitele spirite celeste. Mai apoi cobora în Infern sau în adâncul apelor, în mări și oceane, pentru a avea convorbiri cu spiritele și suflete foștilor șamani plecaţi de multă vreme dintre cei vii. Peste tot el avea noi și noi revelaţii religioase și asimila secrete șamanice.

Se presupune că în timpul extazului iniţiatic tânărul întâlnea câteva figuri de seamă ale lumii de dincolo, printre ele cele denumite convenţional Stăpânul Universului, Doamna animalelor, Doamna apelor, Stăpânul Infernului, precum și unele figuri demoniace, printre ele chiar sufletele unor foști șamani negri.

Care era valoarea și semnificaţia morţii rituale (iniţiatice)? O primă constatare ar fi că prin dezmembrarea simbolică, prin autodistrugere, ființa viitorului șaman se reîntorcea în neant. El dispărea ca om obișnuit ce aparţinea lumii profane pentru

a se înfăţişa celei sacre. De aici posibilitatea pentru el de a urma o altă cale. Se ivea şansa dobândirii unei noi individualităţi. Acolo, în sacralitate, neofitul era iniţiat de spirite. Această primenire spirituală îi sporea luciditatea. Se petrecea cu el un eveniment echivalent al „iluminării". În viitoarea lui făptură se răspândea o lumină misterioasă pe care o resimţea în întregul corp. Noua lui însuşire explică, probabil, de ce şamanul avea capacitatea de a vedea în întuneric sau dacă rămânea cu ochii închişi. El putea să cunoască secretele altora şi privea cu limpezime la evenimentele ce urmau să se petreacă în viitor, cu alte cuvinte făcea profeţii.

Interesant este că „iluminarea" sau dobândirea unei „lumini mistice" interioare o regăsim şi în alte spaţii religioase. Cam despre acelaşi lucru vorbeau brahmanii în *Upanișadele* lor, yoghinii, tibetanii, chiar şi textele teologiei mistice ale creştinismului.

Moartea rituală simboliza, cu alte cuvinte, depăşirea lumii profane, cea lipsită de sacralitate. Dintr-un profan, şamanul se transforma într-un tehnician al sacrului. Mai mult, se poate spune că în lumea de dincolo viitorul şaman devenea el însuşi un spirit capabil să călătorească în toate cele trei lumi (Cer, Pământ, Infern). Era tocmai începutul a ceea ce urma el să facă în meseria de şaman ori de câte ori, prin extaz, reintra în spaţiul sacru pentru a căuta sufletele rătăcitoare, sau a dialoga cu unele spirite şi a le atrage spre sine incorporându-le cu scopul de a-şi spori temporar puterile vindecătoare etc.

Spiritele pe care le întâlnea în vis erau lesne de recunoscut deşi îi apăreau sub forma unor animale sau a unor personificări ale apei, stâncilor, munţilor etc. În afara spiritelor ajutătoare şi însoţitoare, în acelaşi vis extatic tânărul candidat era ajutat şi de sufletele morţilor. Acestea aveau rolul de a-i declanşa resursele vocaţiei şamanice. Îi uşurau posibilitatea de a intra în contact cu fiinţele divine şi semidivine. În acest fel îşi apropia realităţile sacre, altminteri accesibile doar decedaţilor, şi primea mesajele supranaturale venite din timpurile ancestrale, mitice.

Privite sub un alt unghi, moartea rituală a neofitului și reînvierea lui puteau fi interpretate simbolic ca o reîntoarcere la stadiul embrionar, la momentul zero al existenţei sale. Văzut și din punct de vedere cosmologic, era momentul prim al creaţiei, atunci când în stadiul precosmic al haosului și al eternităţii difuze, se ivea cea dintâi formă.

În experienţa sa extatică, în vis, candidatul se regăsea ca la începuturile lumii, căci timpul istoric era pentru el abolit. El devenea astfel contemporan cu cosmogonia. Pentru viitorul șaman se restabileau, se reactualizau mai apoi vremurile mitologice. Era martor al dinamicii evolutive. Lua la cunoștinţă despre felul cum s-a derulat copilăria omenirii. Se afla într-o modalitate de reluare a creaţiei și se bucura treptat de cele mai valoroase revelaţii mistice. Experienţa extatică a fost considerată a fi una religioasă de bază. Astăzi se preferă ca în loc de *extaz* să se folosească noţiunea de *transă*, poate și datorită faptului că ea implică prezenţa elementului muzical.

Din punct de vedere practic, însă, era necesară și o *instruire*, o iniţiere didactică a aspirantului, în afara celei primite de la spirite. Aceasta o dobândea de la un șaman bătrân. Instruirea avea loc fie printr-un ritual individual, autonom, fie petrecut în public, cu martori.

Instruirea constituia un adevărat *prag de trecere*. Viitorul șaman învăţa tehnici șamanice, cântatul, felul cum trebuia dansat, cum se percuta toba, cum se putea vorbi asemeni unui ventriloc, ce regim alimentar urma să fie respectat. Învăţa chiar și unele șiretlicuri ale meseriei. Lua apoi la cunoștinţă despre tabu-uri, despre cele lalte obiecte ajutătoare necesare în viitoarele ședinţe șamanice. Afla care sunt numele spiritelor active și ce specific, potrivit diferitelor boli, are fiecare dintre ele. I se istorisea mitologia tribului, i se descria genealogia și tradiţiile clanului său și i se preciza cine i-au fost strămoșii, care șamani s-au afirmat în trecut. Primea și o învăţătură de natură ezoterică, aceea despre un anumit limbaj

secret, posesor al unui vocabular, al unui lexic de neînțeles pentru oamenii obișnuiți. În final, cel care l-a instruit pe candidat devenea pentru el „tată-șaman".

În unele locuri inițierea și instruirea îl puneau pe candidat în situația de a se „cățăra", la modul simbolic, pe „Muntele cosmic" sau pe „Arborele lumii". În realitate, cățăratul se făcea pe trunchiul unui copac, de regulă un mesteacăn. Muntele cosmic, asupra căruia vom reveni, are o simbolică foarte complexă. Cum vom vedea, el se află în centrul lumii, iar în vârful lui se găsește Steaua Polară etc.

În cele din urmă, după inițiere, neofitul căpăta acea măiestrie care îi sporea și calitățile fizice. În acest fel el dobândea suficientă vigoare pentru a dansa frenetic, a rezista la efortul de a cânta, povesti, de a face în același timp ascensiunea (escaladarea) rituală a Arborelui lumii, precum și de a purta timp îndelungat, cât perioada unei ședințe șamanice, costumul lui extrem de greu. În regiunea nord-siberiană, de pildă, costumul cântărea între 10 și 20 kg.

În Amazonia sud-americană se mai ajungea, de exemplu, ca la sfârșitul perioadei de inițiere, să se implanteze în corpul viitorului șaman unele minerale, cum ar fi pietricele sau cristale de cuarț, cu credința că acestea îi vor conferi mari puteri magice.

De regulă, totul lua sfârșit printr-o ceremonie specială care îl confirma pe candidat ca șaman. Cu acel prilej i se schimba, eventual, și numele considerându-se că el a uitat toată viața sa anterioară (trecută).

Se mai obișnuia ca noul șaman să facă o primă demonstrație a calităților dobândite, fie călcând cu picioarele goale pe cărbuni aprinși, fără ca mersul acesta să-i pricinuiască vreo suferință (durere sau arsuri), fie să intre cu ușurință în transă, să cadă într-un somn letargic, probând imediat valoarea extazului pentru reușita acțiunilor sale viitoare.

Nu trebuie omis însă faptul că încercările dure din perioada iniţiatică s-au soldat în unele cazuri cu alterarea psihicului candidatului sau chiar cu moartea lui.

Veşminte şi podoabe pentru un corp magic

O însemnătate foarte mare, hotărâtoare chiar, pentru succesul unui ritual a avut-o întotdeauna felul cum se prezenta şamanul în faţa asistenţei sale. Ne referim în principal la *costumul* îmbrăcat, apoi la încălţămintea sa şi la obiectele ajutătoare. Nu fără importanţă era şi maniera în care se derula, ca „spectacol", ceremonialul intrării lui în transă, precum şi conţinutul povestirilor şi recitărilor din timpul şedinţei şamanice.

Nu peste tot costumul avea complexitatea celui folosit de şamanul populaţiei din Siberia de nord. În continuare ne vom opri tocmai asupra descrierii acelui costum, ca fiind cel mai complet, mai tipic şi îndeajuns de încărcat cu simboluri destinate tălmăcirii, pentru cei care priveau, menirii şamanului în sânul unei colectivităţi omeneşti.

Este dificil să denumim în termenii noştri îmbrăcămintea şamanului neo-siberian. Îi putem spune manta, caftan, robă sau pelerină pentru că semăna cu toate acestea şi avea câte ceva din fiecare.

Costumul în sine, confecţionat din pânză ori din piele de bovidee, privit fără ornamentele adăugate, nu prezenta ceva deosebit. Împodobirea lui, însă, devenea uimitoare, atât prin multitudinea ornamentelor utilizate, cât şi prin varietatea lor.

Ca o paranteză, trebuie să presupunem că omul primitiv a recurs, pur şi simplu, la a se acoperi cu pielea animalului

Șaman purtând costumul și ornamentaţiile
pentru ritual (Siberia)

vânat. În acest fel era protejat de intemperii și, în plus, el mai trăia și senzaţia, sau avea sentimentul, că este chiar acel animal. Șamanul a preluat cu rapiditate toate aceste achiziţii,

iar atunci când imita chiar și mișcările ori mersul animalului credea că a dobândit puteri supranaturale. Era încredinţat că animalul respectiv este unul mitic, că are în spatele lui o mitologie întreagă sau că este un strămoș ori, poate, demiurgul în sine.

În lumea șamanului se mai credea că după moarte el suferea o transformare, identificându-se cu spiritul animalului.

Cele mai numeroase erau ornamentele metalice, de fier, cupru și bronz. Ele aveau forme rotunde, pătrate și semilunare, dar reproduceau uneori, la iakuţi, de pildă, forma oaselor care alcătuiesc scheletul unei păsări, alteori scheletul uman. Asemenea ornamente erau atârnate de ţesătura robei șamanice. Ele păreau că amintesc de arhetipul primilor șamani și de viziunile extatice avute de un novice în perioada sa de iniţiere, pe când asista la dezmembrarea propriului corp și la dezgolirea oaselor. Există un simbolism al scheletului. Șamanii din comunităţile de vânători credeau că sufletul se află în oase. Oasele pentru ei erau o sursă a vieţii. Din oase, ca substanţă vie, putea renaște în viitor orice fiinţă, fie om sau animal. De altfel, după moarte, în pământ nu se mai păstrează din fostul corp decât oasele. Arheologii și biologii pot recunoaște astăzi o specie numai după oasele sau fragmentele osoase rămase.

Tot de metal, mai frecvent de fier, erau niște discuri aplatizate, fixate ca niște epoleţi pe umeri sau pe părţile laterale ale corpului și pe manșetele mânecilor. De mâneci mai stăteau agăţate câteva vergele metalice.

Două plăci de fier, imitând rotunjimea sânilor unei femei, erau fixate adeseori pe piept. Prezenţa lor atesta faptul că în perioada străveche a matriarhatului primii șamani au fost de sex feminin.

Nu lipseau nici figurinele metalice în formă de animal, ca niște cai mici de fier, imaginaţi ca accesorii ai călăritului șamanului psihopomp, sau ca păsări de fier cu rost în zborul extatic spre Cer.

La toate acestea se adăuga câte un pieptar, ca o placă de cupru sau de fier, având un rol protector împotriva agresiunii spiritelor malefice. Se mai găseau prinse de costum și lanțuri metalice.

Metalul fier sub forma obiectelor și ornamentelor atârnate de costumul șamanului poate fi interpretat ca un material magic, apotropaic. El îndepărtează cu energia sa duhurile rele, demonii etc.

În mod firesc încărcătura metalică îngreuia foarte mult costumul. El putea cântări între 10 și 15 sau 20 kg. Cu toate acestea el nu îl împiedica pe șaman, cum vom vedea, să se dezlănțuie într-un dans ceremonial viguros și prelung, ceea ce confirma forța fizică a personajului.

Ornamentele metalice făceau, desigur, mult zgomot în timpul mișcărilor rotative ale dansului șamanic. Impresiona audiența la fel de mult ca și bătaia ritmică a tobei, ca și semiîntunericul magic, crepuscular, din interiorul iurtei unde se desfășura ritualul.

O oarecare linie melodică aduceau și clopoțeii fără limbă făcuți din cupru. Ei nu erau lipiți de costum, ci suspendați de un șnur sub gâtul șamanului.

Tot ce apărea ca ornament metalic (fier) al costumului siberian era opera făurarilor (fierarilor). Exista convingerea că întreaga încărcătură aducea șamanului o forță specială deoarece contactul cu fierul avea un efect magic. Se știa că fierarul este fratele mai mare al șamanului dar diferența între ei s-a șters atunci când fierarul, datorită împrejurărilor, a devenit șaman. Din această situație tragem și o altă concluzie. Femeile șaman de odinioară, din perioada începuturilor matriarhale, nu au mai putut face față eforturilor pe care le depunea un fierar în meseria lui pentru a multiplica ornamentația costumului șamanic. Produsele lui au devenit însă tot mai necesare odată cu nevoia îmbogățirii costumului ritual. Acest „progres" decorativ a fost ușurat, se înțelege, de descoperirea tehnologiei de obținere a metalului în epoca preistorică a fierului. În consecință, femeile au lăsat locul bărbaților să fie făurari și șamani.

Dintre ornamentele nemetalice ale costumului ar fi de amintit panglicile de pânză, lungi de circa un metru, simbolizând, cel mai probabil, nişte şerpi. Ele erau atârnate în spate şi li se adăugau nişte ciucuri de bumbac plasaţi în locurile cele mai vizibile.

Caftan şamanic cu ornamente metalice

La pletora ornamentelor şi a podoabelor purtate de un şaman mai putem inventaria brăţările, colierele formate dintr-un şir de *magatama*, arcurile, tolbele cu săgeţi, penele, aripile şi ghearele de păsări, labele de animal, diferite alte zorzoane, precum şi nişte oglinzi de bronz în formă rotundă sau hexagonală care imitau în mod evident modelele antice chinezeşti.

Imaginile ornamentale de pe costumul şamanic reprezentau cu certitudine nişte simboluri. Cele ornitomorfe, la

siberieni, sugerau zborul posibil al șamanului spre înalt, aidoma păsărilor. Șarpele de pe costumul șamanului amerindian simboliza legătura cu pământul și posibilitatea de a călători spre Infernul din adâncuri. Aflat pe costumul siberian șarpele se asemăna cu un boa constrictor, dezvăluind astfel originea sa meridională indiană sau budistă. Mai rar folosite, imaginile fulgerului sau al soarelui ilustrau legătura cu forţele cosmice.

Și cingătoarea costumului șamanic înfrumuseţa cu imagini simbolice ansamblul prezentării lui la momentul ritual.

Capul șamanului era acoperit în mai multe feluri în timpul ședinţei și al transei. Șamanul folosea uneori o simplă bandeletă de pânză legată deasupra ochilor, alteori o bonetă cu franjuri numeroși ce simbolizau niște șerpi. La unele etnii se așeza pe cap o tichie, un turban sau chiar o căciulă. Cel mai semnificativ și spectaculos acoperământ al capului era însă casca sau coroana de fier prevăzută cu coarne rămuroase care le imitau pe cele ale cervideelor. Ce era altceva decât o echivalenţă a coroanelor regale europene sugerând suveranitatea?

Pentru populaţiile de vânători coarnele cerbului sunt un simbol al forţei și virilităţii. O virilitate înţeleasă atât în sens războinic, cât și ca potenţă sexuală. Coroanelor șamanice li se mai adăugau ca ornament câteva pene de pasăre. Ornamentele capului amintesc pe departe de originea lor budist-lamaistă.

Mai trebuie spus că majoritatea șamanilor neo-siberieni purtau părul lung, împletit la fel ca al femeilor, împărţit în două printr-o cărare mediană. În timpul ceremoniilor părul era lăsat să cadă în jos în dezordine, ceea ce amplifica impresia „estetică" oferită de personaj. Oricum, el era considerat ca cineva ieșit din comun datorită calităţilor lui magice recunoscute.

Menţionăm că, din puţinul care se ştie, costumul şamanului paleo-siberian a fost mai puţin complicat şi încărcat mai modest cu ornamente decât cel descris mai sus.

Ar mai fi de amintit că şi încălţămintea şamanului, făcută şi ea din fier, putea fi simbolică, imitând capetele de cerb, ghearele de urs ori de pasăre.

Am descris până aici un costum şamanic de tradiţie nord-siberiană în dimensiunile sale ornamentale maximale. În realitate, costumele au variat în funcţie de etnie, de zonă geografică şi de viziunea cosmologică a fiecărui şaman în parte. La tunguşi, de exemplu, costumul era confecţionat din piele şi avea numai podoabe de fier. La gilyaki doar centura costumului avea cea mai mare importanţă. La samoyezi nici nu exista un costum propriu zis, el era înlocuit în ceremonii cu o simplă basma care se punea pe ochi pentru a sugera că şamanul priveşte spre interior şi pătrunde astfel în lumea spiritelor.

Amerindienii se foloseau de un costum simplu, croit din piele, pe care se pictau simboluri proprii, tradiţionale. Costumului i se adăugau broderii, franjuri cusuţi la nivelul braţelor şi la gambe, bucăţi de blană, pene şi mici perle. Şamanii tribului goldiude se foloseau de un simplu şorţ în faţă şi altul în spate pe care erau figurate reprezentări ale unor animale ca broaşte, şerpi, şopârle.

O semnificaţie mai specială a avut-o utilizarea măştilor. În primul rând simpla lor prezenţă înlocuia în totalitate, funcţional, îmbrăcămintea şamanului pentru că, obiectiv vorbind, orice costum însemna în sine tot o mască. De regulă, masca reproducea figura mitică a unui strămoş care îşi afirma astfel prezenţa simbolică în realitatea ceremonială care se desfăşura. Mai reprezenta însă şi câte un spirit ajutător sau îndrumător, o zeitate din lumea de dincolo, un animal, ori personifica un fenomen natural.

Masca era confecţionată din scoarţă de mesteacăn şi, pentru a i se întregi înfăţişarea dorită, i se adăugau bucăţi din coadă de veveriţă care imitau sprâncenele sau mustăţile chipului imaginat. Când nu se afla la îndemână o mască întreagă, era suficient să se utilizeze porţiuni din blănuri sau fulare de mici dimensiuni desemnate a fi simboluri ale acelorași elemente menţionate mai sus. Alteori, în absenţa măștii, se recurgea la pictarea unei imagini dorite direct pe faţa șamanului. Se mai practicau şi tatuaje, atât pe faţă, cât şi pe membre. Ele redau imagistic aceleași simboluri de tradiţie.

Măști șamanice și alte obiecte ceremoniale
la populaţia Yao

Trebuie spus că în Siberia de nord masca era o raritate printre obiectele folosite de șamani. De altfel, cum vom vedea, fiecare trib, clan sau etnie își alegea câte un obiect care să joace rolul principal în ceremonia șamanică.

A existat credinţa că, pe lângă ceea ce expune vizibil pe dinafară, îmbrăcămintea rituală este populată în interiorul său de unul sau mai multe spirite, invizibile, desigur.

După ce un costum șamanic era folosit la o ședinţă rituală el dobândea calitatea certă a sacralizării sale. Din acel moment el era impregnat cu spirite. Din această pricină costumul inspira respect, teamă, chiar spaimă. Era un obiect de neatins. Nu

putea fi îmbrăcat decât de șaman așa încât nu se înstăina niciodată. De regulă, el aparţinea comunităţii. Mai rar era proprietatea personală a șamanului. Abia după decesul acestuia exista posibilitatea să fie vândut altui șaman. În cazul în care uzura accentuată a costumului îl făcea de nefolosit, el era agăţat în pădure de ramurile unui copac pentru ca spiritele din ţesătura lui să îl poată părăsi. Devenite libere, spiritele ce au abandonat un costum vechi își căutau ca domiciliu un veșmânt șamanic nou. La populaţiile caracterizate preponderent prin nomadism costumul unui fost șaman, după deces, era depus pe mormântul lui.

Rostul evident al costumului era acela de a impresiona profund asistenţa prin excentricitatea lui, prin bogăţia obiectelor decorative și mai ales prin semnificaţia sacră a simbolurilor etalate de accesorii și podoabe. Costumul impresiona și auditiv datorită sunetelor emise de ciocnirile metalelor între ele, de clopoţeii atârnaţi și uneori de câte un clopot mai mare.

Se poate admite că un costum șamanic reprezenta, mulţumită alcătuirii lui complexe, un microcosm religios. Sacralitatea lui se delimita net de spaţiul înconjurător de natură profană. El era, așadar, suportul unei hierofanii și punea în evidenţă o cosmogonie religioasă căci adăpostea simboluri cosmice, sublinia prezenţa sacrului, trasa sau sugera itinerarii metafizice.

Costum șamanic și tobă (Siberia)

Ornamentele costumului, ca sistem simbolic complet, îi conferea șamanului, atunci când purta acea haină, un nou corp magic, îl impregna cu o nouă energie spirituală împrumutată din resursele spiritelor aflate în interior sau extrasă din vigoarea animalelor a căror imagine era reprodusă mai frecvent. Predomina, desigur, pasărea pentru că ea era conectată simbolic la zborul șamanic, dar nu lipseau ursul, renul, cerbul și altele.

Toba șamanului: instrument și „purtător" magic

Pentru înfăptuirea ședinței șamanice executantul are nevoie de câteva obiecte ajutătoare. O parte a acestor „unelte" era folosită pentru efectele sonore dorite, alta pentru etalarea simbolurilor necesare împlinirii semnificațiilor gestuale. Dintre instrumentele muzicale, de cea mai mare însemnătate era, bineînțeles, *toba* (*tamburina*). Ca accesoriu absolut obligatoriu, toba avea cam aceeași valoare în desfășurarea ritualului șamanic ca și costumul descris mai sus.

Toba a rămas instrumentul privilegiat al șamanilor siberieni, mongoli, amerindieni, precum și al europenilor din zilele noastre. Sunt cercetători care afirmă că toba, ca și oglinda de bronz, despre care vom aminti mai jos, ar fi de origine budist-lamaistă.

O tobă șamanică este alcătuită simplu din două elemente, un cadru de lemn și pielea, ca membrană vibratorie, întinsă și fixată pe acel suport. Forma tobei a variat de la o regiune la alta sau în funcție de cerințele diferitelor etnii. De cele mai multe ori rotundă, toba a îmbrăcat uneori și formele ovală sau ovoidă. Conturul rotund al tobei ar respecta sau simboliza unitatea temporală între trecut, prezent și viitor, într-un fel de sinteză aflată în dinamică. Fiind în același timp plată și de mici dimensiuni, toba nu cântărea prea mult. Putea fi ținută într-o mână și folosită vreme îndelungată fără a-l obosi prea

mult pe șaman. Aproape nedespărţiţi, șamanul și toba lui au alcătuit întotdeauna un fel de „cuplu șamanic".

Suportul de lemn provenea de la copacii creditaţi a avea anumite valori magice, cum ar fi, de pildă, mesteacănul. O legendă istorisește cum a fost meșterită prima tobă șamanică dintr-o creangă provenită de la Arborele Lumii, cel care semnifica „axa lumii". Se înţelege că ramura pentru confecţionarea tobei a căzut din cer pe pământ din dorinţa unei divinităţi. Interesant este că șamanii iakuţi își fabricau tobele din lemnul copacilor loviţi și doborâţi de trăsnete și de furtună. Din același material lemnos era confecţionat și mânerul tobei fixat la partea ei posterioară. Mai rar, mânerul a fost făcut din fier. În mod obișnuit mânerul era alcătuit dintr-o tijă fixată de cadru în poziţie verticală, dar la fel de frecvent s-au utilizat câte două tije care se încrucișau la mijloc sau realizau, legându-se, forma literelor X și Y.

La siberieni pe marginea cadrului de lemn, pe curbura tobei, sau prinse de mâner, se atașau uneori clopoţei și zurgălăi, alteori erau adăugate câteva flecușteţe de metal, cum ar fi reprezentările în miniatură ale spiritelor animalelor și ale câtorva obiecte (arcuri, săgeţi, cuţite etc). Mult mai rar de tobă erau agăţat câte un clopot sau o talangă. Toate aceste elemente, să le numim decorative, aveau un sens magic sau religios, dar ele mai și completau sonor atmosfera fonică produsă prin percuţia tobei.

Membrana tobei, unică, provenea de la pieile animalelor preferate, cum ar fi cerbul, mai rar elanul, renul, calul (la buriaţi) și ţapul. Pentru ca rezonanţa tobei să fie cât mai bună pielea era întinsă îndeajuns de mult prin încălzirea ei. Se știe, focul în sine posedă resurse pentru a reînsufleţi orice material.

Și pielea tobei era înfrumuseţată cu numeroase motive decorative, pictate direct pe ambele ei feţe, în exterior și în interior. Erau reproduse acolo lumea Înaltului și cea de Jos, liniile despărţitoare dintre cele trei lumi (Cer, Pământ, Infern), oameni, animale, mai ales cervidee cu coarne mari, arbori, simboluri și semne geometrice, soarele, luna, curcubeul, axa

lumii, precum și alte alcătuiri stelare sau cosmice. Membranei tobei i se mai adăugau câteodată, tot în scop decorativ, niște fâșii de piele. Multitudinea acestor suplimentări imagistice voia să sugereze că membrana tobei este un suport pentru spiritele care s-au cuibărit în ea.

În America de nord și în Canada șamanii își confecţionau tobele, ce aveau un diametru de circa 35 cm., folosindu-se de pielea de căprioară, bizon sau caribu (ren canadian). Ornamentele constau acolo din pene, perle, cozi de cal, fâșii de piele.

În mod convenţional lumea șamanică a considerat, prin tradiţie, că pielea tobei este de sex masculin iar cadrul ei de sex feminin. În principiu, având forma rotundă aidoma pământului, toba era considerată un element feminin. Așa cum pământul putea fi însămânţat, fertilizat, la fel și toba putea suferi aceeași „transformare" prin percutarea ei făcută cu o baghetă căreia i se atribuia în acest fel o menire masculină.

Apreciindu-se că spiritul tobei ar fi de sex feminin, la unele populaţii șamanii s-au căsătorit cu ele și au alcătuit, cum am mai spus, un adevărat „cuplu marital șamanic". Așa cum se va vedea, căsătoriile șamanilor cu spiritele feminine de altă natură nu au fost chiar procedee întâmplătoare.

Bățul tobei, sau bagheta de percutare, era făcut din lemn sau din corn de vită. Vârful bățului, mai exact suprafaţa de lovire, poseda un înveliș făcut dintr-un material moale, de preferinţă o blăniţă de animal. Uneori această baghetă avea pe suprafaţa ei desenate decorativ câteva imagini de animale. Alteori de aceasta erau atârnaţi clopoţei. La tunguși extremitatea baghetei care lovea toba avea forma capului de ren, iar la buriaţi cea a capului de cal.

Pentru ca o tobă să fie autentic șamanică, să aibă valabilitate și să poată fi folosită la ritualuri, la fel ca orice alt obiect auxiliar, era supusă unui ceremonial de mare amploare al însufleţirii și animării ei. Ritualul diferea în detaliile lui de la o comunitate la alta. În acea împrejurare ceremonială șamanul se străduia, cel mai adesea, să imite comportamentul animalului din care

fusese făcută membrana tobei. Riturile aveau loc la selkuzi, de pildă, primăvara, prilej de jocuri care evocau o vânătoare simbolică a unui animal imaginar. Uneori ritualurile se desfășurau și toamna, dar atunci ele erau continuate cu o vânătoare reală. Pielea animalului prins sau ucis devenea materialul folosit la confecţionarea unei tobe noi. Nu lipsea, desigur, istorisirea cântată a șamanului despre viaţa acelui animal.

Înainte de a fi folosită, de fiecare dată toba trecea printr-un moment de purificare, realizat cu ajutorul fumului provenit de la arderea scoarţei de molid sau a lemnului de ienupăr.

De regulă, la siberieni, șamanul ţinea toba în mâna stângă, cu mânerul ei în poziţie verticală pentru ca spiritele din interior să nu o abandoneze.

Toba a jucat, și continuă să joace, un rol de prim plan în ședinţele șamanice, atât datorită simbolismului ei complex, cât și graţie funcţiilor magice multiple presupuse a fi capabilă să le îndeplinească.

Pentru șaman toba era un obiect sacru deoarece mai întâi de toate ea trecea prin ritualul de început menit să-i atribuie o forţă sacră. Pe de altă parte, toba cumula o sumedenie de simboluri, iar acestea reprezentau un fel de sinteză a lumii și a timpului. Ca instrument muzical, prin sonoritatea sa ritmică, asemănătoare probabil cu a boncănitului cerbilor, izbutea să sperie și să îndepărteze spiritele rele și dușmănoase, ceea ce crea condiţiile favorabile desfășurării ședinţelor șamanice. Orice exorcizare era bine venită.

Ritmul tobei mai amintea, de pildă, și de galopul calului, ușurând „călătoria șamanului". Bătaia tobei evoca, de altminteri, ritmul vieţii.

Percuţia tobei îl ajuta pe șaman să se concentreze și să intre în transă, ca unică modalitate de a lua contact cu lumea spiritelor, de conectare la forţele primare ale Universului. Cu alte cuvinte, toba crea prin ritmul bătăilor ei acel „zgomot magic" ce ajuta șamanul să intre într-o stare de „conștiinţă modificată", echivalentă a extazului.

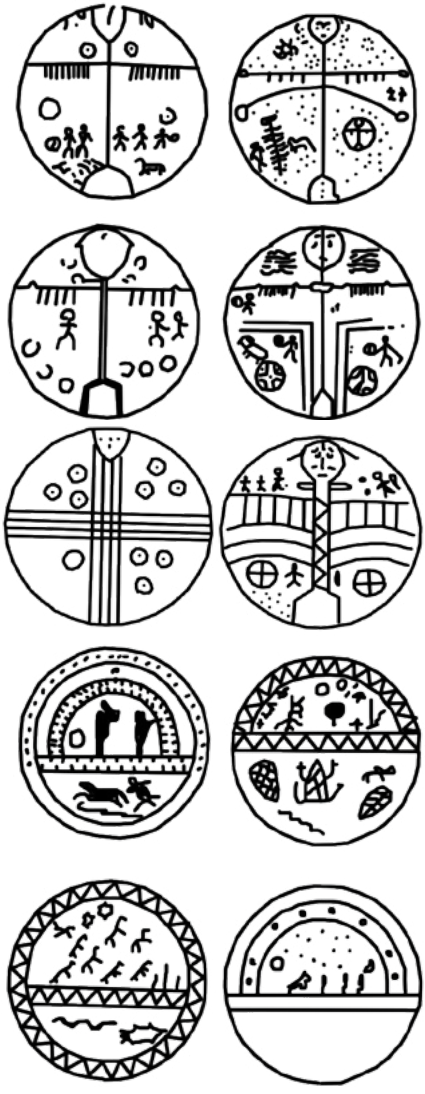

Imagini simbolice și „hărți" reprezentate pe toba șamanului
(*Picture-Writing of the American Indians*; Garrick Mallery, 1894)

Nu numai intrarea în lumea de dincolo era înlesnită de sunetul tobei, ci și pătrunderea în propria lume interioară a personajului, acolo unde stau depozitate valorile memoriei proprii și ale celor apropiaţi, abilităţile fizice și spirituale, toate utile și necesare activităţii șamanice, mai cu seamă cele destinate puterii vindecătoare. Toba se dovedea, așadar, o unealtă terapeutică.

„Călătoria" șamanului în lumea de dincolo era însoţită întotdeauna de bătăile tobei sacre. Legătura dintre spiritul tobei și șaman se consolida în timp și devenea o relaţie tot mai strânsă pe măsură ce se înmulţeau ședinţele extatice. În plus, odată cu trecerea sufletului șamanului în lumea spiritelor, unele spirite întâlnite în cale pătrundeau atât în fiinţa șamanului, cât și în toba sa.

Pentru a călători șamanul încăleca propriu zis pe tobă ca pe un animal de călărie. Bagheta de percuţie se transforma atunci în biciul călăreţului sau devenea o lopată pentru vâslit dacă periplul șamanului se derula pe un râu, situaţie în care toba era o ambarcaţiune. Toate aceste detalii erau relatate cu voce tare de șaman aflat în faţa asistenţei în transă. Toba nu era folosită doar pentru călărit și navigat, ci devenea un vehicul pentru zbor. Prin analogie, ea mai putea fi considerată un echivalent al „arborelui cosmic" pe care șamanul se căţăra în mod simbolic până la Cer:

O, toba mea în multe culori
Tu, care șezi în cotlonul din faţă!
O, toba mea veselă și pictată,
Tu, care șezi aici!
Fie ca umărul și gâtul tău să fie puternice.

Ascultă, o, ascultă cal al meu – tu, căprioară!
Ascultă, o, ascultă cal al meu – tu, ursule!
Ascultă, o, ascultă la mine!

O, tobă pictată ce șezi în colţul din faţă!
Munţii mei – cerbul și căprioara..
Taci, tu, toba mea răsunătoare.
O, tobă învelită-n piele
Împlinește-mi dorinţele.

Ca norii zburători, du-mă
Prin tărâmurile de la amurg
Și sub cerul plumburiu,
Degrabă gonește ca vântul
Peste crestele munţilor!

Iakuţii și buriaţii denumeau toba „cal șamanic", tungușii din zona Trans-Baikalului îi spuneau „barcă", iar mongolii o socoteau „corbul cel negru". *Calul* s-a aflat întotdeauna în centrul mitologiei șamanice a euro-asiaticilor nordici.

Pe lângă faptul că toba ajuta șamanul să convoace spiritele umane sau animale, să intre cu ele în contact, ea a mai fost folosită și ca armă. Armă defensivă de apărare, desigur, dar și, mai rar, armă ofensivă, de atac. Numai așa șamanul putea vindeca bolnavii și izbutea să regăsească suflete rătăcite, într-un cuvânt să-și împlinească menirea. În plus, percuţia tobei avea și un rol apotropaic, similar poate cu cel al bătutului în toacă obișnuit la creștini, inclusiv la români.

Nu este lipsit de interes să facem câteva consideraţii privind natura sunetelor emise prin bătaia tobei, ritmicitatea și estimarea lor valorică. Se știe că ritmul bătăilor era regulat, repetitiv, deci monoton. La o frecvenţă de 180 (între 160 și 200) bătăi pe minut, ritm comparabil cu cel al muzicii *tehno* de astăzi, efectul asupra omului este cel al modificării stării de conștiinţă, altfel spus intrarea într-o stare de extaz, de desprindere de realitatea concretă. Există explicaţii fiziologice ale acestui efect. Repetitivitatea induce producerea de unde *alpha* și *theta*, cele caracteristice stării de conștiinţă modificată. Se știe, de asemeni, că rezonanţa magnetică a pământului de 7,5

cicli pe secundă este echivalentă undelor cerebrale superioare *theta*, ale creativităţii, sau inferioare *alpha*. S-ar deduce în acest fel că fiecare tobă rezonează în primul rând cu cel ce o percută, dar în al doilea rând şi cu pulsul pământului. Amerindienii chiar denumesc bătutul tobei „puls al pământului".

Într-o altă definire, ritmicitatea este pulsaţia *inimii* pământului, a Pământului Mamă.

Din cele spuse mai sus este clară eficacitatea tobei întrucât ea poate încetini undele cerebrale în circa 10 minute, pe când un maestru *zen*, de pildă, nu reuşeşte să obţină acelaşi efect decât printr-o meditaţie de 6 ore.

Cercetările de fiziologie neurologică au stabilit că bătăile regulate ale tobei sincronizează reactivitatea celor două emisfere cerebrale, le egalizează funcţional. În consecinţă, dominanta emisferei stângi, a intelectului şi raţionalului, permite emisferei drepte a creierului să realizeze tocmai „călătoria interioară". Rezultă din aceste date că sunetul monocord ca al unui metronom produs de percuţia tobei conduce spre o stare de meditaţie şi deschide o potecă pentru „călătoria" mentală a şamanului.

Se mai apreciază, ori se crede, că sunetul emis de tobă ar trezi în om memoria celulară şi cea ancestrală.

S-a mai făcut apropierea între ritmurile tobei şi cele ale respiraţiei sau ale inimii. Cadenţa fiziologică de la început se transformă treptat, prin accelerare, într-un fel de „tahicardie" (tahiritmie) a tobei pentru a atinge frecvenţa de peste 100 de bătăi pe minut necesară obţinerii stării de conştiinţă modificată.

În mod ciudat, toba şamanică, răspândită suficient de mult în regiunea lacului Baikal, a ajuns să joace un rol important şi în muzica religioasă budist-lamaistă a localnicilor. Ar fi de presupus că şi la ei scopul folosirii tobei se aseamănă cu cel al şamanilor, adică de obţinere a transei extatice.

Este necesar să adăugăm că nu întotdeauna intenţia şamanilor de a vindeca orice suferinţă omenească, ajutându-se

de tobă, s-a soldat cu o reușită. Când eșecul tămăduitorilor s-a repetat, vina a fost aruncată, desigur, asupra tobei și nu asupra șamanului. În consecință, nu rămânea altă cale decât aceea a distrugerii tobei și înlocuirea ei cu alta nouă.

Alte obiecte ceremoniale „de putere"

Lista obiectelor ajutătoare ale șamanului, necesare activității sale rituale, este destul de lungă. În timp, în unele comunități sau ținuturi geografice șamanii au mai adăugat câte ceva, un instrument (muzical?), o unealtă, o ustensilă… În mod logic, nici un șaman nu s-a putut folosi decât de un număr limitat din obiectele pe care le vom enumera mai jos. Utilizarea unor ustensile era în funcție de obișnuința proprie, dobândită de la tradiția locală sau odată cu instruirea primită inițial.

Puterea obiectelor ajutătoare nu se află în structura și alcătuirea lor materială, ci în potențialitatea șamanului, în abilitatea lui de a le folosi atunci când și cum anume s-ar cuveni. Ele nu fac ceva efectiv. Ele reprezintă doar niște canale prin care se scurge energia vitală a șamanului, acea forță adunată de el prin cumul experimental, pentru a fi dirijată spre cei care au nevoie de ea.

Am înregistrat mai sus importanța exemplară a tobei. Ca instrumente producătoare de sunete și zgomote, să le spunem „muzicale", șamanii au mai avut la îndemână un fel de harpă, sau mai degrabă o chitară rudimentară, un flaut (fluier), mai mulți clopoței și zornăitoarea (zuruitoarea). Cu alt rost și cu o altă semnificație ei au utilizat bastonul sau toiagul (magic, medical, cabalin, runic), bagheta (nuielușa) magică, pendulul, biciul, oglinda (un disc metalic), scutul medical, pipa sacră, *ongon*-ul. La acestea s-au adăugat evantaiul de pene, săgețile pentru rugăciune, lumânarea, colierul din perle, oase, dinți și pietricele, tubul pentru supțiune (aspirare), cana (bolul) pentru ofrande, frânghia sau sfoara

pentru cățărat, trunchiul de copac (mesteacăn) pe care se făcea cățăratul („ascensiunea" simbolică la Cer), săculeţul cu cristale de stâncă, pietre și alte mărunţișuri, lădiţa pentru păstrat obiectele magice, mai rar o tigaie, un craniu de cal, o pasăre cioplită în lemn, pene și… multe altele. Absolut necesară însă era „pânza altarului" care trebuia așezată pe jos pentru a fi suportul curat al obiectelor menţionate mai sus. De o natură strict simbolică, pentru șaman, erau de folos niște „arme" metalice miniaturale, cum ar fi arcul, lancea, sabia (spada), buzduganul, ciocanul și platoșa, toate folosite în războiul dus împotriva demonilor.

Uneltele, instrumentele, pietrele și cristalele erau așezate pe *altar*. Mai precis, acest procedeu aparţinea șamanilor amerindieni. „Altarul" nu era decât o pânză sau o bucată de stofă care juca acest rol. Ţesătura din lână sau in, vopsită în alb sau negru, era întinsă pe jos în cortul sau iurta ședinţei șamanice. În mod firesc pânza putea să fie, de cele mai multe ori, înfrumuseţată prin adăugarea de franjuri și broderii. Reprezentând simbolic un altar, bucata de pânză devenea un spaţiu sacru unde își dădeau întâlnire vizibilul cu cele nevăzute. Pentru șamanul așezat în poziţia semi-lotus, asemănătoare cumva cu a yoghinilor din alte spaţii geografice, pânza-altar însemna pentru el un loc al concentrării spirituale.

Important pentru șaman s-a dovedit a fi *bastonul*. Era confecţionat în câteva variante funcţionale. În ţările nordice mai valoros era „bastonul medical", cioplit chiar de șaman. Acesta își alegea singur lemnul potrivit după ce primea ajutorul obţinut prin iluminarea din timpul unei ceremonii sau experienţe extatice. Alteori sprijinul îi venea pe calea visului sau a unei viziuni spontane. Exista credinţa că în aceste împrejurări șamanul identifica elementul magic din structura lemnului de care avea nevoie. Ornamentele adăugate bastonului reproduceau biografia șamanică referitoare la funcţia lui de tămăduitor și mai descriau înzestrările lui medicale. Înfăţișat astfel, bastonul folosit era un

alter ego al sufletului șamanului, cu alte cuvinte un obiect sacru, un însoţitor şi un martor de nelipsit de la orice experienţă spirituală.

Șamanul putea utiliza uneori acest baston ca pe un simbol necesar „călătoriei" sale în lumea de dincolo. Alteori îl folosea la divinaţie, în magia de exorcizare, sau pentru a afla de la el direcţia favorabilă găsirii unui obiect pierdut sau suflet rătăcit.

În varianta de baston (toiag) magic lungimea lui nu trecea de 120 cm. Era acoperit cu piele de șarpe sau cu mătase. La capătul lui superior i se fixa o figurină metalică (de cupru) ce reproducea sau reprezenta chipul unui bătrân cu barbă care, pentru șamanii cazaci, de pildă, era cel al spiritului *bolo mala.* La extremitatea inferioară i se atașa câteodată un cuţit de fier. Alteori lemnul putea rămâne simplu, fără alte adaosuri, iar capătul arăta atunci ca o prelungire sau o umflătură terminală. Șamanii buriaţi foloseau pentru acest tip de baston imaginea unui cap de cal atunci când se aborda lumea inferioară (cea de jos) sau a unui cap de ren (cerb) pentru direcţia călătoriei spre înalt (Cer).

În privinţa bastonului așa numit „vorbitor" sau „pentru vorbit", se apreciază că el avea o dimensiune mai mică; lungimea nu trecea de 30 cm. Menirea lui era aceea de a permite sau favoriza limpezimea gândurilor pentru ca ele să fie exprimate cu claritate. În mod simbolic, el unea cerul, aerul, adică domeniul gândirii, cu pământul, cel ce aparţinea realităţii concrete, practice. În timpul ceremoniei bastonul trecea din mână în mână pe la fiecare din cei prezenţi. Abia aflându-se pentru un scurt moment în posesia lui o persoană avea îngăduinţa să vorbească. Se considera că bastonul i-a adus acelei persoane claritate în gândire. Acest model de toiag îi furniza șamanului întotdeauna înţelepciune și cunoaștere, motiv pentru care el îl socotea o emblemă proprie.

Șamanul nord-european purta cu sine „bastonul runic". Și acesta era un instrument magic al cunoașterii și al puterii.

Pe suprafaţa lui avea gravate *rune*. Textele runelor, inaccesibile în totalitate profanilor, pentru șamanul cunoscător însemnau totatâtea formule magice pentru vindecare, protecţie şi apărare împotriva agresivităţii strigoilor şi fantomelor, formule incantatorii, ba chiar şi vorbe injurioase, cuvinte de ocară bune de adresat dușmanilor. După opiniile arheologilor, descoperitorii unor asemenea bastoane runice, ele mai conţineau înscrise viziuni asupra viitorului şi alte profeţii.

Din lemnul verde de alun sau nuc se confecţiona *bagheta*, băţul sau nuiełușa șamanului. În acest scop el rupea sau tăia dintr-un copac o creangă apoi o descojea cu grijă, aproape cu milă şi dragoste. Mai mult, cerea spiritului copacului îngăduinţa de a reteza un ram din el. Lemnul viu, gol, era gravat cu felurite imagini dar mai ales cu aceea a unui şarpe care se răsucea în spirală în jurul nuielușei. Şarpele ţinea în gură un cristal ca simbol al energiilor. Reprezentarea şarpelui rulat în jurul baghetei avea semnificaţia permanentei mișcări circulare a energiei capabile să transforme spiritualul în material. Bagheta în sine era un simbol-axă a unităţii între puterea solară, acea forţă a divinităţilor masculine dătătoare de viaţă, şi puterea terestră a zeităţilor creatoare de hrană. În acest sens bagheta șamanului avea o legătură firească şi necesară cu elementul foc. Prin ea se putea transmite energia focului spre manifestările fizice. Bagheta armoniza şi dirija astfel, după dorinţa șamanului, energiile la fel cum, printr-o comparaţie puţin forţată, o face laserul astăzi.

Evident, o asemenea nuielușă magică putea fi înfrumuseţată, decorată şi ea cu pene, clopoţei etc.

Un alt obiect confecţionat artizanal al șamanului este *zornăitoarea* sau *zdrăngănitoarea*. Asemănătoare maracaselor, zornăitoarele șamanilor se făceau din tigve uscate sau din piele neprelucrată. În interiorul lor se puneau grăunţe, pietricele, fasole şi cristale de mici dimensiuni. Ţinute de mâner şi scuturate ritmic, ele produceau zgomote care aminteau de cele ale castanietelor. Mânerul avea pe el desenate câteva

dintre simbolurile proprii ale șamanilor. Exista credința că zornăiturile simbolizează mișcarea vibratorie a forțelor cosmice care în acest fel se răspândesc în toate dimensiunile spațiului purtând cu ele „cuvântul" divinității. Era modalitatea prin care șamanul chema lumea spiritelor să vină să-l ajute, să-i dea puteri vindecătoare, dar și înțelepciune sau cunoaștere. Sunetele sau zgomotele produse de zornăitoare, mai mult sau mai puțin armonioase ori agreabile, erau îndreptate prin scuturarea instrumentului spre fiecare direcție a spațiului de câte patru ori, respectându-se în același timp și etajarea celor trei niveluri cunoscute, Cerul, Pământul și Subteranul.

În ritualul șamanic zornăitoarea deschidea „spectacolul". Ea era folosită înainte de bătaia în tobă, uneori chiar o și înlocuia deoarece se știa că sunetele emise atrăgeau îndeajuns de mult energiile binefăcătoare, pozitive. Toba venea, dacă mai era cazul, ca ceva în plus.

Mai mult decât atât, zornăitoarea ajuta și la punerea diagnosticelor. Era capabilă să localizeze zonele corpului în care pacientul avea un dezechilibru energetic, adică o stare potențial patologică.

Unii șamani mai foloseau *pendulul* ca instrument pentru diagnostic. Imaginat simplu, el era alcătuit dintr-o sfoară sau un lănțișor de care sta suspendat, fie un cristal de mici dimensiuni, fie o piatră sau o bucată de lemn. Ținut între index și police la distanța de 7-8 cm de corpul cuiva, angrenajul pendulului începea să oscileze. Mișcarea putea să fie circular dextrogiră sau sinistrogiră, orizontală și verticală. După felul oscilației se identifica regiunea corpului unde exista o dizarmonie funcțională sau o disfuncție energetică. Cu ajutorul aceluiași pendul se putea contura aura cuiva, se localizau chakrele, într-un cuvânt se definea eul propriu al unui individ. Acțiunea diagnostică a pendulului era explicată ca o consecință a derulării adevăratei comunicări între conștient și subconștient.

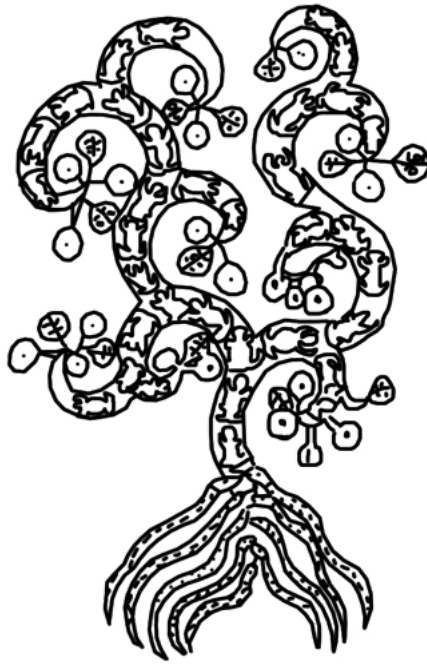

Dispunerea clopoţeilor pe un costum şamanic

Utilizarea pendulului s-a extins adeseori şi la activitatea divinatorie a şamanilor sau la încercarea lor de a descoperi surse de apă sau zăcăminte minerale valoroase.

Şi *fluierul*, mai rar folosit, izbutea să cheme în ajutorul şamanului energiile superioare ale spiritelor. Amerindienii îşi fabricau fluiere din os de vultur, pe când europenii recurgeau la osul de curcan.

Unii şamani purtau cu ei câte o oglindă de metal în formă de disc cu ideea că ar fi bună ca recipient pentru spirite. Nordicii, în special, foloseau asemenea oglinzi în practica lor de vindecare spirituală.

Oarecum caracteristică pentru șamanul amerindian a fost *săgeata pentru rugăciuni*. Ca instrument spiritual ea era folosită pentru a cere și a dobândi de la spirite hrana sufletească necesară performanţelor practice ale șamanului. Săgeţile de acest fel constituiau focalizatoare ale rugilor adresate mai ales Marelui Spirit. Concret, dorinţele și rugăminţile erau înscrise pe o bucată de hârtie care se atașa de o săgeată. Pe săgeată se vedea figurată suita de simboluri și embleme ce reprezentau sursa puterii șamanice. Un penaj bine ales, adăugat cu grijă, trebuia poziţionat în așa fel încât traiectoria săgeţii să se îndrepte corect spre elementul *aer.* Vârful săgeţii putea fi de piatră sau de fier supus acţiunii focului. În cazul în care șamanul se adâncea în meditaţie, un timp săgeata putea fi înfiptă în pământ cu vârful ei de piatră. Atunci ea marca simbolic centrul ariei în care se desfășura ritualul.

Aceeași șamani amerindieni își meșthereau câte un *scut medical*. Croit în formă circulară din pielea prinsă într-un cadru de lemn, „scutul" avea pictat pe suprafaţa lui simboluri șamanice, imagini cu animale etc., toate din teritoriul geografic propriu. Scutului i se mai puteau atașa pene, franjuri coloraţi și alte podoabe simple. Scutul îl proteja pe șaman și îl ajuta să afle care sunt intenţiile divinităţilor, dar și ce energii îi puteau fi de folos în activitatea sa de vindecător. Scutul mai era și o oglindă sufletească a șamanului, el dezvăluia dorinţele și visele sale tainice.

Tot în șamanismul amerindian întâlnim *evantaiul* din pene. Făcut din pene de vultur sau provenite de la o altă pasăre considerată la fel de sacră, evantaiul avea un mâner de lemn acoperit cu pânză sau cu piele. I se adăugau ornamente simbolice cu legături și semnificaţii personale ale șamanului precum și perle sau alte imagini pentru a-l în frumuseţea cât mai mult. Evantaiul folosea la împrăștierea sau dirijarea fumului produs de arderea rituală a unor bucăţi de lemn sau ierburi cu proprietăţi halucinogene. Fumul era îndreptat de șaman spre sine, spre alte persoane prezente la ceremonie sau spre obiectele destinate *actului* medical.

Printre „instrumentele" medicale mai amintim de așa numitul *tub de supţiune*. Era un obiect tubular (cilindric) meșterit din os de animal. Cu ajutorul lui șamanul „sugea" (aspira) și extrăgea din corpul bolnavului răul care sta la originea îmbolnăvirii lui.

Unii șamani amerindieni posedau un recipient numit *ongon* pentru „păstrat" spirite. Era lucrat chiar de șaman din lemn sau modelat în argilă și făcut uneori chiar din aluat. *Ongon*-ul era pictat în culori vii cu imagini ale spiritelor animalelor. I se adăugau ca ornamente câteva panglici, figurine de lemn sau decupaje de hârtie. Rostul unui *ongon* era acela de a-i proteja pe oameni și de a-l însoţi pe șaman ca un fel de mijloc de transport util călătoriei sale mistice.

Șamanii populației *sioux,* la fel ca și șefii de trib amerindieni, purtau asupra lor o *pipă* sacră și un bol ceremonial pentru ofrande.

Ierburi „sacre" și substanțe psihotrope

Pentru a-și desfășura, după cerinţă, ceremonialul său ritual șamanul avea nevoie de obiectele ajutătoare, menţionate și descrise sumar mai sus. Ședinţa rituală începea cu intrarea în transă dar nu întotdeauna șamanul izbutea să o facă în mod spontan, folosindu-se de tobă și de celelalte obiecte. Pentru sprijin el era nevoit să recurgă la ajutoare de altă natură, iar acestea, sub o formă sau alta, aparţineau substanţelor psihotrope, halucinogene sau narcotice. De cele mai multe ori ele erau ingerate ca lichide (decocturi, ceaiuri). Alteori șamanii foloseau fumigaţii. Sursa substanţelor era cea naturală, adică ierburi, frunze, liane, ciuperci, cactuși, diferite rădăcini etc.

Ne vom rezuma să înșirăm denumirile câtorva dintre ele, dar vom și stărui asupra celor mai importante și mai des folosite.

În atenţia şamanilor au intrat plante ca *ayahuasca* (*Baniesteriopsis Caapî*), iboga, marijuana (în Siberia), chacruna (*Psihotrio viridis*), *Datura stramonium*, mandragora (mătrăguna), canabisul, *Salvia divinorum*, cedrul, *Nicotina tabacum* (tutunul),„fânul parfumat", fructul *Rivea corymbosa*, rădăcina „cânepii de Provence". Importante s-au dovedit și ciupercile *Amanita muscaria* („Pălăria șarpelui", la siberieni) și *Psilocibe mexicana* (se fumează cu pipa). Frecvent utilizaţi au fost și cactușii Peyotl (*Lophophora Williamsi*), în America centrală și de sud, și *San Pedro*. Nu trebuie să omitem alcoolul și tutunul (făcut soluţie și băut în cantitate mare), la care adăugăm și preparatele din pielea de broască râioasă.

Fără doar și poate, cea mai de seamă dintre „ierburile sacre", cu efecte halucinogene, este *ayahuasca*. Denumirea ştiinţifică, *Baniesteriopsis Caapi*, nu le spune nimic aborigenilor din Amazonia (Peru, Ecuador, Bolivia, Columbia, Brazilia). Ei denumesc ayahuasca în limba *quechua* această plantă cățărătoare din familia *Malpighiaceae*. Înţelesul cuvântului ayahuasca ar fi „liana morţii", „liana sufletului", „medicamentul sufletului" sau„mica moarte". În amestec cu alte plante, în Brazilia are mai multe denumiri: caapi, hoasca, Santo Daime, vegetal. În Peru este cunoscută ca *natem*, iar în zonele apropiate ţării ca *shori* sau „mama mare". Planta mai poartă și numele popular *purge*, cunoscut în toată Amazonia. Șamanii *Shipibos* afirmă că numele adevărat ar fi *onikobin*, adică „planta înţelepciunii (înţelepţilor)".

Primele noţiuni despre ayahuasca le întâlnim în însemnările celor dintâi misionari creștini ajunși în America de sud. Mai cunoscută de occidentali a fost abia după anul 1851. În secolul al XX-lea, în sfârșit, a început să fie studiată ştiinţific cu adevărat. De data aceasta planta s-a putut folosi și în afara condiţiilor rituale șamanice în scop pur comercial și mercantil. Au făcut-o falșii șamani. Astăzi în Peru și în alte părţi ale Amazoniei s-au iniţiat studii ştiinţifice ale plantei concretizate îndeosebi prin experimentări cu caracter medical.

Frunzele acestei plante cățărătoare pe arborii din pădurile amazoniene se culeg și se folosesc la prepararea unei băuturi. Se fac infuzii ale frunzelor și lianelor, decocturi, sau se lasă la macerat. De regulă băutura, devenită tradiţională pentru etnicii din Amazonia superioară, se obţine prin amestec de ayahuasca și *Chacruna* (*Psihotrio viridis*), o altă plantă ce crește în aceleași zone. Lichidul obţinut are, desigur, o aromă vegetală. Calitativ, se disting trei feluri de băuturi. Cea galbenă, dulceagă, este valoroasă în practica medicală. Cea de culoare neagră, cu efecte halucinogene puternice, este preferată de vrăjitori. Cea albă, cu efecte mult mai slabe, este potrivită ceremoniilor șamanice făcute în scop de tămăduire. Șamanii recunoscuţi ca *maestros*, adică vindecători, ingerează băutura de consistenţă mai groasă, de culoare maro. Densitatea lichidului este în funcţie de cantitatea lianelor și frunzelor înglobată în amestecul făcut la preparare, dar și de filtrarea finală a produsului.

În general se știe că gustul băuturii ayahuasca nu este agreabil, în schimb, prin conţinutul în alcaloizi psihotropi, ea are ca efect modificarea stării de conștiinţă, induce transa care provoacă în psihicul celui care o bea o transformare a raporturilor cu lumea înconjurătoare. Puternic psihotropă, substanţa produce viziuni halucinatorii și vise, la fel ca și alte droguri cunoscute. Șamanii pretind că băutura îi ajută să vadă în interiorul corpului unui om bolnav ca și cum acesta ar fi transparent. În același timp șamanul are abilitatea de a identifica răul cauzator de boală, ceea ce îi permite să îl extirpe cu mare uşurinţă.

Se pretinde că ayahuasca nu ar da dependenţă psihică și, deci, nu s-ar asimila drogurilor de mare risc cunoscute. Afirmaţia rămâne de verificat. Substanţele psiho-active, halucinogene sau enteogene, considerate ca utile în „medicina sufletului", sunt mult utilizate astăzi în ţările calde.

Se mai cunoaște faptul că aproape toate religiile apărute în trecut de-a lungul istoriei au folosit asemenea substanţe în mod curent, nu însă și religiile lumii moderne, contemporane.

Se pare că ayahuasca are proprietăţi cicatrizante ceea ce face din ea o plantă utilă cu adevărat pentru comunităţile amazoniene unde medicina modernă este slab reprezentată deocamdată.

De dată relativ recentă, cam de 30-40 de ani, s-a dezvoltat un așa zis „turism ayahuasca", aflat sub umbrela unui fals șamanism. Grupuri de amatori occidentali, doritori de senzaţii tari, călătoresc pe bani buni în Amazonia și iau parte timp de câte 7-10 zile la pseudoședinţe șamanice unde toată lumea se delectează cu băutura obţinută din ayahuasca. Tot cu acel prilej sunt folosite și alte specii de „ierburi sacre", fie prin arderea lor (fumigaţii), fie macerate sau „oferite" ca ofrande Marelui Creator, în realitate ingerate după ceremonie de participanţi.

„Atribuțiile" șamanului: vraci, profet și manipulator al sacrului

Pentru a întregi tabloul general al șamanului și al mijloacelor sale de exprimare, se cuvine să enumerăm calităţile, înzestrările, atribuţiile, funcţiile și modalitatea prin care el s-a dovedit util comunităţii de care a aparţinut. Lista acestor însușiri s-a îmbogăţit mereu de-a lungul timpului și în prezent constatăm că este foarte lungă. Ea se referă însă la un „model ideal", la „standardul" imaginat pentru a defini un șaman perfect (total). În practică un asemenea exemplar nu a putut exista niciodată deoarece, pe lângă atribuţiile de bază, minimale, dar esenţiale, fiecare șaman și-a etalat propria personalitate și resursele individuale.

Incontestabil, șamanului i s-a cerut în primul rând să fie vraciul, tămăduitorul comunităţii (trib, sat etc). Pin aceasta înţelegem în principal calitatea lui de medic al sufletului. În realitate șamanul a practicat o „medicină" holistică, psiho-afectivo-fizică. Șamanul trata îndeosebi bolile nervoase și

mentale prin „manevra" curăţirii sufletului de excesul energiilor negative acumulate de cineva fără să vrea, și prin readucerea în trupul pacientului a sufletului acestuia dacă era „rătăcit" pe undeva sau răpit de vreun spirit malefic, anulând astfel situaţiile cauzatoare de boală. O altă cale de vindecare aleasă de șaman era îndepărtarea unui spirit rău care a reușit să pătrundă într-o persoană și i-a provocat o stare patologică.

În fapt, șamanul a fost un vindecător de tip religios însă nu a neglijat, cum vom vedea, nici tratamentul bolilor fizice, organice. El s-a implicat chiar în treburile fecundităţii vindecând infertilitatea femeilor.

Șamanul actual și-a extins competenţele. El tratează și încearcă să amelioreze nu numai bolile declarate, durerile sau imunitatea scăzută, ci și stările de oboseală, tulburările de somn însoţite sau nu de coșmaruri, spaimele, stresul, conflictele cu semenii, problemele relaţionale, un doliu devastator, tulburările de memorie despre trăirile din copilărie. Cum se poate vedea lesne, intenţia lui se centrează pe un fel de psihoterapie. Toate acestea nu presupun că medicina modernă ar putea fi înlocuită de activitatea șamanului, el doar ajută la sporirea puterilor de autovindecare. Șamanul consideră că după un traumatism, un abuz ori o suferinţă intensă intervine „disocierea psihologică", adică sindromul de stres, echivalent pentru el cu noţiunea de „fragmentare a sufletului" sau, mai exact, de „pierderea sufletului". Tocmai în această perspectivă devine necesară „călătoria" șamanică menită să readucă porţiunea de suflet rătăcit, partea de forţă utilă a suferindului rămasă blocată în afara lui.

Pentru șaman toate bolile, fie ele fizice, fie psihice, dar și dezechilibrele sociale sau ecologice au drept cauză intervenţia spiritelor rele sau încălcarea de către comunitate a unui tabu. Spiritul malefic este unealta vreunui vrăjitor care a fost trimis la îndemnul dușmanilor viitorului bolnav. Când un tabu nu mai este respectat spiritul se simte ofensat și, drept răzbunare, îi îmbolnăvește pe cei vinovaţi. „Vindeca-

rea" se poate obține dacă șamanul izbutește să prindă sau să vâneze spiritul cel rău, să îl exorcizeze ori să-l transforme într-unul benefic, ajutător.

Șamanul s-a arătat, așadar, un apărător al vieții, sănătății și integrității psihice a celor în mijlocul cărora trăia. În același sens, el ajuta copiii să se integreze în lumea fizică a adulților. Tot lui i se încredința efectuarea circumciziei la băieți, acolo unde tradiția o cerea. Mai mult, el era acela care atribuia un nume copiilor. Tenta optimistă a acțiunii șamanice opune lumea luminii celei a întunericului, așadar a morții, bolilor, necazurilor de tot felul.

În mod firesc, poziția sa de vindecător i-a adus un mare prestigiu social pentru că, în mod statornic, a luptat împotriva tuturor puterilor răului. De aici au decurs și intervențiile lui în aplanarea conflictelor dintre membrii comunității. Șamanul a devenit cu timpul un sfătuitor spiritual ca orice înțelept, cum era el recunoscut.

Întrucât nu lipsea niciodată, ci asista la trei dintre momentele principale ale existenței omenești, nașterea, căsătoria și moartea, el prezida cu îndreptățire toate ceremoniile de înmormântare și avea calitatea de mediator între morți și vii. Se înțelege că acolo unde exista obiceiul unor rituri sacrificiale și de aducere a ofrandelor, tot el era acela care le conducea.

Șamanul gestiona în beneficiul tribului său resursele naturale ale vânatului, pescuitului și recoltării plantelor și fructelor pentru hrană. Prin puterile cu care era înzestrat el izbutea să descopere, de pildă, locul unde s-a rătăcit vreun animal sau s-a pierdut un obiect.

Șamanul era capabil să atragă vânatul, să aducă ploaia în vreme de secetă, să sporească beneficiile și câștigurile oamenilor. În felul acesta el combătea nenorocul și nefericirea. Izbutea să redea sensul vieții, să readucă normalitatea acolo unde ordinea lucrurilor era tulburată, eliminând răul, nenorocirea, aleatorul.

Avea și un rol în purificarea apei, hranei și a medicamentelor (leacurilor), dar și în purificarea fizică sau sufletească a persoanelor care aveau nevoie de așa ceva.

Se mai știe că șamanul era un profet. El prezicea viitorul. Era, de asemenea, un vizionar, un autor de oracole. Prevedea evenimente și întâmplări care urmau să se petreacă în viitor la distanţă, atât în timp cât și în spaţiu. Practica divinaţia care nu era pentru el și pentru comunitatea sa un simplu act de „ghicire", ci o cale de înţelegere mai profundă a faptelor și influenţelor ce aparţineau lumii înconjurătoare. Șamanul își centra divinaţia pe nevoia de a obţine eficacitatea maximă în practica sa de vindecător. El încerca prin divinaţie să afle cauza bolii și metoda cea mai adecvată pentru tămăduirea suferindului. Aceeași divinaţie căuta să găsească îndrumări potrivite soluţionării nevoilor comunităţii. Prin aceeași metodă el descifra visele și viziunile, le deslușea înţelesul, altminteri ascuns.

Divinaţia devenea astfel o revelare a înfăţișării adevărate a realităţii despre sine și circumstanţele înconjurătoare, iluminare de care nu se bucurau cei neiniţiaţi, rămași captivi în iluziile lumii senzoriale. În acest fel șamanul se dovedea un vizionar, făcea predicţii privind viitorul și dezvăluiri ale trecutului. Predicţiile lui erau, de fapt, niște sfaturi oferite de cei din lumea de dincolo pentru lumea de care aparţinea șamanul.

În practica divinaţiei șamanul se folosea, de pildă, din cele mai vechi timpuri, de cititul crăpăturilor produse de foc pe omoplatul de cerb (cervidee) sau ren, adică pe așa zisele „oase divinatorii". Șamanul buriat se mai orienta în divinaţie după zborul săgeţii și în felul acesta ghicea viitorul. O altă metodă era a descifrării semnelor de pe un toiag sau a poziţiei acestuia după ce, aruncat în sus, cădea pe pământ. Șamanii eschimoșilor realizau divinaţia cu ajutorul unui obiect agăţat de un fir de aţă. Unii șamani făceau divinaţia privind faţetele unei pietre (roci) căzute pe sol. Șamanii din Labrador se

orientau după razele soarelui pentru a ghici locul unde s-ar afla vânatul. Alţi șamani au recurs și la necromanţie, adică la divinaţia prin invocarea spiritelor celor decedaţi, practică asemănătoare cumva cu spiritismul occidental.

Șamanul putea fi și un taumaturg. Nu sunt puţine relatările despre miracolele săvârșite de șamani, rămâne doar întrebarea cât de veridice au fost mărturiile observatorilor prezenţi la asemenea întâmplări. Fără îndoială că șamanii erau și niște magicieni. S-a afirmat că orice șaman este un magician, dar nu orice magician este și un șaman.

Uneori șamanul făcea vrăji, conducea ceremonii de eliminare și alungare a spiritelor rele cuibărite în trupul cuiva. Asemănător acestor exorcizări, puterea lui se putea materializa și prin prejudiciile aduse unui dușman personal sau al comunităţii, mai ales dacă acela era un șaman străin, un concurent sau un spirit malefic.

S-a mai pretins că șamanii ar fi fost niște erudiţi. Nu pare un fapt plauzibil având în vedere diversitatea locurilor în care își exercitau meseria. Unii comentatori au afirmat că șamanii s-au dovedit teologi avizaţi și poeţi, realitate doar parţial adevărată. Nu trebuie totuși ignorat faptul că vorbele rostite de șaman posedă o forţă intrinsecă, fie că ele sunt îndemnuri, ameninţări sau simple nume. Istorisirile șamanilor despre periplul lor extatic au îmbogăţit mereu temele epice ale literaturii de tradiţie orală, au diversificat basmele, au dat naștere eroilor din epopei. În orice caz șamanii s-au dovedit în stare să danseze, să cânte, să interpreteze câte ceva la unele instrumente muzicale rudimentare și să recite sau să nareze fapte și întâmplări petrecute în fantezia lor sau lumea de dincolo, acolo unde numai ei puteau pătrunde în calitatea lor de specialiști (maeștri) ai extazului (transei extatice). Aflat în lumea spiritelor un șaman putea juca și rolul de psihopomp. El ghida și însoţea sufletele decedaţilor spre locul final de odihnă.

Șamanul știa să manipuleze sacrul, uneori pentru a-i readuce în memorie vieţile sale anterioare, dacă se accepta conceptul metempsihozei, al reîncarnărilor succesive.

Șaman siberian

S-a mai spus că șamanul stăpânea focul, că era un maestru al focului, ca dovadă că el poseda o căldură interioară supraomenească. El a practicat în trecut sau s-a apropiat de meseria de făurar. În plus, el era insensibil la contactul cu cărbunii aprinși, așa încât putea să calce cu tălpile goale peste ei fără teama că va suferi arsuri.

Comunităţile trecutului care s-au bucurat de prezenţa și acţiunile șamanilor s-au simţit în siguranţă pentru că le era suficient să aibă garantată hrana și să le fie probată protecţia cuvântului venit de la un personaj puternic.

Există, desigur, și conotaţii negative la adresa șamanului. Unii afirmă că a fost întotdeauna un cunoscător și un practicant al demonologiei. Alţi comentatori de dată mai recentă îl consideră pe șaman pur și simplu un diavol, o încarnare a diavolului sau un șarlatan ori un psihopat.

Asemenea opinii, care se vor fi înregistrat și în trecut, nu l-a împiedicat pe șaman să reprezinte un model pozitiv de a fi lume, de a gândi existenţa omenească în lumina armoniei fiinţelor umane cu elementele naturii înconjurătoare.

3 Acțiunea

Pentru ca cineva să fie desemnat și să se manifeste ca șaman într-o comunitate, avea de urmat o singură cale autentică. Trebuia să facă proba că poate obține extazul, că poate intra transă. *Doar* într-o asemenea stare de conștiință modificată el avea șansa să stabilească legături metafizice cu cei din lumea de dincolo, cu spiritele.

Universul spiritelor, mai precis al ființelor supranaturale, a fost imaginat ca o alcătuire multiplă și diversă. Varietatea prezențelor rezulta din conceptul cosmogonic tradițional al gândirii șamanice. Universul era imaginat ca o alcătuire formată din trei componente esențiale, Cerul, Pământul și Infernul. În transa extatică șamanul „călătorea" în una din aceste dimensiuni, poate chiar în toate trei pe rând, fie prin ascensiunea lui la Cer, prin coborârea în Infern, fie prin deplasarea în orizontalitatea terestră. În oricare din aceste etaje ale cosmosului el putea întâlni divinități, zei, zeițe, duhuri, spirite pozitive sau negative, spirite protectoare, ajutătoare, aliate, spirite ale strămoșilor, ale foștilor șamani, ale animalelor, sufletele celor decedați de multă vreme și demoni.

Pentru a lua contact cu unele din aceste entități șamanul recurgea la zborul magic, la „călătoria" sa imaginară spre una din direcțiile amintite. Uneori acest lucru era posibil nu numai în extaz, ci și în vis sau recurgând la meditație.

Doar șamanii aveau, deci, forţa de a penetra nivelul potrivit al existenţei pentru a transforma un concept cosmogonic teoretic într-o experienţă practică mistică personală ce avea efecte cu rezonanţă în lumea reală. Concretizarea faptelor metafizice avea ca suport contactul șamanului cu diferitele spirite.

Oamenii și-au închipuit că există multe categorii de spirite. Câte din ele au rămas importante în activitatea șamanică? Fără pretenţia de a stabili o ierarhie certă a lor, trebuie să luăm în consideraţie mai întâi de toate spiritul protector sau „elector". Acesta era cel care îl alegea sau îl desemna ca potrivit să devină șaman pe un tânăr neofit. În cele din urmă spiritul protector făcea parte chiar din persoana șamanului.

De regulă spiritul protector era sufletul unui fost șaman sau al unui strămoș ajuns să locuiască în Cer. Se credea (presupunea) că acest spirit, odată ataşat de șaman, plutea mereu în preajma lui și răspundea cu promptitudine la orice chemare. Șamanul, de altfel, nici nu se putea sustrage influenţei spiritului protector, sub ameninţarea unor pedepse aspre sau chiar a morţii. Pentru șaman spiritul protector era ceva unic. El începea prin a-l alege pentru profesia de șaman, apoi continua să-i fie alături, ocrotindu-l toată viaţa.

După alte opinii, un șaman putea incorpora mai multe spirite protectoare, provenite desigur din strămoși, foști șamani sau animale. Cu cât erau mai multe asemenea spirite, cu atât mai mare se dovedea forţa șamanului și îi asigurau lui însușiri supranaturale.

Graţie prezenţei apropiate a spiritului protector șamanul era invulnerabil la acţiunea săgeţilor sau a gloanţelor, putea călători în lumea de dincolo, știa să găsească obiecte ascunse, să dibuie locul unde s-au rătăcit sau pierdut unele persoane, să îngrijească bolnavi, să treacă lesne prin grosimea unui perete sau a unui zid, și alte asemănătoare.

Interesant este că nu de puţine ori se înregistra o puternică și ciudată conotaţie de natură sexuală în relaţia dintre șaman și

spiritul care l-a ales. Printre altele, un asemenea spirit putea avea o identitate sexuală dublă, atât feminină, cât şi masculină. În consecinţă, mai ales în societatea primitivă de vânătoare, se ştia că spiritul protector îl alegea pe şaman dintr-un sentiment de dragoste. Între cei doi se ajungea la o legătură intimă supranaturală. De obicei un spirit de acest fel era fiica sau fiul divinităţii pădurilor, cea care putea dărui comunităţii prin intermediul şamanului dreptul de a vâna.

Aşa cum vom vedea, între şaman şi spirit se consemna uneori şi o „căsătorie mistică". În şamanismul de vânătoare din Siberia se credea că tocmai căsătoria cu fiica spiritului forestier îi aducea şamanului, dar şi consătenilor săi, vânatul abundent şi uşor de răpus.

„Căsătoria" dintre şamani şi spirite, frecventă în Siberia, a constituit, după anul 1980, un subiect de cercetare socio-antropologică. S-a constatat frecvenţa viselor erotice la şamanii comunităţilor de vânători, precum şi practica unei sexualităţi onirice aberante, de nuanţă zoofilă. S-au emis şi păreri despre consecinţele zoofiliei din visul şamanilor din Amazonia şi Alaska de nord. S-a ajuns să se creadă că tocmai acelor aberaţii erotice li s-ar datora apariţia de copii cu handicap şi malformaţii congenitale! S-a mai presupus că sexualitatea onirică ar duce la procrearea de copii cu destin şamanic.

Pe de altă parte, legătura sexuală cu o fiinţă supranaturală, cu o femeie-spirit, îl transforma pe şaman într-o persoană semidivină care era ajutată şi inspirată mereu de partenera sa. Este de presupus că evoluţia conceptului de femeie-spirit nu pare a fi altceva decât un vestigiu al arhaicei orânduiri matriarhale.

Din cele spuse până aici rămâne o primă concluzie şi anume că doar colaborarea şamanului cu spiritele era suportul fundamental al activităţii lui practice. În acest sens trebuie să ţinem cont şi de faptul că spiritul protector îi acorda şamanului şi sprijinul celorlalte spirite (auxiliare, aliate, ajutătoare). Spiritele auxiliare sau aliate se supuneau ierarhic, în mod

firesc, spiritului protector. Șamanul siberian primea aceste spirite ca pe o moștenire, în timp ce șamanul american le dobândea prin efortul său de voinţă, prin strădania continuă de a le căuta și găsi. Oricum, șamanul cultiva o prietenie cu caracter personal cu un anume spirit, mai ales cu cel care îl reprezenta pe animalul totemic. Legături asemănătoare erau valabile și cu spiritele plantelor.

Când șamanul chema spiritele în ajutor el trebuia să le respecte ierarhia. Fiecare spirit auxiliar sau aliat avea câte o specializare pentru una din activităţi, așa încât se putea satisface orice nevoie a șamanului. Chemarea spiritelor, invocarea lor, se făcea recurgându-se la scuturarea clopoţeilor prinși de costum sau de tobă, ori prin folosirea unei măști care reprezenta, ca imagine, vreunul din animalele căutate (necesare) sau prin cântece șamanice ca cel de mai jos:

Veniţi, veniţi,
Spirite ale magiei,
Dacă voi nu veniţi
Voi veni eu la voi.

Treziţi-vă, treziţi-vă,
Spirite ale magiei,
Eu vin către voi,
Sculaţi-vă din somn.

Atunci când în timpul şedinţei extatice spiritul animalului se ivea, şamanul încerca să se identifice cu el, să se metamorfozeze în el, imitându-i răgetul sau ţipătul specific, sau reproducându-i comportamentul şi mişcările caracteristice. În noua sa identitate şamanul purta un dialog cu animalul-spirit folosindu-se de limba secretă învăţată în perioada iniţiatică, fie că era vorba despre „limba spiritelor", fie de cea a animalelor. Printre animalele ale căror spirite intrau în legătură cu şamanul sunt de menţionat cerbul, iepurele, lupul, ursul, acvila, bufniţa, cioara, gâsca şi vulturul. Se marca astfel momentul aşa numitei „sălbăticiri" a şamanului.

Un spirit ajutător, însă, putea aparţine naturii, pur şi simplu, adică arborilor, pământului, unei plante oarecare, vetrei căminului, focului din vatră şi, uneori, unei fantome. Ca urmare, fiecare dintre acestea căpăta adeseori un caracter totemic.

Rolul spiritelor ajutătoare era important în pregătirea „călătoriei" extatice a şamanului. Dacă la început, atunci când pătrundeau în corpul său, şamanul era stăpânit de spirite, ulterior el devenea stăpânul lor. El nu se lăsa manipulat ci doar comunica cu spiritele. Contactul direct al şamanului putea fi cu un singur spirit sau cu mai multe deodată. Într-o altă concepţie, în extazul prin posesie spiritul pătrundea mai întâi în şaman, îl poseda pe acesta, ca mai apoi, în călătoria ce urma, spiritul să fie doar un însoţitor, un ghid. Ca însoţitor, de pildă, un spirit auxiliar era foarte util în activitatea de psihopomp a şamanului.

Merită menţionat şi acel concept care pretinde că oamenii sunt adeseori victime sau cad pradă spiritelor. Atunci spiritele devin un fel de vânători ca şi cum lumea lor ar fi una a înfo-

metaţilor, în căutare veșnică de vânat uman. Așa se explică și de ce, ca măsură de siguranţă, după fiecare ședinţă șamanică spiritelor auxiliare li se aduceau ofrande cu care se hrăneau drept răsplată pentru serviciile oferite.

Transa, starea de conștiinţă modificată, ajutată de prezenţa spiritelor, îi îngăduia șamanului să ia legătura cu invizibilul, de fapt cu esenţa spiritualităţii.

Beneficiile aduse șamanului de contactul, legătura și însoţirea lui cu spiritele au fost multiple. În linii mari se poate spune că spiritele îndrumau, ghidau, ajutau sau îl slujeau pe șaman, îl instruiau și însoţeau în călătoria sa extatică. Practic, șamanul dobândea puteri noi, sănătate și vigoare, dar și posibilitatea de a-i ajuta pe alţii vindecându-le bolile sau favorizându-le câștiguri materiale.

La o analiză mai subtilă însă constatăm că șamanul izbutea să treacă dincolo de ego-ul personal, să dea un alt sens existenţei sale după ce s-a întâlnit cu spiritele. El era ajutat în cunoașterea sinelui, ceea ce îi permitea să dirijeze mai bine și sensibilitatea celorlalţi. El devenea astfel un practician al dezvoltării spirituale și al cunoașterii lumii. Intimitatea cu natura, din care și el făcea parte, asemeni apropiaţilor săi, devenea tot mai strânsă. El coopera cu natura, o proteja și o îngrijea pentru ca, la rândul ei, natura să aibă grijă de oameni.

Am putea trage aici concluzia că spiritele au fost recunoscute ca o esenţă vie, animată, posesoare de inteligenţă și de forţă. Uneori, se afirmă, aceste spirite au putut fi și văzute de șaman, fie în obscuritate, fie în lumină, dar mai ales în starea lui de conștiinţă modificată.

Pe de altă parte, nu putem omite gândul că spiritele sunt, de fapt, niște fantasme, niște produse obiectivate numai în imaginar. Ele își au sursa în inconștient dar dobândesc o existenţă autonomă în fantezia celor care se izolează în meditaţie sau se ajută de substanţe halucinogene. Meditaţia profundă și prelungită stopează emiterea de gânduri, dorinţe, sentimente și gesturi efectuate în afara trupului. Prin înceta-

rea funcţională a simţurilor se obţine izolarea senzorială care favorizează generarea fantasmelor.

Pentru a-și continua cu succes practicarea profesiei șamanul era obligat să reactualizeze periodic înţelegerea cu spiritele.

Fie că spiritele erau cele ale animalelor ce trebuiau vânate, fie că erau morţii clanului, ca sursă de înţelepciune și de rememorare a trecutului, sau suflete pierdute ale bolnavilor ce trebuiau recuperate, acestefantasme făceau parte din trăirea extatică, nu și din cea reală. Despre dialogul cu ele și despre comportamentul lor, precum și felul cum se derula călătoria sa în lumea spiritelor, șamanul istorisea pas cu pas celor ce asistau la ședinţa șamanică.

Ca ipoteză ce sugerează o modalitate de definire a spiritelor, putem avansa ideea că ele sunt o formă sau o sursă de *energie pură*. În călătoria extatică șamanul venea în contact cu o energie pe care știa sau putea să o folosească. Cu energia aceasta specială șamanul se întâlnea nu numai în transă, ci și în meditaţie.

Comunicarea dintre șaman și spirite (divinităţi) ar fi, așadar, o transmitere reciprocă de energie pură. După spusele taoiștilor chinezi energia pură s-ar afla în capul omului. Un asemenea flux de energie sau un echivalent al lui îl întâlnim și în conceptele altor filosofii. Chinezii vorbesc despre energia *chi*, iar japonezii o numesc *ki*. Ea circulă peste tot între fiinţele vii, elementele anorganice, entităţile spirituale și cele virtuale. Fluidul energetic, deși greu de înregistrat în mod obiectiv, este totuși cu certitudine prezent și dovedit, de pildă, în practica terapeutică prin acupunctură sau în ceea ce s-a materializat ca vizualizare prin așa zisul „efect Kirlian", dar și în altele…

Există, desigur, și energii negative (spirite negative). Ele puteau pătrunde într-o fiinţă omenească și atunci îi provocau o stare patologică. În timpul ședinţei extatice șamanul „extrăgea" acea energie negativă din corpul celui afectat și îi aducea vindecarea.

Se înţelege că sunt şi spirite pe care şamanul nu le poate contacta, printre ele demonii sau spiritele ce fură parţial sau total sufletele oamenilor provocându-le diferite boli. Mai sunt şi spirite ce comit fapte reprobabile, dar şi unele spirite benefice mai greu accesibile.

Pentru a îmbuna spiritele malefice şamanul era îndatorat să le aducă ofrande. Într-un ceremonial colorat cu nuanţe dramatice, teatralizat, cu elemente războinice uneori, el încerca să calmeze asemenea spirite. Mai mult, şamanul chiar negocia necesarul cantităţilor şi conţinutul ofrandelor. Încă de multă vreme, din perioada culturii arhaice, ofrandele aduse zeităţilor celeste, implicit spiritelor, simbolizau legătura dintre Cer şi Pământ şi garantau armonizarea lor în folosul oamenilor, muritorilor.

Şedinţa rituală: transă, extaz şi vindecare

O şedinţă rituală şamanică era iniţiată atunci când nevoile comunităţii sau ale unei persoane o cereau, fie că era vorba despre plecarea iminentă la vânătoarea de cervidee a unui trib siberian, de pildă, fie că un bolnav cerea să beneficieze de calităţile de tămăduitor ale şamanului.

În esenţă o „şedinţă" de acest fel urma caligrafia tradiţională a unui *ritual* şamanic. Ce era un ritual altceva decât o regulă care trebuia respectată cu stricteţe pentru ca faptele omeneşti să decurgă în mod firesc? Orice abatere de la ritual putea altera realitatea şi aduce necazuri ori suferinţă.

Dincolo de coordonatele tipice ale unui ritual şamanic, despre care vom vorbi în continuare, trebuie spus că fiecare profesionist îşi imprima propria individualitate gestuală în detaliile derulării faptelor.

Scopul unui ritual era intrarea în *transă* a şamanului şi, în cele din urmă, atingerea *extazului*, a stării modificate

a conştiinţei. În extaz se petreceau mai apoi, cu finalitate „practică", toate evenimentele neobişnuite, accesibile doar iniţiatului: întâlnirea şi dialogul cu spiritele favorabile, zborul şamanic spre Cer, coborârea în Infern, vindecarea unui bolnav prin recuperarea sufletului răpit sau rătăcit, însoţirea psihopompă a unui suflet ce aparţinuse cuiva decedat de curând etc.

În vederea începerii ritualului se făceau în prealabil câteva pregătiri, de regulă în prag de seară sau noaptea. Din simbolica nopţii, aşa cum a afirmat cineva, s-ar reţine că timpul şamanului ar fi al nopţii, în opoziţie cu ziua care ar aparţine preotului. În iurta sau în cortul de formă conică, locul desfăşurării rituale, se aprindea un foc aşezat direct pe pământ în mijlocul spaţiului interior. El rămânea singura sursă de lumină pe tot parcursul şedinţei, aşa încât oamenii comunităţii, invitaţii, aşteptau cu o teamă plină de respect într-un semiîntuneric tainic, ceea ce va urma.

Şamanul apărea îmbrăcat în costumul său tradiţional purtând cu sine toate zorzoanele adăugate în mod decorativ. Toba era încălzită deîndată deasupra focului. Acest procedeu avea ca scop, fie să amplifice viitoarele sunete ale percutării tobei, fie să respecte şi să implice simbolic focul ritual. De altfel, toate cele patru elemente ale vieţii, apa, aerul, pământul şi focul, erau prezente în iurtă într-o relaţie directă cu ritualul.

O asemenea punere în scenă, dar şi comportamentul neobişnuit al şamanului în continuare, asigurau reuşita întregului demers. Efectul general asupra asistenţei poate fi echivalat cu ceea ce în medicină se denumeşte „*efect placebo*".

Nu uităm să reamintim că, în detaliile sale, ritualul şamanic a variat de la o regiune la alta, de la o epocă la alta. Mai trebuie să menţionăm că ceva din ritualul şamanic amintea de felul cum au fost descrise ritualurile vedice ale indienilor din antichitate. Şi acolo se regăsesc prezente unele simboluri comune cu ale şamanismului, cum ar fi, de exemplu, cel al arborelui.

După momentele pregătitoare ritualul continua cu ceea ce făcea șamanul intrat în scenă. El devenea un adevărat actor pentru că începea să cânte, să lovească ritmic toba, să danseze. Sunetele și zgomotele provocate de scuturarea componentelor metalice ale costumului, de clopoței și de mișcările dansului nestăpânit al șamanului, îl transformau pe acesta într-o veritabilă „orchestră" omenească.

Întregul spectacol, compus din gestică (coregrafia dansului rotativ, ameţitor, din jurul focului, în apropierea extremă de chipurile fermecate ale celor din asistenţă) și din sunete,

mai ales cel ritmic și repetitiv al tobei, nu era suficient întotdeauna pentru ca șamanul să intre în transa dorită. Martorii însă erau aproape ca hipnotizaţi. Uneori, înainte de a începe ritualul propriu zis, șamanul recurgea la substanţe psihoactive, psihotrope sau halucinogene. Despre produsele acestea am vorbit mai sus, și am insistat mai mult asupra produsului ayahuasca din Amazonia. Tot în America de sud, însă, un rol important în inducerea transei îl avea și tutunul, fie fumat cu intensitate, în ritmul unei hiperapnei voite, fie băut sub forma unei infuzii eficace dar cu gust dezagreabil.

Să ne reamintim că unii șamani proveneau din niște adolescenţi caracterizaţi printr-o sensibilitate specială. La unii dintre ei transa survenea cu uşurinţă, în mod spontan, datorită unui şoc emoţional, care mai provoca eventual și o criză isterică. La alţii ea apărea după ingestia unui medicament sau era, pur și simplu, o criză de epilepsie. Și în zilele noastre se înregistrează adeseori intrări în transă ale unor tineri după o ședinţă de psihanaliză în cabinetul medical, de pildă, sau la un spectacol artistic, cum ar fi un concert zgomotos de muzică rock cu soliști idealizaţi în chip absurd.

S-au înregistrat și situaţii în care șamanii au intrat în transă prin autohipnoză.

Se consideră că în prima parte a ritualului, atunci când șamanul chema în ajutor spiritele, avea loc victoria pasageră a acestora asupra omului. Ca dovadă că așa era, șamanul începea să tremure intens (*misterium tremendum*) și se credea că în trupul lui a pătruns un spirit ce a pus stăpânire pe el. Și apariţia „tremuratului" la un neofit era semnul cert că un spirit a intrat în corpul tânărului, că este posedat sau că el posedă de atunci încolo un spirit, așa încât poate deveni șaman.

Mai apoi, în transă fiind, șamanul improviza cântece în funcţie de nevoile curente, folosea refrene personale, imita cântul păsărilor, se dezlănţuia verbal și gestual. Vocabularul firesc i se schimba în unul în care apăreau cuvinte și fraze întregi ininteligibile și formule magice necunoscute. Se

aprecia chiar că în transă spiritul era acela care vorbea prin gura șamanului. Ulterior intervenea „sălbăticirea" șamanului. Erau imitate mișcările animalelor și sunetele scoase de ele. Totul se asemăna uneori cu dezlănţuirea unei furii oarbe. Această explozie energetică putea fi contagioasă. Ea cuprindea și asistenţa, se îndrepta spre un surplus de energie sexuală care se cerea consumată. În ansamblu, ritualul putea să apară ca ceva care se petrece într-o atmosferă de anarhie generală. Îl putem suspecta pe șaman că, în manifestarea sa, asemeni unei nebunii aparente, el își punea în operă, de fapt, talentul actoricesc. Realiza astfel un fel de înșelătorie la adresa asistenţei și căpăta certitudinea că o impresionează cât mai profund posibil.

În paranteză fie spus, toată agitaţia și comportamentul nefiresc, exagerat sau„nebunesc" din timpul ședinţei rituale nu afecta nici responsabilităţile sociale ale șamanului, nici autoritatea sa atunci când se reîntorcea la traiul obișnuit al comunităţii. Însă în timpul ritualului, se știa, șamanul era un altul, ca și cum ar fi purtat la figurat o mască străină, potrivit rolului asumat, mască pe care o părăsea cu ușurinţă la terminarea „spectacolului":

> „Lumea extazului este lumea forţelor supranaturale, și de aceea șamanul se scufundă în ea. El există în două lumi: în afara transei el trăiește viaţa obișnuită a tribului său, înlăuntrul transei el este parte din și părtaș la lumea supranaturală, împărţind cu spiritele o parte din potenţialităţile lor: capacitatea de zbura, de a se transforma pe sine, de a deveni una cu spiritul său ajutător etc."

Este locul aici să subliniem apropierea frapantă între șaman și actor. Ei au în comun în primul rând spaţiul în care își desfășoară talentul, un *spaţiu sacru*, fie că este vorba de scena unui teatru, fie că ne aflăm în mijlocul naturii. Amândouă personajele sunt acolo în întregime ale momentului,

dăruindu-se misiunii care le transformă în nişte simboluri de moment. Cineva a apreciat şamanismul ca fiind un fel de „teatru preistoric". Mai mult, există şi teoria că teatrul s-a dezvoltat din riturile şamanice care ofereau asistenţei prezenţa supranaturalului. Şamanul, se ştie, în transa lui putea fi medium, preot, poet, comunicând astfel cu lumea de dincolo. Ceea ce desfăşura el, dansurile cu acrobaţii, salturile nefireşti, dansurile rotative prelungite, presupunea rezistenţă şi vigoare, aidoma unui actor aflat pe scenă. Reamintim şi că şamanii foloseau măştile pentru că ele preluau manifestările spiritelor. În lumea teatrului japonez, dar şi a altor teatre, masca era prezentă. Japonezii o foloseau în teatrul *nō*, însă în teatrul lor *kabuki* apărea un machiaj deosebit de pronunţat, nu departe de aspectul unei măşti. Ambele forme ale spectacolului nipon au legături organice cu religia *Shintō*, indirect şi cu şamanismul. Precizăm că în repertoriul teatrului *nō* există mai multe piese cu demoni, duhuri, fantome şi spirite… De altfel, şi în alte părţi din Asia se interpretează piese cu demoni. Dacă mai adăugăm şi faptul că şamanii îşi pictau uneori trupul sau se tatuau, că aveau o costumaţie extrem de elaborată, va trebui să acceptăm înrudirea „spectacolului" lor oferit în transă cu cel care are loc pe o scenă de teatru. Nu altceva demonstrează şi modificarea vocii şamanului, deghizarea variată etc. În dramele dansante ale primitivilor se urmărea, printre altele, o exorcizare eficace, învingerea puterii răului atât de prezent în lume. Poate că şi arta dramatică îşi propune să realizeze o aceeaşi terapeutică.

În ritual dominantă rămânea logica simbolurilor, a acelora care acordau un sens potrivit, necesar şi util gesturilor aberante şi sunetelor delirante, asemănătoare răgetelor scoase de animale.

Transa, ca element cheie al ritualului şamanic, reprezenta un prag de trecere. Ea se conjuga cu *extazul*, spre acea stare de conştiinţă modificată propice înfăptuirii tuturor îndatoririlor şamanice. În continuare şamanul era ajutat, firește, de

unul sau mai multe spirite, numai că de data aceasta el prelua inițiativa. El poseda spiritele și le domina acțiunea. Numărul spiritelor implicate în trăirea șamanică a variat mult. Cel mai obișnuit erau luate în considerare șapte spirite, unele minore, altele majore, ca importanță. Ele reprezentau animale precum taurul, câinele, cerbul lopătar, antilopa, mânzul, elanul, ursul brun, lupul, vulpea, vulturul, bufnița, rechinul, și altele. În transă șamanii se puteau chiar „transforma" în unul din acele animale. Atât transa, cât și extazul semnificau posibilitatea legăturii cu sursa inițială a tuturor energiilor, cu Marele Spirt.

Analizând unele dintre momentele ritualului, merită să adăugăm câte observații lămuritoare. Dansul, de exemplu, aparent haotic, cu alură primitivă în lumea siberiană, se adresa cel mai frecvent scopului precis de vindecare a unui bolnav sau de ameliorare a durerilor suferindului. Cât privește efectul rotirii șamanului în dans, adică amețeala, vertijul, pierderea echilibrului și prăbușirea finală în extaz datorită epuizării, găsim explicația simplă în perturbarea fiziologiei cerebelului și a urechii interne, cu rolul lor cunoscut în statica organismului. În unele secte religioase din America de nord dansul extatic, împrumutat de la șamani, urmărea alungarea diavolului, exorcizarea unui loc sau a unor persoane.

În privința sunetelor, reamintim importanța tobei. Aceasta era folosită și în scopul influenței spirituale a asistenței. Cu toba se realiza impresionarea sonoră. Era o cale de a afla modalitatea de a se stabili contactul cu spiritele. La amerindieni ritmul oferit de tobă și maracase este monoton și repetitiv, având ca efect modificarea sistemului perceptiv al omului. Nici muzica vocală sau instrumentală nu avea nevoie de cine știe ce virtuozitate interpretativă. Ea, oricum, era discontinuă, se întrerupea pe neașteptate, se relua brusc. Conta faptul că dimensiunea ei *ritmică*, aceea care se sincroniza cu ritmurile naturii și ale magicului, îi conecta pe oameni și îi integra în funcționalitatea cosmosului. Atât melodia, cât și cuvintele cântecului executat de șaman trebuiau să fie născo-

cite pe loc, improvizate, în funcţie de efectul scontat, potrivit cazului particular, individualizat al subiectului de moment.

Sunetele în sine erau nişte catalizatori ce favorizau apariţia stării de conştiinţă superioară. Ele evocau o realitate diferită şi se sumau efectelor obţinute de imaginile oferite de costumaţia şamanului în penumbra misterioasă a iurtei asigurată de licărirea ezitantă a cărbunilor aprinşi sau a focului din centrul spaţiului ritual.

Folosirea onomatopeelor, adică imitarea abilă a glasului păsărilor şi animalelor, suplimenta efectul dorit. Scopul ţintit de executarea dansului şi a sunetelor era, cel mai adesea, obţinerea vindecării unui bolnav.

Mai trebuie adăugat că în şamanismul nordic a existat practica „transei provocate" ce intenţiona să fie atinsă doar în scop utilitar, precum şi „transa lucidă" în care şamanul îşi controla starea pentru a obţine maxima eficacitate în practica sa. Finalitatea cea mai complexă însemna sumarea transei cu extazul.

Dar ce se înţelege prin *extaz* şamanic? Cuvântul „extaz" este compus din *ek* + *stase* şi are sensul de „plasare în exterior". Aceasta înseamnă că individul aflat în extaz se situează „în afara sa". El se transcende pe sine însuşi. De fapt, extazul poate fi numai o stare de exaltare. Numeroşi comentatori au afirmat că, de cele mai multe ori, şamanul în extaz se găsea în într-o stare cataleptică ce avea semnificaţia că sufletul lui a părăsit corpul şi a pornit într-o „călătorie" prin altă lume. În schimb, restul fiinţei trăia senzaţia de unificare cu natura, cu cosmosul, cu conştiinţa universală, cu întregul existent. Atunci orice element negativ al fiinţei dispărea. Prin această transformare se ajungea la extinderea temporară a conştiinţei. Odată cu eliberarea de simţuri, dorinţe şi percepţii sufletul şamanului se desprindea de condiţia umană. În consecinţă, şamanii aveau acces la o lume necunoscută până atunci, una ideală, încântătoare, surprinzătoare, unde totul era posibil. Omul se apropia astfel condiţia divinităţii sau a semidivinităţii.

Transa, așadar, se deschidea spre starea de extaz. Avea o durată variabilă. Și intensitatea transei nu era mereu aceeași. Totul depindea de contextul social și cultural, precum și de experiența și intențiile șamanului.

Extazul era uneori într-adevăr o stare cataleptică în care șamanul rămânea inert, imobil, livid, cu fața ca a unui cadavru, ceea ce, de regulă, înspăimânta asistența. Oamenii aveau convingerea că spiritele au devorat carnea și măruntaiele șamanului, că i-au supt sângele. Revenirea din extaz era „ajutată" de bătăile în tobă executate de ajutorul sau asistentul șamanului.

Unii observatori au confirmat că în starea hipnotică profundă șamanul își putea totuși controla ritmul cardiac, temperatura corpului, circulația sangvină și chiar digestia. Se mai știe că în transă percepțiile corporale diminuau mult sau chiar dispăreau. În consecință șamanul nu mai simțea durerea.

În extaz, ajutat de spiritele animalelor, plantelor, strămoșilor și de cele ale diferitelor obiecte, sufletul șamanului își începea „călătoria", zborul, deplasarea ascendentă spre Cer, sau coborârea în Infern. Sub influența băuturii halucinogene ayahuasca, mai ales, călătoria în zbor îl propulsa pe șaman în lumea unor peisaje magnifice, încântătoare, dar îl și putea aduce în contact vizual cu animale dintre cele mai feroce, cum ar fi jaguarii, reptilele imense ori tot felul de prădători necunoscuți. Zborul în transă simboliza posibilitatea omului de a pătrunde în lumi nevăzute. El era accesibil nu numai șamanilor, ci și practicanților yoga, alchimiștilor, asceților *siddha*, care înfăptuiau miracole, și vrăjitorilor, tot un fel de șamani și ei.

Pe lângă atingerea transei și a extazului, ca performanță, se mai știe că șamanul tradițional și-a desăvârșit o tehnică a visării lucide, denumită astăzi „experiența ieșirii din corp". O altă sursă de cunoaștere și de acțiune pentru șaman a fost întotdeauna visul.

„Călătoria" în lumea spiritelor

În practica tuturor șamanilor rămâne fundamentală *călătoria spirituală* a sufletului, făcută în lumea de dincolo, în universul imens al spiritelor de tot felul.

Fiecare om posedă un suflet nemuritor, credeau șamanii, suflet domiciliat sau adăpostit într-un trup efemer, perisabil, sortit dispariţiei. Nu putem ignora însă o credinţă diferită care pretindea că orice făptură vie are mai multe suflete. Când se presupunea că există trei suflete, ele îşi aveau sediul în locuri diferite, în oase, în sânge şi în viscere. Se mai credea că la decesul cuiva unul din suflete rămâne lângă cadavru, altul pleacă în Ţinutul umbrelor şi al treilea se înalţă la Cer. În mod surprinzător, unele etnii ştiau că numărul sufletelor omului este şi mai mare, până la cinci.

Firește, unul din suflete, cel mai important al șamanului, pleca în transă în călătoria magică spre lumea spiritelor. Sufletul ar avea caracteristic faptul că poate părăsi temporar corpul în anumite împrejurări. Pentru omul obișnuit o asemenea evadare a sufletului ar avea loc în somn, în vis, la beţie sau în starea de boală. În schimb, șamanii şi eroii legendari sau întemeietorii se puteau „bucura" de șansa unei călătorii a sufletului după cum le era dorinţa. La șamani vorbim, desigur, despre transă și extaz, stări propice sufletului de a părăsi pentru un timp limitat trupul lor. Să ne amintim că o primă evadare de acest fel a sufletului se petrecea în cursul maladiei iniţiatice a șamanului. Mai apoi însă ea se repeta cu fiecare ședinţă, cu fiecare transă și experienţă extatică.

În călătoria sa sufletul șamanului îmbrăca, de regulă, aparenţa unei păsări zburătoare, sau a unui animal deoarece în lumea spiritelor nu era îngăduită forma umană. Mai rar, totuși, sufletul putea arăta ca un copil care încă nu știa să vorbească sau ca un bătrân edentat incapabil să mai rosteas-

că limpede cuvintele. Deducem de aici că în spaţiul sacru al spiritelor era interzisă vorbirea omenească. Pentru comunicarea cu spiritele, firește, exista un alt limbaj, unul secret, inaccesibil omului obișnuit.

Călătoria sufletelor șamanilor, relatată de aceştia în timpul și la ieșirea din transă, s-a constituit în timp într-o zestre narativă, o sursă de inspiraţie pentru unele scrieri literare, pentru poezia epică populară a diferitelor popoare, pentru mituri și mitologii. Aceleași istorisiri despre călătoria sufletului au însemnat și substanţă pentru temeiul credinţelor diverse.

„Călătoria" sufletului unui șaman era, desigur, ceva mental, un fapt iscat de propria sa imaginaţie. Întreaga desfășurare era povestită de șaman și încondeiată după inspiraţie, uneori fără măsura verosimilităţii. Pe lângă cuvintele rostite nuanţat, în relatarea lui, pentru ca totul să pară cât mai adevărat, șamanul își colora istorisirea reproducând onomatopeic răgetele animalelor „întâlnite" în cale, ciripitul păsărilor și diversele sunete pe care le putea scoate cineva aflat în plin efort. El gâfâia, ofta, gemea etc.

Cel mai adesea șamanul se străduia să reproducă, să redea coregrafic, și mișcările specifice câte unui animal.

Călătoria despre care vorbim reprezenta pentru șaman o experienţă spirituală profundă, plină de vigoare a încercărilor. Așa cum se putea constata, din relatarea lui se deducea că el o percepea cu toate simţurile. Nici nu se putea altfel deoarece el pătrundea într-o lume a unei realităţi neobișnuite, cunoscută parţial doar din poveștile feerice spuse de alţii sau din întâmplările petrecute în propriile vise.

Șamanul lua acolo contact cu energia spirituală furnizată de întreaga natură. Se poate afirma că acea călătorie a sufletului era pentru șaman un „vis conștient" de scurtă durată, asemănător viziunilor pe care le aveau iniţiaţii când li se revelau armonii divine neîntâlnite în viaţa terestră.

Călătoria atingea toate cele trei lumi imaginate în cosmologia şamanică. În lumea de *sus*, cerească, sufletul şamanului lua contact cu îndrumătorii lui spirituali, benefici, şi cu strămoşii. În lumea de *jos,* subpământeană, el întâlnea universul animal, vegetal şi mineral. În lumea de *mijloc* el putea ajunge să comunice prin hipnoză şi telepatie.

Cum spuneam, pentru ca şamanul să redea cât mai plastic toate acestea el avea nevoie de talent actoricesc, de înzestrare fizică adecvată (elasticitate, rezistenţă, vigoare), de imaginaţie epică. Faptul că se ajuta de dans, cântec, scamatorii, jonglerii şi de bătaia în tobă, cu alte cuvinte de o punere în scenă elaborată, nu putea decât să însemne îmbogăţirea spectacolului. Atunci părea că legile naturii au fost abolite temporar de puterile supranaturale ale divinităţilor şi spiritelor răsfrânte asupra resurselor şamanului

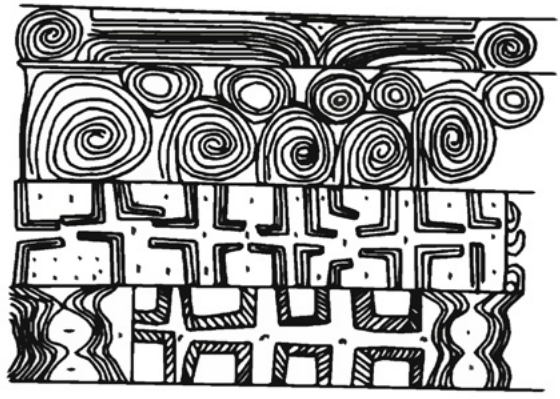

Diagramă şamanică reprezentând călătoria sufletului

Întotdeauna, la sfârşitul „călătoriei", se stingeau lumânările care pâlpâiseră în semiobscuritatea iurtei, ca semn că şamanul s-a reîntors la realitatea cotidiană. Era şi momentul când şamanul incorpora spiritele auxiliare care l-au ajutat în „călătorie" în recuzita purtată de el în mod obişnuit.

Recent, unele relatări șamanice despre călătoria sufletului în lumea de dincolo au fost înregistrate și studiate de anumiţi cercetători.

Zborul magic

Cel mai important episod al călătoriei șamanice rămâne *zborul* (magic). S-a spus că zborul era tributar cosmologiei cunoscute și acceptate de tradiţie. Se vorbea despre zborul spre cer, ca lume a divinităţilor, zborul pe pământul ce aparţinea oamenilor și cel spre Infernul subpământean, ca lăcaș al strămoșilor. Zborul exprima transcendenţa șamanului în raport cu condiţia sa umană. Indirect, el făcea proba înţelegerii lucrurilor tainice, dar și a adevărurilor metafizice.

Foarte probabil, dobândirea capacităţii de a parcurge un zbor magic a făcut parte întotdeauna din năzuinţele omului. În acest sens nu este greșit să afirmăm că zborul magic a existat înainte de șamanism, imaginat în mituri, acolo unde sufletul gata de înălţare căpăta forma de pasăre. Șamanii au ales dintre păsări, de cele mai multe ori, lebăda, ca suport natural al sufletului în zbor, poate pentru frumuseţea ei pură.

Înălţarea spre cer însemna pentru șamani trecerea lor dificilă prin orificiul Stelei Polare. Aceasta era concepută ca o „cheie" a cerului, ca un „cui" sau „ombilic" al aceluiași cer.

Ce urmărea un șaman în zborul său? El spera la întâlnirea cu spiritele superioare pentru ca acelea să-l ajute să caute sufletele rătăcite ale oamenilor. Prin același zbor, întâlnind spirite înţelepte, își putea exercita și îndeletnicirea de divinator pentru că exista o nevoie imperioasă a comunităţii de a i se ghici viitorul.

Zborul magic se consuma în câteva dintre ritualurile importante. Printre ele, cel de vindecare șamanică, de alegere a unui nou șaman sau de însufleţire (animare) a unei tobe proaspăt confecţionate. Același zbor avea însemnătate și în

ritualul care marca reînvierea naturii la început de primăvară, atunci când soseau păsările migratoare şi oamenii se pregăteau de noi activităţi, printre ele şi vânătoarea, desigur. Un ritual al toamnei presupunea şi el prezenţa zborului şamanic. În şedinţele rituale şamanul îşi ilustra zborul mimându-l pe cel al păsărilor sau imitând un călărit vijelios.

În esenţă, zborul însemna ascensiunea la cer. Şamanul avea însă la îndemână alte câteva mijloace pentru a sugera o înălţare la cer. La populaţiile mai avansate, care nu s-au mai rezumat doar la vânătoare, ci au început activitatea agricolă şi creşterea vitelor, comportamentul şamanilor s-a schimbat. Şamanul crescătorilor de vite urca la cer şi cobora în Infern, de data aceasta, pe o scară sau pe un arbore cu ramuri şi rădăcini, ambele simbolizând, desigur, un *axis mundi*. În mijlocul iurtei sau în apropierea intrării ei se afla fixat un stâlp sau un trunchi de copac. Pentru acest element al ascensiunii era ales mesteacănul. În aria geografică altaică din lemnul de mesteacăn se cioplea şi cadrul circular al tobei şamanice. De asemeni, mesteacănul apărea desenat pe pielea întinsă a tobei. Mai exista şi credinţa că pe ramurile mesteacănului cosmic stăteau aşezate în aşteptare sufletele care urmau să renască în viitorii copii de pe pământ. O legendă pretindea că şamanii se nasc în cuiburile aflate pe crengile arborelui cosmic.

Odată fixat la locul cuvenit, stâlpul devenea, în închipuirea oamenilor, „arborele lumii" şi simboliza mijlocul (centrul) Universului sau Axa Cosmică. Stâlpul astfel sacralizat juca rolul de legătură între pământ şi cer. Pe arborele de căţărare se făceau mai multe crestături care să reprezinte reperele simbolice ale câte unui cer. De cele mai multe ori se practicau 7 crestături pentru a fi figurate cele 7 ceruri existente, concept moştenit de la babilonieni. Siberienii foloseau 9 crestături, pentru 9 niveluri diferite, ca tot atâtea etape intermediare ce marcau ascensiunea şamanului din cer în cer. La polinezieni se găseau 10 crestături ale lemnului, iar la neozeelandezi chiar 12.

O simbolică și mai complexă cumulează așa numitul „munte cosmic", tot un „centru al lumii". El se încununa în vârf cu Steaua Polară. Să nu uităm că un munte mitic, muntele Meru, era prezent în budism, ceea ce ar explica contagiunea conceptuală a acestui simbol pătruns, cum se vede, și în lumea șamanismului

„Arborele lumii", legătură între cer și pământ

Altminteri, mesteacănul, ca stâlp al ascensiunii, mai simboliza și fertilitatea, sfinţenia naturii și eternitatea lumii.

Pe acest arbore șamanul urca la cer și cobora mai apoi aducând, la revenirea pe pământ, sfaturile primite de la divinităţi precum și o zestre de putere magică necesară îndeletnicirilor sale.

„Ascensiunea" șamanului era mimată în timpul transei rituale prin cățărarea pe stâlpul din iurtă, cu opririle cuvenite în dreptul fiecărui marcaj crestat. Șamanul siberian avea grijă să marcheze sonor ritmul pașilor care urcă (se caţără) pe copacul cosmic miraculos până la Bai Ülgän, Zeul Înaltului Văzduh de sub Tengui, adică Marea Putere a Universului.

În unele arii geografice urcușul șamanului nu se făcea pe arborele cosmic, ci pe o frânghie, pe o scară de piatră în spirală sau, imaginar, pe traseul curcubeului. Oamenii primitivi își imaginau curcubeul ca pe un șarpe cu cele 7 culori simbolice. Japonezii vorbeau despre mai puţine culori poate datorită faptului că ei confundau câteodată albastrul cu verdele. Cele două culori, de altfel, erau desemnate printr-un același cuvânt (*aoi*).

Interesant este că șamanii siberieni credeau că prin diferitele tehnici ascensionale încercate vor avea succes în experienţele de levitaţie. Sperau poate că puterile magice dobândite de la spiritele întâlnite în călătoria mistică îi vor ajuta să învingă gravitaţia.

Cea de a doua direcţie a călătoriei șamanice era *coborârea* în regatul umbrelor. Acest tărâm se afla în adâncurile pământului sau în fundul mării. Eschimoșii erau încredinţaţi că în abisul marin își au lăcașul divinităţile vieţuitoarelor acvatice.

Coborârea se dovedea a fi cu mult mai dificilă decât ascensiunea la cer. De regulă era o specialitate a șamanilor negri. Pentru că astăzi șamanii nu mai au forţa celor de odinioară „coborârea" apare mult mai rar în practica lor.

Coborârea se derula în două feluri. Fie direct, pe verticală, așa cum o gândeau altaicii, fie pe un traseu mai întortocheat. Se începea în plan orizontal. Urma urcușul vertical spre centrul lumii, iar în final se cobora propriu zis. În acest periplu, întotdeauna, șamanul ducea cu sine și toba. Nu de puţine ori ea simboliza animalul pe care încăleca sau vehiculul care îl ajuta să se deplaseze.

În lumea subterană șamanul avea de trecut prin cele 7 obstacole (trepte). Atunci era sprijinit de strămoși și de spirite ajutătoare. El izbutea, desigur, să învingă pe rând toate obstacolele. La fiecare treaptă era nevoit să rostească litanii versificate. Pentru cei din iurtă care asistau la relatarea călătoriei, șamanul marca momentele dificile schimbând tonul glasului său, uneori jeluindu-se, imitând șuieratul vântului sau zbaterea valurilor. El mai reproducea onomatopeic și alte sunete, unele scoase de animale, altele venite din natură, cum ar fi tunetele, răpăitul ploii, sau produse de obiecte metalice etc. Șamanul făcea de fiecare dată proba incontestabilă a talentului său actoricesc.

La cea de a 7-a treaptă a adâncurilor altaicii pretindeau că se află gurile celor 9 fluvii subterane precum și palatul suveranului morţilor pe care îl numeau Erlikkan. Ajuns acolo, șamanul era nevoit să se roage multă vreme. Cum se constată, dificultăţile coborârii se dovedeau mult mai obositoare pentru șaman decât cele ale ascensiunii. Pentru el revenirea în iurtă, în lumea vie, era o eliberare și în același timp o îndatorire faţă de consăteni, aceea de a relata rezultatul călătoriei pentru că oamenii îl așteptau cu sufletul la gură.

Coborârea în lumea umbrelor avea ca scop căutarea sufletului unui bolnav, rătăcit sau furat de un spirit rău. Acel suflet trebuia recuperat pentru ca suferindul să se vindece. Șamanul mai căuta să răpească din adâncuri câte un suflet plecat mai de demult pentru a-l readuce să renască în lumea noastră. O altă „treabă" a șamanului era vânarea demonilor și a spiritelor malefice pentru a le anihila puterile.

Şamanul ca psihopomp

În atribuţiile șamanului intra și ghidarea sufletelor celor morţi, așadar o acţiune psihopompă. În călătoria mistică șamanul, ca o bună călăuză spirituală, avea grijă, atunci când

eracazul,desufleteledecedaţilor,descumpănite,desigur,odată intrate în lumea de dincolo. Șamanul, cunoscător al geografiei mistice, a itinerariilor din lumea aceea, prelua sufletele și, pentru a nu mai rătăci într-un univers necunoscut, le însoţea spre locul destinat lor până la aflarea liniștii și odihnei cuvenite.

De regulă, suflete plecate de curând de pe pământ erau conduse în regatul umbrelor, denumit mai rar Infern în practica șamanică. În actul psihopomp alături de șaman erau implicate și spiritele prezente sub forma de animale. Graţie zborului ce favoriza deplasarea mai rapidă, păsările erau preferate ca spirite psihopompe.

La altaici însoţirea și dirijarea sufletelor morţilor avea loc după ce lua sfârșit banchetul funerar, la 3, la 7, sau la 40 de zile distanţă în timp, potrivit tradiţiei locale. Și acest ritual, ca de altfel toate cele șamanice, începea în fapt de seară. Șamanul își intra în rol imitând glasul rugător al mortului care cerea să fie călăuzit spre tărâmul subpământean.

Întreaga desfășurare a călătoriei șamanului ca ghid al sufletelor era istorisită în toate amănuntele ei. Șamanul folosea multiplele sale resurse sonore și actoricești pentru ca scenariul imaginat să fie cât mai convingător.

În afara păsărilor cu rol psihopomp, un animal funerar de predilecţie era și calul. Calul mistic apărea imaginat uneori cu mai mult de patru picioare, poate chiar cu un număr dublu, probabil pentru a fi un argument al vitezei și siguranţei în deplasare. În câteva mituri din Siberia, Germania și Japonia un asemenea cal era descris, în mod ciudat, fără cap. Este cunoscut și un model șamanic al „mersului cu morţii" sau al „călătoriei cu morţii" care nu poate să nu ne amintească de sabatul vrăjitoarelor atât de respins de biserica creștină.

În rolul să de psihopomp șamanul mai primea sprijinul sufletelor strămoșilor aflate de multă vreme în regatul umbrelor, bune cunoscătoare ale traseelor de urmat.

Altaicii aveau un obicei mai special. Încă de la începutul ritualului, șamanul ducea cu sine sufletul unui cal sacrificat. Acel suflet era prezentat mai apoi zeului Bai Ülgän.

Șamanii de pretutindeni își asumau și îndatorirea de a ajuta moral pe cei aflaţi în preajma morţii, ușurându-le trecerea acelui prag. Moartea cuiva implică o mutaţie esenţială în istoricul persoanei, o trecere plină de primejdii spre un altceva. Este un prag de trecere.

Simbolistica pragului funerar înregistrează câteva obstacole apărute în drumul sufletelor. Iniţiaţii și cei care s-au dovedit oameni buni pot depăși mai ușor încercările trecerii de la un loc la altul. Aproape la fel de favorizaţi sunt șamanii, vrăjitorii, suveranii și eroii. Tradiţia vorbește îndeosebi despre acel prag de trecere care este o punte foarte îngustă, cât subţirimea firului de aţă sau tăișul unei săbii. Simblic vorbind, acoloesteocumpănăpentrusufletcăciîntâlnește nevoiatranscenderii contrariilor, a polarităţilor și paradoxurilor condiţiei umane.

Șamanul ca tămăduitor

Cea mai însemnată obligaţie a șamanului rămâne însă aceea de *vindecător*. Puterea lui tămăduitoare s-a manifestat mai întâi de toate asupra „bolii" sale proprii. El era primul pacient pe care îl vindeca. Era de fapt o autovindecare survenită după perioada inițiatică. Cu știința și forţelor dobândite după instruire și inițiere el putea să controleze boala unora și să vindece suferința altora.

Care era conceptul despre boală al șamanului? Deși ne-am mai referit tangenţial la felul cum era înţeleasă producerea bolii, revenim pentru a sistematiza oarecum cauzele și mecanismele stărilor patologice.

Se credea că boala apare atunci când relaţia omului cu spiritele se dezechilibrează deoarece intervenea un deranjament

energetic. La fel se petreceau lucrurile dacă se stricau relaţiile armonioase avute până la un moment dat cu semenii săi. Boala mai apărea prin inducerea dezordinii în interiorul trupului unui om prin felurite metode, prin magie, vrăjitorie, descântece etc. Cel mai adesea, însă, boala se declanșa atunci când sufletul, sau o parte din el, era furat (răpit) de spiritele malefice sau de demoni. Aceleași făpturi răuvoitoare puteau introduce cu perfidie în trupul omului un obiect (corp) magic (malefic) pentru a-l îmbolnăvi. Uneori se constata că pacientul fusese pur și simplu posedat de un spirit rău. Altfel spus, în câmpul energetic al unei persoane pătrundea o forţă exterioară invazivă, spiritul rău, care secătuia puterile vitale ale sufletului. Fiecare din situaţiile descrise mai sus necesita o „terapie" specifică aplicată de șaman.

Se recurgea, bineînţeles, la o ședinţă de vindecare. Cele câteva momente pregătitoare se refereau la rânduirea instrumentelor și obiectelor necesare șamanului în practica sa. Se trecea apoi la ritul de purificare a locului și a șamanului. După cerinţele tradiţionale, uneori se trecea la un sacrificiu însoţit de rugi adresate spiritelor ajutătoare. Urma apoi calea cunoscută a transei, extazului, călătoriei, contactului cu spiritele până se ajungea la aflarea cauzei îmbolnăvirii.

Din capul locului trebuie spus că, în principiu, vindecările șamanice erau mai degrabă de ordin psihic. Șamanul apărea mai mult ca un psihoterapeut decât ca un profesionist implicat în fapte medicale autentice. Așa cum vom vedea, acest lucru nu însemna că el se abţinea uneori și de la gesturi concrete.

În Amazonia se credea că șamanul avea puterea de a vedea corpul pacientului prin transparenţă și că în acest fel depista cu ușurinţă zona opacă, întunecată, ca sediu al răului cauzator de boală, după care trebuia să o și îndepărteze.

După punerea diagnosticului șamanul în transă proceda așa cum o cerea situaţia particulară ivită la fiecare caz în

parte. Cel mai caracteristic gest al lui era căutarea sufletului fugar, răpit sau rătăcit al bolnavului și readucerea lui în trupul părăsit și suferind. Era o vindecare magică prin definiţie. O altă metodă era scoaterea demonului din corpul bolnavului. Numai un șaman era capabil să vadă spiritele rele și să le exorcizeze. Se întâmpla ca, identificând energia nefastă cuibărită în corpul celui bolnav, șamanul să o aspire, dar atunci, în mare grabă, el era nevoit să o împrăștie în toate direcţiile pentru a o risipi și neutraliza, altminteri, rămânând în el, îl putea îmbolnăvi. El risca astfel să preia boala celui proaspăt vindecat.

În sfârșit, o procedură mai specială era așa numita „vindecare prin supţiune (sugere)". În căutarea unui anumit loc de pe suprafaţa corpului bolnav șamanul se oprea și aspira răul simbolic aflat în pacient. Șamanii amerindieni, marii specialiști ai acestei metode, arătau celor prezenţi care asistau curioși, obiectul minuscul extras din corp. De cele mai multe ori, ascuns în prealabil în palmă, era dat la iveală după terminarea „supţiunii". Martorii puteau vedea atunci cu satisfacţie cum fuseseră scoase, ca rele, câte o insectă, un spin, un beţișor sau o pietricică. Acest inventar patologic în miniatură, odată eliminat, se solda cu dispariţia răului din corpul bolnavului, practic cu vindecarea lui.

O caracteristică a vindecărilor șamanice era chiar efectul imediat, instantaneu, de îndepărtare a stării patologice. Viteza aceasta de obţinere a vindecării pledează pentru un efect psihologic al terapiei, un *efect placebo*. Nu credem că în lumea șamanilor se cunoștea, de pildă, noţiunea de convalescenţă după o boală.

Cercetătorii de astăzi încearcă să-și explice rezultatele pozitive obţinute de șamanul vindecător al populaţiilor prereligioase. Se afirmă că șamanii știau să facă apel la energiile subtile ale naturii, bazându-se și pe starea proprie de conștiinţă amplificată. Conceptul vindecării șamanice de azi se sprijină pe ideea că totul este viu și posedă sensibilitate.

În același timp, nu se poate accepta vreo deosebire între energie și materie, ele fiind același lucru pentru că sunt cuprinse într-un sistem energetic aflat în vibrație, într-o rețea împletită din energie și/sau viață. Este ușor de admis și de înțeles că realitatea spirituală, nevăzută, insesizabilă, afectează în mod hotărâtor realitatea vizibilă în care trăim. Este posibil ca șamanul de odinioară, pe cale intuitivă, dar mai ales cel de astăzi, a cărui cunoaștere psihoenergetică a dobândit o altă întindere, să se folosească de puterea oferită de înțelegerea logicii unei metafizici speciale, curajoase, pentru a obține vindecări atât ale spiritului, cât și ale corpului.

În mod cu totul neobișnuit, și doar în anumite zone, șamanii făceau și așa zise operații (nesângerânde). Ei aveau în posesie un cuțit ritual pe care îl „încălzeau" sau îl activau prin exerciții magice. În nici un caz asemenea cuțite, să le spunem chiar bisturie, nu aveau șansa să fie vreodată sterilizate! Vindecătorul „despica" trupul bolnavului, examina organele din interior și depista localizarea răului. Extrăgea apoi elementul malefic, cam de aceeași natură cu cele scoase prin supțiune, după care își încheia acea chirurgie imaginară prin refacerea integrității corpului fostului bolnav. Cum se poate lesne constata, era ceva similar procedeului prin supțiune.

De dată mai recentă, tot în regiunea Amazonului, în caz de urgență șamanii par a fi în stare să facă vindecări la distanță folosindu-se de telefonul mobil (!).

Există credința că ritualul de vindecare șamanică adăuga energie psihică bolnavului ceea ce îl ajuta să se vindece. „Energia", indiferent cum este sau era înțeleasă, a fost întotdeauna un element de sprijin al religiilor.

Așa cum se comportau șamanii cu oamenii bolnavi, nimic nu îi împiedica să procedeze și atunci când doreau să îngrijească suferințele animalelor și plantelor.

Coliba de sudație: spațiu consacrat purificării

În unele ţinuturi șamanii au simţit nevoia să-și multiplice procedurile și instrumentele practicii lor pentru o mai deplină reușită. Ritualului tradiţional i-au fost adăugate elemente complementare. Ţelul final, vindecarea bolnavilor, de cea mai mare importanţă, a rămas același.

Nu numai în tradiţia culturală altaică, ci și la o mare depărtare geografică, la amerindieni, întâlnim ceea ce s-a numit „coliba (iurta) sacră pentru sudaţie". Mai simplu spus, ea s-ar defini ca un spaţiu închis aproape ermetic (colibă, iurtă, căsuţă) în interiorul căruia câţiva participanţi sănătoși sau bolnavi, împreună cu șamanul local, se supuneau unei ședinţe de sudaţie în scop curativ. Ei transpirau datorită căldurii umede emanate de bolovanii încălziţi și de aburii fierbinţi răspândiţi de apa aruncată peste ei.

În Siberia coliba nu era decât un cort mic de formă conică, alcătuit dintr-un schelet de lemn format din câteva prăjini de susţinere peste care se adăuga acoperișul (învelișul) din scoarţă de copac și mușchi vegetal. La amerindieni coliba avea forma hemisferică, iar acoperișul ei era făcut din piei de animale, dublat la nevoie cu câteva pături. În America Centrală construcţia era încropită din pietre uscate, asamblate cât mai etanș posibil. În lipsa acesteia șamanii recurgeau la baia de aburi a unei case.

Ședinţa de sudaţie (transpiraţie) avea loc întotdeauna numai noaptea. Un „paznic al focului" se pregătea încălzind cât mai tare pietrele ce urmau să fie introduse în colibă. După ce atingeau temperatura cerută (necesară), primele patru pietre erau aduse în mijlocul iurtei și rânduite în cele patru direcţii sacre.

Între timp participanţii intrau îmbrăcaţi sumar doar în lenjerie de bumbac sau, mai degrabă, goi puşcă. Ultimul pătrundea în colibă şamanul însoţit de paznicul uşii. Peste pietroaiele încinse se turna apa. Concomitent se aruncau deasupra pietrelor şi ierburi sacre, provenite de la salvie, cedru şi ienupăr, în scopul purificării atmosferei prin aromele emanate de ele.

În interiorul colibei se ridicau aburi fierbinţi parfumaţi vegetal. În şamanismul nordic venea momentul ceremonial al intonării cântecului sacru *runar*, un fel de melopee prelungită, presărată cu cuvinte de înţelepciune, cu vorbe de spirit pe tema vindecării, sau îndreptate împotriva vrăjitorilor.

Participanţii la sudaţie puteau rămâne acolo un timp variabil, uneori până la 4-5 ore respirând, după propria rezistenţă, vaporii de apă fierbinţi.

Şedinţele de acest fel favorizau momente de rugă în comun. Le putem echivala sau asimila unui ritual de vindecare.

În timpul şedinţei unii dintre participanţi aveau viziuni. Era o probă a contactului stabilit de ei cu spiritele. În plus, prin transpiraţia abundentă se eliminau toxinele din corp şi se expulza boala suferindului. În mod firesc, ca rezultat, se ameliora respiraţia, pielea trecea printr-o curăţire ajunsă până în profunzimile ei. Amerindienii considerau că în urma sudaţiei se îndepărtau mirosurile umane ceea ce sporea şansa ca vânatul să nu mai perceapă apropierea pericolului. Vântul nu mai aducea animalelor în nări izul specific al vânătorului.

În sinteză, o şedinţă de sudaţie purifica trupul şi sufletul, psihicul şi mentalul şi favoriza îndepărtarea stărilor emotive negative. Se obţinea, cu alte cuvinte, revitalizarea corpului şi a spiritului, regenerarea totală a fiinţei şi se crea senzaţia că omul a dobândit forţe noi.

Participantul trăia momentul liniştitor al cuiva aflat simbolic în chiar „burta maternă a Pământului Mamă" unde se simţea pe deplin ocrotit pentru care motiv trebuia să fie recunoscător. Era oare un fel de rememorare nostalgică a vieţii fetale intrauterine?

În coliba de sudaţie, de altfel, se aflau toate cele patru elemente fundamentale ale existenţei, focul, apa, aerul și pământul. Ele nu erau doar niște energii fizice potenţiale, ci și elemente ale devenirii, schimbărilor și echilibrelor din natură care ofereau șamanului resurse de putere necesare acţiunilor sale ca vindecător. Regenerarea organismului se datora căldurii focului, energiei emanate de pământ, purităţii izvorâte din vaporii de apă.

Ceremonia de sudaţie era una din practicile șamanice care aduceau participanţilor o stare specială de beatitudine, de încântare. Oamenii trăiau experienţa transcendenţei. Ajungeau să fie capabili a avea viziuni, să se simtă inspiraţi și, în orice caz, să creadă că sunt mai sănătoși decât înainte de ritual.

Ceremonia șamanică este o expresie a respectului adus spiritelor. Prin ea se previn situaţiile negative, nefavorabile, și se dobândesc efecte vindecătoare, binecuvântate, purificatoare și de armonizare generală. O practică ceremonială asigură continuarea legăturilor între oameni și natură sau îngăduie redescoperirea unor schimburi reciproce existente odinioară, intrate temporar în uitare.

Pornind de la ceremonia șamanică din coliba de sudaţie s-au inspirat cei din ţările Scandinaviei și populaţia regiunilor geografice de civilizaţie rusă, pentru a ajunge la practica saunei atât de preţuită astăzi.

Fumigaţiile

Dacă am amintit de purificarea prin sudaţie, ca o adevărată ceremonie la amerindieni, trebuie să mai adăugăm și câteva cuvinte despre purificarea obţinută prin fumigaţie. În tradiţia triburilor sioux exista purificarea denumită *inpi,* care avea ca loc de desfășurare același cort al sudaţiei. Acolo, în timpul rugăciunilor adresate spiritelor, se fuma cu pipa sacră un amestec de tutun și scoarţă de răchită (salcie) roșie. Acele produse vegetale se aruncau peste pietrele încinse și eliberau un fum îmbătător.

În varianta în care ierburile sacre, de predilecţie salvia, trebuiau arse pentru a produce fumul purificării, ceremonia era precedată de un moment al meditaţiei. Pentru ca cele patru elemente esenţiale să fie confirmate simbolic, ele erau reprezentate în primul rând de o scoică, echivalent al recipientului pentru *apă*. *Focul* era prezent oricum acolo încă de la început, iar ierburile sacre şi cenuşa rezultată din arderea lor simbolizau *pământul*. Fumul obţinut prin ardere însemna, desigur, *aerul*.

Exista convingerea că prin combustia salviei energiile negative erau vânate şi îndepărtate, iar prin arderea cedrului se atrăgeau energiile pozitive. Fumigaţia respectivă purifica locul, oamenii şi obiectele prezente. Energiile rele ale bolilor şi emoţiilor nefaste se risipeau pentru că toate uşile rămâneau deschise. Odată cu rostirea rugăciunii participanţii acţionau pentru a răspândi fumul în cele patru direcţii cardinale şamanice, spre est, nord, pământ şi cer. În acelaşi timp persoanele prezente atrăgeau fumul spre ele cu mâinile. Mai întâi spre inimă, apoi spre cap şi în final spre picioare.

Roata medicală: pasajul magic

Amerindienii şi şamanii lor s-au folosit de efectele terapeutice complexe ale aşa zisei *roţi medicale* (*cerc medical*) care, după unele opinii, datează încă din Paleolitic. Acesta era conturat ca un spaţiu magic în formă circulară. Aria sacră era delimitată pe sol cu ajutorul pietrelor şi al lemnelor uscate în aşa fel încât să respecte direcţiile celor patru puncte cardinale. Uneori reperele erau marcate şi prin foc. „Roata medicală" era prevăzută, de cele mai multe ori, şi cu o poartă de intrare sau de un pasaj, simbolizând pragul de trecere între profan şi sacru.

Pentru amerindieni *nordul* aparţinea vânturilor aspre şi reci, prevestitoare ale iernii, cea care venea totuşi să purifice pământul, dar mai era şi un prilej pentru oameni de a se adăposti la căldură, de a sta mai mult în interiorul locuinţelor, a se destinde şi a-şi reface energia.

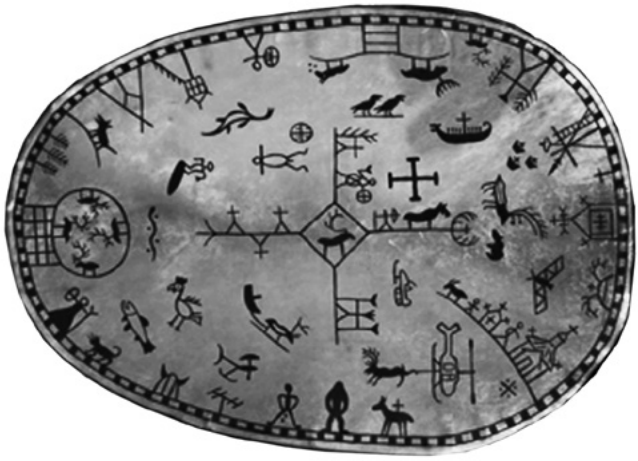

Tobă cu reprezentări simbolice și „harta" călătoriei

Estul era al vânturilor căldicele, așa cum începeau ele să bată la vremea primăverii, semn al deschiderii oamenilor spre lumină și cugetare înțeleaptă.

Sudul, cu totul altul, era simbolul valurilor de căldură ce înlesneau dezvoltarea deplină a vegetației.

În sfârșit, *vestul*, cu manifestările toamnei, cu adierile devânt proaspăt, predispunea omul la autoanaliză, consfințea necesitatea bilanțurilor, a cântăririi înfăptuirilor de peste an, bune sau rele.

Acest cumul de simboluri conținute în cercul magic al medicinei reconecta oamenii la natura înconjurătoare. Îi ajuta să-și orienteze corect direcțiile de care aveau nevoie. Realitatea era percepută mai amplu, într-o dimensionalitate lărgită, ceea ce se oglindea și în cunoaștere lăuntrică, cunoaștere devenită astfel mai rafinată.

Pentru amerindieni intrarea în roata medicală însemna însă și o practică de vindecare concretă a bolilor, precum și

o terapie mai specială, mai complexă nu numai a fizicului, ci și a psihicului sau emoţionalului celor ce participau la ritual. Fiecare se alegea cu un spor al energiei proprii.

Pietrele magice

Mai sus am amintit despre pietrele care delimitau „cercul medical". Aici trebuie să adăugăm că pentru șamanii amerindieni unele pietre aveau virtuţi cu totul deosebite. Deși pietrele lor nu erau mai mari de 3-4 cm, pietre numite *moquis*, se considera că ele sunt posesoare de energie. La analiza lor s-a constatat că aveau o vechime de peste 200 milioane de ani. În structura lor, în miezul lor, au câteva cristale de cuarţ înconjurate de un strat metalic. Se pare că acţiunea lor era o consecinţă a polarităţii de tip masculin-feminin, la fel ca în complementaritatea chineză *yang-yin*.

O piatră cu cuarţ, ţinută în palmă de șaman în timpul stării extatice sau al meditaţiei, permitea realinierea centrilor energetici, echilibrarea câmpurilor energetice, recentrarea lor și, în plus, stimula în general circulaţia energiei comună tuturor fiinţelor vii, dar și lucrurilor neînsufleţite. Chinezii numesc această energie *chi*. Pietrele șamanului îl ajutau și în „călătoria" sa favorizându-i contactele extrasenzoriale.

Pietre de dimensiuni mai mari s-au folosit în lumea șamanilor încă de multă vreme în Mongolia, Transbaikalia și în teritoriile din preajma lacului Baikal. Cu ele se alcătuiau niște grămezi de formă piramidală, denumite *obo*. Ele reprezentau un fel de sanctuar străvechi închinat spiritelor stăpâne ale locurilor. Acestor îngrămădiri de pietre îi era îndatorat fiecare trecător să-i adauge fie o altă piatră (*piatră sacrificială*), fie un obiect oarecare, cum ar fi o cutie, un băţ, o creangă etc. Pe măsură ce piramida de pietre creștea ca dimensiune, spiritele locului deveneau tot mai mulţumite.

Gesturile sacrificiale

Nu ar fi deloc inutil să vorbim și despre *sacrificiile* practicate de populațiile șamanizate. Șamanul nu a fost niciodată un sacrificator propriu zis. El doar a stat prezent, a asistat la ceea ce făceau oamenii comunității. Am pomenit mai sus despre sacrificiul calului în regiunea Altai. De fapt în mai toată Siberia și în Asia Centrală, unde exista sacrificiul unui

Șaman pregătindu-se pentru sacrificiul calului (Siberia).

cal, făcut în folosul vindecării cuiva bolnav, șamanul nu își asuma decât partea spirituală a ritualului. În continuare însă el „prelua" sufletul calului sacrificat și îl îndruma până la

locul cuvenit lui în lumea supranaturală. Tot siberienii, cei din nord, practicau prin ceremonii speciale sacrificarea unui animal (ren sau câine) cu o anumită regularitate, întotdeauna în prezenţa şamanului, desigur. Momentele unor asemenea sacrificii erau stabilite la căderea toamnei, la venirea iernii sau cu prilejul unor ceremonii consacrate copacilor, focului, vântului, ivirii lunii noi, deoarece exista credinţa că spiritele se hrănesc cu sângele animalului sacrificat. Oamenii se mulţumeau cu carnea. Sângele, ca fluid vital, era considerat vehiculul puterii energetice. Cu el spiritul curăţa şi purifica, în acelaşi timp reda bolnavilor sănătatea. Nu era uitată nici realitatea, de atâtea ori dovedită (probată), că apariţia sângelui putea fi un gest al violenţei extreme, dar şi suportul unui pact între oameni. Este bine cunoscută expresia „fraţi de sânge". Vărsarea sângelui se putea face, de asemeni, în două variante, fie în cea benefică, pozitivă, prin rituri sacrificiale, ca cele menţionate mai sus, fie prin încălcarea armoniei sau înţelegerii între oameni, respectiv prin practici vrăjitoreşti.

În tradiţia nordică, în afara sângelui, oamenii trecutului au recurs şi la alte lichide sacrificiale. Printre ele, apa, hidromelul (miedul), berea. Lichidelor li se atribuia rolul de a transmite mai departe ceva, de a fi un suport al comunicării şi al memoriei. Aceste destinaţii funcţionale erau probabil legate de fluiditatea lichidelor.

Alegerea apei ca lichid sacru era atât de firească, încât nu mai trebuie să fie argumentată. Ca şi vechii oameni ai nordului ştim că apa poate să aibă multe roluri. Apa este ceva vital, întreţine viaţa, are rol în fertilitatea solului şi în fecunditatea generală, este purificatoare, regenerează. În creştinism, de pildă, e folosită la botez, la binecuvântarea mulţimii etc. În mai toate mitologiile se pomeneşte despre apele primordiale ale originilor. Apa izvorăşte din pământ, din pântecul Mamei Pământ, sau cade din cer, din înălţimea Tatălui ceresc şi se scurge, se strecoară până în lumea subterană împlinind astfel legătura dintre cele trei niveluri cosmogonice acceptate de tradiţia şamanică.

Tot în lumea nordică apa a fost prezentă în practica divinaţiei, în rostirea de profeţii și a inspirat întotdeauna pe creatorii de poezie.

În timpul ceremoniilor importante, în aceeași arie geografică a nordului, șamanii aduceau spiritelor berea, ca ofrandă importantă. Berea și hidromelul erau vărsate la baza stâlpilor sacri, dar mai apoi ambele lichide, plăcute la gust, constituiau băutura sorbită cu gesturi făcute într-o manieră sacră. Exista credinţa că hidromelul, ca lichid sacrificial, garanta nemurirea, de aceea a devenit băutura preferată a divinităţilor din lumea de dincolo.

Șamanii nu neglijau în nici un caz să participe la feluritele sacrificii. Ei aveau convingerea că forţa lor fizică și spirituală sporește dacă aveau grijă să recurgă la anumite acţiuni repetate zi de zi. Pe lângă rugăciunile cunoscute și litaniile prin care venerau cerul, pământul, spiritele din natură și strămoșii, împreună cu fumigaţiile provenite de la arderea plantelor sacre, era preţuită și ofranda de băuturi amintită mai sus. Toată această suită comportamentală rituală era și mai importantă atunci când sacrificiile și ceremoniile se desfășurau în perioada sărbătorilor tradiţionale pentru că atunci era implicată mult mai multă lume.

Obiecte ajutătoare cu funcție ritualică

Pentru a-și împlini cât mai bine rolul de vindecători, șamanii amerindieni nu se mulţumeau cu resursele puterilor proprii, ci încercau să le amplifice cu câteva obiecte ajutătoare dovedite a avea un efect în terapia bolilor. Șamanii își confecţionau din piele de animal o pungă, un săculeţ sau o cutie de mici dimensiuni în care adunau cele câteva „obiecte medicale", alături de care mai adăugau exemplare simbolice ale totemurilor personale ori ale clanului. Printre ele, cristale

de cuarţ, pietricele, frunze, bucăţi de scoarţă de copac, fragmente de blană animală, dinţi, pene, păr, gheare, eşantioane de sânge închegat etc. Şamanii purtau cu ei asemenea „pungi medicale" atârnate la gât sau prinse de îmbrăcăminte. Obiectele erau scoase din săculeţul medical doar în timpul ritului de vindecare. Cel mai valoros şi mai puternic exemplar era, desigur, cristalul alb-lăptos de cuarţ, supranumit „piatră vie" sau „lumină solidificată". Şamanul sorbea ceremonios apa în care cristalul stătuse un timp. După ce şamanul înghiţea această băutură specială se ştia că el poate să vadă fantomele, spiritele, duhurile care ar bântui prin preajmă, ba chiar putea să aibă şi alte viziuni din lumea de dincolo, să facă eventual şi nişte profeţii.

Uneori, alături de punga medicală, şamanul mai purta asupra lui un recipient făcut din lut, din ceramică sau fiind doar o simplă scoică în care, la caz de nevoie, putea să ardă ierburi sacre şi să răspândească în jur fumul purificator.

Meditaţia

Fără să fi fost un obicei frecvent, unii şamani au recurs periodic sau întâmplător la *meditaţie*. O tehnică meditativă mai specială era, în realitate, chiar starea extatică, obişnuită lor. Ne referim însă la unele momente mai deosebite, la cele care necesitau retragerea din lume. Cu un asemenea moment începea uneori perioada iniţiatică, obligatorie la şamanii chukchi sau la cei ai eschimoşilor. Ei alegeau un loc pustiu, închis, lipsit de comunicarea cu lumea, fără ca lumina soarelui să poată pătrunde acolo, în absenţa vocilor umane, ba a oricărui zgomot venit dinspre lumea vie. Nimic nu tulbura acolo singurătatea şi liniştea celui retras. Potrivite unei asemenea izolări erau grotele, peşterile sau vreun labirint sculptat de natură în structura şi adâncimea muntelui. În absenţa acestora şamanii îşi săpau sub pământ nişte gropi, ca nişte bordeie cu spaţiul cât mai restrâns, adeseori chiar sub pragurile iurtelor.

Un asemenea spațiu simboliza locul de trecere spre lumea de dincolo. Adâncit în meditaţie, șamanul ședea acolo cu ochii închiși, alungit pe pământ, un timp variabil, până ce izbutea să aibă viziuni și să-și „contemple propriul schelet".

Nu este de mirare că în urma experienţelor de acest fel șamanii treceau în ochii oamenilor drept niște magicieni capabili să controleze focul, vântul, ploaia, să recurgă la zborul magic, să leviteze ori să parcurgă în timp scurt distanţe imense, să-și schimbe înfățișarea după dorinţă sau chiar să devină invizibili.

Pornind de la obiceiul meditaţiei, nu putem să nu facem aici o paralelă între șamani și yoghini. Amândouă categoriile de asemenea practicanţi au o vechime care se întinde pe milenii. Postùrile, asanele, ca și respiraţia de tip pranayama, amintesc de unele exerciţii ale șamanilor. Transa le era comună, ca și capacitatea intuitivă de a descoperi în jurul lor locurile de forţă. Rămâne întrebarea dacă s-a pornit de la yoga spre șamanism sau dacă șamanismul a evoluat spre yoga.

Şamanul şi sexualitatea

Un aspect mai ciudat în comportamentul șamanilor se referă la viaţa lor sexuală. Încă din perioada iniţiatică tinerii șamani erau ispitiţi sau îndemnaţi să suporte unele transformări comportamentale și chiar trupești care să-i feminizeze. În insulele Plew asemenea modificări de travestiuri sexuale se petreceau după un ritual special, ceea ce dovedește importanţa care li se atribuia.

Travestiuri și schimbări de sex s-au înregistrat și la șamanii din Indonezia, America de sud, mai ales din Patagonia, și la unele triburi din America de nord. La araucani și ciucci șamanii erau femei sau homosexuali. Toţi se îmbrăcau în haine femeiești, iar unii își luau chiar și un soţ.

Schimbarea de sex a fost întâlnită și la șamanii paleo-siberieni. Unii șamani siberieni de mai târziu s-au manifestat, de asemenea, ca travestiţi sau ca homosexuali, ori au dus o existenţă paralelă de heterosexuali. Rămâne notabilă șansa homosexualilor de a câștiga în aria religioasă a șamanismului acea legitimitate socială care le este refuzată adeseori în lumea profană.

Șamanii paleo-siberieni se comportau adeseori ca niște asexuaţi și duceau o viaţă de ascetism extrem. Alteori aveau înclinaţii cu caracter homosexual și, mult mai rar, rămâneau în limitele normalului din punctul de vedere al vieţii sexuale. Mai mult, în comunitatea lor se delimitau ca o clasă socială deosebită. Ei nu se recunoșteau (nu se declarau) nici ca bărbaţi, nici ca femei. În schimb, erau obligaţi să respecte anumite tabu-uri, iar în caz că se abăteau de la aceste cerinţe își pierdeau calitatea de șaman. Activitatea unei femei ca șaman înceta desigur în perioada ei menstruală lunară și în timpul sarcinii.

George Frazer a semnalat în scrierile sale, la mai multe etnii, bisexualităţi rituale legate de șamanism. Mircea Eliade citează și el prezenţa de șamani travestiţi la eschimoșii asiatici, la araucanii din America de sud și la Dayakii maritimi. Toţi aceștia se îmbrăcau asemenea femeilor. După același istoric al religiilor, atitudinea lor ar fi fost o androgenie rituală, o formă arhaică a ceea ce a numit *coincidentia oppositorum*.

Este dificil, desigur, de găsit o explicaţie pertinentă a „patologiei" sexuale a șamanilor, a ambiguităţii și anormalităţii lor sexuale, mai ales că ea nu survenea ca o fatalitate biologică, ci era însușită de cele mai multe ori prin proprie voinţă. Ar fi de luat în consideraţie persistenţa în mentalul lor a străvechii autorităţi avute de femeile din perioada matriarhatului arhaic, ceea ce ar fi avut drept consecinţă un statut social special, avantajos, în beneficiul șamanilor actuali feminizaţi. Poziţia lor le incorpora și o autoritate prezentă, le aducea o aură de mister în plus. Și din punctul de vedere al sexualităţii, așadar,

șamanul era privit ca un individ aparte ce putea participa în chip tainic la lumea invizibilă, altminteri inaccesibilă oamenilor obișnuiţi.

Să ne amintim, așa cum s-a menţionat mai sus, că șamanii contractau căsătorii mistice cu spiritele de sex feminin sau cu fiicele spiritelor animale pentru a fi favorizaţi, ei și comunităţile lor, atunci când porneau la vânătoare sau la pescuit. Iubirile supranaturale ale șamanului atribuiau în mod ciudat o dimensiune erotică practicii sale, mai ales când în unele rituri speciale se evoca împreunarea cu animalele, cel mai adesea sub formă de cerbi, elani sau reni.

Credem că pentru poziţia șamanilor exista un risc în micul lor univers social. În cazul unor eșecuri repetate ale șamanului ca vindecător întreaga lui ambiguitate sexuală putea deveni un caz de acuzare, de pierdere a oricărui prestigiu și, în consecinţă, un pretext pentru a fi stigmatizat fără drept de apel. Oamenii sunt întotdeauna foarte cruzi cu cei învinși.

Preot şi vrăjitor: poziția socială a șamanului

O trăsătură distinctivă a șamanismului clasic a fost rivalitatea dintre șamani. Ea s-a reflectat și în conflictele dintre grupurile de vânători pentru stăpânirea câte unei arii favorabile vânatului. Competiţia între doi șamani era ilustrată de încleștarea lor sub formă de animale. Era vorba în special despre reni sau alte mamifere cu coarne.

Chiar dacă astăzi s-a consolidat ideea că orice persoană poate utiliza, pe parcursul vieţii sale, practicile șamanice, în speranţa că va adânci contactul cu domeniul spiritual al realităţii, fără a deveni cu adevărat un șaman, necesitatea existenţei profesiei de șaman rămâne valabilă. Șamanii consideră că omul obișnuit poate percepe doar o mică parte din Univers cu cele cinci simţuri ale sale. Mai este nevoie și de altceva, desigur de abilităţile șamanismului.

Orice s-ar spune, șamanii au avut și continuă să aibă o funcţie socială certă, cumulând adeseori valenţele preotului și ale vrăjitorului. Ei au avut de a face cu urgenţele comunităţii, de pildă cu salvarea de la înfometare, asigurând o vânătoare îndestulătoare. Lor le-a revenit îndatorirea socială de a identifica și soluţiona suferinţe, nedreptăţi, decese, de a îngriji bolnavi, a anula conflictele interioare ale clanului, de a preveni calamităţile naturale, intemperiile, de a influenţa destine.

Oamenii au fost fascinaţi mereu de înfăptuirile magice ale șamanilor. Se poate vorbi de o „magie simpatetică", respectiv de generalizarea unor idei sau superstiţii, de prezenţa lor la popoare aflate la mare distanţă unele de altele. Cum s-ar explica un asemenea „numitor comun"? Probabil prin structura psihică unitară a omului de pretutindeni.

Magicianul șaman nu putea să nu aibă un raport special în comunitate, atât cu oamenii de rând, cât și cu cel care conducea. Este adevărat că poziţia de excepţie a șamanului din societăţile arhaice a diminuat cu timpul, totuși a rămas una semnificativă.

Ceea ce le apărea oamenilor din trecut ca un „firesc" în calităţile și reușitele șamanilor a ajuns să fie astăzi obiect de cercetare. Unii antropologi anglo-saxoni au dus studiul șamanilor până la nivelul cercetării din fizica cuantică. Alţii, biologii, au emis chiar teorii în care explicaţiile pătrundeau cu raţionamentele până în structura celulei vii. Antropologul Jeremy Narby, cercetând șamanismul amazonian, crede că șamanii ar avea un acces direct la spirala ADN-ului. În aceeași nuanţă conceptuală, animalele și plantele sunt posesoare de conștiinţă, cu alte cuvinte nu numai omul, ci întreaga natură posedă inteligenţă. ADN-ul celular este un fel de text chimic tainic, accesibil la lectură celor care se ocupă cu biologia moleculară. Textul probează tocmai existenţa inteligenţei la structurile vii, la plante și animale în egală măsură.

Șamanii ar fi intuit din capul locului că acea inteligenţă a naturii poate și trebuie accesată, de aceea au născocit (descoperit?) tehnici de comunicare cu ea. Inteligenţa în natură își are sediul în structura celulară. De altfel, după anul 1995, s-a și dovedit că în genomul unor gene umane se găsesc porţiuni comune cu cele aflate în celulele plantelor.

După J. Narby șamanii ar fi capabili să capteze informaţii care provin direct din ADN-ul plantelor. Sub influenţa substanţei ayahuasca, folosită de șamanii amazonieni, în viziunile lor apar unele creaturi de forma dragonilor sau a șerpilor răsuciţi în spirală, aidoma cu spirala ADN-ului aflat în toate celulele vii, la om, animale și plante. Până și liana din care se extrage ayahuasca are forma a doi șerpi încolăciţi, îndreptaţi spre înaltul cerului!

Ce și cât din acţiunile șamanilor se sprijină pe mecanismul, subtil și surprinzător, sugerat de antropologii și biologii actuali, se va vedea în viitor.

4 Credința

Pentru a înţelege şi descifra sacralitatea intuită de om, șamanismul, asemeni oricărei alte manifestări religioase, s-a bizuit pe anumite credinţe. *Credinţa* este, în principiu, ceva lăuntric. Omul simte nevoia să comunice semenilor săi ceea ce gândește și crede. Așa au luat naștere, cel mai probabil, doctrinele religioase, conceptele, simbolurile, mitologiile și cosmogoniile care s-au străduit să contureze cât mai bine posibil credinţa însușită, să o argumenteze și să o justifice.

În paginile textului de faţă ne-am ocupat până aici de același lucru, de șamanism. Încercăm să nuanţăm mai departe informaţia și să adăugăm alte detalii schimbând unghiul sub care este de privit șamanismul pentru a ușura perceperea lui la nivelul exigenţelor de astăzi. Vom poposi, așadar, în continuare la ceea ce poate fi cuprins în noţiunile de *credinţă*, concept, doctrină, atunci când vorbim despre șamanism.

Conceptul cosmogonic al șamanismului, menţionat și mai sus, este suportul mental al practicii lui. El se structurează simplu. Să ne reamintim că el admite nişte spaţii cosmice rânduite pe trei etaje suprapuse. O primă lume, cea a înaltului, Lumea de Sus, a cerului, este alcătuită variabil din 3, 7, 9 sau mai multe bolţi (cupole sau ceruri). În unele variante acolo s-ar afla și 7 sori. Ea nu este accesibilă omului de rând, ci doar iniţiatului, șamanului, în timpul zborului său magic. Pentru a putea zbura în transa extatică, o legendă siberiană

spune că șamanul se transformă în pasăre, în cerb zburător sau încalecă pe un cal. Tot spre înalt el urcă pe Arborele Universului (Copacul Lumii), de obicei un mesteacăn, pe stâlpul central (*axis mundi*), pe o frânghie sau, în vis, pe traiectoria cerească a curcubeului, numit *solongo* de mongoli. Cea de a doua, Lumea Centrală, Pământul, stă așezată pe apă, afirmă legenda, și este ținută la suprafață de spinarea imensă a unei broaște țestoase, a unui pește uriaș sau a unui mamut. Existența mamutului în descrierea citată confirmă vechimea legendei. Situația și poziționarea oarecum fragilă a pământului explică producerea seismelor, pusă pe seama mișcărilor animalului de sprijin. În jurul său pământul este totuși împrejmuit cu o mare centură protectoare. Stâlpul Lumii (*axis mundi*), înfipt în pământ, se prelungește în sus până la cer și este chiar o cale de legătură cu cei din înălțimi. În mijlocul pământului, în partea lui „ombilicală", se înalță de asemeni Copacul Cosmic în vârful căruia s-ar adăposti zeitățile cele mai importante. Lumea a treia, cea subpământeană, este Tărâmul umbrelor, Infernul, acolo unde tot numai șamanul are acces. El se rătăcește uneori în acea lume pentru a recupera un suflet plecat de mult timp dintre cei vii, sau răpit de demoni, modalitate magică pentru a-l salva și readuce în lumea vie. Călătoria șamanului în Infern a ușurat omului cunoașterea morții în sine și i-a îngăduit valorizarea ei prin riturile de trecere ale profanului spre o existență spirituală.

Atât lumea cerului, cât și cea a tărâmului subteran aparțin lumii de dincolo și sunt populate, în imaginarul șamanic, de un întreg panteon de divinități și de spirite, bune sau rele, cu care doar șamanul ar putea să comunice.

Închipuirea siberienilor altaici, de exemplu, a adunat în acel panteon, un șir de zeități mari și mici, zei și zeițe, semizei, făpturi semidivine, figuri mitice.

Din cele mai vechi timpuri oamenii au crezut în existența unei Ființe Supreme de substanță celestă. Ea a fost acceptată în toate religiile arhaice, inclusiv în șamanism, sub o aceeași

morfologie. Spre ea au năzuit oamenii să facă ascensiunea simbolică folosindu-se de rituri, descriind-o în mitologii.

Mongolii și turcii l-au avut ca zeu suprem pe Ülgen, o făptură binevoitoare, ajutată de cei 7 băieţi ai săi și de cele 9 fete, ca divinităţi subordonate. Buriaţii l-au imaginat pe Tengri, identificat adeseori cu Ülgen, a cărui oștire se compunea din 99 de zei, 55 fiind albi, favorabili oamenilor, și 44 negri, răuvoitori în intenţiile lor.

În aceeași lume nevăzută, alături de divinităţi mișunau mulţimile de spirite, copleșitoare ca număr. Spiritele erau de mai multe feluri. Unele puteau fi ajutătoare (sub formă de animale), altele protectoare, păzitoare, ocrotitoare și însoţitoare ale șamanului în căutarea sa mistică. Mai existau însă și spirite ale familiei, strămoșilor, ale animalelor (cerbi, iepuri, lupi, urși, acvile, bufniţe, ciori, gâște), dar și entităţi mai ciudate precum fantomele, duhurile, demonii. Unii comentatori au afirmat că spiritele ocrotitoare din șamanism sunt echivalente ale îngerilor păzitori din creștinism. Dincolo de orice, abundenţa spiritelor confirmă și apariţia concepţiei amintite despre lume însușită și de șamani.

Animismul, noţiune complexă, definește lumea ca fiind dublă. Cele două lumi coexistente sunt reprezentate mai întâi de cea a noastră, o lume grosolană, materială, tributară spaţiului și timpului. Cea de a doua, lumea de dincolo, eterică, eternă, aparţine spiritelor. Animismul din șamanism este conectat cu totemismul, cu noţiunea de tabu, cu fetișismul, cultul strămoșilor, folosirea vrăjitor, a talismanelor și amuletelor. Același conceptanimistprecizeazăcătoatefenomeneleșireprezentările, vizibile sau nu, și existenţele vii ori inanimate (pietre, pământ, obiecte, pădure, munte, vatră, unelte, astre, ploaie, vânt etc) sunt posesoare de suflet. Șamanii siberieni mai știu că printre spiritele ocrotitoare ale oamenilor le putem întâlni pe toate cele care își au lăcașul în apă, soare, tunet, ceaţă, noapte, cer senin, în piscurile montane, în urs, lup, vultur, corb, liliac, în est și în vest, în oasele, dinţii și părul morţilor, în morminte etc.

Spiritele, la fel ca și ființele vii, au dorințe, au sentimente și pot fi subiective în reacțiile lor. În consecință, ceea ce îl înconjoară pe om se poate răsfrânge asupra lui în bine dar și în rău.

Fiecare spirit poartă un nume. Spiritele au propria lor identitate și joacă întotdeauna câte un rol specific în viața oamenilor. O persoană care moare nu dispare, ci devine spirit și se alătură puzderiei de făpturi asemănătoare ce populează lumea nevăzută.

Despre suflet sau suflete (3, 7, 9…) am mai vorbit. Unii șamani cred că există un „suflet oglindă", vizibil atunci când cineva privește luciul apei, și un „suflet umbră" perceput vizual datorită efectului strălucirii razelor solare.

Privită dintr-o altă perspectivă, credința fundamentală a șamanismului despre Univers este aceea că în el există două lumi alăturate. Uneori acestea se suprapun, dar rămân totuși distincte una de alta. Lumea fizică, „inferioară", cea dintâi, în care ne aflăm, se subordonează lumii spirituale, cea de a doua, posesoarea unor forțe ce o conduc și o controlează pe prima. Numai atunci când într-o ființă din lumea fizică se amestecă spiritualul este posibilă vindecarea sau, dimpotrivă, boala, șansa ori nenorocul etc.

Ca și în conceptul animist, se acceptă și aici faptul că fiecare lucru posedă un spirit al său. Desigur, șamanul deține rolul purtătorului de cuvânt al oamenilor în fața lumii spirituale.

În cele din urmă, perspectiva șamanică asupra lumii ar putea însemna și că lumea fizică, deși inferioară „calitativ", nu este decât oglinda celei superioare.

Într-o altă viziune șamanică ființa umană este alcătuită din patru elemente (corpuri). Cel spiritual, corpul de lumină, reprezintă Eul superior. El este de fapt sufletul omului. Al doilea corp, mentalul, cumulează funcționalitatea cerebrală, privind memoria, gândirea, raționalul. Un al treilea corp ar fi cel emoțional. El se referă la ansamblul stărilor afective și al

emoţiilor. În sfârșit, al patrulea, corpul fizic, material, perisabil, este un fel de înveliș trecător al celorlalte trei.

Doar segmentul subtil și sensibil, sufletul șamanului, posedă receptivitatea la primirea mesajelor venite din lumea de dincolo. În extazul șamanic sufletul părăsește corpul fizic, pleacă spre a întâmpina spiritele și zeităţile.

Femeie șaman (Siberia)

Dintotdeauna omul a căutat cu îndârjire să întâlnească și să cunoască sacralitatea. Pentru el era o atitudine firească, dacă nu cumva necesară, această zbatere care îi condiţiona existenţa. Omul arhaic a intuit că sursa sacrului magico-religios

se află în Cosmos, în totalitatea Universului. Acest concept a fost acceptat fără reţinere de șamani. Pentru ei natura reprezintă un fel de templu, un spaţiu sacru imens ce trebuie venerat și respectat. Orice rău îndreptat împotriva naturii, fiecare agresiune, devine un păcat de neiertat. Așa s-ar explica și legătura șamanismului actual cu preocupările ecologiste ale zilelor noastre.

Șamanul privește natura ca pe un „sistem spiritual energetic" și încearcă să afle căi de echilibrare a multiplelor surse energetice și de armonizare a lor, știindu-le interdependente, intercondiţionate. Evident, deasupra evenimentelor terestre, fie ele spirituale, fie materiale, se află divinitatea supremă a cerului.

În timpurile primordiale, paradisiace, între cer și pământ exista o comunicare liberă, ușoară. Orice om avea acces la ea. În istoria ancestrală a omenirii s-a petrecut, probabil, un eveniment nedorit, o greșală rituală care a avut drept urmare ruperea legăturii directe dintre sacralitatea celestă și profanul lumesc.

Extazul șamanic îi permite omului-șaman să reia temporar străvechea legătură, să refacă acea comunicare cu cerul prin „ascensiunea" sa spre înalt. În extazul șamanic identificăm o „nostalgie a paradisului", întâlnită și în alte religii, cum ar fi, de pildă, în mistica veche a creștinilor. Ascensiunea șamanului la cer este un ecou îndepărtat al conceptelor religioase arhaice. Nu trebuie să surprindă faptul că identificăm urme, „reziduuri șamanice", în desfășurările liturgice creștine sau în lumea teatrului, unde diferitele personaje istorisesc ce li s-a întâmplat în călătoriile lor petrecute în vis, ori în trăirile imaginare.

Într-un anume fel se poate afirma că experienţa șamanică redă imaginea regăsirii timpurilor mitice primordiale. Șamanul reîntâlnește universul fericit al începuturilor și chiar reproduce ceea ce făceau primii oameni, respectiv ascensiunea la cer, dialogul cu zeităţile și cu spiritele, coborârea pe pământ etc.

În lumina celor de mai sus, era firesc să întâlnim printre definiţiile șamanismului și una care să afirme că este o „re-

ligie primitivă". Argumentele în sprijinul acestei opinii sunt credința în ființele supreme și în spirite, magia implicită, „dovezile"și conceptele mitologice, cărora li s-au adăugat mai apoi, prin practică, tehnicile extazului șamanic, conținutul religios al ritualurilor privind vânătoarea, cultul focului, al strămoșilor, al cervideelor celeste, conceptul asupra morții, practica sacrificiilor etc.

Pentru șamani există o reprezentare dualistă a ceea ce ființează. Pe de o parte omul alcătuit, cum am văzut, din corp și din celelalte trei componente invizibile (sufletul, mentalul, emoționalul), iar pe de altă parte, lumea. Aceasta, la rândul ei, este dublă, cea cotidiană, vizibilă pentru oricine, și cea de dincolo, a divinităților și emisarilor acestora, a spiritelor (animalelor, vegetalelor, strămoșilor, decedaților). Evident, doar șamanilor le este accesibilă cea din urmă componentă și *numai* în timpul transei rituale.

La baza șamanismului, și printre îndatoririle slujitorilor lui, stau trei premize: ideea că suntem cu toții părți ale unui întreg, indiferent de locul în care ne aflăm sau de unde venim, că avem nevoie să primim învățătură și zestre a experienței de viață de la celelalte ființe, și că suntem îndemnați să căutăm armonizarea noastră cu restul ființelor ce se mișcă în toate dimensiunile Universului.

Ritual șamanic (Siberia)

Șamanismul, ca practică rituală, ne apare, așadar, ca o punte de legătură între natură și spiritualitate, ceea ce permite armonizarea omului cu lumea înconjurătoare și cu propria sa lume interioară. Analiza oricărei viziuni a șamanului din societăţile tradiţionale a dovedit că el depășea un prag de trecere care, în viaţa individuală, însemna sfârșitul unei perioade și începutul alteia. Se știe că majoritatea societăţilor tradiţionale a pus accentul pe spirit, pe comuniune, cooperare și comunitate. Acest aspect le deosebește de societatea zilelor noastre caracterizată prin competiţie, materialism elementar, supremaţie a materiei în detrimentul spiritului.

Nu ar trebui uitat faptul că în vremurile mitice, în *illo tempore*, între oameni și animale a existat o solidaritate mistică, armonie care s-a rupt ulterior. Șamanii au ţinut seamă întotdeauna de convieţuirea firească între om și lumea animalelor. Au perpetuat, pe cât posibil, această stare încă din perioada populaţiilor paleo-vânătorești și au întreţinut-o până în zilele cele mai apropiate de noi. Printre cuvintele folosite și gândite frecvent de șamani întâlnim: dragoste, respect, echilibru, comunicare, cunoaștere, schimburi, frumuseţe, viziune, cântec, extaz, mister, sacralitate. Fiecare din aceste noţiuni spune câte ceva despre esenţa șamanismului.

Pentru șaman totul este real. Ceea ce unii numesc „imaginar" este văzut de șaman ca o altă realitate, una complementară, aflată desigur sub influenţa realităţilor noastre. Șamanul observă, ascultă, cântărește și încearcă să ajute. În ultimă instanţă șamanismul este o cale de cunoaștere potrivit căreia, odată dobândită credinţa în modul cum a înţeles șamanul lumea, îl ajută pe acesta astăzi să vindece, să recupereze suflete, să sugereze iubire, să fie un terapeut al Planetei Pământ. Pentru aceasta el are nevoie de energie, mai exact de energie suplimentară. El știe, de asemeni, că totul în jur este energie, un fluid care poate fi „prins", captat și apoi utilizat, sau care, dimpotrivă, îi scapă și se pierde.

Șamanismul consideră că energia izvorăște din dragostea divină. Mișcarea energiei este explicată sugestiv prin vechi și numeroase simboluri. Nu mult diferită este concepţia despre energie în *reiki* unde se urmărește echilibrarea centrilor de energie ai corpului. Șamanul merge mai departe. El recunoaște existenţa unei alte părţi a realităţii pe care doar el o poate aborda, cum s-a văzut mai sus, folosindu-se de sunet, dans, rugăciune, meditaţie sau de substanţe psihotrope. Toate aceste resurse îl conduc la starea de extaz, de conștiință modificată. În starea extatică privirea se limpezește, gândirea e mai liberă, se petrece o primenire psiho-emoţională, fizică și spirituală datorită influxului de energie primit de la spiritele cu care șamanul intră în dialog. Este secvenţa cea mai caracteristică a șamanismului, cea care ilustrează schimbul armonios făcut între cele două lumi, cea reală și cea invizibilă.

În istoria misticii șamanii s-au arătat printre primii care și-au asumat un rol important în păstrarea integrităţii psiho-emoţionale a comunităţii de care aparţin eau, în combaterea forţelor malefice, demoniace, în vindecarea bolilor, în lupta împotriva vrăjitoriilor. Fapte de seamă ale șamanilor au fost redate în legende, ca eșantioane ale unor întâmplări petrecute cândva în mod real, sau descrise în mituri ca evenimente pur imaginare ce voiau să idealizeze niște fiinţe ieșite din comun datorită însușirilor lor foarte speciale.

În istoria spirituală a umanităţii, în diferite epoci mai mult sau mai puţin îndepărtate, au apărut când și când, nu foarte frecvent, câţiva mari iniţiaţi, capabili să înfăptuiască minuni. Unii autori îi consideră pe aceștia un fel de moștenitori ai tehnicilor șamanice ce au avut ca reușite vindecări spirituale, dar și medicale. Experienţele și realizările lor au rămas ca o zestre, ca un mesaj, înţeles și preluat de marile religii pentru a le include în propriile doctrine și a le metamorfoza în argumente, în arme, care să le susţină credinţa îndreptată împotriva obscurantismului și a materialităţii vulgare.

Poate că tot o moștenire șamanică a fost și *teurgia* vechilor greci, provenită de fapt din tradiţia caldeeană. Teurgii acţionau în scopul interacţionării între puterea omenească și cea divină. Ca și șamanii, ei invocau zeităţile, năzuiau să-și înalţe sufletele spre divinitate, același suflet sau „corp astral" care se desprindea temporar de corpul fizic. La fel ca șamanii, în timpul ceremoniilor rituale, îmbrăcămintea teurgilor era o pătură colorată multiplu, compusă din tunici sclipitoare, cu cingători spectaculoase și panglici de tot felul atârnate de haine. Tot atât de șamanice erau și purificările la care recurgeau întotdeauna, precum și practicarea magiei și a divinaţiei.

Buriaţii au un mit spectaculos care explică apariţia șamanismului în comunităţile lor. Mai întâi de toate mitul afirmă că șamanismul s-a născut odată cu lumea, idee destul de convingătoare, așa cum o prezintă ei. Primul șaman a fost fiul „locuitorului cerului", cu alte cuvinte al fiinţei supreme (creatoare?). Acel șaman a coborât în zbor din cer pe pământ luând înfăţișarea unui vultur. Darul (harul) lui șamanic l-a transmis unei femei. În acest fel se marchează mitologic perioada matriarhală a societăţii omenești. Mai apoi femeia a trecut darul șamanic propriului soţ din considerente probabil practice. Siberienii au perpetuat până astăzi cultul vulturului sacru din mit. Șamanii din Tuva poartă înfipte în pălăriile lor tradiţionale până la 12 pene de vultur.

Se știe că în Neolitic animalele erau văzute ca niște fiinţe superioare. În consecinţă, oamenii au recurs la cultul unora dintre ele. Vulturul, șoimul, cerbul, așadar animale cu care se întâlneau frecvent, își aveau cultul lor. Mai târziu șamanul siberian s-a simţit protejat de Marea Mamă a animalelor care îi acorda și dreptul de a vâna și de a se hrăni cu carnea celor vânate.

Pentru câteva populaţii unele animale au devenit totemuri. În mod spectaculos amerindienii și-au împărţit clanurile după câte un totem ce trebuia respectat cu stricteţe. Ei au și pus în joc simbolica celor patru elemente esenţiale. Astfel,

clanul Țestoasei simboliza *pământul*, adică stabilitatea. Clanul Broaștei reprezenta *apa*, cea care adâncea stările emotive. Clanul Fluturelui era al *aerului*, cel ce îi învăța pe oameni cum să-și dirijeze energia. Clanul Păsării (Vulturului) simboliza *focul*, înțelegerea între oameni.

Pe lângă cultul animalelor care conserva elemente de credință populară, lumea șamanilor a mai practicat și cultul focului, al căminului, stâncilor, peisajelor și, mai ales, al strămoșilor.

Deosebit de important, cultul strămoșilor, al înaintașilor și întemeietorilor, făcea legătura între vii și morți. Se considera că de la strămoși le parvin oamenilor învățătura, cunoștințele, înțelepciunea, sfaturile favorabile. Intermediarul, cel care transmitea toate acestea era, desigur, șamanul prin riturile sale, prin ceremonii, acțiuni și gesturi adecvate. Din poziția de intermediar rezulta puterea șamanilor siberieni, altaici, mongoli, nord-europeni și nord-asiatici, americani, australieni, polinezieni etc.

Evoluția în timp a cultului strămoșilor l-a situat pe acesta printre cele mai importante. Ființa supremă de odinioară a pierdut ceva din poziția sa dominantă. Șamanii s-au arătat interesați mai mult de divinitățile mai mici și de semidivinități, printre ele și strămoșii. O parte din semnificația experienței extatice s-a schimbat cu vremea. Influența budistă, cu cosmogonia ei aparte, și cea lamaistă, mai ales, dar și cea iraniană sau mesopotamiană, au contribuit la evoluția menționată mai sus. Coborârea în Infern, de pildă, a avut ca pondere mai mare căutarea și recuperarea strămoșilor de la care oamenii puteau obține înțelepciunea benefică pentru comunitate.

Șamanismul, concesiv și elastic în credința sa, nu a intrat în conflict cu alte manifestări religioase. Nici cu păgânismul, nici cu marile religii (creștinism, budism, islamism). Șamanismul a găsit mijloacele prin care să-și afle locul în cosmogonia multor populații și s-a integrat, prin unele din practicile sale,

în feluritele religii mai vechi și mai noi, precum și în câteva curente de gândire. S-a dovedit că șamanismul este înrudit mai ales cu zoroastrismul iranian, cu budismul tantric al indienilor și cu religia *shintō* a japonezilor.

În ciuda modificărilor survenite în unele religii, șamanismul a rămas prezent mereu prin practicile și manifestările sale, a rezistat încercărilor de a fi eliminat. Cu toate acestea, există cercetători etnologi și eruditi care refuză să accepte eventuala natură religioasă a șamanismului.

5 Timpul

Încercarea de a schiţa o istorie adevărată a şamanismului poate fi valabilă doar ca ispită, nu şi ca reuşită, cel puţin deocamdată. Eşecul s-ar datora imposibilităţii de a identifica în mod real şi doveditor date despre începuturile şamanismului deoarece, practic, nu se pot face decât supoziţii. Ele se pierd în ceaţa vremurilor de demult, în scurgerea timpului, fără a lăsa urme convingătoare.

Timpul, rânduit de istorie, cercetat de noi pe verticala sa, a avut întotdeauna darul de a şterge semnele faptelor omeneşti. Din fericire, nu pe toate. Uneori sunt descoperite câteva rămăşiţe din ceea ce a existat cândva. De la ceva asemănător pornim şi în cazul şamanismului pentru a-i reconstitui înfăţişarea manifestărilor trecutului, punând la lucru puterea noastră deductivă, simţul observaţiei şi multă imaginaţie. În aşteptarea optimistă a viitoarelor cioburi de informaţii care să îmbogăţească măcar şi cu puţin cunoaşterea, nu putem părăsi ideea de a creiona cât de cât o istorie succintă şi provizorie a şamanismului. Ea se bizuie pe unele informaţii furnizate de săpături şi investigaţii arheologice, pe câteva documente aproximativ doveditoare ale existenţei şamanismului în societăţile primitive de după Paleolitic, pe opiniile câtorva etnologi, antropologi, folclorişti şi istorici ai religiilor, pe ceea ce presupunem că s-a moştenit în mod tradiţional şi ritual de la generaţiile anterioare în practica şamanilor din zilele noastre.

S-a afirmat că șamanismul s-a ivit odată cu apariţia omului pe pământ. Este o opinie metaforică. După datele avute la îndemână trebuie să acceptăm că șamanismul ar fi început cam din Paleolitic.

În unele situri arheologice preistorice europene s-au găsit într-adevăr câteva obiecte ciudate, chiar misterioase. Analizate, s-a constatat că aparţin anilor cuprinşi între 50.000 şi 30.000 î.Hr. Ce fel de obiecte? Nişte beţe asemănătoare celor folosite la bătutul tobei (șamanice?), cranii și oase grupate ca și cum ar fi fost câteva ofrande aduse spiritelor din partea șamanilor preistorici.

Sunt în prezent etnologi care susţin că și picturile rupestre vechi de 30.000 de ani ar atesta existenţa șamanilor.

O teorie a lui Horst Kirchner, elaborată în anul 1952, pretindea că arta parietală europeană care vine din Peleolitic ar aparţine șamanismului. Kirchner ajunsese la această concluzie analizând frescele extraordinare de la Lascaux ce datează din anul 15.000 î.Hr. I se părea că acolo ar fi vorba despre ilustrarea unor transe șamanice.

Teoria a fost reluată de Andreas Lommel în anul 1960 cu noi argumente. Rediscutată și descrisă mai nuanţat, vechea ipoteză a constituit o temă susţinută de câţiva antropologi sud-africani. Acelaşi lucru reiese din cărţile *Chamanes de la préhistoire,* apărută în 1996, care descrie și discută arta paleolitică euro-asiatică, și *Chamanisme et Arts Préhistorique* din anul 2006.

În grota „Trois Frères" din munţii Pirinei francezi s-a descoperit o pictură veche de 15.000 de ani. Ea ilustrează un fel de horă a animalelor care sunt prinse într-o sarabandă ce pare că se mișcă rotator în jurul unui centru ocupat de un șaman aflat în transă, având ochii închiși. Nimic mai grăitor și mai semnificativ, par a spune observatorii.

Și alte picturi rupestre vechi de 12.000 de ani redau ritualuri șamanice. Descoperiri recente din Cehia conduc la concluzia că cei mai vechi șamani cunoscuţi sunt din Paleo-

liticul Superior. Mai mult, cercetătorii descoperirilor precizează că șamanii acelor vremuri au fost femei.

În noiembrie 2008 a făcut vâlvă în Israel o descoperire arheologică dintr-o grotă aflată în Galileea. S-a scos la iveală un mormânt vechi de aproximativ 12.000 de ani. Așa cum arătau oasele, cam dislocate, s-a stabilit că acolo fusese înmormântată o femeie șaman vârstnică. În mormântul ei se mai găseau, pe lângă oase, zece pietre mari așezate în dreptul capului, la nivelul bazinului și al membrelor decedatei. În plus, mai existau și 50 de carapace de broască țestoasă păstrate în bună stare, dar și câteva fragmente de origine animală, adică o coadă de cornută (vacă?) și aripi de vultur, ceeaceseconstituiaucaargumentepentruopresupusălegătură șamanică a femeii și cu alte animale, cum ar fi mistreţul, jderul și leopardul.

Diverse imagini rupestre conţinând simboluri șamanice

Întrucât „dovezile" s-au găsit în marea lor majoritate în grote, a fost emisă ideea că pentru omul preistoric grota ar fi reprezentat un loc de trecere între lumea oamenilor și cea de dincolo care ar funcţiona în paralel. Cu alte cuvinte, grota era un sanctuar tribal unde șamanul intra în transă și își împlinea menirea în folosul comunităţii. Imaginile de pe pereţii grotelor, ciudate, sugestive, cu tentă magică, izbuteau probabil să asigure primitivilor acea ambianţă fantastică necesară unei trăiri cvasireligioase.

Din datele de mai sus tragem concluzia că șamanismul de început a aparţinut epocii de piatră. Apariţia în arta rupestră parietală a imaginilor cu numeroase cervidee și bovidee coincide cu înmulţirea lor în Paleolitic.

Arta perioadei Paleolitice, reprezentată în principal prin spectaculoasele picturi rupestre, a avut câteva caracteristici. Ea a slujit, desigur, trebuinţelor spirituale ale vânătorilor și culegătorilor. De predilecţie, scenele de vânătoare și de ritual șamanic au fost zugrăvite cu un talent uimitor pe pereţii unor grote săpate adânc în trupul masiv al muntelui. Aveau oare acei „artiști" nevoie de izolare? De izolare iniţiatică potrivită unor viitori șamani? Arta lor a lăsat urme ale observaţiei concrete, dar și ale gândirii abstracte deoarece se observă limpede cum, pe lângă o iconografie foarte exactă și minuţioasă a animalelor pictate, apar și multe simboluri, nu întotdeauna ușor de descifrat, unele fiind ilustrarea cosmogoniei așa cum o înţelegeau oamenii primitivi, dar din care reieșea faptul că aveau credinţa în existenţa unei alte lumi, cel mai probabil una subpământeană. Figurile călăreţilor sugerau mai degrabă zborul (șamanic?) decât deplasarea pe pământ. Solul nu apare redat absolut deloc. Remarcabil este și faptul că animalele se găsesc în poziţii anormale, așa cum presupunem că le vedea șamanul-pictor în halucinaţiile lui din transa extatică. Raţionamentul de mai sus, redat parţial după opinia din anul 1996 a lui Jean Clottes și David Lewis-Williams, care pretindeau că picturile rupestre aparţineau șamanilor,

au stârnit reacţii critice şi au fost combătute ulterior de etnologi şi istorici specializaţi în preistorie. Întrucât discuţiile pe această temă continuă, rămânem la părerea că orice idee nouă este bine venită pentru că stimulează curiozitatea cercetării şi împinge mai departe cunoaşterea. De notat că D. Lewis-Williams a comparat şamanismul boşimanilor *San* cu picturile parietale din siturile sud-africane.

Şamanismul s-a putut ivi la un moment dat deoarece gândirea omului primitiv din Paleolitic, de acum 30-40.000 de ani, a evoluat calitativ şi a suferit unele transformări. A apărut gândirea abstractă şi reflexivă. Reprezentarea lumii şi imaginarea Universului au căpătat o importanţă deosebită. Omul primitiv a început să aibă un discernământ cognitiv. Nu toţi membrii unei comunităţi din Paleolitic şi Mezolitic, însă, puteau înţelege cele dintâi noţiuni abstracte apărute în limbaj. Dintre cei capabili să le priceapă s-au selectat desigur şamanii.

Andrej Wiercinski, într-un comentariu din anul 1989, a asociat originea şamanismului cu dezvoltarea cogniţiei în evoluţia omului şi cu capacitatea acestuia de a diferenţia între elesimbolurileimaginatedegândireaabstractă.Izbutind să realizeze primii germeni ai unor raţionamente analitice şi sintetice, şamanul a păşit într-o etapă nouă, a gândirii magice, absentă până la el. Fiinţa umană de acum 30-40.000 de ani intrase cumva pe calea dezvoltării spirituale aşa încât şamanismul a reprezentat începutul legăturilor spirituale ale indivizilor între ei. În acelaşi timp, în Paleolitic, a devenit evidentă nevoia ca oamenii să se diferenţieze după anumite criterii, cum ar fi vârsta sau sexul, ceea ce a favorizat şi o oarecare diviziune a muncii. Rolul şamanilor a ajuns să fie astfel destul de clar. Şamanul avea un bagaj epistemologic mai bogat în raport cu omul obişnuit, avea cunoaşterea mai limpede a nevoilor economice şi sociale ale tribului, mai ales că acesta nu putea fi decât o grupare restrânsă şi mobilă de vânători şi culegători, oameni oarecum înrudiţi între ei.

Șamanul din Paleolitic avea, sau trebuia să aibă, în primul rând intuiţia în găsirea vânatului, mai apoi a pericolului posibil ce ar fi venit din partea unui trib dușman sau concurent acerb la stăpânirea unei aceleiași zone de procurare a hranei. Mai mult, șamanul era nevoit să facă proba cunoașterii cauzelor ascunse ale producerii bolilor și să găsească metodele de vindecare a lor.

„Crearea" funcţiei de șaman a fost, cu alte cuvinte, o necesitate. Acei oameni destinaţi îndeletnicirii șamanice, foarte înzestraţi mental pentru epoca lor, și-au adăugat destul de repede poziţia de mediatori, de intermediari între lumea reală, adică societatea omenească, și lumea strămoșilor, lumea mitică a înaintașilor. Treptat, pe măsură ce a intervenit fenomenul sedentarizării oamenilor, împrejurările au făcut din șaman persoana ce consfinţea legătura dintre om și natură, cea care menţinea echilibrul social subtil al comunităţii arhaice pentru a-i asigura supravieţuirea într-un mediu înconjurător adeseori ostil. Șamanii s-au folosit încă de la început de riturile care asigurau securitatea propriilor comunităţi.

Șamanii mai erau și păstrătorii sau ocrotitorii cunoștinţelor despre sacralitate, funcţie cu atât mai importantă cu cât, neexistând încă scrisul, totul se baza pe memoria lor și pe abilitatea de a transmite câte unui urmaș potrivit propriile noţiuni cunoscute.

După Roberte Hamayon șamanismul își are rădăcinile în viaţa triburilor de vânători. Argumente pentru acest „adevăr" sunt destule. Șamanul era acela care, prin mijloace simbolice, create poate de el însuși, „dirija" hazardul vânătoresc. Deși apariţia vânatului era imprevizibilă, șamanul ghicea locul unde acesta era mai numeros, ori îl atrăgea pur și simplu înspre oamenii comunităţii sale. Se folosea, potrivit afirmaţiilor sale, de ajutorul primit din partea spiritelor animalelor cu care lua contact. Nu mai era decât un pas până la înrudirea prin „căsătorie" a șamanului cu un spirit animal.

Boris Rybakov afirmă că în Mezolitic, în urmă cu cinci milenii, Spiritul Suprem sau Zeul (Dumnezeul) cervideelor a fost de fapt un simplu vânător abil care a avut ideea de a se acoperi cu pielea unui ren, deghizare ce i-a permis să se apropie de turma vânatului fără să o sperie. O asemenea stratagemă nu putea să nu aibă rezultate pe măsură în folosul tribului respectiv.

Desen rupestru cu reprezentări ale spiritelor ajutătoare

Se știe că și în zilele noastre costumul șamanului este croit de cele mai multe ori din pielea unui animal vânat. Asociat șamanismului, așa a putut lua naștere și cultul cervideelor celeste.

În timp s-a adunat destul material arheologic din Mezolitic ce probează grăitor existenţa şamanismului. În insula Renne din Onega, la Marea Barent, de exemplu, s-a găsit o sculptură în os ce datează din mileniul al V-lea î.Hr. Din analiza decoraţiei coafurii se constată că imaginea este asemănătoare unui bot de elan. Înţelegem că în acea vreme persista cultul cervideelor cerești, cult asociat șamanismului, care se va regăsi mai apoi și în miturile cosmogonice siberiene.

Mezoliticul a fost și martorul epocii în care s-a dezvoltat așa numitul „folclor al bronzului". Pe niște plăci de bronz, provenite din Peron de pe malurile fluviilor Kama

și Obi din Urali, apare ilustrarea clară a cultului cervideelor celeste. Există însă părerea că acele plăci turnate în bronz sunt mult mai recente. Reprezentările semi-umane și semi-cervidee posedă capete de elani, de dragoni și păsări. Realizarea lor „estetică" pare a fi prea izbutită pentru a o putea atribui primitivilor. Oricum, siluetele umane miniaturale poartă măști de elan și sugerează că sunt șamani în exercițiul funcției lor.

S-a mai găsit la Bugday Enintyn imaginea elanului celest al tunguşilor siberieni. Au apărut zeităţi similare sau de aceeași factură, Tomane la keti și Ylinonda Kotta la selkuri. Cultul cervideelor a înlesnit și ivirea totemismului primitiv în zonele geografice amintite mai sus.

În Neolitic, cu referire specială la Holocen, adică la anii 10.000-9.000 î.Hr., omul a început să distingă cu mult mai bine diferența dintre corp și suflet și să creadă cu convingere în existența unei puteri supranaturale, prezentă chiar și în obiecte, reprezentată mai ales prin spirite. În același timp a intervenit domesticirea animalelor, cu precădere în sud-vestul Asiei, așa încât comunitățile au izbutit să supraviețuiască nu numai din vânat, ci și din creșterea vitelor la care se adăuga culesul, suplimentat în mod treptat cu încercări de cultivare a cerealelor și cu prime semne ale horticulturii. Oamenii deveniseră semi-nomazi și păstori.

Dacă supraviețuirea nu a mai depins doar de vânat, adică de ajutorul oferit de spiritul animalelor, oamenii și-au îndreptat gândul spre strămoșii lor. Cultul strămoșilor a favorizat naşterea propriu zisă a agriculturii întrucât înaintașii unei comunități tribale îl legau pe om de pământul în care se stabilise temporar.

Pentru a renunța la permanenta migrație de ici-colo în căutarea vânatului, a fost necesar să se găsească o altă resursă de hrană, respectiv cultura agricolă. Din punctul de vedere șamanic lumea spiritelor la care se apela s-a extins. Unele spirite vieţuiau în mod logic în cer, ca forţe superioare,

pe când altele, spiritele strămoșilor, ale unor foști oameni cândva vii, decedaţi între timp, își găseau domiciliul firesc într-o lume subpământeană.

Trebuie să subliniem și faptul că șamanismul noii epoci de piatră și a bronzului s-a ivit înainte de apariţia și dezvoltarea claselor sociale. Indivizii au fost în principiu egali atât în drepturi, cât și în datorii, aflaţi cu toţii într-o nevoie de solidaritate utilă supravieţuirii în condiţiile de trai dificile ale omului primitiv. Există, totuși, recunoașterea unei poziţii superioare a femeilor în comunitate. Din această pricină în perioada Neolitică numărul de femei-șaman îl întrecea cu mult pe acela al bărbaţilor. Se poate afirma că, pe atunci, se ajunsese la o dezvoltare șamanică deplină în centrul și nordul Asiei.

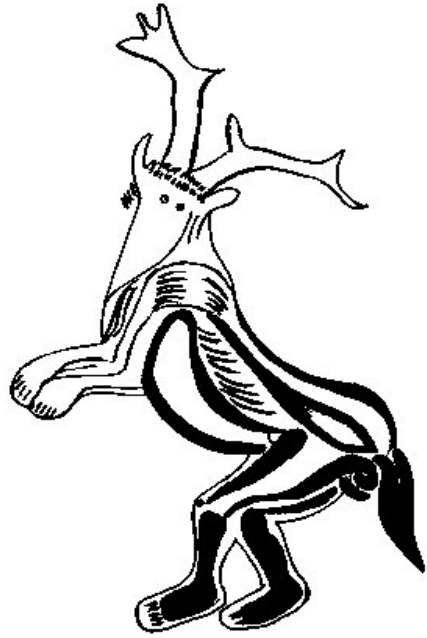

Pictură rupestră preistorică găsită în peștera Les Trois Freres

Șamanismul a lăsat urme cam peste tot, în unele picturi rupestre siberiene arhaice, dar și în grotele sacre ale aborigenilor australieni. Interesant și ciudat în același timp, la australieni s-au identificat imagistic reprezentări ale șarpelui curcubeu, cel mai însemnat totem al lor, care se aseamănă felului cum sunt imaginate în prezent moleculele de ADN aflate în momente diferite ale diviziunii celulare.

Vechimea firească a șamanismului se explică prin ceea ce el putea să soluţioneze din noianul de dificultăţi întâmpinate de omul epocii de piatră și al civilizaţiei bronzului. Prima și cea mai valoroasă înzestrate a șamanului a fost considerată aceea de vindecător pentru că odinioară, ca și în prezent de altfel, lucrul cel mai de preţ pentru om rămâne sănătatea. Funcţia de tămăduitor devenea o îndeletnicire de mare importanţă. Dacă adăugăm și faptul că șamanul putea „vrăji" (atrage) vânatul, însemna că tot el rezolva în bună măsură și problema hranei pentru comunitate.

Este adevărat că fenomenologia șamanică a variat de la o grupare omenească la alta, în esenţa ei însă a rămas aceeași. În schimb imaginaţia oamenilor a avut posibilitatea să născocească detalii rituale și de comportament care să îmbogăţească șamanismul precum și mitologiile triburilor. Toate acestea au avut un ecou tardiv, dar fertil, în creaţia artistică mai ales în ceea ce privește poezia epică.

Există opinii care susţin ideea că poeţii primitivi au fost cu toţii șamani. Ei aveau convingerea că în cuvânt stă ascunsă o forţă pe care doar ei o puteau stăpâni. Cuvântul devenea astfel un soi de unealtă magică ce acţiona asupra oamenilor influenţându-i în sensul dorit într-un moment sau altul. Jocurile de cuvinte se apropiau ca efect de practica magiei. Vindecările spectaculoase obţinute de șamani se datorau în bună măsură puterii cuvintelor rostite de ei prin care sugerau și convingeau. Vorbele spuse de șaman, urmate de vindecări, afirmăm noi astăzi, dovedeau că totul nu era altceva decât un rezultat al *efectului placebo*, „descoperit" și de lumea me-

dicală de mai târziu ca fiind ceva valoros, eficient. Ceea ce șamanii au utilizat intuitiv și instinctiv din valoarea cuvântului a căpătat o recunoaștere cvasiștiinţifică abia în veacurile din urmă.

Într-un alt sens, cuvântul a creat o breșă, o deschidere a drumului ce pornea din lumea noastră spre cea de dincolo, cea a spiritelor. Cuvântul împlinea și legătura dintre cele două lumi imaginate de omul primitiv. Tot cuvântul era, cum s-a mai spus, „carnea" poeziei născocite de practica șamanilor, a acelei poezii care aducea încântare ascultătorului om și îi mulţumea spiritul cu sugestiile sale. Concomitent, poezia șamanului îi atrăgea pe cei din lumea de dincolo, ispitea zeităţile și spiritele ce veneau în contact cu oamenii prin intermediul șamanilor.

Odată apărut și afirmat, șamanismul a evoluat și s-a răspândit. Cel mai probabil punctul de plecare va fi fost întregul nord euro-asiatic al lumii străvechi. Șamanii primelor culturi nordice i-au avut mai apoi ca descendenţi pe cei „cuceriţi" din aproape în aproape. În deplasarea lui șamanismul a traversat strâmtoarea Bering, a ajuns în nordul viitorului continent american și a coborât spre sud până în cea de a doua viitoare Americă, situaţie istorică derulată cu foarte multă vreme înainte de sosirea omului alb (european) pe acele meleaguri care avea să transforme radical civilizaţia găsită acolo.

Într-o altă direcţie geografică, pornind din nordul asiatic, șamanismul s-a răspândit în aria manciuriană, chineză, coreeană și japoneză. Ca probă a vechimii șamanismului în zonele menţionate, avem ceea ce s-a găsit într-un mormânt din provincia chineză Xingjiang, anume o mare cantitate de marijuana. Numai șamanii știau să utilizeze plante cu efect halucinogen atât de necesare în practica lor.

Nu putem să omitem niciamănuntul strecurat de Herodot în scrierile sale care se referă la sciţii nomazi. Aceștia, afirmă istoricul, împrăștiau plante halucinogene peste focul

încins pentru a produce fumul „îmbătător" rezultat din arderea frunzelor. Se înţelege că această practică a fost una din modalităţile cunoscute pe atunci de intrare în transa șamanică.

Ceva mai târziu, peste șamanismul aflat în funcţie la „popoarele barbare" din nordul Europei a venit invazia romană și mai apoi creștinismul. Pentru vestul european aceste evenimente au avut ca efect dispariţia practicilor șamanice.

Scurgerea timpului consemnează în istorie diferite situaţii și etape evolutive ale șamanismului în raport cu zona geografică și cu desfășurarea evenimentelor, fie ele violente, precum războaiele, fie de ordin demografic, ori datorită apariţiei unor credinţe noi sau religii bine constituite, cu alt fel de nevoi spirituale, ceremoniale sau rituale.

Într-o relatare cât de cât cronologică, punctată doar ici și colo, merită să amintim în continuare unele momente mai semnificative.

După intrarea omenirii în epoca fierului șamanismul s-a folosit și el de calităţile noului metal. S-au găsit pe alocuri resturi de obiecte de fier utilizate de șamani la producerea sunetelor capabile să gonească spiritele rele.

În unele scrieri vechi ale iranienilor, chinezilor și tibetanilor aflăm destul de numeroase menţiuni despre șamanii locali ce și-au exercitat meseria cu succes în multe comunităţi.

Se știe că vânătorii primitivi euro-asiatici au constituit un model mitic pentru populaţia turco-mongolă, care, încă de prin secolul al IV-lea, începuse invaziile dinspre răsărit spre apus. Hunii sunt un exemplu grăitor în acest sens, la fel ca și hoardele barbare conduse de Attila (400-450). Toţi aceștia aveau cu certitudine șamani în grupările lor tribale. Întreaga perioadă istorică, începând de la primele năvăliri barbare și până în veacul al XV-lea, denumită „Imperiul stepelor", a stat sub aceleași influenţe, tradiţii rituale și credinţe de tip șamanic.

Se pare că șamanismul s-a instalat mai trainic la kirghizi și uiguri în intervalul de timp cuprins între secolele al VII-lea și al IX-lea, pentru ca abia în veacul al XI-lea să ajungă în Manciuria. Ar mai fi de menţionat că în nordul Siberiei şi la populaţia samoidă șamanii izbutiseră să ajungă la demnităţi majore în comunităţile lor, echivalente ale suveranilor sau prinţilor domnitori.

Între timp, lumea veche indo-europeană a cunoscut și ea practicile șamanice, așa cum o probează conţinutul unor rune ce au putut fi descifrate. Cum s-a mai menţionat, șamanismul, în forme specifice locului, a funcţionat în epoca precolumbiană și pe teritoriul Mexicului de astăzi.

Un eveniment memorabil s-a petrecut în lumea mongolă a secolului al XIII-lea, atunci când în fruntea ei a ajuns faimosul Genghis Han (1162-1227), care a domnit între 1206 și 1227. S-a înregistrat faptul că șamanul Gokchu l-a proclamat pe Genghis prinţ și han peste toate popoarele lumii (!). Genghis i-a preţuit și onorat în mod deosebit pe șamani, ba pe unii i-a trimis ca mesageri (ambasadori) în unele locuri. Hanul, afirmă cronicarul, aprecia la șamani îndemânările, abilităţile, cunoștinţele și înţelepciunea lor. Cu toate acestea, lumea asiatică a rămas îngrozită de atacurile fulgerătoare ale călăreţilor mongoli, de masacrele operate în rândul populaţiilor sedentare și de distrugerea multor elemente de cultură și civilizaţie călcate de ei la vremea domniei lui Genghis Han.

Cam în același veac al XIII-lea lumea tungusă, inclusiv șamanismul ei, a suferit o influenţă puternică din partea budismului lamaist venit din Asia centrală.

Începând cu secolul al XIV-lea și până în al XVII-lea șamanismul s-a răspândit în China dinastiei Ming, în vreme ce, cu toată predominarea lamaismului, șamanii încă mai erau preţuiţi de populaţia mongolă. De altfel, chiar și în zilele noastre mongolii au conservat în obiceiurile lor

unele practici șamaniste. Un comportament șamanic destul de vizibil au avut până mai târziu și clericii confucieni chinezi. Ne referim îndeosebi la cunoașterea tehnicii extazului și la practicarea lui curentă, la fel cum procedau de altfel și șamanii populației *ainu*, atât cei de pe continent, din nordul Siberiei, cât și cei din insulele japoneze nordice (în Hokkaidō, de exemplu).

În peninsula coreeană, în perioada Chosön, șamanismul a fost criticat și aproape înlăturat datorită eforturilor depuse de elita confuciană. Erudiții confucieni considerau că șamanismul se folosește de niște simple superstiții condamnabile, că practicile șamanilor se rezumau la o magie înșelătoare.

În vremea când China a fost cârmuită de dinastia mongolă *Yuan* și de cea manciuriană *Qing*, riturile șamanice, combinate cu budismul de esență tibetană (lamaistă), au fost instituționalizate și recunoscute oficial ca un fel de religie de stat.

În schimb, în teritoriul Kazahstanului de astăzi, convertirea populației la islamism a adus declinul poziției sociale a șamanilor locali.

Pe o altă coordonată geografică, la anul 1557, misionarul francez André Thévet îi descria pe șamanii din pădurea amazoniană, considerându-i totuși un fel de preoți, ca pe niște „miniștri ai diavolului", impresionat probabil de spectacolul unei ședințe șamanice.

Câtă vreme a durat colonizarea rusească a Siberiei, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, buriații au opus o rezistență acerbă, dar zadarnică. Lupta lor împotriva rușilor a avut în frunte întotdeauna câte un șaman de seamă.

După anul 1752 tungușii și-au ales ca șefi de clan numai șamani.

Într-un studiu mai vechi, publicat în 1962 și intitulat „Șamanism la români?", Mircea Eliade a discutat despre

unele afirmaţii din lucrarea *Codex Bandinus*, apărută în anul 1647. În textul vechiului Codex era menţionată existenţa unor practici extatice atestate în Moldova. Autorul cărţii, episcopul catolic Marcus Bandinus, îi numea pe șamani *incantatores.*

Să ne reamintim că cele dintâi contacte reale ale unor clerici ruși cu șamanismul siberian au avut loc în secolul al XVIII-lea. Prin rezultatele ei, cea mai semnificativă „întâlnire" a fost realizată de arhiepiscopul Avvakum Petrov (1620-1682) pe când funcţiona ca protopop la Kazan. El a utilizat pentru prima oară în scris cuvântul *șaman*, termen care s-a răspândit ulterior și a rămas valabil până astăzi. În orice caz, nu din pricina studierii șamanismului siberian Avvakum Petrov a fost considerat un eretic și ars pe rug.

În secolul al XVIII-lea au apărut și primele cronici despre șamani, consemnări favorizate de propagarea budismului în Siberia și Mongolia, religie care se folosea în mod obișnuit de unealta scrisului pentru răspândirea sutrelor, dar și pentru înregistrarea evenimentelor în desfășurare.

Prin consens general se apreciază că *forma clasică* a șamanismului este cea din Asia de nord a veacului al XIX-lea. La baza șamanismului tradiţional se afla posibilitatea contactului cu spiritele. Prin credinţă, ritualuri și o anumită mitologie, complexul șamanic se apropia de „religie", sau era măcar un fenomen religios demn de luat în seamă. Cu toate acestea, în același secol a început pe alocuri decăderea șamanismului. Pe de o parte, unii analiști occidentali îi considerau pe șamani niște persoane nevrotice sau, mai rău, niște șarlatani. În anii 1819-1820 căderea șamanismului era un fapt ușor de observat. Șamanii din teritoriile mongole, de pildă, au fost persecutaţi, proscriși, declaraţi șarlatani și chiar expulzaţi din comunităţile lor.

La mare distanţă de Siberia şi de nordul asiatic, în ţinuturile americane, se mai păstrau neştirbite tradiţiile şamanice. Un exemplu de situaţie favorabilă pentru şamani este cel al tribului Lakota, unul din cele şapte triburi indigene ale Confederaţiei Sioux din Iowa, trib vorbitor al unui dialect sioux.

O probă materială a funcţionării şamanismului în anul 1870 o avem dacă privim ruloul pictat în Japonia care redă sugestiv un eveniment de tip şamanic trăit de populaţia *ainu*, şi anume aşa zisul moment de „sacrificare a ursului".

Facem constatarea interesantă că peste mai multe decenii Stalin, dictatorul sovietic, prin anul 1930 şi-a propus să distrugă şamanismul siberian cu ajutorul poliţiei sale secrete. Aparent, intenţia lui s-a încheiat cu succes. Şi în continuare în Rusia şamanismul a suferit o represiune statornică exercitată de autorităţi. Abia în Rusia postsovietică s-a petrecut evenimentul renaşterii şamanismului acolo unde tradiţia o cerea.

Şi în peninsula coreeană şamanismul a avut de suferit sub ocupaţia japoneză a veacului trecut. Nici mai târziu şamanismul nu şi-a revenit deoarece a trebuit să se confrunte cu elementele modernităţii şi ale occidentalizării ţării. În Coreea de sud şamanismul şi-a mai revenit. Astăzi există acolo doar câteva mici, neînsemnate şi rudimentare insule de practică şamanică.

După 1980 s-a constatat o oarecare renaştere spirituală şi culturală a indigenilor de etnie mongolă din Siberia după ce presiunea autorităţilor a diminuat şi îndelungata politică restrictivă a dispărut. Centrul cel mai important al şamanismului siberian de astăzi se află în Kizil (Kyzyl), capitala republicii Tuva din Siberia de sud-est, pe râul Ienisei. În limba turcică *tuva* înseamnă „roşu". Şamanul este socotit acolo un fel de vrăjitor. El poartă pe cap o coroană cu pene şi la mâini mai multe brăţări. Atunci când execută ritualul

șamanic el se ajută de felurite obiecte. Pe o masă de lângă el se pot observa cupe, clopoţei, chibrituri, vase pentru ars arome etc. Vechii șamani și-au reluat practica tradiţională și s-au implicat în formarea organizată a tinerilor ucenici. După anul 2005 în Tuva s-a încercat revitalizarea activităţii medicale a șamanilor.

După notaţiile sumare despre istoricul șamanismului, consemnate mai sus, merită să menţionăm măcar una din datele mai recente. În aprilie 2005, printr-o hotărâre a Ministerului Sănătăţii din Franţa, pe lista stupefiantelor a fost trecută *ayahuasca*, așadar interzisă de atunci încolo. Până la decizia luată ayahuasca fusese considerată lipsită de periculozitate deoarece se credea că nu dă dependenţă. Interesul pentru halucinogene în Franţa se explică prin apariţia unor centre de practică neo-șamanică.

Planta Banisteriopsis Caapi - componentă principală în *ayahuaca*

Șamanismul a traversat un timp îndelungat din istoria omenirii. Practic, el nu a lipsit niciodată. A fost probabil martor al primilor oameni organizaţi în comunităţi coerente, martor al rocilor sculptate din Insula Paștelui, al răspândirii budismului pe continentul asiatic, al piramidelor înălţate de mayași și de incași, al folosirii plantelor halucinogene din Amazonia sud-americană și este contemporan cu noi. S-a pliat pe cerinţele și tradiţiile diferitelor etnii. A supravieţuit războaielor, apariţiei marilor religii și revoluţiei tehnologice pentru că, în esenţă, șamanismul a avut și continuă să aibă o rezonanţă cu *interiorul* omenescului, indiferent de evenimentele exteriorului său. Cu multe din elementele sale componente șamanismul trăiește și în zilele noastre. Nu se întrevăd motivele pentru care ar trebui să dispară vreodată cu totul.

6 Spațiul

În paginile anterioare am avut prilejul să pomenim în câteva rânduri despre diversitatea practicilor șamanice. Varietatea lor are justificarea cea mai evidentă în multitudinea etniilor și a spaţiilor geografice locuite de diferitele populaţii.

Evoluţia aproximativă în timp a șamanismului am trecut-o în revistă în capitolul precedent. De data aceasta vom investiga, pe orizontala *spaţiului*, răspândirea lui geografică.

Asia

În firescul lucrurilor ni se pare potrivit să dăm întâietate lumii asiatice. Asia, cel mai vast continent, este împărţit în mai multe zone. Fiecare întindere ni se înfăţișează cu specificul ei cultural, spiritual și religios. De particularităţile fiecărui ţinut va trebui să ţinem seama atunci când le vom prezenta. În demersul nostru ne vom referi pe rând la Asia centrală și de sud-est, la ţările Extremului Orient, la uriașul teritoriu al Siberiei etc. Siberia cuprinde Asia de nord și se mărginește la vest cu munţii Urali, la est cu Oceanul Pacific, la nord cu Oceanul Arctic și la sud cu nordul Kazahstanului.

Siberienii

Să începem, așadar, cu șamanismul din Siberia, cel care întrunește elementele lui clasice. Siberia este un teritoriu imens, populat cu neamuri diverse care trăiesc în câteva republici autonome, în regiuni și ţinuturi ce fac parte astăzi din Federaţia Rusă. Printre acestea, mai importante sunt republicile Buryat (Buriat), Khakassia și Tuva, districtul Koryakia și Yakuţia (Iakuţia). Pe lângă ruși și ucranieni, kirghizi, uzbeci, cazaci și mongoli există o populaţie uralo-altaică. Printre uralienii yukaghiri sunt de menţionat samoiezii, ugrienii și permicii. Dintre altaici mai importanţi îi notăm pe turcici, cu ramurile iakuţilor, dolganilor, tuvanilor și altaicii propriu zișii. Din etnia mongolă amintim pe buriaţi, iar dintre tunguși pe evenki și nanai. În zona cea mai nordică a Siberiei trăiesc eschimo-aleutinii și yurak-samoiezii. La toate neamurile înșirate mai sus întâlnim, mai mult sau mai puţin, prezente practici șamanice.

Cunoaștem relativ puţine lucruri despre *paleo-siberieni*, totuși îndeajuns de semnificative pentru a putea schiţa o imagine a șamanismului din trecut. S-a dovedit că paleo-siberienii ce populau regiunea arctică și central-asiatică au fost la început vânători și pescari, apoi păstori și crescători de vite. Existenţa lor se caracteriza prin nomadism. Ca etnii bine definite în Siberia de odinioară au trăit tungușii, samoiezii, chukchii și turco-tătarii, pe de o parte, și mongolii, buriaţii, iakuţii și beltirii, pe altă parte.

Se crede că șamanismul și-a avut originea la trecerea dintre Paleoliticul inferior spre cel superior în Siberia septentrională și, de fapt, în toată Asia de nord. Cu alte cuvinte, șamanismul are vechimea epocii bronzului. După alte opinii, șamanismul a apărut în preistorie în Siberia, cam în urmă cu 8.000 de ani, ca o formă de practică religioasă legată de spirite.

Șamanii paleolitici din trecutul nord-asiatic erau cu mult mai puternici în meseria lor decât cei de mai târziu. Oamenii erau convinși că ei puteau ajunge în mod real la Cer și că o făceau cu mare ușurinţă, pe câtă vreme cei apăruţi ulterior au decăzut și nu au mai avut posibilitatea să ia legătura cu zeităţile și spiritele celeste decât în timpul transei și a extazului.

Cultura arhaică, preistorică, a vânătorilor siberieni a avut un profil șamanic, atât ca ideologie, cât și ca tehnică rituală specifică.

Femeile și-au exercitat mai frecvent decât bărbaţii puterile șamanice. S-a spus chiar că „femeia, prin natura ei, este un șaman". Ea nu avea nevoie de o iniţiere specială căci își manifesta în mod spontan darul de a șamaniza. Noviciatul unei femei, dacă era totuși necesar, se derula într-un timp mai scurt, mai puţin penibil, deloc rigid, fără a fi supărător în vreun fel. Femeile slujeau mai lesne ca șamani ai familiei decât în varianta unui șamanism profesional. Ca șaman al vetrei domestice, el se îngrijea de celebrarea sărbătorilor familiei, asigura riturile și ceremoniile sacrificiale, făcea uneori vrăjitorii, rostea incantaţii, furniza amulete etc. Se deosebea, așadar, de șamanii profesioniști care erau cu preponderenţă bărbaţi. Șamanii de sex masculin au caracterizat perioada de mai târziu, cea neo-siberiană, când și-au asumat slujirea ritualurilor necesare unor grupări mai mari de persoane, fără a se limita sau atașa definitiv lor. Cu cât sfera de activitate era mai largă, cu atât însemna că ei deţin o putere șamanică mai mare.

Cercetătorii au identificat dovezi care atestă legătura dintre ideile religioase ale sciţilor cu cele ale uralo-altaicilor, unele de nuanţă șamanică, desigur.

Șamanii paleo-siberieni nu au suferit nici un fel de influenţă venită dinspre zona europeană.

Șamanismul paleo-siberian s-a răspândit pe toată lărgimea Cercului Polar, în nordul Asiei și mai apoi în nordul Europei.

Cu totul altfel stau lucrurile în privinţa șamanismului *neo-siberian*. Despre el avem infinit mai multe informaţii. El a fost recunoscut ca varianta clasică, modelul cel mai tipic al practicilor șamanice.

Conceptul cosmogonic al șamanilor siberieni se sprijină pe ideea că Universul ar fi un organism viu. El s-ar compune din trei lumi care se suprapun ca niște straturi. Triburile siberiene credeau că Cerul are o profunzime infinită, că Pământul se caracterizează prin fermitate și că lumea Subterană are o mare adâncime.

Pentru omul obișnuit nu erau vizibili nici locuitorii Cerului înalt, nici cei ai Tărâmului de jos. Prezenţa spiritelor printre oameni se putea sesiza doar atunci când ei auzeau pocniturile mărunte ale vreascurilor care ardeau la foc mocnit sau lătrăturile vulpilor în depărtare. Doar șamanii, și numai în timpul transei, puteau descoperi spiritele aflate în preajma oamenilor.

Exista și credinţa că Lumea de jos era asemănătoare cu cea de pe pământ, însă acolo soarele și luna aveau strălucirea mai palidă, mult diminuată. Lumea subterană era limitată ca formă la aceea a unei hemisfere, în timp ce pământul se prezenta ca o sferă întreagă. În schimb, Lumea de sus era aidoma cu a noastră, numai că acolo nu se afla nici un suflet de om. Doar sufletul șamanului putea ajunge în cer atunci când, în extaz, călătorea în căutarea spiritelor.

Altminteri, lumea de dincolo era percepută cam ca a noastră dar poziţionată invers, într-un fel de simetrie în oglindă. Atunci când acolo era noapte, aici era zi, când dincolo vânatul era din abundenţă, dincoace lipsea. Poate de aceea șamanii alegeau momentul nopţii pământești pentru ședinţa lor, în speranţa că în lumea de dincolo sufletul lor se va găsi în plină zi.

Pentru șamanul siberian Steaua Polară reprezenta un adevărat centru al cerului și extremitatea până la care se putea înălţa Arborele Lumii.

Interesant este că Universul, în alcătuirea lui, era asociat conceptului de reprezentare animală a componentelor sale. Printre altele, de pildă, pământului, adică lumii de mijloc, îi era afiliat ca animal elanul. Se mai credea că stăpânul animalelor era ursul. Zestrea simbolică a cosmologiei şamanice neo-siberiene apărea pictată sau desenată pe pielea tobei şamanului pentru ca puterea imaginilor să îl însoţească pretutindeni.

În Siberia şi în Asia centrală Marele Spirit avea o reprezentare ciudată, cu un cap şi trei labe. Şamanul principal nordic, Odhiun, purta pe fiecare umăr al său câte un corb.

Conexiunea şamanismului cu lumea animalelor apare ca firească în civilizaţia siberiană septentrională. Animalelor li se atribuiau unele „funcţii". Pisica, de exemplu, era legată strâns de energia feminină, cu referire la mamă, soţie, ţiitoare sau profetesă şamanică. În acelaşi timp, pisica reprezenta şi animalul mesager, cel care lua contact cu lumea de dincolo.

Şamanii erau preocupaţi şi de alte animale. Cerbul, de pildă, se afla printre preferaţii lor, el se situa chiar la originea şamanismului. Se ştie că şamanii purtau pe cap un acoperământ prevăzut cu coarne ramificate ce le imitau pe ale cerbului, coarne făcute din fier. Şi în picturile parietale din grotele montane siberiene se văd şamani purtând coarne de cerb pe cap. Dacă luăm în consideraţie faptul că în fiecare an coarnele cerbului se reînnoiesc, această periodicitate o putem asemăna cu cea din lumea vegetală, cu natura, şi are o trimitere logică la Arborele vieţii sau la Copacul lumii. Primenirea coarnelor şi ale ramurilor de pom evocă eterna reîncepere a lucrului în lume, ciclurile anotimpurilor cărora li se supune natura însăşi precum şi spiritualitatea omenească. De aici pot porni şi sugestii indirecte legate de fecunditate, creaţie, primăvară, lumină, strălucire solară etc.

În aceste condiţii nu este de mirare că în şamanismul neo-siberian cerbul trecea, în unele locuri, drept stăpânul lumii animale şi mesagerul de elecţie al sacrului.

În afara cerbului, al cervideelor în general, care reprezenta și sursa principală de hrană a vânătorilor, o anumită însemnătate pentru șamanism o avea și mistreţul. El simboliza curajul, temeritatea, legătura cu pământul și cu spiritualitatea. Nu trebuie uitat, în același timp, că mistreţul avea ca hrană preferată ghinda stejarului. Stejarul era la fel de sacru ca și mărul. În plus, mistreţul avea ca arie de mișcare și existenţă întinderea pădurilor, adică un spaţiu de reală sacralitate pentru șaman. Nu în ultimul rând, mistreţul însemna o resursă de hrană pentru clanurile de vânători.

Vulturul se alătura vieţuitoarelor preţuite de șamani. El reprezenta zborul până la cele mai mari altitudini. El atingea simbolic cerul, avea șansa de a se apropia de Marele Spirit, de tot ceea ce era încărcat de mister pentru oameni. Și vulturul juca rolul de mesager. El ducea rugile oamenilor de pe pământ până la spiritele celeste.

În preocuparea șamanilor s-au mai aflat ursul, calul, porcul, șarpele, balena, delfinul și somonul, toate vieţuitoare de trebuinţă pentru viaţa oamenilor. Viziunea șamanică despre animale era clară. Animalul sălbatic, liber pe deplin în natură, era puternic și păstra legătura cu marele mister al vieţii. În schimb, animalul domesticit, odată constrâns la regulile impuse de om, își pierdea din forţă și, desigur, din legătura cu sacralitatea.

În aceeași notă de credinţă în existenţa spiritelor animalelor, șamanii erau convinși că și vegetaţia, formele de relief, cam tot ce se află în natură, în general, posedau câte un spirit propriu. Șamanismul nord-siberian era, cu alte cuvinte, impregnat cu animism.

Dintre spiritele acceptate conceptual de șamanism, cel ocrotitor sau ajutător, numit *ayami*, așa cum a afirmat Mircea Eliade, era văzut ca partener de viaţă al șamanului, fie jucând rolul de soţie, fie cel de soţ, cu o mare importanţă, dacă nu cumva decisivă, în practica lui.

Neo-siberienii credeau că oamenii posedă trei suflete, fiecare cu soarta sa după moarte.

Destinat profesiei de șaman era la siberieni acel tânăr care manifesta instabilitate psihică și cel care simţea chemarea pentru o viaţă religioasă, supusă tuturor exigenţelor acesteia. Cum știm, alesul trebuia să parcurgă o perioadă de iniţiere, de pregătire ce presupunea izolarea în singurătate, retragerea din lume, post sever etc. Candidatul trecea, eventual, și printr-o schimbare de sex.

Însărcinările principale ale unui șaman neo-siberian erau vindecarea bolilor, divinaţia, prezicerea viitorului, împotrivirea faţă de acţiunea răului în comunitate și obligaţia de a răspunde satisfăcător întrebărilor puse de oameni în legătură cu siguranţa existenţei lor. Răspunsurile venite prin glasul șamanului porneau însă de la spiritele cu care acesta comunica.

Este limpede că întreaga viaţă magico-religioasă a populaţiilor siberiene, ca și cea din centrul și nordul Asiei se sprijinea pe șamani și era condusă de aceștia, chiar dacă în unele comunităţi se aflau și alte persoane ce reprezentau autoritatea, cum ar fi capii de familie, cei care întreţineau cultul domestic sau erau preoţi sacrificatori, participanţi la unele momente ceremoniale.

Spre deosebire de șamanul paleo-siberian, cel neo-siberian, dacă era bolnav de epilepsie, avea puterea să-și stăpânească pentru moment o eventuală criză comiţială, sau putea să și-o provoace voluntar, la nevoie, ori o imita pentru ca simularea ei perfectă să-i încredinţeze pe cei ce asistau la ritual că el se află în „transă epileptică".

Neo-siberienii îi împărţeau pe șamani în albi și negri. Cei albi erau prezenţi întotdeauna la sărbătorile tradiţionale ale comunităţii, la cele de primăvară, la riturile de fertilitate, la ceremoniile de căsătorie, de vindecare a maladiilor sau de corectare a infertilităţii femeilor.

Cum am mai specificat, la neo-siberieni a avut loc o evidentă dezvoltare a șamanismului profesional, cel care satisfăcea cerinţele spirituale ale unui grup mai mare de persoane. El nu se rezuma la spaţiul domestic așa cum o făcea șamanul fami-

lial al paleo-siberienilor, ci se ocupa de comunităţi mai largi, de triburi, aşezări întregi de oameni etc. Şamanul neo-siberian profesionist era cu atât mai puternic cu cât cercul său de activitate se dovedea mai extins. Șamanismul profesional a fost cel mai bine reprezentat la iakuţii siberieni.

Deoarece se știe că șamanismul siberian trece drept cel tipic, clasic, momentul începerii unui ritual de vindecare, de pildă, ne este cunoscut pentru că am discutat mai sus despre el. Dintre obiectele obișnuite folosite de șaman, toba, costumul și acoperământul capului aveau cea mai mare importanţă. Să ne amintim că pe costumul șamanului identificam, prinse sub diferite forme, elemente ce reproduceau câte ceva din universul animalelor sălbatice, respectiv fragmente de piele, dinţi (colţi), păr, blană, sau se vedeau reproduse în miniatură, din fier, pisici, cervidee, peşti, urşi etc. Se mai găseau și simboluri ale feminităţii, acei sâni hemisferici de fier, prinși pe piept, motiv pentru care șamanul bărbat se simţea dator să imite și comportamentul sau glasul sexului opus. Era și o modalitate de a sugera că în acest fel se restabileşte unitatea cosmică dintre Pământ, ca mamă, și Cer, ca tată.

Să nu uităm și de celelalte accesorii ale costumului șamanic, de săgeţi, cu rostul lor de a fi îndreptate împotriva spiritelor rele, de cârlige și de cângi.

Șamanul avea o grijă deosebită de costumul său. Îl ducea cu sine oriunde ar fi mers, ferecat într-o lădiţă specială sau pus într-un sac, separat total de orice alt fel de obiect pentru a evita macularea lui.

Semnificaţia prezenţei animale ataşate de costumul șamanului ne apare ca foarte clară. Spiritele acelor animale îl protejau pe șaman și îl ajutau în demersurile făcute în lumea transcendentă. Mai mult, însușirile, calităţile și comportamentul acelor animale treceau în mod firesc în înzestrările șamanului. Costumul devenea, în esenţă, un fel de „corp ritual" care înlocuia simbolic pe cel al șamanu-

lui. Toate părţile metalice, indiferent de forma lor, asigurau trăinicia oaselor şi înlocuiau formal, simbolic, întregul schelet al şamanului.

Dacă pe cap şamanul îşi punea un fel de şapcă, numită *avun*, ea simboliza o parte a lumii de sus, a lumii superioare, şi se substitua propriului craniu. Era, de fapt, un echivalent al coroanei ramificate, emblematice, făcută din fier, purtată odinioară de şamani. Mai recent, şamanii siberieni nu mai folosesc asemenea coroane, dar ele pot fi văzute în muzeele locale. Arareori mai apare câte una oferită la vânzare de vreun şaman bătrân, aflat în pragul morţii.

În Siberia post-sovietică cele mai multe coroane de acest fel, cu ramificaţiile lor metalice, asemănătoare cu ale cervidelor, se găsesc la Muzeul Iakuţilor. Când şi când ele mai sunt folosite de actorii de teatru care interpretează pe scenă rolul unui şaman.

În Siberia de sud-est ritualul şamanic presupune încă o prezenţă dominantă a femeilor şaman sau a celor care practică schimbarea de sex. De fapt, este vorba despre deghizarea bărbatului şaman în femeie. Uneori, însă, şamanii merg şi mai departe, îşi „achiziţionează" un soţ.

Simulând ascensiunea (călătoria) spre cer, şamanul se caţără în văzul oamenilor pe o bârnă de lemn marcată din loc în loc cu cele 7 crestături tradiţionale ce reprezintă câte un nivel al cerurilor necesare de parcurs. În locul stâlpului de lemn s-a mai folosit o scară cu 7 trepte. Şi în morminte, pentru coborârea spre lumea umbrelor, s-au utilizat nişte grinzi de lemn denumite „scările sufletelor". Pe ele erau marcate de fiecare parte laterală tot câte 7 crestături, aşadar în total 14. Unele pentru urcat, probabil, altele pentru coborât. Cifra 7 a avut întotdeauna o importanţă deosebită în şamanism, fie că oamenii se gândeau la zilele săptămânii, la planetele cunoscute, ori la alte simboluri. În Siberia occidentală ritualul iniţiatic presupunea ca timp de 7 zile şi 7 nopţi neofitul să se afle în starea lipsei de conştiinţă, vreme în care spiritele dez-

membrau trupul viitorului șaman și îl refăceau în momentul trezirii lui. De notat că șamanii *khanty* și *sami* obișnuiau să mănânce o ciupercă ce avea 7 pete pe pălăria ei, creditată probabil cu efecte halucinatorii.

Există și alte cifre considerate de către șamani a avea legătură cu cerul și cu elementele sacre: 9, 16, 17, 32.

Acolo unde populaţiile se aflau în apropierea apelor mari, șamanii aveau obiceiul să facă o purificare anuală urmărind să captureze demonii și spiritele malefice cauzatoare de boli. Odată prinse, acestea erau închise într-o sticlă și, din barca ce plutea pe apă, se aruncau în mijlocul valurilor mării pentru a se pierde pe vecie. În aceleaşi ţinuturi geografice călătoria extatică a sufletului șamanului spre lumea celor decedaţi se făcea într-o ambarcaţiune. Ea plutea pe orizontala mării, dar și pe verticala ascensiunii până la cer.

Șamanii siberieni mai aveau și îndatorirea de a declama lamentaţii funerare și de a fi bocitori cât mai veridici atunci când cineva din comunitate deceda.

S-a vorbit în mod diferit despre șamanismul din tundra siberiană și cel de pe litoralul arctic, ca fiind „marele șamanism", iar despre cel din taiga și din sudul ei, ca fiind „micul șamanism".

Cineva a remarcat faptul că riturile șamanului neo-siberian sunt asemănătoare cu ale laponilor și eschimoșilor, cu ale indienilor din Alaska și din nordul canadian. Unele detalii ale șamanismului siberian concordă, de asemeni, cu cele ale vechilor greci și sciţi. Șamanismul neo-siberian are și multe puncte comune cu credinţele și felul de trai al amerindienilor. Și de o parte, și de alta există respectul pentru Mama Pământ și Tatăl Cer, pentru spiritele animalelor, pentru natură și forţele ei. Șamanii siberieni, la fel ca cei ai unor triburi din Kamciatka și din America de nord au folosit în mod obișnuit pentru obţinerea extazului ciuperca halucinogenă *Amanita muscaria*. Ciuperca aceasta, cunoscută ca fiind otrăvitoare, a fost utilizată de mai bine de 3500 de ani în felurite preparate.

Printre altele, se pare, ea intră în compoziţia unor băuturi mitice, divine, de tipul *somei* din India antică.

Şamanul neo-siberian a suferit o puternică influenţă europeană după contactul cu ţăranii ruşi instalaţi în Siberia de funcţionarii ţarişti sosiţi acolo cu însărcinări administrative pentru un timp mai mult sau mai puţin îndelungat.

După unele opinii leagănul şamanismului ar fi fost situat în Asia centrală şi de nord. În zilele noastre insula Olkhone, aflată la sud-vest de lacul Baikal, este socotită locul cel mai sacru al şamanismului. Buriaţii au recunoscut sacralitatea insulei abia în secolul al XX-lea. Pentru ei cuvântul *saman* înseamnă „om frenetic".

Un centru special al spiritualităţii şamanice, revigorate după anul 1990, se află în republica Tuva despre care am mai amintit. Acolo şamanismul coexistă armonios în prezent cu lamaismul de tip tibetan. Tuva, un teritoriu din sudul Siberiei, se mărginește la sud cu Mongolia, la est cu Buriaţia, la vest cu Altaii și republica Khakassia, iar la nord cu teritoriul Krasnoyarsk. La Tuva pot fi văzute și nişte manifestări şamanice mai ciudate. Exaltarea oamenilor, adeseori cam exagerată, îi îndeamnă să bată tobele cu frenezie, să se îmbrace cât mai pestriţ, să umble desculţi în mod nejustificat, să danseze la nesfârşit, rotindu-se ameţitor, să se lungească pe pământ ca și cum ar dori să îmbrăţişeze glia sau să se topească în structura minerală a solului.

Mitologia şamanică a neo-siberienilor are un scenariu simplu. Pentru ei vulturul a fost tatăl primului şaman. Vulturul, pasăre solară, a devenit cândva trimisul zeului ceresc spre pământ pentru a fi un mijlocitor între el și oameni.

Buriaţii

Credem că se justifică pe deplin ca în continuare să trecem în revistă particularităţile şamanismului câtorva etnii asiatice mai importante.

Dintre altaicii mongoli, *buriații* s-au dovedit practicanții unui șamanism statornic și bine articulat. O legendă buriată istorisește cum primul șaman a venit din cer. El a coborât în zbor pe pământ sub forma unui vultur. Pentru început, el a încredințat darul șamanic unei femei tunguse de etnie *evenk*, iar aceasta, la rândul ei, l-a trecut soțului, un buriat.

Pe primul șaman buriații l-au numit Kara Gorgan. Era atât de puternic încât rivaliza chiar cu Dumnezeu. Epicul folcloric îl acreditează cu forța de a crea viață. Se credea, așadar, că vechii șamani au fost cu mult mai puternici decât cei de mai târziu.

Simbolica ce se desprinde din credințele șamanilor buriați înfățișează lumea ca pe un arbore legat de Râul lumii, dar și de toate cele trei lumi cunoscute.

Pentru ca un novice să devină șaman, să fie consacrat în această profesie, la buriați era stabilit un scenariu ritual foarte riguros. El trebuia respectat cu stricteţe. După fixarea zilei consacrării se practica un ceremonial de purificare care se repeta de trei până la nouă ori. Șamanul tată, împreună cu cei nouă tineri fii ai săi mergea pe la trei izvoare diferite pentru a aduce de acolo apă. Urma smulgerea din pământ, cu rădăcină cu tot, a câtorva mesteceni tineri, după care venea momentul divinației pe un omoplat de oaie ars în foc. Același șaman-tată invoca pe șamanii strămoși ai candidatului, prilej cu care se bea ceva vin. Cu un pămătuf sau o măturică, înmuiate în apa dintr-o oală, se stropea spatele dezgolit al celui care aștepta consacrarea. În fața asistenței favorabile consacrării, și ușor înveselite de vinul băut, șamanul șef rostea un discurs presărat cu îndemnuri la care candidatul răspundea cu promisiuni. El se angaja să respecte regulile șamanismului. Se continua cu o rugăciune adresată spiritelor. O ultimă abluțiune, plus libațiile închinate spiritelor protectoare, încheia ceremonia. Ritualul consacrării unui șaman buriat făcută de un altul s-a numit *shanar*.

Întrucât buriaţii duceau o existenţă tradiţională de vânători ritualul şamanic urma un scenariu imaginat potrivit hazardului caracteristic unui asemenea mod de trai.

Buriaţii se considerau oameni care aparţin şamanilor, spre a se deosebi de ruşii veniţi între timp să-i colonizeze, pe care îi numeau „oameni ai lui Dumnezeu", nu în sensul calităţilor creştineşti, ci al apartenenţei la o altă religie.

Şaman săvârşind un ritual (Siberia)

Lumea buriaţilor a avut şamanismul ca religie tradiţională multă vreme dar, pe la mijlocul secolului al XVII-lea, o parte a populaţiei s-a convertit la budism, iar mai târziu, după ve-

nirea ruşilor, şi-a făcut prezenţa creştinismul ortodox cu un alt substrat al credinţei religioase. Practicile şamanice însă nu au dispărut niciodată din viaţa buriaţilor.

Trebuie precizat în plus că din toată Siberia cea mai complexă organizare a şamanismului au avut-o chiar buriaţii. Înrudirea lor cu mongolii explică perpetuarea şamanismului care se practica încă din veacul al XIII-lea, din vremea stăpânirii lui Genghis Han.

Fondul religios al buriaţilor, pe lângă şamanism, presupunea şi aşa numita religie *tengristă* (de la Tengri), alături de budismul tibetan menţionat mai sus. Încă din timpul populaţiei *xiongnu*, compusă dintr-un amestec de etnii turcice, mongole, ungare şi bulgare ale antichităţii, divinitatea principală a cerului era numită *Tengri* sau Tansri, Tann şi Tangara. Aceeaşi divinitate, recunoscută ca Stăpânul cel Înalt, Domnul, sau Tatăl, îl mai întâlnim denumit Num şi Buga. El avea în preajmă fii, fiice, mesageri, slujitori diverşi, dar foarte puţine zeiţe. În *tengrism* erau înglobate elemente de şamanism, animism, totemism şi de cult al strămoşilor.

Şamanul buriat poseda, de regulă, o lădiţă de care nu se despărţea niciodată pentru că în ea păstra întregul său arsenal necesar ritualurilor. Lădiţa avea zugrăvite pe suprafaţa ei, în chip decorativ, imagini ale soarelui şi lunii. În interior se păstrau toba, beţele de percutare a tobei, clopoţei, blănurile etc. Mai rar, în locul lădiţei şamanul buriat se folosea în acelaşi scop de un sac special. Atât lădiţa, cât şi sacul, erau ocrotite cu grijă de şaman, fie că pe ele îşi odihnea capul la culcare, fie că, pe parcursul nopţii, le ascundea sub patul pe care se întindea. Nimeni nu avea îngăduinţa să se atingă de ele.

Printre îndatoririle mai speciale ale şamanului buriat exista şi intervenţia lui la naşterea unui copil. El participa făcând nişte libaţii imediat ce evenimentul avea loc. Rostul acestei practici, simplu de înţeles, era dorinţa ca noul născut să se dezvolte repede şi armonios şi să nu fie un copil plângăcios.

În comunităţile buriate se considera că cel mai rău dintre oameni este șamanul negru pentru că el avea, prin definiţie, o fire egocentrică, un comportament anormal, iar prin deviaţiile de la firesc producea efecte neplăcute sau rele celor din jur.

Șamanii buriaţi nu au avut o viaţă ușoară. Ei au fost persecutaţi permanent de budiștii lamaiști. Abia în secolul al XX-lea s-a produs o limpezire a situaţiei șamanismului buriat. Republica Buriată, prin oficialii ei, a acceptat să recunoască sacralitatea insulei Olkhone. În același timp s-a realizat și delimitarea unor părţi din populaţia buriată. Cei care trăiau pe malul occidental al lacului Baikal au păstrat neștirbită credinţa șamanică, pe când cei de pe malul oriental s-au convertit la budismul lamaist, fiind influenţaţi de mongoli.

Mai trebuie să adăugăm, ca un fapt important, că șamanii buriaţi sunt păstrătorii unei foarte bogate literaturi epice, eroice, transmisă multă vreme doar pe cale orală. Bogăţia de limbaj a șamanilor întrecea cu mult vocabularul restrâns al oamenilor obișnuiţi. Șamanii buriaţi rămân pentru etnia lor depozitarii vechilor legende și tradiţii religioase.

Iakuții

Iakuţii, de origine altaică turcică, sunt grupaţi în nordul Siberiei. Cosmogonia lor șamanică se aseamănă cu a celor-lalţi siberieni. Ei recunoșteau aceleași trei lumi suprapuse bine cunoscute. Mitologia lor vorbește despre o Pasăre uriașă, Pasărea de pradă Mamă, cea cu cap de acvilă, cu cioc și pene de fier, gheare încovoiate și coadă lungă, care „clocește", acoperindu-i cu căldura penajului ei, pe embrionii de șamani aflaţi pe ramurile Copacului lumii în așteptarea maturării lor pentru a-și face apariţia pe pământ. O legendă iakută spune că sufletele viitorilor șamani sunt urcate în copacul uriaș ca niște păsări cocoţate pe crengi. Iakuţii, ca și tungușii, de altfel,

credeau că „sufletele șamanilor sunt păsări" de aceea primii tunguși au fost chiar niște păsări, iar costumele purtate mai apoi de șamanii oameni au încercat să imite înfăţișarea zburătoarelor.

Poziţionarea sufletelor șamanilor în cuiburile copacului (brad sau molid) era diferită în raport cu viitoarea lor forţă rituală. La cea mai mare înălţime, în apropierea lumii superioare, spre vârf, stăteau sufletele celor care urmau să devină marii șamani. La mijloc erau șamanii intermediari, iar pe ramurile inferioare micii șamani. Din capul locului a existat o ierarhie a șamanilor, o împărţire pe trei categorii, mari, mijlocii și mici.

Pasărea de pradă Mamă clocea embrionii șamanici în mod corespunzător: timp de trei ani pentru marii șamani, doi ani pentru cei medii și numai un an pentru cei mici. Atunci când, în sfârșit, sufletul ieșea din ou, mai spune legenda, el era instruit de o șamaniţă-diavol, o arătare ciudată, având o anatomie proprie care se limita numai la un ochi, un braţ și un os. Este dificil de descifrat semnificaţia acestor detalii. Ca orice nou născut în mod miraculos, șamanul abia apărut era legănat într-un leagăn de fier și hrănit cu sânge închegat. Demonii negri, pentru început, în perioada iniţiatică, îi tăiau corpul în bucăţi și îi împrăștiau fragmentele în toate direcţiile.

Fantezia iakuţilor a dat naștere unor variante ale legendei despre nașterea șamanilor. În una din ele se relatează că Pasărea Mamă se ivea la nașterea spirituală a șamanului pentru prima oară și la decesul acestuia a doua oară. Mai întâi, la naștere, îi lua sufletul și îl cobora în Infern unde îl lăsa pe creanga unui conifer pentru a se „maturiza", după care se reîntorceau împreună pe pământ. Trupul neofitului era dezmembrat, tăiat în bucăţi și împărţit spiritelor rele cauzatoare de boli și de moarte. Fiecare spirit devora fragmentul primit și îi transmitea acestuia puteri vindecătoare. La final spiritele rele părăseau locul iar Pasărea Mamă refăcea din fostele bucăţi și din oase corpul noului șaman. Din acel moment încolo el

avea însuşiri de tămăduitor, de adevărat vraci. Practic, candidatul se trezea din somnul său profund în care căzuse la începutul transei iniţiatice.

Într-o altă variantă, sufletul candidatului, dus în Infern de spiritele malefice, era închis într-o casă timp de trei ani. Acolo parcurgea iniţierea. I se reteza capul, i se dezmembra corpul, bucăţile erau distribuite spiritelor diferitelor boli de la care se obţineau puterile vindecătoare. Mai apoi oasele îi erau reacoperite cu o carne proaspătă şi i se adăuga în vene sânge. După perioada de instruire şi pregătire noul şaman sacrifica un animal, îşi stropea îmbrăcămintea cu sângele victimei, iar carnea o împărţea participanţilor la ceremonie.

Iakuţii mai cred că există un Munte al lumii al cărui vârf se sfârşeşte în Steaua Polară, cea considerată „buricul cerului". Ei nu se mulţumesc doar cu un singur zeu suprem, ci posedă un număr de şapte asemenea divinităţi.

Şi la iakuţi şamanismul profesionist este mai bine reprezentat decât cel familial.

Tunguşii

Etnia altaică *tungusă* practică un şamanism foarte mult influenţat de budism de la care a şi împrumutat unele elemente ceremoniale. Pentru desemnarea unei persoane să îmbrăţişeze profesia de şaman intervine, de regulă, budistul lama local. El recomandă pe cineva care ar fi potrivit pentru practicile şamanice dacă a constatat că are un dezechilibru psihic. Uneori chiar un lama a putut deveni şaman, situaţie în care, cu certitudine, ideile şi tehnicile sino-lamaiste au predominat în activitatea lui.

Printre altele, şamanul tungus se foloseşte de o oglindă de cupru pentru „a chema spiritele" celor defuncţi în sprijinul său. Şamanii tunguşi pretind că în luciul oglinzii apare chipul spiritului chemat.

În general șamanii *altaici* își decorează tobele cu imagini simbolice de tip cosmic. Ei aleg de preferinţă planeta Venus și constelaţia Ursa Mare.

În credinţa tunguşilor *nanai* există convingerea că șamanul lor poate interveni eficace în cazul femeilor dovedite sterile. Când se apelează la șaman, acesta face o „călătorie" la cer, acolo culege un suflet (embrion) de pe ramurile arborelui cerului și îl aduce femeii. Pe de altă parte, șamanul joacă și rolul de psihopomp. Sufletul șamanului îl însoţește pe al mortului care rătăcește dezorientat în vastitatea Universului și îl îndreaptă spre lumea de jos.

Un ram etnic tungus din nordul Siberiei este al *evenk*-ilor. Cuvântul *saman* provine chiar din limba lor. Evenkii sunt o grupare omenească de vânători și crescători de reni din Siberia, așadar legătura lor cu lumea animalelor este firească. Ursul este recunoscut ca tată al etniei lor. Evenkii îi plătesc pe șamani în natură pentru serviciile îndeplinite. Săracii îi dăruiesc șamanului câte un animal pe an, iar cei înstăriţi câte două, trei sau patru animale, în raport cu bogăţia.

Alți siberieni

Samoiezii, care fac parte din marea grupare uralo-altaică, sunt aşezaţi în partea nord-vestică a Siberiei şi în extremul nord-european al Rusiei. Popor de nomazi, pescari și vânători, alcătuit din mici comunităţi tribale, migrează în jurul fluviilor Obi și Ienisei. Cei mai mulţi vorbesc o limbă uralică înrudită cu fino-ugrica. În comunităţile lor se respectă șamanismul ereditar. La moartea unui șaman fiul lui cioplește în lemn o mână omenească, un fel de simbol al trecerii puterii șamanice de la unul la celălalt. Există la samoiezi credinţa că bărbaţii au cinci suflete, femeile patru, iar animalele doar câte două. Toate sufletele au posibilitatea să se reîncarneze după moarte.

Şamanii *inuiţilor*, ai locuitorilor din nordul Siberiei şi din regiunea arctică, în perioada lor de iniţiere recurg la aşa numita „vizualizare a propriului schelet". Această atitudine explică tăria lor sau chiar indiferenţa în faţa morţii. Inuiţii sunt amatori pasionaţi de cânt şi muzică. Ei îşi însoţesc existenţa cotidiană cu o varietate întreagă de cântece pe care le acompaniază cu bătaia în tobe. Un specific al cântului lor este ceea ce ei numesc *katakjait*, adică modalitatea folosită de o pereche de femei de a emite sunete ale glasului pornite din gâtlej. În acest fel rezonanţa cântecelor capătă o sonoritate deosebită.

Kazahii au avut iniţial un şamanism asemănător cu al celorlalţi siberieni. Perioada de şamanism preislamic a luat sfârşit însă şi multe lucruri s-au schimbat pentru ei. Şamanismul s-a transformat intricându-se cu elementele islamice nou venite pe teritoriul lor.

În credinţa kazahilor şamanii sunt capabili să aducă ploaia, să stimuleze spiritele pentru a provoca vântul, furtuna sau grindina. Tot ei pot supune, de exemplu, o hoardă de cai sălbatici, pot prezice viitorul şi au puterea de a vindeca boli. Tămăduirile sunt multiple, dar se referă mai cu seamă la bolile nervoase şi psihice. Cu toate acestea şamanii nu se dau îndărăt nici de la tratarea suferinzilor de stomac, reumatism şi chiar a bolnavilor de…sifilis.

Kirghizii, care se înrudesc cu kazahii, fac o distincţie netă între şamanii albi şi cei negri.

În estul îndepărtat al Rusiei, la strâmtoarea Bering, în peninsula Chukchi, este poziţionată administrativ Regiunea autonomă Chukotka. Pe lângă aceasta, în nord-estul Siberiei trăieşte populaţia *chukchi* (ciucci). Este o etnie organizată pe clanuri de nomazi crescători şi vânători de reni, precum şi de pescari în Marea Bering. Chukchii vorbesc o limbă paleoasiatică (paleosiberiană). În comunităţile lor se păstrează încă o religie primitivă. Ei cred că fiecare şaman este posedat de un spirit. Pentru ei şamanul este obligat să respecte nouă criterii (caracteristici) definitorii. Dacă lipseşte măcar un punct

din cele nouă practicantul nu mai poate exercita la ei decât un „șamanism marginal". În realitate, chukchii nu mai au șamani profesioniști, ci sunt slujiţi de câte un membru mai răsărit al familiei, de cele mai multe ori de o femeie bătrână. Când șamanul este bărbat, el poate recurge la schimbarea de sex pentru a se „feminiza" cum cere tradiţia.

Ostiacii vorbesc o limbă uralică. Șamanismul lor se apropie de al samoiezilor. Pentru ei darul de a șamaniza îi vine din cer copilului la naștere. În consecinţă, practica șamanică nu trebuie învăţată.

La *yurak-samoiezii* de limbă uralică viitorul șaman este depistat încă de la naștere. Va fi cu adevărat un șaman copilul care se naște cu căiţă, cu acea membrană legată de placentă care acoperă ca o scufie capul noului născut. Se spune că cel ivit pe lume cu căiţă va fi un om norocos. Pe măsură ce asemenea copii cresc, ei încep să aibă un comportament ciudat. Cântă în somn, au viziuni, rătăcesc în singurătate și, în cele din urmă, iau legătura cu un șaman bătrân pentru a se instrui în practicile șamanice.

Populaţia nomadă a *vogulilor*, aflată la nord de Urali, vorbește o limbă ugriană. Ei sunt o ramură a fino-ugrienilor și sunt înrudiţi lingvistic cu ungurii. Șamanismul vogulilor este de tip ereditar, cu transmitere pe linie feminină. Ca și în alte părţi, viitorii șamani se manifestă în adolescenţă prin nervozitate excesivă. Unii dintre ei sunt epileptici, boală pe care vogulii o interpretează ca pe un rezultat al întâlnirii cu zeii.

Koriacii din Kamciatka au și ei în ajutor șamanii de familie, pe de o parte, și șamanii profesionali pentru grupările omenești mai mari, pe de altă parte. În linii mari șamanismul lor se aseamănă cu al chukchi-lor.

Etnia *votyac*, ramură a ugrienilor finici din Uralul nord-vestic, respectă șamanismul ereditar. Ei cred că darul șamanic vine de la zeul suprem care îl instruiește pe neofit în vis, dar și prin viziuni trimise lui în cursul zilei. Cam aceeași situaţie se constată și în șamanismul laponilor.

La *vasingani* șamanul se naște gata pregătit, cu însușirile necesare practicării profesiei. El nu mai are nevoie de o altă instruire pentru a șamaniza.

Tătarii siberieni, ca și iakuţii, au ca simbol mitologic șamanic Muntele lumii, marcat și el de tradiţionalele șapte niveluri ierarhice. Tătarii au credinţa că sufletul șamanului se află într-o săgeată. Ar fi o legătură simbolică, înţeleasă în mod firesc, cu zborul șamanic. Dintotdeauna șamanii tătarilor au avut știinţa folosirii unor fierturi sau pulberi otrăvitoare sau cu efecte asupra psihicului. Amestecate cu brânza de vaci sau cu kumâz (lapte de iapă), substanţele preparate îșifăceau treaba. Se știe din istorie, de pildă, că Yesugai a fost ucis de o fiertură preparată de șamani, trimisă lui printr-un mesager de Temujin (Genghis Han).

Cazacii siberieni folosesc în practica șamanică unele obiecte speciale, printre ele pietrele magice, denumite *tavogda*, și niște bastoane.

În ţinutul Irtiș puterea de a șamaniza trece drept ceva dăruit de zeul cerului (Sänke) sau de spiritele binevoitoare.

Tadjicii, cu ocupaţia lor de agricultori, au păstrat un șamanism practicat de femei. În transa lor acestea invocă spiritele antropomorfe (strămoșii), nu și pe cele animale. În timpul extazului șamaniţele au relaţii sexuale cu un asemenea spirit de la care primesc puteri nemăsurate. Din ritualul șamanic tadjic lipsește dansul.

Mongolii

Mongolii de astăzi trăiesc în două spaţii geografice deosebite, fiecare cu o altă formă statală. Pe de o parte, Republica Mongolia (Mongolia exterioară), ca ţară independentă, și pe de alta, „Mongolia interioară", o regiune autonomă a republicii China.

Originea șamanismului mongol este explicată de un mit intrat în tradiţia tribului Chahar (Ţahar) din provincia chineză Chahar (Chakhar) aflată la sud-estul Mongoliei exterioare. Din relatarea mitologică rezultă că șamanismul a avut ca punct de plecare cultul strămoșilor. Strămoșii au jucat pentru mongoli rolul de mediatori socio-religioși între șamani și divinităţi, inclusiv înaintașii comunităţii deveniţi spirite. Șamanismul, cu alte cuvinte, a luat naștere datorită voinţei strămoșilor cu care se putea lua legătura în timpul convulsiilor extatice ale șamanului. Mai apoi s-a adăugat zborul sufletului șamanului călare pe propria tobă, ca înlocuitoare a calului. Ascensiunea șamanului se făcea spre piscurile montane sacre, acolo unde își aveau sălaș divinităţile și spiritele.

Tot din mitologia șamanilor mongoli aflăm că în panteonul divinităţilor marele zeu are nu mai puţin de nouă fii.

Se mai știe că etnia turco-mongolă preţuia copacii sacri. În consecinţă, a existat la mongoli și un cult al arborilor.

În legendele vechi ale uigurilor, înrudiţi cu mongolii, identificăm unele influenţe maniheiste.

Șamanii mongoli mai credeau că oamenii posedă cel puţin trei suflete și că acestea plutesc în câmpul energetic al corpului lor. Pentru ei scopul existenţei omenești era armonizarea cu natura înconjurătoare.

Din istoria mongolilor știm că șamanii au fost preţuiţi și respectaţi de marele cuceritor Genghis Han. Și mai târziu, la curtea mongolă și în armata ei au existat mereu șamani, deși între timp, în vremea domniei lui Timur Lenk (1361-1405), de pildă, se produsese islamizarea populaţiei. Invazia mongolilor a lăsat peste tot urme ale șamanismului, inclusiv în zonele locuite de comunităţi musulmane.

În teritoriile nordice ale Mongoliei, în regiunile cu păduri bogate, dintotdeauna șamanii au fost în același timp și șefi de trib sau de clan.

Înainte de secolul al XVI-lea, când în Mongolia a izbutit să pătrundă religia budistă, șamanismul a fost practicat

în mod tradiţional. Șamanii știau să folosească unele plante medicinale. Acestea completau efectele terapeutice izbutite de ei prin ritualul obișnuit. Interesant este că legăturile și contactul mongolilor cu Tibetul și cu budismul lamaist nu a dat naștere vreunui conflict cu șamanismul local, ci s-a ajuns la crearea unui fel de sincretism religios convenabil pentru ambele părţi din punctul de vedere al credinţei, dar și al îndeletnicirilor medicale.

Perioada postcomunistă, de după anul 1990, a adus renașterea și reînnoirea șamanismului mongol. Timp de 60 de ani regimul comunist ateu, subordonat puterii sovietice, a persecutat șamanismul din Mongolia. Eliberarea a scos la lumină pe șamanii care fuseseră nevoiţi să se ascundă și să-și practice profesia în clandestinitate, cu mari riscuri. Destul de repede s-au creat centre și școli de iniţiere șamanică, mai ales în capitala ţării, la Ulaan Baatar (Ulan Bator).

În prezent șamanismul mongol se manifestă sub două forme. Există un șamanism privat, consacrat cerinţelor și nevoilor câte unei persoane individuale și un șamanism „doctrinar", ideologizat, aflat în slujba naţiunii mongole.

Printre grupările etnice din Mongolia la care șamanismul este o practică tradiţională, curentă, sunt de menţionat cele denumite *buryat khotgoid, darkhad, tsaatanes* și *uriankai*.

Asia Centrală şi Asia Mică

Mongolii au ajuns odinioară cu cuceririle lor în aproape toată întinderea asiatică. Prezenţa mongolilor în Asia Centrală și în Asia Mică a lăsat urme evidente și din punct de vedere religios. La populaţia *turcică* înrudită mongolilor șamanismul a fost o practică obișnuită dar islamizarea intervenită ulterior a schimbat mult din manifestările cunoscute.

Fiind crescători de vite, turcicii din Asia Mică au practicat un șamanism asemănător cu cel din Asia septentrională.

Ca o particularitate, șamanii erau doar de sex masculin. Ritualul șamanic presupunea intrarea obligatorie în transă.

Structural, bărbaţii șamani manifestau o mare rezistenţă sau chiar indiferenţă faţă de durerile pricinuite de tot felul de răniri, inclusiv cele autoprovocate.

Șamanii obișnuiau să invoce în sprijinul lor spirite, atât cele antropomorfe (strămoși, decedaţi), cât și zoomorfe. Ei credeau în existenţa mistică a Arborelui lumii. În imaginarul tradiţional îșifigurau acest arbore plin cu milioane de frunze. Pe fiecare frunză se afla înscris câte un om. Frunza cădea uscată din pom atunci când persoana înregistrată pe ea murea.

Un ordin mistic vechi al populaţiei turcice, denumit *Yese Viyyé*, fundat în secolul al XII-lea de Ahmed Yesev (n.1136), s-a caracterizat prin trăsături șamanice evidente.

Odată cu islamizarea teritoriilor Asiei Mici și Asiei Centrale, șamanismul a dobândit noi caracteristici. Șamanismul islamizat din Asia centrală, numit *Baksylyk*, presupunea că șamanii provin de la mai multe etnii, atât din lumea turco-mongolă, cât și din cea arabo-persană.

Șamanii *bakshi*-i, se manifestau în două variante. Una era a șamanismului „sedentar", alta a celui „nomad". Șamanii nu obișnuiau ca în ședinţele lor rituale să danseze. În schimb, recurgeau la o divinaţie destul de complexă și cam ciudată. Observau și interpretau modificările suferite de flacăra focului, atât ca formă, cât și ca nuanţă a culorilor. La acestea se adăuga „citirea" sensului crăpăturilor formate de foc pe omoplatul animalului sacrificat, dar se mai foloseau și de ceea ce puteau înţelege din reflectarea imaginilor care se iveau pe suprafaţa unei oglinzi sau pe luciul apei dintr-un vas.

Aceeași șamani recurgeau la sacrificarea unor animale și la rostirea de formule incantatorii.

Șamanii islamici s-au manifestat ca vindecători, divinatori și adeseori ca poeţi (barzi).

În Asia Centrală între șamanism și sufism au existat multe puncte comune, chiar o înrudire în interpretarea sacralităţii,

ceea ce a adus şamanismului mai multă dinamică. Şamanii islamici respectau cultul sfinţilor sufismului. Cu toate acestea între şaman şi mollahul unei comunităţi a existat întotdeauna o concurenţă. În schimb, dervişii rătăcitori ai sufismului popular i-au imitat întrucâtva pe şamani. Ei purtau pe cap tichii sau scufii ornate cu pene de lebădă, aveau asupra lor câte un baston sau o nuia, ca înlocuitor simbolic al calului mitic, şi nişte zurgălăi sau alte piese metalice.

Şamanii islamici îşi imaginau Infernul după modelul care circula în lumea orientală, îndeosebi în cea iraniană. Ei erau cunoscători ai mitologiei populare, uneori se dovedeau buni clarvăzători, iar transa lor rituală atingea dimensiunea cataleptică. Câteodată, sub acţiunea lor, se obţinea o transă colectivă, a întregii asistenţe. Printre islamici nu lipseau nici femeile şaman.

Conceptual, iranienii au avut credinţa că sufletul omului decedat este nevoit să treacă peste o punte îngustă cât un fir de păr, iar la momentul pasajului decisiv trebuia să se lupte cu demonii. Cei care împlineau ritualul foloseau canabisul pentru a atinge extazul cât mai uşor. De altfel, iranienii au pus preţ pe narcotice întotdeauna şi le-au atribuit un prestigiu magico-religios real.

Şamanii populaţiilor caucaziene au suferit desigur influenţe conceptuale iraniene, respectiv ei şi-au însuşit ideea că sufletul are de trecut acea punte foarte îngustă. Şi ei erau convinşi de importanţa mitologică a Arborelui cosmic. Alte numeroase tradiţii mitologice, legendare şi religioase le-au mai împrumutat şi de la sciţi.

Şamanismul chinez

Cea mai veche şi mai coerentă civilizaţie din partea răsăriteană a continentului asiatic este cea *chineză*. Presupunem că în antichitatea îndepărtată şamanismul a fost prezent pe întinsul teritoriu al Chinei de astăzi.

Șamanismul chinez își are, cu certitudine, originea în cel siberian. Vecinătatea apropiată a Siberiei, acolo unde triburile nomade de vânători aveau propriul lor șamanism încă din Neolitic, explică trecerea șamanismului pe teritoriul vechilor state (regate) chineze. Mongolo-siberienii vecini respectau ordinea impusă de un totemism asumat de fiecare clan sau trib în parte. Orice grupare omenească de atunci avea selectat pentru sine câte un animal totemic. Totemismul impunea ca regulă socială endogamia. Un rezultat al căsătoriilor posibile doar în interiorul aceluiași trib a fost apariţia familiilor de dimensiuni tot mai mari. Grupările familiale se identificau după numele comun purtat de toţi membrii lor.

În China străveche, împreună cu șamanismul împrumutat de la siberieni, totemismul s-a arătat la fel de important. Este suficient să amintim că dinastia semilegendară cea mai veche, Xia (2033?-1766? î.Hr.) a avut *dragonul* ca animal totemic propriu al fondatorului ei ancestral. Fabuloasa făptură apărea și ca blazon al cârmuitorului din acele timpuri. Dragonul a rămas, de altfel, și pe mai târziu un simbol al împăraţilor chinezi.

Grafisme cu animale mesagere, intermediare între zeităţi și oameni, rămase din timpul culturii Yang shao, ne dau unele indicii despre izvoarele șamanismului chinez și ale primelor sale manifestări.

Personajul legendar Fu Hsi (aproximativ pe la anul 3.000 î.Hr.), un prim „conducător", pare să fi fost șaman deoarece pe el l-au instruit spiritele cum îi poate civiliza pe oameni. Unele legende îl prezintă ca pe un fondator al șamanismului. Se înţelege că nu putea fi descris decât ca o făptură pe jumătate om, jumătate animal, pentru a se sugera simbolic înrudirea spirituală a două regnuri altminteri diferite. Până și urmașii lui Fu Hsi, Nua Kua și Sheng Nung, au arătat ca niște creaturi care întreceau limitele normalului din lumea fizică. Pe acel fundal șamanic întemeietor chinezii ancestrali

au învăţat cum să se administreze, cum să practice medicina, metalurgia și agricultura. Toate noţiunile utile le-au fost dăruite de lumea spiritelor.

Din unele texte antice ajunse până la noi aflăm totuși că cel mai vechi șaman cunoscut s-a numit Xian. El a trăit în timpul dinastiei Yin (Shang) (1776?- 1123? î.Hr.). Din aceeași epocă datează și cuvântul *wu* cu sensul de șaman, vindecător și medium. Ideograma acestei noţiuni a apărut înscrisă pentru prima oară pe oasele oraculare de la sfârșitul dinastiei Shang. Trebuie să facem însă menţiunea că *wu* înseamna doar șaman-femeie. Pentru bărbatul șaman s-a folosit mai târziu cuvântul *xi*. De aici tragem concluzia că în timpul dinastiei Shang existau doar șamani de sex feminin.

Se mai știe că încă din vremea dinastiei Shang-Yin șamanii chinezi cunoșteau divinaţia pe carapacea de broască ţestoasă și pe omoplatul de vită, ambele supuse acţiunii focului. Șamanii citeau și interpretau fisurile apărute în masa osoasă dură.

Pe unele bronzuri care datează din timpul dinastiei Zhou (1122-771 î.Hr. și 770-246 î.Hr.) se văd figurate dansuri șamanice. Imagini asemănătoare ca subiect întâlnim, de altfel, și pe frescele din mormintele care aparţin dinastiei Han (206 î.Hr.-220 d.Hr.)

Tot din perioada dinastiei Zhou a rămas o culegere de poeme intitulată *Chu ci* („Cântecele sudului" sau „Cele nouă cântece"). Versurile din această antologie au o coloratură fantastică și ilustrează înfăptuiri ale unor zeităţi mai greu de identificat, dar și reușite ale șamanilor care apar frecvent în postura de persoane ce pot zbura în lumea spiritelor.

Scrierile clasicilor din vremea dinastiei Zhou oferă detalii despre ceea ce înseamnau șamanii pe atunci. Nimic surprinzător, deoarece ei erau vindecători, divinatori, exorciști, aducători ai ploii și demnitari (funcţionari) la curte. Rezultă limpede că li se acorda o importanţă cu totul deosebită.

În limba chineză există cuvântul *shenren* cu înțelesul de „om-spirit", ceea ce ar sugera, fie un șaman, fie o zeitate care s-a transformat în om (șaman).

O legendă veche pomenește de șamanul Peng, cel care cu ajutorul primt de la spirite a născocit știința medicală. Legenda se raportează mai ales la vindecările obținute pe cale spirituală. În antichitate era cunoscut faptul că șamanii *wu* puteau „călători la ceruri" cu mare ușurință. Regelui Chao din Chu (515-488 î.Hr.) i s-a explicat însă că un *wu* se înalță la cer doar cu spiritul său vital (*ching*), nu și cu trupul. Doar spiritul poseda acea strălucire aparte necesară unui asemenea excurs.

La vremea dinastiei Han anterioare, spre finele ei, prin anul 32 î.Hr., șamanismul a fost interzis la curte, privit cu ostilitate de confucianiști, deși clericilor acestora le era cunoscută tehnica extazului practicată de șamani. Șamanii purtau pe atunci părul lung, lăsat să cadă pe umeri, podoabă capilară pe care o scuturau cu frenezie în timp ce se mișcau sau dansau, ceea ce le dădea o aparență de oameni rătăciți la minte. O asemenea înfățișare nu putea decât să sperie și să dezguste asistența.

Dacă adăugăm lecuirile obținute și faptul că manifestările lor excentrice, paroxistice, din timpul transei nu se potriveau deloc cu eticheta curții imperiale, vom înțelege de ce șamanii au fost înlăturați din mediul social al nobilimii de curte. Este adevărat, șamanismul a supraviețuit, totuși, în mediul rural al Chinei, poate chiar până în zilele noastre, dar numai sub anumite forme sau doar prin câteva tehnici aflate la îndemână țăranilor.

Atunci când confucianismul a devenit religie oficială de stat, în timpul domniei împăratului Wu (141-187) al dinastiei Han de răsărit, șamanismul a început să fie tot mai marginalizat.

Într-o lucrare cu iz ezoteric din veacul al III-lea, Baopuzi afirmă că preotul (șamanul) se făcea cunoscut prin unele

abilităţi și însușiri deosebite. El călătorea extatic până la cer unde se întâlnea cu strămoșii săi și cu zeităţile recunoscute. În plus, găsea metode să vindece unele boli. În această activitate era sprijinit de câteva spirite animale. Printre ele, desigur, dragonul, tigrul și cerbul.

Interesant este că unii mari eruditi chinezi din trecut, printre ei Chen Shou, Fan Ye, Sima Qian și Wang Fu, nu ignorau existenţa șamanilor. Îi evocau însă cu milă pentru că erau descriși ca bieţi oameni sărmani, poate chiar ca niște cerșetori. Acestor fiinţe demne de compătimire nu le dădeau crezare în ceea ce puteau înfăptui decât cei cu care se asemănau, ca statut social, sau care se aflau în pragul morţii.

Vechii șamani chinezi ai antichităţii, așa cum ne apar ei redaţi în unele texte, se asemănau cu cei de altă etnie, aflaţi pe alte meleaguri. Cu șamanii iakuţilor, uigurilor și ai populaţiilor *teingit* și *na-khi* din Yunnan. Cu toţii obișnuiau să poarte măști în timpul ritualurilor șamanice, să apară îmbrăcaţi în piele de urs, să recunoască existenţa și însemnătatea simbolică a Arborelui înalt (*jianmu*), ca scară folosită de spirite și de împăratul ceresc atunci când își doreau să coboare printre muritori.

Spre deosebire de confucianiști, taoiștii au avut o altă atitudine faţă de șamanism. Tehnicile șamanice au fost asimilate treptat de taoismul ezoteric, îndeosebi cele ale activităţii medicale. Și taoiștii recunoșteau „călătoriile" sufletelor din timpul transei. Ascensiunea lor se făcea pe muntele sacru până la cer. Aidoma șamanilor, și preoţii taoiști coborau în lumea de jos în căutarea câte unui suflet de decedat. Ritualul lor era însoţit de bătaia în tobă. Vindecările taoiștilor, precum și zborul lor, erau de tip magic. Mai mult, ei înfăptuiau miracole și stăpâneau focul. Ca și șamanii, taoiștii se foloseau de oglinzi și de talismane, iar prezicătorii lor citeau evenimentele viitoare pe luciul apei dintr-un vas. Pe scurt, șamanismul chinez a fost preluat de taoism. Chinezii au ajuns chiar să se întrebe dacă nu cumva Lao zi și Zhuang zi au fost niște șamani.

Temeiul filosofic sau spiritual al șamanismului a încurajat cu certitudine apariţia ideii de *tao*. A fost, de fapt, concretizarea unei intuiţii care vorbea despre relaţia între legile naturii și puterile fundamentale ale Universului ce se reflecta în armonia și echilibrul din natură, înţelegere importantă atât în șamanism, cât și în taoism.

Cine putea fi intermediarul, mediatorul cel mai avizat între Cer și Pământ, între spiritele care populau cele două lumi, altul decât împăratul? Suveranul era, altfel spus, un șaman, iar primul împărat recunoscut, Huang-ti, întemeietorul, a dovedit că șamanismul lui era o practică taoistă care urma *Calea Naturii* (*Tao*).

Cronologiile taoiste nu au ezitat să pomenească de șamanism. Ele apreciau că dinastia Shang (1766-1122 î.Hr.) a fost cea a unui șamanism primitiv. Șamanismul a continuat apoi să existe și în epoca dintre anii 1100 î.Hr. și 221 d.Hr. când s-au pus bazele gândirii taoiste. Și mai târziu, odată cu Lao zi, legătura cu șamanismul nu s-a întrerupt.

Vechile idei și practici șamanice menţinute de funcţionarii de la graniţele ţării (*Fang-shih*) s-au aflat la baza apariţiei „taoismului religios". Acei funcţionari trăiau sub influenţa vecinilor siberieni, obișnuiţii activităţilor șamanice, ca magia, călătoria astrală sau căutarea nemuririi, asemănătoare sau identice cu preocupările taoiste.

Cu certitudine, religia taoistă a avut rădăcini șamanice.

Șamanii chinezi ai antichităţii, din vremea dinastiei Han, au avut caracteristice câteva îndeletniciri intrate apoi în tradiţie. Pentru șamanul chinez, a se dedica unui ritual însemna respectarea ordinii consfinţite și a principiilor morale. Șamanii erau în primul rând niște vindecători. Ei îndepărtau spiritele cauzatoare de boli (*xie*), pe cele aducătoare de molime (*gu*) și de miasme otrăvitoare. Alungau duhurile care provocau moartea (*yao*), dar le invocau pe cele binefăcătoare. Interpretau visele și tălmăceau viitorul după conţinutul lor (oniromancie). Făceau să vină ploaia, atunci când seceta se

prelungea prea mult, executând dansuri potrivite și alegând ofrandele cuvenite făpturilor celeste. În ochii oamenilor de rând șamanii cei mai eficace în aducerea ploii erau cei slabi, descărnaţi, cașectici sau cocoșaţi, cu alte cuvinte cei „însemnaţi". Xun zi (Hsun Tzu) [cca 312 (313)- 230(238) î.Hr.], activ în perioada 298-238 î.Hr., afirmă în *Calea guvernării ideale* că „este de datoria vrăjitorului cocoșat și a șamanului șchiop să observe raportul dintre forţele *yin* și *yang*, și să facă previziuni după vapori și halouri, să ghicească după carapacele de broască ţestoasă și tulpinile de coada șoricelului, să înlăture semnele rele, cunoscând care sunt semnele bune și care sunt cele rele, care sunt semnele faste și cele nefaste".

Șamanii chinezi ai antichităţii escaladau „muntele șamanilor" (*Wu shan*) din provincia Sichuan.

În sinteză, șamanismul chinez, deși nu s-a manifestat unitar pe întreaga întindere geografică a ţării, s-a caracterizat prin câteva elemente bine cunoscute și în alte părţi. Șamanii chinezi practicau ascensiunea la cer și zborul magic în căutarea sufletelor. Mai rar coborau în lumea umbrelor, aventură care apărea mai degrabă în folclor. Unii șamani încorporau câte un spirit pentru a-l stăpâni. Erau în stare să controleze focul, să stopeze incendiile sau să folosească puterea flăcărilor. Șamanii mai făceau prestidigitaţii sau realizau adevărate demonstraţii fachirice.

Pe lângă animalele totemice amintite mai sus, șamanii invocau spiritele altor diferite vieţuitoare, cum ar fi ursul, vulpea sau corbul. Cam aceleași animale jucau un rol și în tehnica mistică a taoiștilor.

Se mai știe că șamanii chinezi nu s-au ajutat niciodată de halucinogene pentru obţinerea extazului, poate doar de alcool, uneori.

Odată cu stabilirea unor legături tot mai frecvente ale Chinei cu insulele japoneze din antichitate, femeile șaman chineze (*wu*), reprezentând oarecum o „urmă" a vechiului

matriarhat, au transferat în arhipelagul nipon unele din cultele practicate de ele ca, de pildă, cultul munţilor sacri şi al zeităţilor care îi populau.

Șamanismul a fost prezent şi în comunitatea aleutină *unangan* care era în majoritate de origine chineză. În Taiwan unele practici șamanice au intrat în tradiţia religioasă a catolicismului acceptat de insulari.

În China de astăzi activitatea șamanică este tolerată tacit la populaţia de origine tungusă aflată în nord-estul ţării.

În Manciuria, în nordul Chinei, candidatul la profesia de șaman, în perioada sa de iniţiere, proceda în felul următor: făcea nouă găuri în gheaţa mării, apoi se scufunda în apă prin una din ele, după care trebuia să iasă la suprafaţă prin altă gaură, să plonjeze iarăşi în apă prin gaura următoare, şi tot aşa până la epuizarea tuturor celor nouă. La sfârşitul acestui efort uriaş iniţierea lui era considerată împlinită şi se putea considera șaman.

Există o încercare de a se explica sursa cuvântului „șaman" prin limba chineză dar, aşa cum s-a constatat, nu este decât o speculaţie lingvistică fără suport real. În limba chineză cuvântul *cha-men* are o sonoritate apropiată de *șaman*, însă *cha-men* nu e decât o transcripţie convenţională a cuvântului indian *sramana* care are sensul de „ascet budist". Raţionamentul trecerii fonetice de la o noţiune la alta nu pare convingător, căci atribuie șamanismului o sursă neverosimilă.

Șamanismul coreean

În partea răsăriteană extremă a continentului asiatic, în faţa arhipelagului japonez se află, ca o prelungire a Chinei, peninsula *coreeană*. Civilizaţia coreeană s-a format sub influenţa directă a celei chineze. Îi este tributară din multe puncte de vedere, inclusiv din cel al credinţelor şi practicilor religioase. Cu toate acestea, apropierea de vasta întindere

siberiană a fost hotărâtoare pentru însușirea șamanismului încă din preistorie, de pe la anul 5000 î.Hr., atunci când primii altaici, porniţi din Asia Centrală (Siberia şi Mongolia), au migrat spre est și au poposit pe teritoriul coreean. Șamanii altaici au constituit, așadar, un model pentru cei coreeni, iar șamanismul a fost cea mai veche formă de manifestare religioasă din Coreea.

Cosmologia concepută de coreeni s-a asemănat cu cea generală, bine cunoscută, a șamanismului clasic. Pentru ei Universul era alcătuit din trei lumi, una celestă, a divinităţilor și spiritelor, una subpământeană a decedaţilor, și alta terestră, a celor vii, prezenţi.

Simbolurile alese de șamanii coreeni au fost cam aceleași, desprinse din mediul natural, din munţi, ape curgătoare, câmpii etc. Pentru ceremoniile șamanice specifice se căutau locuri deosebite, alese cu grijă în natură, în mediul înconjurător.

Puterea politică, stăpânitoare în preistorie și chiar de la începuturile atestărilor istorice, a profitat de conceptul cosmologic amintit pentru a se legitima în fruntea grupărilor omenești și pentru a crea o mitologie care să justifice existenţa dinastiilor conducătoare prin rolul fondator jucat de ele.

Potrivit unei legende, Chumong, de pildă, întemeietorul regatului coreean Koguryo, s-a născut din unirea unui fiu al Cerului cu o fiică a divinităţii apelor.

Șamanismul coreean de început s-a bizuit pe credinţa ancestrală grupată ceremonial în jurul câte unei femei șaman. Aceasta oficia în transă riturile de vindecare ale diferitelor boli, făcea profeţii și predicţii, încerca să soluţioneze problemele oamenilor cu ajutorul spiritelor. Era, deci, o femeie puternică, aflată în fruntea comunităţii, așa cum era firesc în perioada matriarhatului din evoluţia străveche a societăţii omenești.

Femeile șaman coreene, denumite *mudang*, asemănătoare ca activitate și îndatoriri cu șamanii din teritoriile Mongoliei, Manciuriei și cu cei ai triburilor asiatice nordice și centrale,

se comportau după aceleași tipicuri șamanice clasice. În celebrele cronici coreene S*amguk yusa* și *Samguk sagi* se fac adeseori mențiuni despre *mudang*. Ulterior, pe lângă cuvântul *mudang* s-a mai născocit un altul, *mansin*, cu sensul de „femeie cu mii de spirite".

Șamanismul a fost recunoscut ca religie de stat doar în Coreea. În alte părți el a fost practicat sau tolerat alături de alte religii oficiale. În perioada Celor Trei Regate (57 î.Hr.-668 d.Hr.) șamanismul a fost apanajul literaților. Aceștia au elaborat o muzică șamanică specială, denumită *sinawi*. La origine, un asemenea ansamblu muzical era interpretat pentru îmblânzirea (îmbunarea) zeilor și se asocia cu dansul ritual al femeilor șaman, mai ales în regiunea sudică a peninsulei coreene. Folosită cu precădere în ritualurile șamanice, această formă muzicală a însoțit ulterior și dansurile folclorice. Chiar și astăzi muzica *sinawi*, îmbogățită spontan cu improvizațiile de moment ale interpreților, se alătură dansului șamanic.

În mormintele suveranilor regatului Silla din veacurile al V-lea și al VI-lea, de după sosirea budismului în Coreea, s-au găsit niște coroane metalice aurite, așa zise „coroane șamanice". Se presupune că ele ar fi fost purtate sau folosite doar în momentele ceremoniale sau rituale, nu însă și în mod curent.

Dinastia Choson (Joseon) sau Yi (1392-1910) a regilor coreeni, care adoptase confucianismul chinez cu toată convingerea, a interzis riturile șamanice, acuzând șamanismul de practici magice, vrăjitorești și de superstiții. Șamanii erau considerați niște ființe care aparțin păturii sociale de cea mai joasă speță, alături de măcelari, de sclavi și de… actori (*kisaeng*). *Kisaeng* erau, de fapt, tinere femei artiste, poete și animatoare.

În mod cert, la fel ca și în China, atât budismul, cât mai ales confucianismul, au restrâns manifestările șamanismului în peninsula coreeană. În schimb, șamanismul coreean a in-

fluenţat mult religia *Shintō* a japonezilor. Cum vom vedea, se poate afirma chiar că s-a aflat la originea acesteia.

Sub ocupaţia japoneză din trecut, sau în cea din anul 1905, prin anexarea ţării la imperiul nipon din 1910, şi după constituirea protectoratului japonez din 1941, şamanismul coreean a fost reprimat cu severitate. Japonezii au apreciat că şamanismul coreean este ceva folcloric şi primitiv.

Abia după al doilea război mondial s-a înregistrat o oarecare renaştere a şamanismului în Coreea de sud, dar cu manifestări mult restrânse faţă de trecut deoarece modernizarea ţării şi occidentalizarea ei au schimbat substanţial mentalităţile oamenilor. După anul 1970 şi-au făcut apariţia şi câţiva şamani *mudang* de sex masculin.

Potrivit vechii tradiţii, în sudul Coreei, femeia şaman *mudang* îşi primea vocaţia şamanică pe cale ereditară, în vreme ce în partea centrală şi nordică a ţării profesia şamanică era o alegere liberă. Oricine putea deveni şaman dacă dorea. Aceşti şamani de opţiune personală s-au numit *sang mudang.* Deşi cu mult mai puţini numeric decât femeile, şamanii bărbaţi au funcţionat mereu sub denumirea de *paksu* sau *pansu*. Trebuie specificat amănuntul că şamanii *pansu* erau orbi. Se crede, de altminteri, că şi acele *mudang* femei, în majoritatea lor, au fost nevăzătoare.

Astăzi bărbaţii şamani se numesc *mudang baksoo*. Se mai consideră că singurul şaman capabil să îmblânzească un spirit malefic cauzator de boli incurabile ar fi cel denumit *mansui.*

Potrivit unor statistici relativ recente se apreciază că astăzi în Coreea de sud ar exista în jur de 200 de femei şaman *mudang* din categoria celor „ereditare". Ele sunt cu adevărt moştenitoare ale ştiinţei şamanice şi respectă tradiţiile. În categoria şamanelor carismatice s-ar număra între 50.000 şi 200.000 aflate în activitate. Se mai ştie că circa 15.000 de *mudang* profesioniste lucrează la Seul, în capitală, grupate în cartierul Seong buk-gu.

Pentru necesităţile restrânse ale unei familii, femeia cea mai în vârstă din neam își asumă astăzi sarcina de a fi o *mudang* provizorie, atunci când este nevoie de ea la diferitele ceremonii pentru a rosti rugăciuni.

Cum se comporta o *mudang* în activitatea ei șamanică? Ea intra în transă dansând pe niște lame metalice ascuţite, cum ar fi cele ale săbiilor, sau și le apăsa pe piept ori pe limbă fără a i se provoca vreo rană sau sângerare, ceea ce trecea drept o magie accesibilă doar unei femei șaman. Chiar și astăzi, în Coreea de sud, câte o *mudang* mai poate executa în extaz „dansul pe lama săbiei" cu picioarele goale fără să păţească nimic. În transă o *mudang* este, se pare, posedată succesiv de diferite spirite, de aceea poate avea un comportament imprevizibil. Oricum, după ritual, o *mudang* rămâne epuizată, stoarsă de energie.

În mod obișnuit, spiritele chemate în ajutor de o *mudang* sunt cele ale naturii, ale strămoșilor sau aparţin categoriei celor protectoare. Uneori sunt invocate și spirite ale personajelor istorice importante din trecut.

Pentru ședinţa șamanică femeile *mudang* îmbrăcau robe viu colorate, se foloseau de tobă și de unele arme rituale. Dansul era ritmat de bătăile în tobă. În scopul obţinerii extazului se folosea înţepătura unor păianjeni aşezaţi din timp pe piele.

Lista ţelurilor urmărite prin ședinţa șamanică era foarte lungă. *Mudang* implora divinitatea pentru a obţine sănătate, noroc, fericire, viaţă lungă familiei sau persoanei care îi solicita serviciile. Ea se mai ruga pentru binele casei, recoltă bogată, naștere ușoară. Izbutea să facă vindecări prin exorcizarea spiritelor rele, aducea îngrijiri celor suferinzi, cerea sfaturi medicale de la spiritele strămoșilor sau ale unor morţi celebri. La toate acestea mai exista credinţa că o femeie șaman ghida spre cer sufletul celui care a murit de curând, de aceea era solicitată să participe la ceremoniile funerare.

Şamanismul coreean s-a caracterizat prin respectul pentru natură, ceea ce confirmă apropierea de religia budistă. Aşa se explică toleranţa relativă a budismului pentru manifestările şamanice. În schimb, cum am arătat şi mai sus, confucianismul a respins ritualurile şamanice, la fel cum nici creştinismul, ajuns şi el în Coreea, nu a tolerat şamanismul, dar nici budismul.

Astăzi, de cele mai multe ori, o *mudang* este solicitată şi consultată în scop financiar sau matrimonial.

Ceremoniile şamanice sunt, în general, lungi, complexe, însoţite de cântece, muzică, strigăte, salturi şi dansuri, chiar şi atunci când o *mudang* acţionează şamanic la un domiciliu privat. De regulă asemenea şamanizări se fac pentru a împiedica venirea răului sau ivirea unor situaţii neplăcute, sau când este posibilă o ameninţare venită din afara familiei.

În şamanismul coreean există ceremonia numită *kut*, cea mai caracteristică manifestare cunoscută. Ceremonia *kut* se organizează astăzi pentru o singură familie sau pentru câteva grupate în acelaşi scop. Înainte vreme ceremonia *kut* avea loc într-un spaţiu consacrat, sanctuarizat în mod special pentru momentul programat. Urbanizarea de dată recentă a restrâns locurile adecvate acestui fel de ceremonie aşa încât în oraşe ea se desfăşoară la domiciliul solicitanţilor, eventual într-un sanctuar personal. Amploarea ceremoniei depinde de posibilităţile financiare ale celui care angajează o *mudang.* Scopul ceremoniei este de a îmblânzi spiritele care ar ameninţa liniştea şi bunăstarea cuiva. Spiritelor li se aduc ofrande constând în mâncare şi băutură. Tot ca ofrandă se oferă ceea ce face şamanul angajat. *Mudang* dansează, cântă, interpretează muzică, toate acestea fiind executate în transă. Lucrurile nu se rezumă numai la atât. *Mudang* intră în contact cu spiritele corespunzătoare de la care află ce se va întâmpla în viitor sau ce s-a petrecut în trecut şi nu se cunoaşte încă, după care aduce mulţumiri spiritelor ajutătoare.

O altă ceremonie demnă de a fi menţionată este *yonggo* prin care sunt invocate ca sprijin forţele supranaturale. Se utilizează o tobă de care sunt prinse nişte clopote (clopoţei).

Câteva rituri pe care le împlinea în mod obişnuit o *mudang* din vremurile trecute mai sunt valabile şi astăzi. Unele au fost influenţate de budism şi chiar de confucianism. Se înţelege că din orice rit au dispărut sacrificiile de fiinţe omeneşti existente odinioară.

În ritul numit *kosa* obiceiul este acela de a oferi ofrande spiritelor pentru ca ele să fie favorabile persoanei ce urmează să înfăptuiască ceva important, să-şi întemeieze o familie, să înceapă o activitate comercială, să înalţe o casă, să se prezinte la un examen, să demareze o acţiune creativă etc. Ofrandele sunt însoţite de rugăciuni ţintite pe scopul urmărit.

În anumite ritualuri, cum ar fi cel sacerdotal sau militar, şamanul coreean este însoţit de un cântăreţ, interpret la instrumentul *kayagum*, un fel de lăută cu corpul plat, şi de dansatori specializaţi în *muchon*, un dans închinat Cerului sau Paradisului.

În șamanismul coreean au fost respectate totemurile *jiang seung*. Ele se leagă de protejarea localităţilor împotriva dezastrelor naturale şi de apărarea oamenilor atunci când acţionează spiritele malefice.

În zilele noastre cineaştii au realizat câteva pelicule având ca subiect şamanismul coreean. Documentarul intitulat chiar *Mudang* este opera lui Park Gi Bok. Un alt film, *Mudang: les dieux ne se taisent pas*, a fost realizat de francezii George Oxley şi Jean-Paul Seresin. Televiziunea coreeană, poate şi altele, transmit seriale cu personaje şamanice, cu unele *mudang*, în care apar frecvent şi fantome (*goedam*).

Pe scurt, se poate afirma, în sinteză, că şamanismul coreean încă trăieşte, desigur mult simplificat, că s-a reînnoit în ultima parte a secolului al XX-lea, şi că are certe caracteristici coreene, dar în care se întrezăresc vechi împrumuturi siberiene.

Şamanismul japonez

Cazul șamanismului *japonez* este ceva mai deosebit decât al celorlalte din Asia, de aceea vom stărui mai mult și mai în detaliu asupra lui pentru a desluși din faptele istorice ale realităţii și din mitologie care i-a fost destinul și finalitatea.

Șamanismul nipon s-a dovedit, în evoluţia lui, destul de complex și de nuanţat pentru a se implica puternic în viaţa socială. Dincolo de aceasta, a furnizat elementele de bază pentru edificarea religiei autohtone *Shintō*.

Astăzi șamanismul mai supravieţuiește în Japonia prin câteva forme variate. Unele din ele păstrează doar rudimente sau urme din ceea ce a fost cândva, altele s-au adaptat cerinţelor modernităţii și nevoilor de a se „combina" cu feluritele credinţe religioase ale japonezilor contemporani cu noi.

Aproape toţi cercetătorii sunt de acord că manifestări ale șamanismului au existat încă din perioada istorică neolitică (*Shin sekki jidai*), numită *Jōmon* (cca. 3000-300 î.Hr.), când pe meleagurile japoneze vieţuia o populaţie primitivă ce practica vânătoarea. Din acele vremuri se păstrează o ceramică specială, absolut caracteristică. Figurinele ceramice *dōgu* sunt o probă evidentă, deși indirectă, a șamanismului pentru că, prin forma lor, ilustrează viziunea arhetipală a șamanilor. După o altă părere, *dōgu* erau folosite de șamani și de vrăjitori pentru a prinde spiritele dăunătoare și a le ţine captive în interiorul lor. Atunci când o figurină *dōgu* era sfărâmată, poate în mod ritual, odată cu distrugerea ei era lichidat și spiritul malefic aflat în interior. Acţiunea era similară cu cele ce aveau să se efectueze la ceremoniile Shintō de mai târziu, denumite *hitogata* și *katashiro.*

Vecinătatea continentală, destul de apropiată în preistorie, a facilitat trecerea numeroaselor elemente de cultură din Asia în arhipelagul japonez. Se poate afirma, fără teamă de a greși, că șamanismul nipon de început a fost o prelungire a celui de tip nord-asiatic și siberian.

Figurină dōgu. Cultura Jomon (Japonia)

În secolele al III-lea și al IV-lea î.Hr., în perioada *Yayoi*, s-a petrecut o amplă imigrație chineză meridională și coreeană. Vechilor elemente șamanice li s-au alăturat astfel rituri agricole necunoscute de japonezi până atunci și noi rituri șamanice. Substratul religios abia sosit era proto-taoist chinez. Ceremoniile șamanice au rămas însă mult înrudite cu cele siberiene. Japonezii au luat la cunoștință despre nevoia unor manifestări totemice în existența lor, dar și a unor practici divinatorii, vrăjitorești sau cu trăsături spiritiste.

Unii autori consideră că șamanismul japonez își are originea în practicile populației din peninsula coreeană.

Mai mult, că se poate echivala șamanismul lor cu forma de început a religiei Shintō. Oricum, șamanismul Shintō a fost caracteristic pentru o societate care a început să cunoască agricultura, adică tocmai ce s-a întâmplat în perioada Yayoi.

Credem că, în realitate, unele practici ale șamanismului străvechi au fost asimilate treptat, în mod tacit, în manifestările rituale și ceremoniale ale religiei Shintō, fără a se cunoaște când anume și nici în cât timp.

În celebrele lucrări istorice japoneze *Kojiki* (Cartea lucrurilor vechi, 712 d.Hr.) și *Nihon shoki* (Cronica vechii Japonii, 720 d.Hr.) găsim informaţii care ne ajută să identificăm personaje legendare și istorice reale care s-au comportat ca niște șamani, dacă nu cumva chiar așa ceva au și fost.

Yamato-totoshi-momoso hime no mikoto, mătușă a împăratului legendar Suijin (97-30 î.Hr.), a fost o prinţesă cu înzestrări și practici șamanice. Nu este de mirare că s-a spus despre ea că ar fi avut ca amant un zeu-dragon!

O altă prinţesă, Yamato hime no mikoto, fiică a împăratului legendar Suinin (a domnit între 29 î.Hr. și 70 d.Hr.) ar fi fost și ea o șamană. Împăratului Suinin i se atribuie fundarea marelui sanctuar Shintō de la Ise, cel mai venerabil din întreaga Japonie, existent și astăzi.

Femeie șaman a fost și Jingū kōgō (200-269), soţia împăratului Chūai (a domnit între 192 și 200) și mamă a împăratului Ōjin (270-310).

În sfârșit, în istorie apare și cel mai discutat și mai controversat personaj cu vocaţie șamanică, regina Himiko (secolul al II-lea, în perioada Yayoi). Despre această femeie de excepţie există de data aceasta însemnări scrise mai de mult. Ele apar în analele *Wei chih* și *Sankuo chih* (*Sanguo zhi*) sau *Sango kushi* (în limba japoneză) (Cronică sau însemnări despre cele trei regate), lucrare istorică

din China, începută de Chinju (Chen shou) (Cheng zuo) (232-297), din vremea dinastiei Jin de apus, și terminată în anul 297.

Regina Himiko își datorează numele, după unii, din combinaţia Hi + miko, în care *Hi* este „soare" și *miko* este „preoteasă" („fiică"). Cu alte cuvinte, ea ar fi fost o „fiică a Soarelui". Cuvântul *miko*, cunoscut de multă vreme, are sensul de „șaman" sau de „preoteasă" Pentru expresia „femeie șaman" a existat cuvântul *itako.*

Himiko mai este pomenită cu alte nume, practic alte pronunţii ale aceluiași nume: Pimiko, Himeko. În limba chineză ea apare ca Beimifu și Pimifu. Din analele chineze rezultă că a domnit în regatul *Wa* (*Wo*, în chineză), denumit de istoricii japonezi *Yamatai*, o formaţiune statală alcătuită din 30 până la 100 de clanuri, așadar departe de a corespunde, ca întindere sau cuprindere, viitorului imperiu japonez.

Himiko a fost descrisă acolo ca o persoană carismatică, autoritară, ce practica magia, vrăjitoria solară și divinaţia. Ea ghicea viitorul și voinţa zeilor. Recurgea mai ales la extazul șamanic ca la un fel de beatitudine religioasă. În timpul extazului intra în legătură cu zeii și apoi transmitea oamenilor dorinţele ori poruncile acestora. Practic, era considerată o preoteasă aflată în slujba soarelui și o descendentă a zeiţei soarelui Amaterasu ōmikami. Incontestabil, însușirile ei o situează în rândul femeilor șaman. În același timp Himiko reprezintă una din rămășiţele vechiului matriarhat în care femeia cârmuia comunitatea pentru că deţinea tainele magiei, era învăluită în mister și avea puteri paranormale.

În cronicile chineze se mai preciza că Himiko era și o maestră a artei marţiale *kidō*. Cu o asemenea pricepere îi era foarte ușor să supună singură demonii care o împiedicau să ia legătura cu spiritele decedaţilor. În ritualurile desfășurate de ea se folosea de un obiect ce se va dovedi foarte important în mitologia religiei Shintō, oglinda sacră de bronz. Cu

ajutorul ei profetiza, lucru absolut necesar în apărarea poziţiei sociale deţinute. Ascunsă în chip misterios în încăperile „palatului" ei, nu era vizibilă pentru oricine. Ea trăia, practic, în izolare, nefiind căsătorită. Era o tipică „regină şaman" (*miyatsuko*).

Sunt unele opinii care susţin că Himiko nu ar fi fost de origine japoneză, ci ar fi aparţinut unui trib coreean care a imigrat în insulele nipone. Este un argument în favoarea originii coreene a şamanismului japonez.

Regina Himiko apare menţionată şi în scrierile japoneze, precum şi în analele coreene, dar mult mai târziu decât în cele chineze, abia în secolul al XII-lea. Scrisă în limba coreeană, s-a păstrat până astăzi celebra „Cronică a trei regate" (*Samguk sagi*), apărută în anul 1145, în care Himiko era recunoscută ca regină peste Yamatai.

În *Nihon shoki* se precizează ce anume calităţi trebuia să aibă o fată pentru a deveni *miko* (şaman), înzestrări care dovedeau că era posedată de un zeu (*kamigakari*). Era necesar să ştie să tălmăcească în mod convingător visele, să poată intra cu rapiditate în transă, eventual să reproducă o criză comiţială, să fi parcurs în prealabil o perioadă de asceză severă, să fi învăţat dansurile sacre (*kagura*) şi să poată psalmodia litanii şi rugăciuni. În final, ca peste tot, în majoritatea şamanismelor de tip siberian, era nevoită să accepte şi „căsătoria" aparentă cu o divinitate.

Cum vom vedea, vechea noţiune *miko* îşi va schimba în timp semnificaţia. Astăzi înţelesul cuvântului, conţinutul lui, este mult modificat faţă de începuturi.

Din *Kojiki* aflăm că la curte, în preajma suveranului, activau membrii clanului Nakatsu-omi (Nakatomi). Aceştia aparţineau unei familii cu dreptul ereditar de a practica ritualurile liturgice sub forma unui soi de şamanism, întrucât ei luau legătura şi comunicau cu zeii, le aduceau acestora ofrande şi istoriseau liturgic cele petrecute la întâlnirea cu divinitatea.

În istoria reală a Japoniei mai identificăm o femeie șaman, pe Izumo no Okuni. Ea a trăit în secolul al XVI-lea și a dus o existenţă plină de aventuri și de neprevăzut. Iniţial a fost o *miko* pe lângă un sanctuar Shintō, dar în final a ajuns să pună bazele formei de teatru popular japonez *Kabuki.*

Mitologia japoneză, care este suportul mistic al religie Shintō, furnizează numeroase personaje ce pot fi considerate ca făcând parte din categoria șamanilor. Episoadele epice la care iau parte sunt foarte grăitoare pentru a le eticheta drept fapte șamanice. Chiar dacă toate acestea sunt rodul unor închipuiri mitologice, ele oglindesc evenimentele și personajele reale ale unor vremuri ancestrale ce s-au dovedit exemplare pentru nevoile alcătuirii unui suport faptic necesar religiei Shintō.

Se cuvine să începem cu Amaterasu ōmikami, zeiţa soarelui, divinitatea supremă în Shintō, omologată ca prototip al femeii șaman. Atât ca ţinută, cât și ca înfăţișare, dar mai ales prin comportament, ea se prezintă ca personajul tipic pentru un șaman. În vederea confruntării cu năbădăiosul ei frate, zeul Susanoo no mikoto, în câmpia cerului înalt (*takama no hara*), de pildă, s-a îmbrăcat într-un veșmânt înzorzonat de tip șamanic. Purta prins de el bijuterii (*magatama*), brăţări metalice, coliere, arcuri și săgeţi. Până și pieptănătura zeiţei-șaman era încărcată decorativ în mod excesiv. Supărată de fratele ei, zeiţa a recurs la un gest șamanic. S-a retras din lume în singurătate, într-o grotă de nepătruns a muntelui ceresc, la fel cum procedează orice viitor șaman în perioada sa iniţiatică.

Izolarea ei de restul populaţiei celeste, adică de lumea existentă pe atunci, a avut o semnificaţie magică în legătură cu lumina solară, deoarece dispariţia însemna cufundarea întregului univers în beznă. Cu alte cuvinte, zeiţa a provocat atunci, presupunem noi astăzi, o eclipsă de soare care însemna pentru cei din trecut o adevărată magie.

În privinţa „bijuteriilor" *magatama*, ca obiecte decorative vestimentare, pomenite în mitologia japoneză, trebuie să spunem că ele se regăsesc și în realitatea istorică. Nu erau altceva decât un soi de giuvaeruri rudimentare în formă de virgulă, confecţionate primitiv din colţi de animale, piatră, metal sau ceramică. Au însemnat o sursă de înfrumuseţare a costumelor, și așa încărcate, aparţinând șamanilor nord-siberieni, japonezi și ai populaţiei *ainu.*

În același episod mitologic al retragerii în peștera montană a zeiţei Amaterasu, se mai ivește o femeie șaman de o cu totul altă factură. Vorbim despre zeiţa Uzume no mikoto. În dorinţa de a o readuce în lume pe Amaterasu, Uzume s-a dezlănţuit într-un dans frenetic de tip șamanic, executat deasupra unui butoi cu rezonanţa sonoră a unei tobe de mari dimensiuni. Dansul ei, executat ca în transă, dezvăluia faptul că era posedată de un *kami* (spirit, zeu). Acel dans a intrat în tradiţie și s-a numit mai apoi *kagura*. Și astăzi, la sărbătorile, ceremoniile și ritualurile de la sanctuarele Shintō, fostele *miko*, echivalentele unor femei șaman, reproduc prototipul dansului *kagura* de altădată pe o estradă amenajată în mod special în acest scop în curtea lăcașului sacru.

Un zeu șaman trebuie să fi fost și Izanagi no mikoto din mitologia japoneză. Mitul relatează despre coborârea lui în Infern, în lumea tenebrelor lui Yomi, în căutarea soţiei sale moarte, Izanami no mikoto, pentru a o recupera și a o readuce pe pământ. Așa cum este descrisă aventura zeului, rezultă mai degrabă că a fost făcută în transă șamanică, așadar a fost vorba doar despre o călătorie a sufletului său. Cei opt zei infernali ai tunetului care l-au întâmpinat pe Izanagi pot fi echivalaţi cu opt straturi (sfere, obstacole) ale lumii subterane. La părăsirea Infernului, adică la ieșirea din transă, din îmbrăcămintea lui Izanagi s-au desprins câteva zeităţi (spirite). Se știe că în interiorul costumului șamanic sălășluiește întotdeauna cel puţin un spirit, dacă nu mai multe. Și îmbrăcămintea

de șaman a lui Izanagi no mikoto avea ca podoabe brăţări, coliere, o centură (*obi*) specială, pantaloni (*hakama*) largi, sandale etc. Zeul purta cu sine, desigur, și un toiag sau un baston, la fel ca orice șaman. În finalul episodului mitologic zeul a recurs și la purificarea cuvenită după contactul maculant cu lumea morţilor, tot așa cum procedează orice șaman. Purificarea aceea a devenit o regulă obligatorie în toate ritualurile religiei Shintō de atunci încolo.

Putem presupune că și alţi doi zei din mitologia japoneză au fost tot niște șamani. Ne referim la zeii care l-au însoţit pe zeul Ninigi no mokito, nepotul zeiţei Amaterasu ōmikami, atunci când a coborât din cer pe pământ pentru a pacifica lumea (Japonia). De fapt, acei zei au făcut o „călătorie" de tip șamanic, în transă, participând doar cu sufletul alături de Ninigi, în timp ce trupul lor a rămas în lumea de sus, în cer.

Revenind la istoria propriu zisă a Japoniei, trebuie precizat că după pătrunderea budismului, în secolul al VI-lea, religia autohtonă Shintō, cea care a împrumutat foarte multe elemente din șamanismul perioadelor *Jōmon* și *Yayoi*, a direcţionat în alt fel credinţele oamenilor.

După părerea emisă de Mark Hosak și Walter Lübeck, odată cu introducerea budismului în Japonia și mai ales după ce acesta a fost recunoscut ca religie oficială de stat în anul 594, șamanismul, care până atunci nu a avut nici o denumire, s-a chemat pur și simplu *Shintō*.

Din șamanismul vechi s-au mai păstrat, pe ici pe colo, în special în mediul rural, acele practici care au intrat și în tradiţie, altminteri, în perioada *Nara* (710-794) și *Heian* (794-1185), conducerea guvernamentală s-a preocupat să controleze strict practicile șamanice și magice ale femeilor *miko*. În mediul sătesc, pe atunci, femeile șaman s-au numit *agata-miko*.

În perioada *Heian* aproape fiecare bonz (preot budist) avea grijă să angajeze și să folosească serviciile câte unei fe-

mei șaman. Ea juca rolul de medium în timpul exorcizărilor pentru că doar ea putea să afle numele (identitatea) spiritelor rele, răzbunătoare, și conţinutul blestemelor aruncate asupra oamenilor.

În perioada *Edo* (1615-1867) încă mai erau chemate unele *miko* să vindece pe cineva suferind prin metoda exorcizării cunoscută numai de ele, în ciuda faptului că oficialităţile și o parte a opiniei publice le considerau femei de moravuri ușoare, așadar cu totul nerespectabile. Socotindu-le prostituate, guvernanţii le persecutau și luau măsuri pentru izolarea lor.

În perioada *Meiji* (1868-1912) șamanele *itako* au continuat să fie dispreţuite și acuzate de imoralitate ceea ce le-a determinat să se refugieze departe de centrele cele mai populate. De obicei ele umblau îmbrăcate în zdrenţe, aidoma cerșetoarelor, și rătăceau de ici-colo sau îi însoţeau pe asceţii montani cunoscuţi sub denumirea de *yamabushi.*

Oficialii Meiji, cu apetit pentru modernizarea ţării, au considerat practicile șamanice ale femeilor *itako* ceva primitiv și chiar subversiv.

Nu putem trece cu vederea faptul că muzica prezentă în teatrele Kabuki, Jōruri și Bunraku din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au avut legături evidente cu tehnica extazului șamanic. Cu toate acestea, după secolul al XIX-lea, datorită persecuţiilor constante, dansurile *kagura* de la sanctuarele Shintō, orii incorporate spectacolelor de teatru, au abandonat elementul șamanic al transei.

Treptat, îndatoririle și activităţile femeilor *miko* și *itako* și-au pierdut din substanţa șamanică de început. Ele au rămas doar cu unele activităţi formale, păstrând mai degrabă nuanţa de spectacol decât cea de ritual.

După anii 1970, de pildă, a diminuat mult și numărul de *itako.* Nu s-au mai înregistrat oficial decât vreo 40-50 în toată ţara. Probabil că între timp numărul lor a scăzut și mai

mult. Incidenţa şamanică de astăzi în Japonia a rămas foarte slabă şi păstrează doar un caracter folcloric.

Înainte de a discuta despre ceea ce au fost femeile șaman japoneze și cum a evoluat existenţa lor în timp, este necesar poate să spunem câteva cuvinte cu referire la simbolurile acceptate de gândirea șamanică niponă. Ca și în șamanismele altora japonezii vorbeau despre un „arbore central" sau un „copac al vieţii", considerându-l o cale folosită de zei pentru a coborî pe pământ sau un drum unde șamanul japonez se putea întâlni cu zei, dar și cu spirite subpământene, mai ales. Era, cu alte cuvinte, un spaţiu al comunicării dintre lumea văzută și cea nevăzută.

O altă punte simbolică de legătură între Cer și pământ l-a reprezentat curcubeul. În mitologia japoneză zeii întemeietori, Izanagi no mikoto și Izanami no mikoto, au coborât din câmpia cerului înalt pe „Podul ceresc plutitor" (*Ukibashi*), adică pe curcubeul arcuit. Cele șapte culori ale curcubeului erau, se înţelege, tot atâtea straturi (sfere) simbolice ale lumii de sus. Curcubeul a rămas, potrivit vremurilor mitice, un pod, un loc de întâlnire al spiritelor de tot felul cu șamanii (oamenii). În timpul transei extatice șamanul japonez se căţăra pe curcubeu pentru a-și îndeplini îndatorirea de psihopomp în folosul sufletelor celor de curând decedaţi.

În trecutul îndepărtat o *miko* era acea reprezentantă a sexului feminin care putea să se manifeste „profesionist", să aibă adică activităţi cu caracter religios. Pentru a fi selectată ca viitoare *miko* trebuia să fie fecioară, să facă proba că poate intra în transă și că e capabilă să aibă stări extatice. Devenea, propriu zis, o femeie șaman deoarece avea puteri magico-religioase și izbutea să facă, în transă, „călătoria" șamanică. Ea recurgea uneori și la practici vrăjitorești, era vraci de ocazie, profetesă, ghicitoare a viitorului, clarvăzătoare și un fel de preoteasă. Uneori transmitea oracole (*taku-*

sen), făcea descântece etc. Despre ea se credea că era „posedată" de zei sau de spirite. În mod cert, în ochii oamenilor era un medium capabil să ţină legătura între oamenii vii şi spiritele invizibile. De la acele spirite ea primea previziuni oraculare pe care le transmitea oamenilor. Despre o *miko* se mai credea că poate avea legături cu orice *kami*, cu forţele supranaturale din Univers pentru a le invoca atunci când era nevoie de ele.

Şamanele *miko* mai erau numite *fujo* în limba japoneză, iar în chineză *wu nu* sau *nu wu*.

Cu timpul multe din înzestrăile şi îndeletnicirile şamanelor *miko* s-au pierdut. Astăzi despre o *miko* nu se poate spune că ar mai fi cu adevărat o femeie şaman. O *miko* a ajuns să se rezume la folosirea tot mai puţinor tehnici şamanice tradiţionale. Astăzi fetele *miko* de la sanctuarele Shintō sunt doar nişte ajutoare auxiliare ale preoţilor şi executante ale dansurilor *kagura* în zilele de sărbătoare, la festivităţi religioase şi în momentele ceremoniale.

După o clasificare propusă de Yomagita, am avea două categorii de *miko*. Aşa numitele *Jinja miko* sunt şamane ale sanctuarelor, iar *Kuchiyose miko* şamane care se află în legătură cu spiritele.

Despre *kuchiyose miko* trebuie să spunem că pentru a dobândi acest statut nu le era îngăduit să fi avut în trecutul lor vreo tulburare psiho-mentală şi nici vreo altă boală organică. O viitoare *kuchiyose miko* trecea, desigur, printr-o perioadă de iniţiere. Devenită profesionistă, când o *miko* intra în transă ea nu invoca o zeitate anume, nici măcar pe cea care o alesese cândva, ci chema, de regulă, zeitatea protectoare şi tutelară a clientului angajator. Divinităţile erau selectate preponderent din panteonul budist! Se invoca un anume buddha sau un bodhisattva preferat de solicitant.

În transă *kuchiyose miko* vorbea în numele zeităţii favorite sau a unui spirit de persoană decedată, nicidecum în

al său. Știința de a transmite în mod pasiv vorbele zeilor se numea *kami-oroshi*, iar ale morților, *hotoke-oroshi*. Același gen de *miko* știa la fel de bine să practice divinația.

De regulă, în mediul rural, șamana *kuchiyose miko* era invitată în nopțile de sărbătoare pe la fiecare familie în parte pentru a rosti rugăciuni adresate divinităților prin care să ceară sănătate pentru oameni, siguranța unei recolte îmbelșugate, cu mult orez în hambare, asigurarea că vor avea produse profitabile din cultura viermilor de mătase etc. Cu un asemenea prilej sărbătoresc se recita și balada *Oshira saimon* în cinstea lui Oshira sama, zeul protector al sătenilor care se ocupau cu sericicultura. Oshira sama era o zeitate împrumutată dintr-o legendă chineză veche, născocită pe tema mătăsii.

Potrivit opiniei lui Tarō Nakayama șamanele *kuchiyose* ar fi migrat la oraș în ultima vreme pentru a-și pune în valoare vocația de medium, abilitățile de prezicătoare, divinatoare, cu atât mai mult cu cât dețineau știința și tehnica intrării în transă. La cerere ele pot intra în legătură și comunica lesne cu zeitățile protectoare, cu spirite diverse, cu duhuri și fantome. Același autor vorbește și despre categoria numită *kan-nagi* în care sunt incluse *miko* ale curții imperiale și ale sanctuarelor Shintō. Acestea mai păstrează doar puține din ritualurile formale din Shintō pentru că, de multă vreme, s-au desprins de esența șamanismului.

Unii autori, comentând șamanismul japonez, pomenesc desigur despre *miko*, dar adaugă și prezența altor reprezentante de aceeași substanță, cum ar fi *ichiko*, șamanele oarbe ale orașelor și *sato miko*, șamanele satului, ambele fiind semiinstituționalizate. Lor li se alătură *jussha* (magicienii) și *gyōja* (practicanții magico-șamanici) care ar fi „selectați" pentru a avea asemenea îndeletniciri chiar de spiritele protectoare, de vreo zeitate oarecare sau de un șaman ancestral, dispărut de mult în negura timpului.

Şaman nord-asiatic

În sfârşit, au mai existat aşa numitele *kuro-miko* (miko negre) cu apucături şamanice negative, cu înzestrări demoniace. Ele erau adeptele magiei negre şi se aflau în slujba

demonilor sau a unor preoţi renegaţi. În general, aveau un comportament ascuns, tainic, în orice caz malefic. Pentru a intra în transă obișnuiau să ingereze preparate cu efect halucinogen extrase din ciuperci sau din secara cornută, dar și alcool în cantitate suficientă. Știau să se ajute, în același scop, de bătăile repetate în tobă, respectând ritmul respirator sau cel al cordului.

Pentru profesia de *itako* erau selectate fetele oarbe din naștere după ce au trecut de vârsta de 12 ani și în orice caz înainte de a avea o primă menstruaţie. Perioada lor de instruire dura între 3 și 7 ani. Fetele erau supuse la niște probe extrem de severe. O dată sau de două ori pe zi, dimineaţa și seara, erau obligate să facă baie în apă rece ca gheaţa. Erau trezite din somn la răsăritul soarelui, indiferent de anotimp. Existenţa lor deosebit de austeră se completa cu efortul memorizării unor texte religioase vechi și învăţării câtorva dansuri șamanice. La sfârșitul perioadei de instruire avea loc un ritual iniţiatic ce prevedea transa profundă, până la starea de inconștienţă. În viitor o *itako* mai recurgea, pentru atingerea transei, la un dans rotitor care dura cam 10 minute. Ceremonia de iniţiere se numea *kamitsuke* sau, ca „experienţă" de iniţiere, *utsushimose*. De fiecare dată urma un rit de purificare îndreptat în cele patru direcţii ale spaţiului, înfrumuseţat cu cuvinte din repertoriul Shintō-ului. Purificarea, se știe, este una din cele mai importante caracteristici și îndatoriri ale adepţilor Shintō-ului. Ca o încununare finală, o *itako* se supunea și „căsătoriei mistice" cu zeitatea proprie sau cu spiritul ei protector.

În nord-estul Japoniei, în Tohoku, funcţionează în mod tradiţional două tipuri de *fujo*. În prima categorie intră șamanele *itako*, nevăzătoarele din Prefectura Aomori, denumite *ogami sama* în Prefectura Miyagi, *onakama* în Yamagata și *waka* în Fukushima. O a doua categorie de *fujo,* a celor văzătoare, numite *kamisama*, se găsesc răspândite în toate regiunile Japoniei.

Itako din Tohoku sunt chemate, de obicei, de unele familii în cursul dimineţii, înainte de funeraliile unui recent decedat, pentru a realiza comunicarea cu acesta, motiv pentru care şamana este denumită *hotoke no kuchiake* („cea care deschide gura mortului"). Dacă la origine cuvântul *hotoke* a însemnat „buddha", în limbajul colocvial de astăzi el are sensul de „cel mort". Convorbirea cu răposatul îi este de folos acestuia pentru că îi aduce mântuirea, mai ales dacă moartea a survenit în mod nefiresc, pe neaşteptate, sau este vorba de un copil decedat.

Şamanele *itako,* în funcţie de regiunea unde trăiesc, mai sunt denumite *okamio, waka, owaka, moriko, nono* şi *zatokaka.* Într-o altă clasificare, *itako* oarbe din naştere sunt împărţite în *ogamiya* (*ogamisama*), specializate în invocaţii, şi *kuchiyose*, menţionate şi mai sus, cele care comunică în special cu morţii familiilor de curând îndoliate.

Categoria femeilor *itako* în vârstă, având calităţi mediumnice, îmbrăţişează o variantă de religie populară combinată cu tradiţii animiste. Nu se sfiesc să apeleze la ajutorul zeilor budişti şi la cei ai religiei Shintō. Fiecare *itako* îşi are propria zeitate favorită. În practica lor rituală nu le lipsesc unele obiecte ajutătoare, printre ele nişte perle, sau vechile *magatama*, arcuri etc. Asemenea *itako* sunt mai cunoscute în nord-estul Japoniei, în Prefecturile Aomori, Iwate şi Miyagi.

Prefectura Miyagi, de altminteri, poate fi considerată un spaţiu privilegiat locuit de numeroase femei şaman. Ele sunt denumite felurit, potrivit obiceiurilor locale: ogamisama, ogamisan, okamin, okamisan, kamisama, hayari gamisama etc. La Senboku, în partea de nord a Prefecturii Miyagi, de exemplu, relativ recent au fost numărate vreo 40-50 de ogamisama, iar la Sendai şi Shiogama, din centrul prefecturii, circa 140 de kamisama.

Şamane oarbe *itako* îşi exercită profesia în şase prefecturi din nordul Japoniei, în Tochigi şi în Ibaragi. La Aomori, de pildă, s-au înregistrat vreo 20 de *itako*. Toate sunt vârstnice, în

orice caz născute până în anul 1939. Există o mare varietate a tradiţiilor șamanice locale, de unde și felul cum sunt denumite: itako, ichiko, miko sau migodo, waka, ogami sama și onakama.

S-a păstrat prin tradiţie obiceiul unei activităţi anuale pe muntele Osore yama din nordul insulei principale Honshū. În zilele de 20-25 iulie circa 30 de *itako* urcă și se adună în faţa unui sanctuar vechi de un mileniu și jumătate. Acolo ele interpretează *shikuchi*, adică un grupaj de cântece, litanii și rugăciuni prin care sunt chemate sufletele morţilor cu scopul de a se întâlni cu miile de vizitatori.

Atunci când este solicitată de o familie, *itako* derulează ritualul comunicării cu decedatul. Tip de 5 până la 10 minute ea interpretează un cântec adresat zeiţei protectoare proprii. De cele mai multe ori aceasta este zeiţa budistă Kannon a milosteniei. Mai apoi *itako* întreabă solicitanţii care este data morţii celui dorit pentru comunicarea cu el. În continuare șamana începe să răsucească între degete boabele (mătăniile) unui rozariu în chip de rugăciune repetată, fără a se opri din cântat. Vorbele rostite și cântate sunt un amestec vocal ce ar reproduce dialogul cu mortul evocat. Se înţelege că decedatul spune numai lucruri pozitive despre sine. El afirmă că se simte bine acolo unde se află și, după ce aduce mulţumiri, face unele previziuni. În final, *itako* numără încă o dată mătăniile rozariului și aduce o ofrandă zeului tutelar în funcţie de zodiacul corespunzător din astrologia sino-japoneză (orientală).

În afara momentului sărbătoresc amintit, în zilele obișnuite ale anului, șamana *itako* consacră transei și ritualului în care ia legătura cu spiritul mortului unei familii cliente, nu numai cele 5-10 minute menţionate mai sus, ci cu mult mai mult, uneori peste o oră întreagă. E lesne de înţeles că, solicitanţii fiind mai puţini, timpul șamanei este mai generos. Câștigul unei zile de „trudă" a șamanei nu este cine știe ce, dacă ar fi să dăm crezare afirmaţiilor, cam echivalentul în *yeni* a sumei de 25 dolari americani.

Japonezii nu duc lipsă de ceremonii şi sărbătoriri tradiţionale. Printre altele, s-a păstrat obiceiul unei mari întruniri a femeilor şaman, o dată pe an în ziua numită *Jizō-bon*. Adunarea şamanelor are loc în preajma câtorva temple şi în zona munţilor sacri din nordul insulei Honshū. Un exemplu este muntele Osore, un vulcan stins despre care se crede că adăposteşte locul pe unde s-ar putea trece în lumea de dincolo, adică spre un Paradis terestru şi un Infern subteran. Locul s-ar afla undeva lângă lacul format în craterul din vârful fostului vulcan.

Dintre templele alese pentru întrunirea şamanelor sunt de menţionat Hachiyō-ji din Prefectura Fukushima şi Pavilionul Jizō din Kanagi-machi al Prefecturii Aomori.

Jizō-bon este o combinaţie religioasă între, pe de o parte foarte populara sărbătoare anuală *Bon*, consacrată spiritelor celor decedaţi şi strămoşilor tuturor familiilor, şi pe de altă parte, credinţa în bodhisattva Kshitagarbha (*Jizō-bosatsu*, în japoneză). Sărbătoarea *Jizō-bon* are loc în luna a 6-a a anului. Ea are nevoie de prezenţa femeilor şaman. Acestea iau parte activă la toate serviciile memoriale prevăzute. O festivitate *Bon* asemănătoare are loc şi în zilele de 13-15 iulie în localităţile rurale din Tohoku, în nord-estul insulei Honashū. Jizō în Japonia, ca şi Kshitagarbha în India, este un bodhisattva foarte popular. În Japonia şi-a câştigat preţuirea după secolul al X-lea. Începând de atunci el este considerat un mântuitor al spiritelor răposaţilor. El îi scapă de chinurile din Infern. În plus, Jizō mai trece în faţa japonezilor şi ca un important protector al copiilor.

Un ceremonial special, denumit *Nana kure yose* (Adunarea celor şapte aşezări divine), presupune înţelegerea perfectată între şapte sate învecinate de a strânge o sumă de bani şi o cantitate de orez pentru a fi stabilită invitarea unei femei şaman care să slujească ritualul necesar oamenilor. Se pare că acest obicei este rămăşiţa unei credinţe numită *goryō*, foarte îndepărtată în timp.

În mod surprinzător, japonezii au câteva personaje budiste recunoscute ca șamani! A intrat în legendă clericul Ozuno de pe muntele Katsuragi deoarece avea capacitatea de a merge pe apă și de a zbura prin văzduh, printre nori, obicei la care recurgea, se spune, în fiecare după-amiază. Scopul acelor călătorii neobișnuite era unul șamanic, anume de a intra în legătură cu spiritele.

Categoria de șamani tradiţionali, numiţi *onmyoji*, avea ca specific faptul că instruirea și formarea lor se baza pe știința magiei conţinută în doctrinele taoiste, budiste și ale religiei Shintō. Acești șamani erau chemaţi, de regulă, pentru exorcizarea spiritelor malefice. Cumva apropiaţi șamanilor au fost și asceţii mișcării religioase *Shugendō* (Calea puterii). Ei recurgeau la practici mistice, derulau ritualuri inspirate din șamanism, dar și din religia Shintō, budismul tantric și taoism. Pentru ei munţii erau sacri deoarece acolo puteau admira în deplina libertate serenitatea și frumuseţea naturii. În practica lor nu lipseau numeroasele purificări. Le numeau „purificări ale celor șase rădăcini ale percepţiilor". Se refereau probabil la tot atâtea simţuri. Pretindeau că purificările aduc revitalizarea energetică a trupului.

O povestire intitulată *Yamato hime* are ca subiect fundarea Marelui sanctuar Shintō de la Ise. Din descrierea evenimentelor rezultă că s-a desfășurat ca un exemplu grăitor de acţiune șamanică ce amintea de străvechile ritualuri ale perioadei *Jōmon*. Să ne reamintim că în religia Shintō s-au păstrat mai multe elemente șamanice, printre ele vechile dansuri extatice, ca și credinţa că între șamani (preoţi) și zeităţi (spirite) este posibilă comunicarea.

Printre calităţile magice ale șamanilor niponi din trecut, mai importante au fost intuiţia și limpezimea cu care puteau identifica un loc sacru, precum și prezenţa (*mi are*) unui spirit divin. Șamanii aceia erau în stare să marcheze cu precizie locul cel mai potrivit pentru construirea unui sanctuar (*himorogi*).

Foarte probabil, alegerea spaţiului favorabil înălţării complexului Marelui Sanctuar de la Ise s-a datorat unui şaman din antichitate.

O legendă bizară relatează istoria unui şaman obligat să rămână timp de trei ani în burta unui peşte pentru a se iniţia în tainele naturii. Ar fi de presupus că întâmplarea povestită este o metaforă. Captivitatea şamanului în măruntaiele peştelui era reprezentarea izolării sale în perioada iniţiatică în singurătatea unei grote montane.

În ciuda activităţii încă prezente a unor şamane nevăzătoare (*itako*), ca singură resursă de câştigare a existenţei, în logica faptelor trebuie să ne imaginăm că în viitor această profesie va dispărea deoarece, între timp, în Japonia a devenit obligatoriu învăţământul şcolar pentru cei orbi din naştere, ceea ce le va îndrepta pe nefericitele fete spre alte meserii, părăsind şamanismul.

Okinawa

În extremul sudic al arhipelagului japonez se răsfiră gruparea insulelor Ryū-kyū. Ele sunt în număr de 55 şi au dimensiuni diferite. Cel mai reprezentativ centru al acestei Japonii sudice este Okinawa.

Religia insularilor a păstrat un caracter animist şi şamanic pronunţat. Nu lipseşte, desigur, nici influenţa religiei Shintō, a budismului şi taoismului.

Şamanii practicanţi sunt denumiţi *nuru* sau *noro*, femeile, şi *yuta*, bărbaţii. Şamanele *nuru* se ocupă cu ceremoniile publice, în folosul localităţilor, în vreme ce bărbaţii *yuta* acordă asistenţă şamanică populaţiei civile, particularilor individuali.

Şamanului *yuta* i se atribuie calitatea de intermediar între cei vii şi spiritele morţilor sau alte spirite (protectoare). Ei află deîndată cauzele dezastrelor şi ale calamităţilor naturale,

precum și ce nenorociri mai sunt posibile în viitor. Mai mult, ei găsesc și soluţii pentru ca toate acestea să fie prevenite sau înlăturate.

Oamenii solicită ajutorul câte unui șaman *yuta* în caz de boală, dar nu numai atât. Se apelează la el pentru a tălmăci unele vise, este consultat în privinţa potrivirii sau nepotrivirii viitorilor parteneri de căsnicie. Tot ei știu care este locul cel mai adecvat pentru înălţarea unei case, ori cum trebuie procedat în caz de dificultăţi economice sau nereușite politice. Tot un *yuta* este cel care îndeplinește și ritualul funerar necesar la mormântul unui recent decedat.

În insula Amami din Prefectura Kagoshima, de pildă, până de curând existau circa 5000 de vindecători prin metode șamanice. Majoritatea lor este alcătuită din femei șaman. Oficialităţile le consideră însă și le tratează ca pe femei de moravuri ușoare. Chiar și presa din Okinawa a luat poziţie împotriva lor. Ele continuă să practice exorcizări, să „vâneze" spiritele rele, cauzatoare de nenorociri. Le este mai ușor să reușească în această acţiune cam la trei zile după decesul unei persoane.

În Okinawa se află o așa numită *kaminchū*, un fel de preoteasă ereditară, răspunzătoare cu îndeplinirea riturilor religioase. Ea moștenește puterile șamanice supranaturale ale familiei din care provine.

O sărbătoare anuală cu participarea nelipsită a șamanelor locului se desfășoară cu invocarea zeiţei mării. Cu acel prilej se purifică apele oceanului și se aduc ofrande divinităţilor, de obicei sub formă de alimente ca orez, pește și *sake* (o băutură slab alcoolizată).

Șamanismul ainu-șilor

Credem că nu este inutil să adăugăm câteva cuvinte și despre șamanismul populaţiei ainu de rasă albă din nordul Japoniei.

Șamanii ainu-șilor, mai ales cei din insula Hokkaidō, numiţi acolo *tsutsu*, sunt de tip siberian și se aseamănă cu cei coreeni (*son mud*(*t*)*ang*). Nu este de mirare deoarece se știe că populaţie de etnie ainu încă mai există și în Siberia de est. În schimb șamanii ainu-șilor din insula Honshū, în număr foarte mic de altfel, aflaţi la Tsugaru, au obiceiuri puţin diferite de cei din Hokkaidō.

După Batchelor populaţia ainu crede în existenţa unei ființe supreme numită Kotan kara kamui, Moshiri kara kamui sau Kandokoro kami. Ea ar fi creatoarea a tot ce se află în Univers. În actul ei creator a fost ajutată de *tuntu* („stâlpul susţinător"). Un fel de *axis mundi*?

Deoarece șamanismul populaţiei ainu se aseamănă cu cel siberian nu socotim necesar să mai reluăm niște descrieri anterioare, mai ales că nu sunt prea multe detalii sau nuanţe de adăugat.

Șamanismul în Tibet

Nu se poate vorbi propriu zis despre șamanism de sine stătător în *Tibet*. Înainte de pătrunderea budismului, în secolul al VII-lea, tibetanii și-au avut propria religie, bine organizată, denumită *Bön*. Această foarte veche tradiţie spirituală tibetană, descrisă nu de puţine ori ca fiind animistă, s-a manifestat și prin practici șamanice.

Din vremuri imemoriale în Himalaya a existat o tradiţie șamanică, așa încât nu este exclusă influenţa ei asupra gândirii religioase a tibetanilor.

Am putea considera deci că tibetanii au cultivat o formă locală de „șamanism *bön*". Dintre trăsăturile șamanice evidente amintim intrarea în transă cu ajutorul energiei sonore furnizate de bătaia în tobă, de execuţia unor dansuri foarte complicate, spectaculoase și pline de sugestii, în felul lor, precum și de credinţa că cel care împlinea un ritual, preotul

sau șamanul, era posedat de un spirit ori o divinitate. Pentru tibetani divinităţile se deplasau cu uşurinţă zburând dintr-un loc în altul, ceea ce puteau probabil să facă și șamanii lor. În afară de sunetele tobei tibetanii au pus preţ și pe cele emise de instrumentul *shang*, un fel de clopot cu ţimbală. Toba și *shang*-ul au fost incorporate ulterior în ritualurile budist-lamaiste. În muzica religioasă lamaistă s-a utilizat întotdeauna și toba șamanică. La fel de prezentă, oglinda de aramă aparţinea și multor șamani. Despre tobă se credea în mod serios că ar avea ca efect magic zborul peștilor.

Ca și în alte părţi, ritualurile erau însoţite, precedate sau încheiate cu purificări.

Șamanii *bön* au deţinut în comunitatea lor tribală o autoritate reală. Ei îi îndrumau pe oameni cum să acţioneze în situaţiile dificile, frecvente în condiţiile geografice în care trăiau tibetanii. Îndrumările erau respectate cu sfinţenie. Aceeași șamani își păstrau luciditatea și calmul în orice împrejurare, mai ales în cele limită, ceea ce le asigura rolul de persoană de elită a comunităţii.

„Călătoria" rituală de la Pământ până la Cer se făcea cu ajutorul unei frânghii, așa cum în altă parte, pentru cățărarea spre înălţimi se folosea un arbore sacru.

Tibetanii îi împărţeau pe șamanii cunoscuţi în două categorii distincte, în albi și negri.

Mai trebuie spus că atât miturile, cât și riturile *bön-po* ale religiei tibetane autohtone au avut un substrat șamanic evident. Până și vestita *Bardo Thödol* (Cartea tibetană a morţilor)[1] are în alcătuirea ei o structură șamanică în care sunt ilustrate momentele de ghidare psihopompă parcurse de preot în folosul sufletului celui răposat.

Lamaismul, odată instalat în Tibet, nu a renunţat la ceea ce era tradiţional șamanic în obiceiurile și credinţele vechii religii *bon.*

[1] Vezi Cartea tibetană a morţilor (Bardo Thödol), trad. Horia Căbuţi, Ed. Herald, București, 2009.

Un lama (preot sau călugăr), ca orice șaman, era creditat cu puterea de a zbura printre nori, de a porunci vremii și de a se lupta cu mijloace magice împotriva vrăjitorilor. Un lama execută foarte bine dansuri extatice, cunoștea limbajul secret, tantric, inaccesibil oamenilor de rând, ci doar inițiaților etc.

În sistemul lor teologic ascetic, lamaiștii au făcut loc și vechilor motive șamanice și le-au revalorizat, mai cu seamă pe cele ce priveau vindecările sau înfăptuirile de miracole.

Tantrismul lamaist și-a îmbogăţit filosofia sa destul de complexă cu trăsături șamanice. E suficient să amintim de ritualul tantric *Tchoed* în care practicantul își oferă trupul, carnea, pentru a fi devorate de un demon, aidoma șamanilor în perioada lor inițiatică. În timpul ritualului un lama trece prin experienţa morţii și a renașterii cu caracter tantric. În meditaţia lui tantrică vizualizează chiar felul cum corpul său este jupuit, descărnat până la os, ca apoi să-și contemple scheletul. Nimic mai șamanic decât acest scenariu ritual!

Mai este de subliniat și că practicile funerare ale credinţei budiste tibetane ne amintesc de șamanism pentru că și acolo apar pe rând cunoscutul *axis mundi*, comunicarea între cele trei lumi ale cosmosului, paznicul (spiritual) care triază sufletele morţilor, și altele.

În Tibet există o școală de tradiţie tantrică denumită *Nyingma*. Preoţii școlii, *ngakpa* sau *ngakma*, sunt un fel de șamani. Ei devin angajaţii oamenilor pentru a îndepărta sutele de demoni care se află la originea diverselor boli. Tot ei confecţionează și poartă asupra lor amulete cu rol protector. Ei îndeplinesc diferite rituri religioase. Nimic nu împiedică un *ngakpa* să fie în același timp și lama budist, chiar mare lama, situat ierarhic la același nivel cu un lama din mănăstiri.

Tibetul a influenţat, desigur, vecinătatea sa geografică în numeroase domenii. Ca o curiozitate, putem semnala, de exemplu, că unele podoabe capilare folosite de șamanii tunguși au fost împrumutate din lamaismul tibetan.

India

Foarte pe scurt vom schița în continuare prezența șamanismului sau a unora din componentele sale în țările Asiei de sud și sud-est.

„Continentul" *India* rămâne unul din spațiile geografice importante ale vechii spiritualități omenești. Populația Indiei, destul de diversificată etnic, a trecut de-a lungul timpului printr-o suită de experiențe, practici, doctrine și filosofii religioase. Inevitabil, elemente ale șamanismului s-au regăsit mereu în India, indiferent de forma credinței religioase îmbrățișate într-un moment sau altul al istoriei.

Încă de la începuturile sale *yoga* a integrat în practicile obișnuite trăsăturile specifice magiei și misticii șamanice. În yoga întâlnim, la fel ca în șamanism, comportamentul auster, postul, rugăciunile, meditația, introspecția și exercițiile respiratorii.

Din textul clasic despre yoga (*Patanjali*) deducem că există o familiarizare cu șamanismul deoarece se pomenește despre zborul (magic) prin aer al yoghinilor, despre dispariții, transformări corporale, fie în entități uriașe, fie dimpotrivă în unele pitice etc.

În concepția indienilor zborul magic, asemănător cu al păsărilor, era posibil pentru yoghini, sfinți și magicieni. Fiecare dintre aceștia avea incontestabile însușiri șamanice. Cam același lucru se poate afirma și despre capacitățile lor de a-și părăsi în mod voluntar corpul pentru a „călători" în lumea spiritelor, despre libertatea de a levita după dorință și de a străbate instantaneu distanțe imense.

Puterea magică de a dispărea pe neașteptate, menționată în scrierile budiste și hinduse, o aveau regii, arhații și magicienii (echivalenți ai șamanilor).

Străvechile ritualuri brahmanice presupuneau ascensiunea la cer prin cățărarea simbolică pe „stâlpul sacrificial" reprezentat

de un arbore. În textele brahmanice se pomenește adeseori despre astfel de cățărare, asemănătoare ascensiunii spirituale șamanice.

Cea mai interesantă figură mitologică indiană pare a fi fost zeul Șiva. El era în primul rând un zeu yoghin, dar care știa să execute dansuri diferite ca semnificaţie și importanţă. Zeul era chiar un maestru al dansului, denumit câteodată „dansatorul cosmic".

Zeul Șiva dansând (India)

Dansul a fost recunoscut ca o formă veche de magie. Prin dans se dobândeau puteri supranaturale și se obţineau modificări ale personalităţii potrivit dorinţelor sau năzuinţelor de moment. Nu trebuie să omitem faptul că dansul induce transa, extazul, că facilitează contactul cu divinitatea și experienţa divinului care putea merge până la contopirea cu esenţa divină.

Dansul lui Shiva consta uneori într-o pantomimă a vânătorii prin care se sugera în chip magic faptul că succesul acţiunii este asigurat. Pantomima lui nu se rezuma numai la

atât, ci izbutea să reproducă, să imite cu convingere orice altă făptură, fie ea o altă zeitate, un demon, fie o ființă pământeană.

În esență, dansul, așa cum este catalogat în mai toate variantele de șamanism, se definește ca un act al creației. El are o funcție cosmogonică. Dansul poate trezi energiile adormite prin resursele lui.

Semnificativ ni se pare că, iconologic, plasticienii indieni l-au înfățișat pe Shiva având în mâna dreaptă o tobă (șamanică?) de forma clepsidrei, marcând astfel simbolic împlinirea zeului în ritmicitatea dansului și în reglarea timpului. În același timp, în palma stângă ține o flacără, adică o reprezentare simbolică a focului. Ca orice șaman, Shiva era un stăpân al focului. Aceeași semnificație o are și haloul înconjurător al statuii zeului sau al imaginilor pictate sub formă de flăcări care se înlănțuie împrejurul lui.

În Nepal se știa despre șamani că pot zbura spre cer pentru început, ca apoi, energizați de contactul cu Înaltul, să se avânte și să pătrundă în inima pământului pentru a se întâlni cu diferite divinități.

Asia de sud-est

Șamanismul din *Laos* are unele caracteristici care îl îndepărtează de cel tradițional și altele care îl mențin în sfera manifestărilor tipice.

Deoarece populația crede în existența fantomelor și a altor spirite rele care aduc nenorociri, boli, catastrofe naturale, s-a ivit necesitatea combaterii acestora. Un personaj potrivit acțiunii de îndepărtare și de exterminare a spiritelor nefavorabile nu putea fi altul decât șamanul. În comunicarea cu spiritele, *navon* este un soi de șaman chemat ori de câte ori apare o situație neplăcută. El vine, cântă la un instrument și redă o melodie în cuvinte care cer spiritului dușmănos să

iasă din trupul bolnavului, să îl părăsească pentru ca omul să-şi redobândească sănătatea.

Un alt fel de şaman este *thi-naung*. El practică o ceremonie rituală particularizată prin aceea că încercă să convingă un spirit să-l pătrundă. Spiritul este îmbunat cu tot felul de ofrande, cu vin, piper, flori, precum şi cu 12 perechi de lumânări aprinse.

Poporul din Laos are convingerea că sufletele, denumite *kwan*, pot părăsi corpul omului în timpul somnului, în vis, pentru a se angaja într-o „călătorie" în acea lume a spiritelor inaccesibilă în starea de veghe. Pentru laoţieni fiecare persoană posedă mai multe suflete, chiar până la 32. Dacă în somn sufletele îşi iau zborul, este necesar ca absolut toate să se reîntoarcă în trupul din care au plecat pentru ca omul să rămână pe deplin sănătos. În cazul că vreunul din suflete nu revine, omul se îmbolnăveşte. Pentru vindecarea unei boli se recurge la ceremonia *sukwan*. Numai aceasta îl fereşte pe suferind de agravarea bolii şi chiar de pericolul morţii.

O ceremonie *sukwan* este condusă de persoana cea mai în vârstă a colectivităţii, devenită astfel „şaman" de necesitate. Importantă nu este numai ceremonia *sukwan* de vindecare a unui bolnav, ce se derulează doar în timpul serii pentru că atunci spiritele rătăcesc, ci şi cea consacrată unor evenimente pozitive, importante. O ceremonie *sukwan* în folosul unei sărbători religioase (a Anului Nou, de pildă), sau desfăşurată cu prilejul naşterii unui copil, încheierii unei căsătorii, avansării în carieră etc., nu poate avea loc decât în cursul dimineţii. Participanţii la astfel de ceremonii *sukwan* matinale vin cu panglici înnodate în mod simbolic în jurul pumnului.

Vârstnicul comunităţii care dirijează o ceremonie *sukwan* de vindecare invocă pentru început spiritul ajutător timp de aproape o jumătate de oră. El îşi „argumentează" chemarea aducând ofrande alimentare, carne de pui, fructe sau orice alt lucru comestibil.

Și în *Thailanda* există credința că omul posedă 32 de suflete numite *kwan*. Explicația unui număr atât de mare de suflete este simplă. Fiecare organ important, mâna, piciorul ochiul, urechea etc. își are propriul suflet. Deasupra tuturora, însă, stăpânește unul singur, foarte puternic, cel ce persistă în corp până la moarte. Denumit *winjan*, acest suflet, la deces, părăsește pentru totdeauna individul și urcă la cer. De acolo, după un timp, va pleca și va renaște într-o altă ființă. Până atunci, dacă la moartea omului nu a avut loc o ceremonie funerară, acel suflet va deveni o fantomă.

În *Vietnam* se înregistrează câteva practici de tip șamanic doar la triburile mai izolate din zonele muntoase ale țării.

Birmania (*Myanmar*) oferă o altă situație. Acolo se află în activitate un personaj cu atribuții echivalente celor ale șamanului în privința rolului de vindecător. Metoda folosită de el este deosebită și are un suport magic. Se pare că încă din anul 2000 î.Hr. populația de pe teritoriul birmanez de astăzi a împrumutat din sudul Chinei învecinate tehnica magiei tatuajului medical. În timpul ritualului cerut vindecătorul execută un tatuaj, socotit un fel de „medicament" religios, cu efect atât preventiv, cât și curativ. Șamanul strecoară totuși în tegumentele pacientului, odată cu tușul folosit, o pudră vindecătoare numai de el știută. Pentru întâmpinarea unui rău posibil se recurge de regulă la un ritual similar cu tatuajul magic în cazul în care cineva se pregătește să plece în călătorie, sau când un tânăr este înrolat în armată, ori un cuplu este pe punctul de a se căsători în mod oficial.

În insulele *Andaman* șamanii au reputația de vindecători. Ei posedă și calitățile necesare pentru a influența prin mijloace magice evenimentele atmosferice.

Șamanul este denumit *batek* în *Indonezia*, la triburile aborigene *Temiar.* De cele mai multe ori el este suferind de mal comițial. Transa lui șamanică poate fi cu certitudine o criză comițială adevărată, dar și una simulată. După opinia

lui G.A.Wilken, la originea alegerii fiecărui şaman se află întotdeauna o boală reală, un dezechilibru neuro-psihic sau epilepsia. Asemenea mod de selectare a şamanilor locali este valabilă în mai toată Asia de sud şi în Oceania.

Un şamanism mai complex întâlnim în *Malaezia*. Trebuie să recunoaştem totuşi că se ştiu foarte puţine lucruri despre şamanii malaezieni. Doar puţine detalii au putut fi dezvăluite străinilor şi cunoscute astăzi.

Ritualuri şamanice au loc într-o colibă de formă circulară. Întotdeauna atmosfera şedinţei este cufundată în semiîntuneric. Cei mai numeroşi dintre şamanii vindecători se află printre *negritos.* Ei apar la momentul ritual împopoţonaţi pe cap cu câte o coroană de frunze asemănătoare unui smoc de păr. Ei invocă în ajutor spiritele celeste şi se folosesc de cristale de cuarţ.

În Malaezia există, desigur, mai multe variante de şamanism, dublate de un animism dominant. Din diversitatea şamanilor îi desprindem pe cei numiţi *bomoh* care s-au convertit la credinţa islamică. Restul şamanilor au diferite denumiri, cum ar fi, de pildă, *dukun* şi *pawang*.

În unele triburi, la începutul fiecărui ritual şi al transei, şamanul invocă spiritul animalului strămoş al comunităţii. De obicei este vorba despre tigru. Ritualurile au uneori o nuanţă spiritistă, alteori au doar scop de vindecare. Şamanii *bomoh,* spre exemplu, sunt specializaţi în tratarea bolilor. Ei se dovedesc mai mult nişte magicieni care recurg la exorcizări pentru obţinerea vindecărilor, nicidecum la chestiuni medicale practice.

Într-o lume încărcată de superstiţii, ca aceea din mediul rural malaezian, nu este de mirare că activează şi numeroşi vrăjitori, precum şi tot felul de persoane cu pretenţia de a avea calităţi mediumnice.

Întrunirile şamanice, în linii mari, au caracteristici asemănătoare şamanismului siberian. Şi la malaezieni se bat tobele, se execută cântece de invocare a spiritelor, cam săl-

batice și rudimentare, e drept, la care sunt adăugate țipete isterizate. În frenezia posesiunii extatice șamanul „reproduce" vocea spiritelor, imită foșnetul frunzelor sau redă alte sunete onomatopeice. În scopul vindecării șamanul „aspiră" din corpul bolnavului spiritul care a pricinuit răul și apoi îl expulzează.

După ce își revine din transă, epuizat, șamanul aduce ofrande spiritelor care l-au ajutat.

Oamenii mai cred că în timpul dansului sau al transei un șaman se poate transforma în tigru.

Pe lângă vocația de vindecători șamanii malaezieni au și însușiri divinatorii. Ei pot ghici sexul viitorului copil ce urmează să se nască sau pot relata ceea ce se va întâmpla, de pildă, cu cineva convertit la islamism care pleacă în pelerinaj la Mecca. Tot șamanul are puteri asupra fenomenelor meteorologice, privind ploaia, furtuna etc. Atunci când este cazul el va invoca în sprijin spiritul pământului, rugându-l să îngăduie oamenilor să vâneze rinocerul sacru.

În *Filipine* găsim un fel de șaman denumit acolo *hilot*. Activitatea sa, deloc magică, se desfășoară cu predilecție în mediul rural și constă în chiromanție și în încercări de vindecare. Pentru a diagnostica boala pacientului șamanul se folosește de masaj. El tratează de obicei suferințele oaselor, articulațiilor, ligamentelor și mușchilor. Uneori se mai ajută în tratament de unele plante (*Albularyo*).

În *Borneo* (Kalimantan) șamanii sunt o clasă specială de persoane denumită *basir*. Selectarea șamanilor este clară. Ei sunt niște intersexuați sau hermafrodiți, așadar nu pot procrea, nu au niciodată urmași și obișnuiesc să se îmbrace la fel ca femeile. Ambivalența lor sexuală le-a conferit și statutul onorabil de intermediari între Cer și Pământ, de făpturi care reunesc în individualitatea lor elementul feminin (pământul) cu cel masculin (cerul).

Polinezia şi Oceania

Tehnici șamanice se întâlnesc cu totul sporadic în *Polinezia*. Ceremoniile polinezienilor par un simplu joc în care cel ce oficiază cere să fie posedat de zei sau de spirite, dacă nu cumva obţine asemenea stare în mod spontan.

Polinezienii și-au creat o religie extatică bizuită tocmai pe faptul că vindecătorul este posedat de spirite. Vindecătorii sunt mai degrabă un fel de preoţi decât nişte șamani, puţin vrăjitori și, de regulă, recurg la tămăduiri prin mijloace rudimentare, rituale.

Polinezia, aflându-se în emisfera sudică a pământului, departe de nordul unor populaţii ce trăiesc în mod tradiţional din vânătoare, recurge la un șamanism mult diminuat, cvasiformal.

În *Oceania*, la unele comunităţi, doar femeile pot îmbrăţișa profesia de șaman. Unii șamani se ajută la punerea diagnosticului bolilor de câteva cristale de cuarţ pe care le numesc „pietrele luminii".

Oamenii cred despre șamani că, pentru a acţiona cu succes, se pot transforma în tigri. Conceptual ei pretind că lupta dintre principiul feminin (șarpele, apa) și cel masculin (pasărea, cerul) se află la originea tuturor dezordinilor din Univers. În același timp, multe remedii ale răului constau în valorizarea androginismului. Pentru ei numai acesta poate revitaliza lumea.

În Oceania în fiecare an se practică o purificare a mediului înconjurător prin care cei înzestraţi cu puteri șamanice vânează demonii cauzatori ai bolilor. Odată închiși ermetic într-un recipient, ei pot fi aruncaţi în apele imense ale oceanului pentru a li se pierde urma definitiv.

În *Papua Noua Guinee* găsim de asemeni nişte vindecători. Ei mai au și alte obligaţii. Uneori pot aduce ploaia prin desfășurarea unor ceremonii tradiţionale, alteori îi ajută pe vânători practicând un ritual adecvat momentului.

Africa

Pentru vastul continent *Africa* avem o mare dificultate în a stabili dacă acolo se întâlnește măcar un șamanism atipic. Cel mai firesc ar fi să vorbim despre unele practici apropiate ca formă sau substrat de cele șamanice. Este și explicabil să avem ezitări datorită varietăţii etniilor și numărului mare de ţări care alcătuiesc geografic Africa. Practic, șamanismul, atât cât este, se prezintă ca un fenomen suplimentar, suprapus peste feluritele religii locale.

Pe alocuri se înregistrează, desigur, indivizi mai dotaţi despre care se crede că posedă puteri supranaturale. Ei imită sau interpretează mișcările proprii animalelor considerate sacre. Au intuiţia de a ghici unde s-ar afla un obiect pierdut sau de a identifica cine este autorul unui furt. De aici rezultă valoarea lui socială. Concomitent, în chip protector, ei știu să recunoască vrăjile făcute de cineva cu rele intenţii.

În Africa orientală șamanului i se pretinde, de pildă, să poată vorbi dialectul altui trib fără ca în prealabil să-l fi învăţat.

Vindecătorul din *Tanzania* (Africa de est) recurge, pentru diagnosticarea bolii, la o metodă pitorească și în același timp de-a dreptul fantezistă, fără nici o legătură cu realitatea prezentată de pacient. Umple cu apă un vas divinator (o cupă sau un bol) și apoi aruncă deasupra câteva obiecte care plutesc. Mișcările acelor obiecte pe apă sunt interpretate de șaman și pe baza aceasta prescrie tratamentul.

În statul *Malawi* din sud-estul Africii șamanul este, bineînţeles, un vindecător și un divinator, acţionând în acest scop în transă. Tot el interpretează muzica și dansul acompaniat de bătaia în tobă, fiindu-i necesare în ritualurile religioase și mai ales celor de vindecare.

În unele sate din Africa est-ecuatorială, șamanul invocă spiritele în propria sa colibă. Cu acel prilej sunt utilizate diferite obiecte rituale, cum ar fi tigve omenești, bastoane, aripi de păsări, figurine ceramice. Tot el este cel care obţine de la zeităţi venirea ploii și asigură recolte spornice.

În *Sudanul* Africii meridionale de est își practică meseria așa numitul *nyima*, un fel de vindecător sau *medicine man*.

În Africa de nord sunt vindecători care recurg în practica lor și la geomancie. Divinaţia mai are caracteristic faptul că își află indiciile orientative în urmele lăsate noaptea de vulpea care a călcat în spaţiul consacrat.

Personajului „iniţiat", un palid echivalent al șamanului clasic, pentru a fi confirmat ca atare i se pretinde, în Africa de sud, să poată povesti istoria unui spirit, să recunoască ce fel de obiect se află ascuns într-un ambalaj etc.

Atât populaţiei negroide *zuluș*e, cât și *becinen*-ilor din sudul african, le stau la dispoziţie vindecătorii denumiţi *sangoma*. Ei moștenesc din tată în fiu meseria de *medicine man*. În transă, ei se ajută de cântece, dans, bătăi în tobă pentru a ademeni demonii. Aruncând la întâmplare niște oase ori câteva scoici ei speră să ia legătura cu zeităţile.

Populaţia *Camerunului,* aflată în vestul Africii, recunoaște uriașa putere și superioritate a elefantului. Noţiunea *ke* simbolizează forţa animalului. În gestica rituală sunt folosite „măști" ale animalelor sacre. Apar sub forma labelor de elefant, botului de crocodil, coarnelor de antilopă sau craniului hienei.

Șamanii populaţiei *dagara* din *Burkina Faso*, în Africa de vest, sunt recrutaţi dintre persoanele bisexuate.

În *Gabon*, în vestul Africii ecuatoriale, se utilizează plante cu efect psihotrop, printre ele, mai bine cunoscută, este *Igoba.*

Malgașii din *Madagascar* au șamani care caută prezenţa spiritelor în imaginile ivite pe luciul suprafeţei apelor.

Australia

Prezența practicilor șamanice în *Australia* se dovedește destul de atipică dacă o raportăm la șamanismul clasic.

Personajul principal, să-l denumim în mod convențional „șamanul", este propriu zis un vindecător (*medicine man*). Dreptul de a îngriji și tămădui bolnavi acesta îl poate obține doar după un ritual inițiatic. Firește, puterea lui vindecătoare o primește de la ființele supranaturale numai după ce a luat contact cu ele.

Aborigenii australieni îi numesc pe vindecătorii lor *kadji* și înțeleg prin această noțiune „bărbatul înțelept" sau „femeia deșteaptă".

În ce constă un ritual inițiatic? Din câte se știe, ca și în alte părți, se recurge la o așa zisă intervenție operatorie, efectuată simbolic, pe corpul candidatului la meseria de vindecător. După ce abdomenul este larg deschis, se scot de acolo organele interne și se înlocuiesc cu altele noi. Vin apoi la rând oasele. Ele sunt curățate de carne, spălate și uscate. În cursul acestor manevre se introduc în corpul viitorului șaman unele substanțe magice. Este imposibil de aflat ce anume conțin ele. Odată încheiată operația de început, candidatul face ascensiunea tradițională la cer sau călătoria în lumea de dincolo.

Aspirantul dobândește toate cunoștințele de vindecător numai prin revelație, află adică secretele bine ascunse despre tehnicile ce le va folosi în viitoarele lui ședințe rituale. Asemenea revelații pot veni pe calea visului, dar la fel de bine și în starea de trezie, fie la începutul ritualului inițiatic sau terapeutic, fie în timpul lui ori chiar la sfârșit. Se înțelege că nu intervine nici un fel de alt personaj care să-l instruiască pe candidat.

Cum se poate lesne constata, ritualul inițiatic al unui novice este cel al morții trecătoare urmată de reînvierea la un statut diferit calitativ celui anterior, înnobilat de câștigarea însușirilor supranaturale utile unui *medicine man*. Se spune totuși că atunci când cineva dintre vechii aborigeni australieni

își dorea să devină *medicine man* el se culca pe mormântul cuiva, poate pe al unui fost vindecător.

Ca vindecător profesionist, el se ajută de câteva obiecte magice, adevărate simboluri ale puterii sale. Ceremoniile și riturile de vindecare sunt însoţite de cântece și de punerea în valoare a resurselor magice ale cristalelor. Fiecare șaman posedă propriul său cristal ca obiect principal al acţiunii. Vindecătorul poartă asupra sa tot timpul acel cristal, păstrat într-un săculeţ atârnat la gât. În jurul cristalului vindecătorul execută un dans ritual nocturn prin care îndepărtează forţele malefice aflate în trupul bolnavului.

Același cristal îi slujește șamanului australian la vizualizarea unor imagini care ţin de evenimentele din trecut, dar și a altora privind faptele prezentului și cele ale viitorului. Este o modalitate divinatorie cunoscută și în alte părţi.

Șamanul australian este și un fel de vrăjitor al comunităţii. El deţine secrete, se învăluie în mister și impune consătenilor unele tabu-uri sociale. Oamenii cred despre el că este capabil să zboare în spaţiu pe o pală de foc, sau să se cațere până la cer pe o frânghie magică. Mai mult, el poate alerga pe deasupra pământului într-un fel de levitaţie rapidă, ca o alunecare sau o plutire care îl deplasează cu viteză dintr-un loc în altul. Ba, este în stare să dispară într-o clipită și să reapară instantaneu în altă parte, la mare distanţă. Pe lângă această teleportare magică, șamanul, mai cred oamenii comunităţii, poate să se găsească simultan în două locuri diferite. Nici această bilocaţie, evident absurdă, nu miră acolo pe nimeni.

Șamanismul european

Se poate vorbi cu oarecare îndreptăţire despre șamanism pe teritoriul *Europei* dacă ne referim la perioada antichităţii. Cum vom vedea, și atunci manifestările au fost diferite, cu practici, credinţe și atitudini în raport cu un areal

geografic sau altul. Într-un anume fel, mai potrivit ar fi să menţionăm unele dintre însuşirile şamanilor, caracteristice veacurilor foarte îndepărtate în timp deoarece șamanismul tipic, așa cum îl înţelegem după modelul siberian, nu a existat cu adevărat nicăieri în Europa.

Grecii

Destul de apropiaţi de noţiunea de șamanism s-au dovedit vechii *greci*. După unele păreri, grecii au luat un prim contact cu șamanismul în secolul al VII-lea î.Hr. Se știe că pe la anul 630 î.Hr. ei au colonizat regiunea Mării Negre unde se stabiliseră unele triburi de sciţi. În aceeași arie însă locuiau tracii și geţii. În privinţa obiceiurilor șamanice doar sciţii i-au putut influenţa în mod semnificativ pe greci, întrucât doar ei erau cunoscătorii practicilor respective. Geţii și tracii au furnizat și ei câteva, foarte puţine, practici de tip șamanic, posibil împrumutate parţial de către greci. Nu toţi cercetătorii sunt de acord cu această teorie. Unii pretind că încă înainte de secolul al VII-lea î.Hr. a existat în insulele grecești un substrat șamanic.

În sfârșit, s-a înregistrat și părerea că șamanismul grecilor ar fi fost o moștenire indo-europeană.

Sciţii au alcătuit un mozaic de populaţii nomade. Ocupaţia lor era creșterea ovinelor și a caprinelor. Ei s-au stabilit în estul european după ce, prin veacul al IX-lea î.Hr., au migrat dinspre Asia Centrală, din zona Mării Caspice.

După Herodot, adevăraţii sciţi au fost indo-iranieni, dar cu timpul s-au amestecat cu sușe omenești asiatice. În linii mari sciţii au fost prezenţi o bună parte din timp, din secolul al VIII-lea î.Hr. până în al II-lea d.Hr., pe un areal eurasiatic întins ce cuprindea estul Mării Caspice, nordul munţilor Caucaz, respectiv Georgia și Azerbaidjanul de astăzi, nordul Mării Negre, ceva din Ucraina de azi și Dobrogea în întregime.

La contactul cu grecii veniţi din sud, sciţii au iniţiat un comerţ avantajos pentru amândouă părţile. Nu au lipsit, desigur, conflictele războinice. Se ştie doar că sciţii erau nişte arcaşi redutabili.

Apropierea dintre sciţi şi greci a facilitat transferul de cunoştinţe practice şi spirituale dintr-o parte în alta.

Sciţii aveau obiceiuri funerare de nuanţă şamanică. Ei cunoşteau extazul, iar şamanii lor se comportau foarte dinamic atunci când intrau în transă. Scoteau strigăte ascuţite şi făceau mişcări necontrolate. După K.Meuli (1935) şamanii sciţi au folosit în practica lor plante cu efect halucinogen. Cel mai probabil era vorba de cânepă (*canabis*). Herodot afirmă despre sciţi că inhalau fumul produs de arderea cânepii pentru a intra în extaz. Tot ei aveau în arsenalul lor şamanic practica purificărilor repetate. Toate aceste elemente şamanice au ajuns să fie cunoscute şi de greci odată cu trecerea sciţilor prin Helespont şi prin Grecia asiatică. Mai apoi s-a produs un amestec de reguli şi ritualuri şamanice scitice cu resturi ale practicilor religioase provenite din insula Creta, cu tradiţii ce ţineau de civilizaţia minoică. Cum vom vedea, acest tablou de „şamanism" grec a fost modelat şi de gândirea lui Pitagora, ca apoi să se finalizeze prin activitatea unei personalităţi importante din Sicilia, filosoful Empedocle.

De la indo-europeni grecii au împrumutat unele noţiuni şamanice şi le-au asimilat în manifestările lor concrete. Cosmogonia indo-europeană nu era alta decât una existentă şi în şamanismul neolitic, adică acel Univers conceput a fi alcătuit din trei lumi conectate între ele prin arborele sacru. Urme şamanice se identifică lesne în mitologia indo-europeană. De acolo a fost preluat zeul Hephaistos şi, odată cu el, legătura cu făurarii (fierarii), stăpânii focului. Nu lipseau vrăjitorii, indivizii capabili să facă prevestiri, să aibă viziuni, să practice divinaţia şi magia. Se pare că magia era mai mult apanajul femeilor. Dacă adăugăm şi „ascensiunea la cer" (a sufletului) din timpul experienţei extatice, avem un tablou complex al

tradiţiilor şamanice. Unii erudiţi consideră că toate cele înşirate mai sus ar avea ca origine civilizaţia iraniană. În această privinţă s-a arătat rezervat I.P.Culianu. Nu se poate omite, în orice caz, legătura cu gnoza de mai târziu, din secolele I şi II d.Hr.

Ce se poate spune despre şamanismul grec al antichităţii? Dincolo de aspectul practic, mai întâi de toate trebuie să semnalăm numeroasele elemente şamanice prezente în mitologia elenă. Punctele de reper cele mai importante le aflăm în cultul zeilor Dionysos, Apollon şi în mitul lui Orfeu.

Revenind la practica şamanică, se cuvine să spunem că vechii greci îi considerau pe şamani nişte „oameni-zei" deoarece în fiinţa lor cumulau o suită de însuşiri excepţionale. Ei aveau mai toate calităţile esenţiale cerute unui şaman „ideal". Şamanul grec era în primul rând un vindecător, un vraci, un iatromant (*iatros*, în limba greacă). Mai apoi era prezicător şi profet divinator. Rostea oracole, practica purificări, înfăptuia minuni şi era în stare să „călătorească" extatic prin văzduh.

Aşa cum rezultă din textele fragmentare rămase de la Empedocle, Parmenide, Aristeas şi alţii, iatromantul grec istorisea despre viziunile sale avute în extaz şi împărtăşea cunoştinţele dobândite de el în lumea de dincolo, utile acţiunii tămăduitoare.

Mai ales ca vraci, el se înrudea în multe privinţe cu şamanii vindecători din Asia centrală şi septentrională. Se vede clar, aşadar, că extazul apollinic al grecilor nu era diferit de al şamanilor siberieni. În ambele situaţii la intrarea în transă şamanul avea manifestări stranii, dezordonate şi era cuprins adeseori de o frenezie de nestăpânit.

În Grecia antică au existat aşa zişii *coribanţi* care izbuteau să intre în contact direct cu divinitatea în timpul ceremoniilor iniţiatice prin dansuri ameţitoare, asemănătoare cu ale şamanilor. Categoria indivizilor denumiţi *trofomiazi* se ocupa cu declamarea de oracole. Aceştia erau consideraţi „daimoni", echivalenţi ai spiritelor din altă parte. După Plutarh, daimonii erau, de fapt, sufletele decedaţilor care jucau un rol de

intermediari între muritori și divinităţi (nemuritorii). Pe de altă parte, se mai credea că daimonii erau și ei muritori, dar că se puteau reîncarna și a doua oară.

După secolul al V-lea î.Hr. în lumea greacă au funcţionat șamanii locali. Specificul lor, ca iatromanţi, în scopul tămăduirii diferitelor boli, se rezuma la intrarea în transă și la călătoria extatică în care luau forma de pasăre capabilă să zboare.

Fără îndoială că gânditorii greci și-au pus numeroase întrebări în legătură cu extazul. Cuvântul „extaz" provine din formularea *ek* + *stasis* și ascunde în miezul ei de înţeles mai multe semnificaţii. Printre ele, pe de o parte, ar însemna tulburare, stupoare, excitaţie (în caz de folosire a psihotropelor) sau chiar delir. Pe de altă parte, extazul părea a fi o stare de alienare, de deplasare sau schimbare a normalului, o deviere de la firesc. Așa stând lucrurile, analiza și mai nuanţată a stabilit că exista și un extaz colectiv de tip dionisiac, fără nici o legătură cu șamanismul și unul individual, solitar, caracteristic iatromanţilor. Dar și extazul individual putea însemna o posedare a individului de către un spirit, ceea ce se potrivea iatromantului, însă mai putea fi o posedare a spiritului de către individ, situaţie absolut specifică șamanului propriu zis. Cu alte cuvinte, iatromantul grec nu a fost cu adevărat un șaman. S-ar mai putea spune că extazul era, în esenţă, același lucru cu „posesiunea" exercitată de spirite asupra oamenilor. În acest caz individul își „pierdea" sufletul, iar acesta era înlocuit temporar de spirit. Se petrecea deci o deposedare de sine pentru a îmbrăca linia comportamentală a spiritului, ca un fel de substituire a personalităţii. Un șaman adevărat putea inversa lucrurile, transformând cu ușurinţă posedarea sa de către spirit în posedarea lui asupra spiritului.

Platon în *Republica* (X), vorbind despre apocalipsa lui Er, preciza că un extatic involuntar sau accidental nu putea fi un iatromant, ca atare nici un șaman.

Este un fapt notoriu că șamanismul a avut o influenţă incontestabilă asupra creaţiei poetice grecești. Numeroase

teme din poezia epică provin din șamanism. Aceeași influenţă o regăsim în filosofia și gândirea vechilor greci. În acest sens un exemplu de șamanism asumat conceptual îl găsim la Democrit. Printre altele, el credea că, de pildă, omul ar avea mai mult de cinci simţuri, poate șase.

În lumea greacă prezenţa gândirii magico-religioase șamanice a dăinuit până la finele antichităţii.

Chiar și astăzi, de exemplu, în Cipru dansurile folclorice amintesc de vechile ceremonii șamanice. Vindecătorii de odinioară foloseau în riturile lor incantaţii, vrăji și se ajutau de substanţe felurite provenite din ierburi. Ei mai utilizau mirodenii ca mirul, uleiul de măsline, tămâia etc. Ciprioţii legau practicile lor medicale (șamanice) de zeii fenicieni Astarte și Baal.

În zilele noastre încă mai circulă în Cipru un soi de magi și vindecători, ca să nu mai vorbim despre ţiganii divinatori, ghicitori în palmă (chiromanţi). Această etnie a ajuns în insulă între anii 1300 și 1400. Ei au adus cu sine fărâme de obiceiuri șamanice.

Pentru a urmări într-o ordine firească prezenţa ideilor șamanice la greci este potrivit să începem cu ceea ce aflăm din mitologia lor. Mai apoi ne vom referi la realităţile parţial legendare, parţial istorice. Cel mai simplu și mai limpede procedeu rămâne acela de a ne opri asupra „personalităţilor".

În fruntea tuturor zeităţilor, din punctul de vedere al preocupărilor noastre, se află zeul Apollon din Hiperboreea. Un adorator mitic al lui Apollon a fost Orfeu din Tracia. Ce a avut el șamanic în manifestările sale? Multe, foarte multe. El ne apare ca vindecător prin magie medicală, divinator, profet, magician, autor de oracole rostite sau cântate. Orfeu îndrăgea muzica și animalele sălbatice. Cu muzica sa, interpretată la liră, dobândea puteri magice și atrăgea mai ales păsările. Să ne amintim cât de apropiaţi au fost șamanii siberieni de păsări! Orfeu a făcut chiar și o călătorie în Infern (Hades) pentru a redobândi sufletul răpit al iubitei sale Euridice, o acţiune de

nuanţă şamanică evidentă. Orfeu a fost un reformator, un dascăl religios şi a lăsat posterităţii o adevărată teologie orfică prin care a introdus în lumea greacă misteriile şi practica iniţierii în tainele lor. Tot el, ca erou civilizator, i-a învăţat pe oameni agricultura, le-a deschis gustul pentru artă (poezie şi muzică, îndeosebi), i-a determinat pe străvechii greci să renunţe la canibalismul ritual mai vechi. Miturile pretind că eul magic al lui Orfeu a supravieţuit şi după moartea lui sub forma unui cap izolat care a continuat să tot facă profeţii. Nu putem să nu ne amintim aici de craniile şamanilor siberieni şi de resursele lor profetice.

După unii autori există o apropiere izbitoare a lui Orfeu de ceea ce a fost Zalmoxis pe alte meleaguri, adică un şaman mitic sau, mai bine zis, un prototip general al şamanilor.

Cu zeul Hephaistos sporesc argumentele în favoarea valorizării gândirii şamanice la vechii greci. El este, de fapt, primul şaman dintre divinităţile grecilor. Presupunându-se că ar avea puteri magice, Hephaistos a fost „ales" la modul cel mai violent să devină şaman. Aruncat din Olimp până în hăurile adânci (ale Infernului?) el s-a ales cu o infirmitate anatomică bine cunoscută. A rămas şchiop, dar mutilarea aceasta fizică a reprezentat preţul iniţierii plătit de el pentru a putea afla anumite mistere şamanice. S-a marcat astfel, la modul mitologic, tema suferinţei rituale pe care trebuie să o îndure orice neofit. Zeul s-a bucurat apoi de instruirea primită din partea zeiţei Athena şi a ciclopilor. La fel ca şi el fusese iniţiat Celadion în tainele fierăriei. Hephaistos a petrecut perioada iniţiatică în fundul mării timp de 9 ani (9 luni?) ca într-o grotă (matrice) maternală, împlinind astfel un soi de gestaţie simbolică.

Scenariul cunoscut din mai toate trecerile iniţiatice de la o stare la alta, a continuat desigur cu moartea şi reînvierea rituală, ca mai apoi să urmeze ascensiunea celestă, în Olimp, unde a ajuns cu ajutorul lui Dionysos. Acolo s-a finalizat instruirea zeului. Ultimele secrete privitoare la îndatoririle

care îi reveneau în activitatea lui viitoare, ca orfevru, făurar, metalurg și magician, le-a primit de la Thetis și mai ales de la Eurynome.

Pe scurt, Hephaistos a rămas o figură mult apropiată de cea a unui șaman întrucât s-a comportat în continuare ca vindecător, făurar, aurar și argintar, stăpânitor al focului. Magia metalurgică cu ajutorul focului nu era altceva decât forţa șamanică exprimată cu alte mijloace. Șamanismul, se știe, a avut întotdeauna legături cu științele oculte prin intermediul artei fierarului. Hephaistos mai știa să creeze și bijuterii sau talismane cu puteri vindecătoare, precum și arme cu însușiri magice. Miturile grecești confirmă fiecare din aceste abilităţi și îl așază pe Hephaistos printre zeii civilizatori.

Cu o altă înfăţișare ni se prezintă legendarul Melampous (omul cu picioare negre), originar din Pylos. Înzestrat vindecător, el era și unul dintre cei mai vechi divinatori mitici, un profet și un magician de renume. În mod firesc, i se atribuiau legături cu lumea chtoniană și cunoașterea limbii păsărilor. Cele menţionate despre el până aici îl situează în bună măsură în postura de șaman. În același timp el ar fi putut să fie considerat un rege vindecător și divinator, practicantul unei forme de medicină preistorică, rudimentară.

Melampous a fost menţionat de Homer în *Odiseea*, iar Herodot a afirmat că el ar fi introdus în Grecia cultul lui Dionysos.

Mitul lui Tiresias, profetul orb din Teba, are câteva episoade care îl definesc ca șaman. Tiresias a fost lipsit de vedere de zeiţa Hera, dar marele Zeus i-a dăruit în compensaţie puterea de a fi clarvăzător, de a face divinaţii. Și cecitatea lui se definește ca o suferinţă iniţiatică. El a transmis propria orbire, în mod ereditar, fiului său Manto ca orice șaman îndatorat să lase moștenire ceva. Asocierea dintre cecitate și profeţie era un concept de origine indo-europeană.

Modalitatea lui de a ghici viitorul, afirmă mitul, a fost cea orientată după zborul păsărilor (ornitomancie). Ne întrebăm totuși cum izbutea el să „vadă" felul cum se deplasează

zburătoarele dacă era un nevăzător. Ar fi de presupus existenţa pe lângă el a unui martor-ajutor care să-i descrie cele petrecute în văzduh.

Precum se vede, Tiresias a avut o legătură privilegiată cu lumea păsărilor, la fel ca mulţi şamani din alte părţi. Se ştia (se credea) că sufletele ajunse în lumea de dincolo iau înfăţişarea păsărilor.

În existenţa sa Tiresias a trecut şi prin schimbarea de sex. Timp de 7 ani a fost transformat în femeie şi a activat ca preoteasă a zeiţei Hera. Ulterior a redevenit bărbat. A trecut, aşadar, şi prin bisexualitatea întâlnită la şamanii asiatici, mai ales la ai inuiţilor şi uzbecilor. Bisexualitatea, de altminteri, se leagă de capacitatea divinatorie a şamanilor.

Mitul lui Tiresias mai relatează că el a fost ucis de o săgeată trimisă de zeul Apollon şi că a ajuns deîndată în lumea subterană. În *Odiseea*, în cartea a VI-a, atunci când Ulise cheamă spiritele morţilor, în faţa lui îşi face apariţia umbra lui Tiresias ţinând în mână un sceptru (regal?) de aur.

Un alt personaj cu abilităţi de şaman, Amphiaraos, fost rege în Argos, a dobândit darul de a rosti oracole şi de a profetiza chiar de la supremul Zeus. L-a favorizat şi zeul Apollon în egală măsură, aşa încât Amphiaraos s-a dovedit un vindecător avizat.

Centaurul Chiron, înfăţişat pe jumătate om şi pe jumătate cal, pare să fi suferit această transformare anatomică în chip şamanic. Calităţile de şaman se confirmă prin puterea sa de vindecător, de vizionar şi de rolul jucat ca animal psihopomp. Chiron rămâne, totuşi, un fel de şaman mai special, angajat în slujba vieţii, situat oarecum pe poziţia unui arhetip existent în fiecare fiinţă omenească, încercând din interior să echilibreze impulsurile pasiunii cu cerinţele raţiunii, să îl determine pe om să trăiască liber, în armonie cu esenţa vieţii. Nu este de mirare că mesajul sugerat de făptura mitică a lui Chiron s-a păstrat până mai târziu, deşi cultura iudeo-creştină a încercat să-i diminueze din importanţă.

Dacă mutăm observaţiile noastre de la mitologie spre lumea reală, întâlnim câteva manifestări șamanice incontestabile la mai multe personalităţi ale Greciei antice. Șamanismul grec antic a avut gânditori, magi și chiar șamani adevăraţi, majoritatea dintre ei fiind sub influenţă conceptuală hiperboree sau apollinică.

În afară de Abaris, de origine scitică, restul, aflaţi într-o înșiruire rapidă și sumară, a fost de origine greacă. Dintre aceștia îl menţionăm pe primul presocratic, Tales din Milet (625-547 î.Hr.). Mai apoi pe Aristeas, Epimenide, Pherechydes din Syros (activ pe la anii 540-550 î. Hr.), Hermotimos din Clazomene. Toţi aceștia au anticipat școala pitagoreicilor. Ulterior, după Pitagora, îi amintim pe Nicomach din Gerasa și Clement din Alexandria.

În continuare ne vom opri pe scurt la câţiva din cei menţionaţi mai sus. Relatările despre aceşti *aproape* șamani, fie că ele se referă la anii când ar fi trăit, fie la faptele lor, trebuie să le luăm cu titlu de inventar și nu ca pe ceva stabilit cu toată precizia. Mai importantă rămâne ideea că manifestările șamanice nu au lipsit și că ele sunt ilustrate în legende și povestiri, că se găsesc în unele texte care au supravieţuit și că ne oferă un tablou suplimentar despre spiritualitatea grecilor din antichitate.

Abaris, personaj semi-legendar, preot al lui Apollon, ar fi venit în Grecia, sosit din nord, din lumea sciţilor, pe la anul 570 î.Hr. A fost, deci, un hiperboreean. Interesant este că el a călătorit zburând, la modul șamanic, călare pe o săgeată. Ca și el șamanii siberieni buriaţi aveau în dotare săgeata ca obiect tradiţional. Abaris s-a folosit de o săgeată de mari dimensiuni, asemenea unei lăncii, arma cunoscută a zeului Apollon. Și mai târziu, peste veacuri, alte făpturi, vrăjitoarele, de pildă, vor zbura călare pe o mătură, amintind cumva de săgeata ancestrală.

Într-o variantă a legendei Abaris ar fi ajuns pe pământul grecilor purtând în mână o săgeată de aur ca semn al misiunii sale speciale, ca preot în slujba lui Apollon.

În acelaşi fel al zborului, Abaris a străbătut lumea cunoscută pe atunci pentru a pune în practică ceea ce ştia el că era capabil să îndeplinească. Pitagora îl descrie ca pe cineva cu puteri şamanice, ca vindecător ce folosea în acest scop sacrificiile, ca prooroc, ghicitor, magician şi purificator sau exorcist.

Abaris a prevăzut apariţia ciumei şi producerea unui mare cutremur de pământ precum şi a altor calamităţi naturale. A fost autorul unor descântece magice, a avut puterea de a stăpâni (întoarce) vânturile prin magie şi de a se bilocaliza. Nimeni nu l-a văzut vreodată mâncând ceva, cu alte cuvinte el respecta o viaţă strict austeră. Se mai spune că s-ar fi întâlnit cândva cu Pitagora la Olympia. Pitagora a mers atât de departe cu preţuirea lui Abaris scitul încât l-a identificat chiar cu zeul Apollon hiperboreeanul.

Aproximativ pe la anul 600 î.Hr. a trăit grecul legendar Aristeas din insula Proconeze a Mării Marmara. S-a spus despre el că era posedat de Apollon şi că la îndemnul (porunca) zeului a plecat în nord, în Sciţia. Acolo s-a iniţiat în tainele şamanismului. Reîntors în ţară, a relatat în amănunt într-un poem, intitulat *Arimaspeea*, experienţele lui cu totul neobişnuite, chiar stranii, trăite pe lângă sciţi, în lumea hiperboree, dar şi în lumea de dincolo. Povestirea în sine se aseamănă frapant cu istorisirile şamanilor septentrionali despre excursiile lor psihice făcute în transă. Transa nu era altceva decât o stare de inconştienţă sau de catalepsie pasageră. Istoricul Herodot pomeneşte undeva despre călătoria lui Aristeas şi afirmă că acesta ar fi apărut în Metapont sub forma unui corb la 240 de ani de la dispariţia sa.

Dincolo de faptul că Aristeas era un poet, un precursor al scrierilor epice, al epopeilor, comportamentul lui se asemăna cu cel al şamanilor. El recurgea la extaz şi realiza „călătoria" psihică atunci când sufletul lui părăsea temporar corpul ieşind pe gură sub forma unui corb. Cel puţin aşa îl descrie Pliniu cel Bătrân. Delirul lui Aristeas în acele împrejurări avea nuanţe apollinice. Altminteri, el era şi un cunoscut ghicitor al viitorului,

făcea previziuni și putea să fie prezent în două locuri diferite în același timp.

Un personaj pe jumătate mitic a fost Epimenide din Cnossos din insula Creta. A trăit în secolul al VI-lea î.Hr. Legenda spune despre el că la vremea copilăriei, într-o zi extrem de călduroasă, s-a adăpostit în peștera lui Zeus unde a adormit. Într-o variantă a acestei istorii ciudate, grota ar fi fost a cretanului Minos, un adept al zeului Apollon. Oricum va fi fost, Epimenide s-a trezit după…57 de ani! În tot acest timp trupul lui a urmat o evoluţie biologică firească așa încât, atunci când s-a trezit, era un om matur. Nu numai matur, ci și „iniţiat". Izolarea în grotă și austeritatea totală au echivalat cu o perioadă iniţiatică de tip șamanic, ca un fel de noviciat petrecut înainte de a fi atestat în profesie.

După Pliniu, Epimenide a trăit 157 de ani, după alţii ar fi murit în Creta foarte bătrân, în vârstă de 300 de ani. O altă versiune, aflată în scrierile lui Pausanias, pretinde că Epimenide a fost ucis de spartani în anul 515 î.Hr. pentru că a refuzat să facă profeţii în favoarea lor.

Cât timp a trăit, Epimenide a fost un abstinent din toate punctele de vedere. A respectat cu stricteţe posturi severe și prelungite. S-a alimentat doar cu produse vegetale. A recurs mereu la purificări. În mod firesc, el a purificat Atena prin metoda exorcizărilor și l-a sprijinit pe Solon în reformarea vieţii cetăţii. Tot el i-a îndemnat pe atenieni să facă, la momentele cuvenite, sacrificii ceremoniale. În rest, a avut toate darurile șamanice. A fost un expert în călătoriile psihice din cares-areîntorsîntotdeaunaîncărcatcunumeroasecunoștinţe. Se spune că nimfele i-au destăinuit secretele unei alimentaţii miraculoase menite să-i prelungească viaţa. A fost desigur un clarvăzător, un divinator și un ghicitor al viitorului. A prevăzut războiul cu perșii cu 10 ani înainte de a se declanșa. În același timp, a stăpânit vântul, motiv pentru care grecii l-au onorat ca pe un zeu. Fiind un om bogat, a făcut numeroase darurui atenienilor, în schimb, cu modestie, nu și-a dorit de la

aceştia decât o ramură de măslin sacru. El însuşi s-a crezut o reîncarnare a lui Eac, fratele regelui Minos din Creta. În realitate, îl putem asimila pe bună dreptate şamanilor septentrionali.

La moartea lui s-a constatat că pielea întregului său corp era acoperită cu tatuaje, respectiv cu un text conceput chiar de el. Cercetătorii consideră că tatuajul poate fi asociat şamanismului ca o modalitate de iniţiere, ca un fel de moştenire religioasă provenită de la şamanii Asiei centrale.

Din scrierile lui Epimenide nu s-a păstrat decât lista subiectelor tratate şi nimic altceva. El ar fi imaginat o cosmogonie, o teogonie, un poem epic despre expediţia Argonauţilor, nişte oracole şi câteva texte despre sacrificii şi purificări.

Mai mulţi autori vechi, printre ei Apollonius, Lucian, Pliniu cel Bătrân şi Plutarh vorbesc despre Hermotimus din Clazomene (secolul al VI-lea î.Hr.) care a avut meritul de a fi susţinut ideea alcătuirii duble a fiinţei omeneşti. Pe de o parte corpul, elementul fix, de neschimbat, şi pe de altă parte spiritul (sufletul), elementul dinamic, fundamental, aflat la originea schimbărilor. Hermotimus susţinea, în manieră şamanică desigur, că în timpul somnului sufletul părăseşte corpul şi călătoreşte peste tot. Trupul celui adormit rămâne pe loc inert, aparent neînsufleţit, şi revine la viaţă de îndată ce sufletul se reîntoarce în el. Legenda spune că, trădat de soţie, Hermotimus a intrat pe mâna duşmanilor care au dat foc trupului său în timp ce dormea. Sufletul lui Hermotimus, care părăsise trupul, nu a mai regăsit locul în care să se reîntoarcă aşa încât se presupune că va rătăci în lumea de dincolo pentru totdeauna. La Clazomene s-a înălţat mai apoi un templu consacrat lui Hermotimus. În acel lăcaş a fost interzisă intrarea femeilor pentru a se marca gestul trădător al femeii lui Hermotimus.

Un descendent al lui Melampous, o figură legendară, Amphiaraos, trecea drept un erou nemuritor al grecilor. El dobândise pe cale ereditară darul şamanic de a vindeca bolile. Nu numai atât. Încă de la început el şi-a arătat predispoziţia

șamanică, iar perioada inițiatică a făcut din el mai apoi un divinator în stare să declame oracolele primite în cursul nopții. Toate însușirile lui șamanice s-au prelungit și după reîncarnarea într-o a doua existență ca demon al lumii subpământene. Este dificil de extras din asemenea informații picătura de adevăr istoric referitoare la existența posibilă a personajului Amphiaraos.

Deși nu a fost un șaman propriu zis, filosoful și matematicianul Pitagora din insula Samos merită amintit aici pentru că era și el dăruit cu câteva calități șamanice.

Pitagora a trăit între anii 580 și 500 î.Hr. Dincolo de realizările lui ca matematician, a fost înzestrat cu însușiri divinatorii și vindecătoare, ambele realizate prin procedee magice. S-a crezut despre el că poate prezice evenimentele viitorului, că are puterea magică de a potoli vântul și grindina, de a liniști apele fluviilor și ale mării și de a înfăptui miracole simbolice. Se povestește că Pitagora a izbutit să îmblânzească un urs și un vultur pentru că a crezut cu tărie în solidaritatea dintre om și animal. Aidoma unor șamani, el a avut însușirea bilocației. Ca probă că a fost un personaj ieșit din comun, se spune că una din coapsele sale era de aur. Spre deosebire de aproape toți muritorii Pitagora își putea reaminti episoade din viețile sale anterioare. De altfel, sufletul lui s-a reîncarnat de mai multe ori. A fost considerat o divinitate reîncarnată sau o epifanie a zeului Apollon. Ba, la Crotona, s-a crezut că este chiar Apollon în persoană.

Nimic din ce se afirmă despre Pitagora nu este de mirare pentru că se știe că s-a bucurat de o instruire mistică de excepție, primită de la Zoroastru precum și în timpul călătoriilor făcute în Caldeea, Egipt și Creta. Întreaga lui cunoaștere proba o netă înrâurire orfică.

Pitagora a făcut și el o distincție clară între natura sufletului și cea a corpului. Poate și de aceea nu a pus preț pe lucrurile materiale. Inutil să spunem că s-a hrănit cu alimente puține, că le alegea cu grijă, că a dus o viață de abstinență totală. Se afirmă chiar că ar fi murit prin inaniție.

Pitagora i-a recunoscut lui Abaris hiperboreul trăsăturile șamanice. Se cunoaște „legătura" lui cu Epimenide, dar și cu Zalmoxis, considerat și el un șaman eroizat care s-a folosit în acţiunile sale de poziţia asumată ca intermediar între zei și oameni. Un asemenea interpus era denumit de greci *daimon*, echivalent al sufletului. În privinţa sufletului lui Pitagora se poate spune că a trecut prin vieţi succesive ca *daimon.*

Un urmaș de seamă al lui Pitagora a fost Empedocle. Originar din Agrigento (Sicilia), a trăit între anii 492 și 430 î.Hr. S-a afirmat ca poet, filosof, om de știinţă, magician, ghicitor, iatromant, vindecător și profet. A înfăptuit o sumedenie de miracole. I se atribuie chiar și învierea unor persoane care muriseră de curând. Putea să oprească acţiunea vântului, să împrăștie norii, să diminueze cantitatea de apă adusă de ploaie, dar și să atragă ploaia în caz de secetă. Recurgea la purificări adeseori. A și redactat un tratat pe tema purificărilor. El a fost printre primii greci care au refuzat să mai facă sacrificii sângeroase pentru zei. Ca și Pitagora își amintea de vieţile sale anterioare. Ba, și-a creat propria legendă, imaginând că ar fi o divinitate coborâtă din cer pe pământ, cu alte cuvinte un zeu-om.

Instruit după învăţăturile lui Pitagora, Empedocle a respectat în timpul vieţii o dietă severă, asemănătoare cu a maestrului său.

Legenda spune că a murit aruncându-se în flăcările din craterul vulcanului Etna. Ca dovadă că a fost o divinitate, vulcanul a returnat atunci oamenilor una din sandalele de bronz ale lui Empedocle. Se crede că după moarte filosoful a devenit unul din paznicii de la poarta Infernului sau unul din judecătorii morţilor.

Important rămâne faptul că din cele câteva fragmente păstrate din scrierile lui Empedocle se pot creiona trăsăturile aproximative ale șamanului grec antic.

În legătură cu șamanismul grecilor, deși cu totul tangenţial, trebuie să amintim câteva lucruri despre Platon (427-347 î.Hr.). El nu a fost străin de fenomenul șamanic căci a moștenit ide-

ile lui Socrate care, se știe, a trecut în ochii oamenilor drept un magician. Socrate avea intuiţii și clarviziuni, se conducea după ceea ce îi sugerau visele, dar mai ales vocea lui interioară, a așa numitului *daimon* propriu.

Platon a avut contacte și cu pitagoreicii. În *Republica* sa Platon relatează despre Er din Pamfilia care, ucis într-o bătălie, a revenit la viaţă după 12 zile. Ca și cum s-ar fi aflat doar într-o moarte aparentă, Er, reînviat, ieșit dintr-o stare extatică, precum șamanii, a istorisit despre tot ce a văzut în călătoria sa în lumea de dincolo.

Platon, de asemeni, a vorbit și a scris despre oracolele de la Delphi și zeul Apollon. Constatăm așadar că Platon nu a fost străin de ideile magico-religioase de origine șamanică, venite din culturile septentrionale, însă a încercat mereu să le armonizeze cu raţionalismul grec în care credea.

De-a lungul timpului mai mulţi autori au relatat despre taumaturgi. Înfăptuirea miracolelor era una din calităţile recunoscute ale șamanilor. Pitagoricianul Nicomah din Gerasa, de pildă, a întocmit o listă a magicienilor din care nu lipsesc Abaris, Epimenide, Pitagora sau Empedocle. Mai apoi, în lucrarea sa *Stromates*, Clement din Alexandria i-a pomenit cam pe aceiași, dar a mai adăugat pe Zoroastru și pe Formio. Aceleași personaje „șamanice" din trecut le regăsim și în *Istoria naturală* a lui Pliniu cel Bătrân, în textele din zilele noastre ale lui K. Meuli (1935), Alföldi, sau în vestita carte *Grecii și iraţionalul*, apărută în 1951, scrisă de irlandezul E.R.Dodds (1893-1979).

Celții (Druizii)

Pentru a rămâne tot în arealul geografic al Europei antice este potrivit să vorbim pe scurt despre elementele șamanice cunoscute în lumea *celţilor.*

De origine indo-europeană, celţii au ocupat Europa apuseană și centrală în primul mileniu î.Hr. Mai apoi, între se-

colele al V-lea și al III-lea î.Hr. au migrat spre est și sud-est până în Grecia și Asia Mică.

Din punct de vedere cosmogonic celţii recunoșteau o aceeași alcătuire a Universului. Pentru ei Universul era compus din trei lumi, una Inferioară, una Superioară și alta a realităţii obișnuite. Lumile cosmosului erau legate între ele prin marele copac al vieţii. Rădăcinile lui mergeau până în adâncuri, în regatul de jos al spiritelor pământului și focului. Trunchiul se înălţa deasupra solului, a lumii de mijloc, iar ramurile atingeau lumea superioară, cea a soarelui, lunii și stelelor. Universul astfel conceput, împreună cu arborele de legătură, se aflau într-un soi de cochilie situată în vecinătatea fântânii Segais, o sursă nesecată a înţelepciunii depline. În regatul de jos se afla Cerbul – stăpânul Infernurilor, un reprezentant al cornutelor, care avea ca preocupare protejarea regnului animal. Lumea de sus aparţinea făpturilor celeste și constelaţiilor. Acolo locuiau numeroșii zei și spiritele aerului împreună cu Marea Zeiţă Mamă.

„Șamanul" celt, ca și cei din alte părţi, se căţăra pe arborele amintit mai sus ca pe o scară sau, în lipsa lui, pe un stâlp. În acest fel ajungea în lumea celestă și lua legătura cu divinităţile întâlnite sau căutate.

Celţii credeau deci în posibilitatea contactului magic cu diferitele spirite. Evident, acest lucru îl puteau realiza doar persoanele similare ca atribuţii cu șamanii. Acestea deţineau anumite secrete, practicau magia, vrăjitoria, făceau profeţii, preziceri și aveau viziuni. Știau să și interpreteze prevestirile, dar se manifestau prea puţin ca niște vindecători. Vechii celţi care își doreau să devină vindecători se culcau pe mormintele strămoșilor. Abia după aceea puteau practica rituri de vindecare.

Pentru a fi și mai preciși în termeni, trebuie să spunem că forma religioasă a celţilor se afla în mâna *druizilor*, adică a unor „preoţi" sau pseudoșamani constituiţi într-o adevărată castă închisă, o confrerie, deţinătoare a unei mari autorităţi

în întregul spaţiu celtic. Druizii s-au afirmat mai cu seamă în teritoriile antice ale Galiei, Irlandei și Marii Britanii. Ei au reprezentat o clasă sacerdotală autoritară. S-au bucurat de o puternică influenţă în plan social, politic și juridic. Un timp druidismul a însemnat, pentru început, elementul de rezistenţă faţă de invazia romană și mai apoi faţă de creștinism. După cucerirea romană autoritatea druizilor în viaţa socială a diminuat foarte mult. Ulterior creștinismul i-a eliminat pe druizi cu totul. În lucrarea sa *Războiul galic* Cezar vorbește despre casta preoţească a druizilor care deţinea propriu zis puterea religioasă dar mai stăpânea și interpretarea dreptului tradiţional, arta prevestirilor, a vindecării și a scrierii.

Se consideră că magii druizi, apropiaţi de șamani prin câteva caracteristici, stăpâneau în plan mental știinţa luminată. Erau, cu alte cuvinte, un fel de „șamani luminaţi". Chiar sensul cuvântului „druid" era acela de înţelept, de atoatecunoscător sau de prezicător. Druizii se manifestau ca niște profesori de religie, drept, etică, matematică, astronomie, știinţe ale naturii și medicină. Ei deţineau secretele cultelor. Uneori cultul practicat de ei a fost însoţit și de sacrificii omenești. Druizii au propovăduit și un fel de metempsihoză (metensomatoză). Doctrina lor nu a fost însă consemnată în scris. Toate înzestrările menţionate le-a ușurat deţinerea unor drepturi speciale și a unor privilegii rare.

În Galia se credea că puterea divinatorie le venea druizilor de la legătura lor cu stejarul. Ei culegeau vâscul și ghinda pe care o mâncau. În miezul ei se ascundea valoarea căutată. În Irlanda darul revelaţiilor îl oferea substanţa din fructele alunilor.

Celţii, și mai ales druizii lor, aveau credinţa că în derularea destinelor omenești funcţionează dinamica metempsihotică a existenţelor. Druizii erau mediumi ai marilor mistere. Ei slujeau ca ghizi, ca spirite ajutătoare. La rândul lor, în diferite momente, primeau sprijinul animalelor puternice.

Rădăcinile șamanice ale druizilor se aflau în lumea pădurilor, a animalelor cornute, precum și în poezie sau muzică.

Celţii credeau în mod tradiţional că orice om este apărat şi supravegheat pe timpul existenţei sale de un animal totem, asemănător cumva cu îngerul păzitor din creştinism. Acesta i se atașa omului încă de la naștere și îl însoţeau toată viaţa.

Druizii se ofereau să vină spontan în ajutorul oricui, dar ei puteau fi și chemaţi potrivit competenţelor de care făceau dovadă. De la druizi se aștepta în special divinaţia. Ei se foloseau de o roată divinatorie dar purtau asupra lor, fie câte o baghetă de lemn, fie o „ramură" de argint care reproducea forma unei crengi din arborele sfânt al vieţii aflat în lumea de dincolo.

Druizii aveau cunoștinţe ştiinţifice reale. Atunci când vorbeau o făceau în numele zeilor spre a-și sprijini credibilitatea celor spuse. Ei respectau, dar și impuneau celorlalţi, anumite reguli și interdicţii rituale. Stabileau care sunt zilele faste sau nefaste pentru orice activitate mai importantă a comunităţii. În sfârșit, erau niște filosofi mistici, ceea ce le justifica o poziţie socială remarcabilă. Regele irlandez, de pildă, avea întotdeauna alături de el un consilier druid. În Galia druizii puteau fi chiar regi, un fel de regi-preoţi. Altminteri, ei deţineau în Irlanda funcţii juridice, pronunţându-se în diferitele litigii, și se bucurau de câteva privilegii de ordin politic. Erau scutiţi de impozite și de îndatoririle militare. Puteau să călătorească liber în lumea celtă pentru a stabili legături intertribale. Druizii au mai fost pentru celţi și factori civilizatori sau educatori.

Din literatură este cunoscut marele magician Merlin, cel cu comportament șamanic tipic. El apare în povestiri despre eroii celtici germani și scandinavi. Trecea drept un stăpân al animalelor și un șef al vânătorilor care urmăreau să le răpună pe cele sălbatice. S-a comportat în mai toate istorisirile ca un psihopomp, la fel ca Taliesin și alţi druizi. Taliesin reprezintă arhetipul druidului poet (bard).

În timpurile mai vechi druizii asistau la sacrificii și uneori acţionau concret la asemenea momente, fie că era vorba de unele publice sau de altele private. Cu prilejul culegerii

vâscului, odinioară se recurgea la sacrificii sângeroase, omenești, care aveau rost sau semnificaţie mantică, dar și la sacrificarea unui taur alb. Nu trebuie uitat că funcţia principală a druidului era aceea de prezicător.

Doctrina druidică (șamanică) se referea la o anumită morală, la viziunea generală asupra lumii și se exprima ritual sau prin rituri funerare. Aceeași doctrină se regăsea în mitologia celţilor, în basme, legende și în literatura lor. Creaţia literară, mai ales, cuprindea relatări ale călătoriilor făcute în lumea de dincolo.

Există un poem, recitat (cântat) cândva de marele șaman Amergin, în care, la modul metaforic, sunt descrise modurile în care el își putea schimba forma și înfăţișarea. Putea deveni rază de soare, vânt, val al mării, cuvânt al cunoașterii, vultur, mistreţ, cerb, somn, lac, vârf de lance etc. Practic, orice și-ar fi visat… În acest sens, asemănarea lui cu un zeu apare ca firească. Atunci când șamanul lua o formă dorită, el prelua și puterea acelei entităţi. Și bardul galez Taliesin afirmă, într-un alt poem, cam aceleași lucruri despre schimbarea posibilă a formei părintelui șamanismului celt.

Împăratul Tiberius a desființat druidismul din Galia și totuși există indicii că acesta a dăinuit în ascuns până mai târziu. În Irlanda și Scoţia druidismul a trăit până în secolul al V-lea când a fost eliminat de venirea creștinismului.

Între comportamentul și manifestările druizilor și cele ale orfismului sau pitagoreismului grec se pot identifica mai multe similitudini. Apropieri și analogii sunt posibile cu confreriile de preoţi geţi care întreţineau cultul zeului (eroului) Zalmoxis, căci aveau și ei doctrina nemuririi sufletului și mitul coborârii în Infern. Cam aceleași lucruri se pot spune și în legătură cu preoţii traci, practicanţii oracolului lui Dionysos, la care putem adăuga asemănări posibile cu magii iranieni și brahmanii hindușilor. Pe scurt, nu pare greșit să afirmăm că druidismul a aparţinut în bună măsură elementelor indo-europene.

Şamanismul nord-european. Scandinavii

În trecutul îndepărtat a existat un şamanism veritabil la populaţiile din teritoriul nordului european. În acel spaţiu cuprindem peninsula Scandinavă (Norvegia, Suedia, Finlanda), vestul Rusiei, ţările baltice şi ţinuturile vechilor germani.

S-a afirmat că în aria scandinavă şamanismul a fost cunoscut în urmă cu 10.000 de ani. Opinia pare valabilă deoarece se ştie că încă din Neolitic oamenii se puteau deplasa relativ uşor, mergând din zona siberiană către partea occidentală a continentului euroasiatic. Şamanismul s-a răspândit şi la sud de peninsula scandinavă, iar pe la anul 1800 î.Hr. s-a instalat pe deplin într-o Europă ce avea să cunoască puţin mai târziu şi civilizaţia druidă. Se înţelege că druizii s-au inspirat şi ei din concepţiile şamanice nordice. Şamanismul a dăinuit acolo până la venirea catolicismului. Represiunea instituită de catolici la adresa practicanţilor şamanismului a avut ca rezultat final dispariţia lui.

În arta rupestră din neolitic găsim reprezentări ale şamanismului scandinav, practicat de altfel, în epoca fierului, şi de triburile germanice, baltice şi ale finicilor.

În vecinătatea scandinavilor au trăit întotdeauna laponii, o populaţie de limbă fino-ugrică, adeptă a unui şamanism deosebit de dezvoltat. Scandinavii îi considerau pe laponi nişte „mari magicieni". Laponii înşişi îşi spuneau *saami* (*same* sau *sami*), termen care are şi sensul de „şaman", deşi pentru o asemenea persoană mai exista şi noţiunea *noaidi.* Toţi aceştia apar menţionaţi în mitologia finică.

În esenţă populaţia *sami* a avut ca religie tradiţională şamanismul, bazat pe credinţa în spirite şi în posibilitatea şamanului, sau a preotului, de a lua legătura cu ele. Despre activităţile lor şamanice găsim informaţii destul de ample şi lămuritoare în scrierea *Historia norwegiae* din secolul al

XIII-lea. Din textul cărţii rezultă că șamanii oficiau ajutaţi de niște „asistenţi" care cântau și băteau tobele cu niște ciocănașe confecţionate din corn de animal.

Șamanismul nordic (scandinav) a fost impregnat cu animism, la fel cu cel nord-siberian al samoiezilor și finicilor. Șamanul avea o relaţie armonioasă cu animalele, aidoma restului universului șamanic. El putea lua cu ușurinţă forma unui animal atunci când, de pildă, intenţiona să se lupte împotriva unui rival sau a unui confrate concurent, dar și în alte împrejurări, când intenţiona să dea de urma unui hoţ sau să-l pedepsească de la distanţă schilodindu-l. Proceda la metamorfozarea sa în animal și pentru a atrage peștii în fiordul cel mai accesibil sau pentru a-și apropia vânatul dorit.

Pentru șamanul nordic animalul însemna un ajutor sau un instructor. În concepţia șamanică omul nu era decât un *alter ego* al animalului.

Printre alte însușiri ale șamanului mai era și puterea lui de a induce oricui o stare hipnotică pentru a-i crea (sugera) iluzii senzoriale.

Vechiul șamanism nord-european, ca și cel polar, de altfel, s-a manifestat în două moduri principale. O categorie era cea a șamanilor „luminoși" (luminaţi), cu preocupările lor adecvate. A doua era a șamanilor „vindecători". Mai târziu aceștia au constituit subiect de cercetare pentru etnologi și medici.

Din mitologia scandinavă desprindem câteva detalii grăitoare din punctul de vedere al șamanismului. Pentru nordicii scandinavi Universul era alcătuit din nouă lumi. Aceste lumi se legau între ele prin Arborele cosmic (Arborele lumii), denumit Yggdrasil. Arborele slujea la ascensiunea șamanului de pe pământ spre înălţimi.

Mitologia vechilor germani, asemănătoare cumva cu a scandinavilor, a avut în centrul ei de interes prezentarea zeului Odin. Mulţi cercetători l-au considerat pe Odin un adevărat șaman. Din miturile în care apare Odin desprindem trăsăturile lui șamanice. Era un mare magician, știa să prezică viitorul

și putea să se caţere pe Arborele cosmic. Agăţat de copacul Yggdrasil, Odin a absorbit înţelepciunea de care avea nevoie. Acolo a învăţat *runele*, acele litere ale tainelor. Odin a practicat și necromanţia. Era capabil să-și părăsească la dorinţă propriul corp pentru a lua forma unui animal, după care putea călători oriunde. În slujba sa se afla un cal octoped, numit Steipnir. Anatomia lui specială, miraculoasă, cu cele opt copite, îi permitea să fie foarte iute. Călare pe acel cal divin Odin cobora în Infern unde știa să-i determine pe morţi să-i dezvăluie tainele lumii.

Șamaniigermanilorposedaupentrumomenteledeoficiere costumeritualespeciale.Ședinţelorșamanice,numite*seidhr*, presupuneau intrarea în transă, clarviziunea, călătoria extracorporală și alte asemenea.

În șamanismul nordic și-a desfășurat activitatea în vechile timpuri șamanul negru. El putea fi recunoscut după toba sa vopsită cam pestriţ în culorii roșii și negre, și după practicile vrăjitorești.

Alți europeni

În restul Europei aflăm manifestări șamanice în câteva teritorii relativ restrânse sau la populaţii de o anumită etnie (origine).

În acest sens putem vorbi de un „șamanism maghiar". După Géza Róheim originea șamanismului maghiar este cu certitudine asiatică. Strămoșii ungurilor, de origine protouraliană, au migrat spre vest și s-au stabilit în cele din urmă în câmpia Panoniei. Înrudirea lor cu fino-ugricii din pădurile Rusiei de nord explică și însușirea unui șamanism asemănător celui din nordul eurasiatic. Așa cum fino-ugrienii au renunţat la șamanism mai târziu și s-au creștinat, tot așa și maghiarii au urmat o evoluţie asemănătoare.

Șamanul maghiar, denumit *tálto*, avea însușiri specifice privind utilizarea dansului, a mișcărilor și ritmicităţii sune-

telor. Exista credinţa că șamanul se putea așeza pe creanga (crenguţa) unui copac fără ca greutatea lui să aibă vreun efect, ca și cum ar fi plutit. Să înţelegem oare că șamanul nu avea decât o „greutate spirituală", nicidecum una materială, sau că se dematerializa după dorinţă, ori beneficia de darul levitaţiei? Nicăieri nu găsim explicaţia acestui fenomen de nuanţă magică propriu șamanului cățărat în pom.

Șamanul maghiar avea raporturi complexe cu lumea animală, dar mai ales cu calul și cu priceperea lui în ale echitaţiei.

Din tot ce a însemnat cândva șamanismul maghiar nu a mai rămas în zilele noastre decât câteva urme în folclor.

Resturi minime de șamanism întâlnim și în România sub forma unor tradiţii folclorice, camuflate abil sub o aparenţă creștină și doar în unele zone izolate din Carpaţi. Șamanii ar fi un fel de „fraţi" ai ţăranilor vindecători de la munte. Din folclorul românesc mai desprindem personajul „solomonar" care ar avea unele însușiri șamanice, precum trecerea printr-o anumită perioadă iniţiatică, legătura cu spiritele, ceva puteri supranaturale, abilităţi vrăjitorești, poate chiar preoțești.

O situaţie mai specială, și în același timp ciudată, este a așa numitului *mazzerism* din Corsica. Se știe că reprezintă o rămășiţă a vechilor religii din perioada megalitică, cu unele asemănări șamanice.

„Șamanul" corsican poartă și alte denumiri în afară de *mazzeru*: *accaciatore* și *culpadore*. El poate fi bărbat, dar mai ales femeie. Este considerat o fiinţă supranaturală care nu face parte în întregime din lumea noastră. Se consideră că *mazzeru* se află la graniţa dintre lumea celor vii și a celor morţi.

Însușirile lui se manifestă în timpul somnului. Există credinţa că are puterea de a vâna în vis. El pleacă, așadar, în lumea visului și participă la o partidă de vânătoare. Este primul care reușește să ucidă un animal, fie el sălbatic, fie domestic. Victima vânată este adusă de *mazzeru*, cărată în spinare, ca mai apoi animalului să i se taie capul. Capul retezat capătă chip de om și devine tot un fel de *mazzeru*. Des-

tinul lui este pecetluit. El va muri foarte repede, după numai trei zile, sau va supravieţui o vreme, cel mult până la un an.

Mazzeru se folosește la vânătoarea lui din vis de arme străvechi, poate chiar din cele mai rudimentare, cum ar fi simplul baston, desigur unul solid și greu, lancea, cuţitul sau doar câteva pietre.

De nuanţă șamanică ar fi darul profeţiilor funebre pe care îl are un *mazzeru*. Această capacitate prevestitoare se concretizează tot noaptea în visele sale. *Mazzeru* este supranumit din această pricină „vânător de suflete" sau „mesager al morţii".

În literatură *mazzeru* apare reprezentat de unele animale, de câine, cioară sau pisică.

Privind discuţia despre șamanismul din lumea *tracilor*, trebuie să ne referim doar la Zalmoxis. Pe Zalmoxis ni-l amintește chiar Herodot, așa cum am menţionat în paginile anterioare. Considerat de unii un erou, de alţii daimon, Zalmoxis poate fi asemuit șamanilor datorită unor anumite trăsături proprii. Se știe despre el că pentru mai multă vreme s-a retras din lume pentru a se fereca în lumea subterană. A reapărut printre oamenii vii după un timp. Dispariţia lui a fost cumva un „somn iniţiatic" ca a altor șamani? Foarte probabil. Oricum, legenda lui Zalmoxis are unele similitudini cu cele ale lui Tiresias și Epimenide.

Se mai spune că Zalmoxis ar fi avut un tatuaj în frunte care reproducea imaginea unui ied sau a unui șarpe. Era un semn al afinităţii sale pentru zeul potrivit. Se cunoaște faptul că obiceiul cumva șamanic al tatuajelor se întâlnea și la daci, iliri, sarmaţi, precum și la celelalte populaţii ale peninsulei balcanice.

Arareori mai găsim în prezent în Europa urme șamanice. Ele sunt în legătură cu vindecătorii de prin sate. Un asemenea obicei străvechi s-a mai perpetuat mult diminuat, desigur, în Franţa, Bretania, Berry, Normandia și Ţara bascilor.

Eschimoșii

Un șamanism autentic funcţionează, ca viaţă religioasă, în nordul extrem, în zona arctică, la populaţia *eschimosă* (*yupik*). Eschimoșii sunt răspândiţi pe o arie geografică foarte extinsă, în Siberia orientală, în Alaska, unde li se spune *inuiţi*, la fel și în Canada de nord, în peninsula Labrador și Groelanda. Gruparea de cultură eschimosă din Alaska are acolo o vechime de circa 8.000 de ani. Ea a populat zona cu mult înainte de aleutini, etnie adaptată bine vieţii marine, de athapascani, niște forestieri, abili vânători de animale cu blană, și de indienii tingiţi din nord-vest.

În Groenlanda *inuiţii* sau *kalaadiţii* sunt eschimoșii nativi ai locului pe lângă care au apărut imigranţi danezi, motiv pentru care șamanismul coexistă cu luteranismul, religia oficială a ţării.

Se vehiculează ideea că originea probabilă a șamanismului în sine a fost cea de identitate arctică și inuită, prezent de multă vreme în spaţiul menţionat mai sus. Un lucru este cert. Între siberieni și eschimoși se păstrează o continuitate culturală evidentă, așa încât nu se poate stabili cine a avut prioritate în practicarea șamanismului.

Cei care au studiat fenomenologia psihopatologică a șamanismului siberian, și implicit a celui eschimos, au ajuns la concluzia că pentru a putea să fii acolo șaman trebuia să fi manifestat „isteria arctică", așa cum a numit-o A. Ohlmarks. Cu alte cuvinte o asemenea stare de labilitate psihică, aflată la limita dintre normal și patologic, s-ar datora acţiunii frigului existent în ţinuturile polare și nevoii de a vieţui îndelung în spaţii închise, constrângătoare, și într-o relativă izolare socială.

Adevărata transă cataleptică ce finalizează o acţiune a șamanului s-ar produce doar în zona arctică. Coborând în

partea subarctică, transa nu ar mai apărea în mod spontan, ci ar fi doar o semi-transă indusă de narcotice sau, pur și simplu, o mimare a „călătoriei" sufletului șamanului în lumea de dincolo.

S-a constatat că șamanii eschimoșilor din Alaska sunt foarte puternici deoarece ei ar fi în contact cu mai multe spirite protectoare și ajutătoare. În Groenlanda un șaman poate intra în contact și cu 15 spirite deosebite. Printre spiritele ajutătoare de origine animală, mai frecvente sunt ale câinelui, cucuvelei, rechinului, ursului și vulpii.

Perioada de inițiere șamanică la eschimoși presupune un efort îndelungat de asceză psihică, momente de contemplare mentală și de percepere a unor viziuni stranii în legătură cu propriul schelet. Șamanul eschimos face tradiţionala călătorie celestă, realizează întâlnirea cu *Sila* și coborârea în Infern pentru a da ochii cu sufletele morţilor.

Eschimosul care izbutește să devină până la urmă șaman a ajuns la acest rezultat pornind la drum din propria voinţă și nu pentru că i-au impus-o spiritele. Cei care își doreau să ajungă șamani vindecători mai recurgeau și la culcatul pe mormintele înaintașilor.

Șamanul eschimos, denumit *angakok* (*angakkut*), este în primul rând un *medium.* El are puterea de a evoca morţii și a comunica lesne cu ei. În plus, el realizează de fiecare dată când ritualul e în plină desfășurare acel zbor magic care îl duce până în lună sau îl plimbă de câteva ori în jurul lumii. El poate călători și în fundul mării pentru a ajunge până la Mama Animalelor. Călătoria lui are rostul de a obţine abundenţa vânatului și de a asigura fertilitatea femeilor dovedite până atunci sterile.

Șamanul face prozeliţi, cunoaște viitorul și prevede modificările meteorologice. El poate opri orice furtună, izbutește să împlinească fapte magice, îndepărtează spiritele care îi terorizează periodic pe oameni, dar mai ales este

un vindecător, ca orice șaman. În concepţia eschimoşilor boala se produce atunci când cineva încalcă un tabu sau când sufletul lui este răpit de vreo fantomă ori de sufletul unui decedat.

Adeseori *angakok* recurge la meditaţie şi realizează pe această cale legătura între fiinţele vii şi sufletele animalelor sau ale morţilor. El crede că există un dualism al sufletului. Cum se vede, șamanismul predomină în viaţa religioasă a eschimoşilor.

În ciuda caracteristicilor generale ale șamanismului eschimos, există o mare varietate lingvistică, mitologică și culturală în lumea lor, practic imposibil de inventariat şi de redat în câteva pagini.

Spre deosebire de alţi șamani autentici, *angakok* nu are şi nici nu foloseşte un costum ritual sau o tobă. Populaţia *yupik* din Alaska obişnuieşte să confecţioneze nişte măşti sculptate în lemn pe care le poartă șamanii. Masca reproduce de regulă înfăţişarea unui animal sau a unei făpturi mitologice. Ea este folosită doar în timpul executării dansului șamanic și al relatărilor despre călătoria extatică, împrejurări legate de ceremoniile ce au loc în plină iarnă.

Inutil să mai precizăm că, la fel ca și în alte părţi, în ultima perioadă de timp modernizarea lumii a determinat decăderea fenomenului șamanic din comunităţile eschimoşilor.

Şamanismul american

Autenticitatea șamanismului, prezent de multă vreme pe cele două *continente americane*, nu poate fi pusă la îndoială. Șamanismul a fost și este încă o formă de viaţă socială și religioasă pentru amerindieni, pentru triburile indiene aborigene ale Americii de nord și pentru populaţiile care s-au succedat în decursul timpului în America de sud.

America de nord

Șamanismul *nord-american* nu a fost afectat decât în foarte mică măsură de religiile importante ale omenirii. După milenii el a rămas cam acelaşi în fundamentele sale pentru că izvorul lui conceptual se află în natură, în elementele mediului înconjurător care se impun prin puritate. Pe dea altă parte, s-ar spune că doar contactul îndelung între Asia septentrională și America de nord ar explica influenţele asiatice vizibile, prezenţa în șamanismul amerindian a trăsăturilor arhaice siberiene.

Nu putem totuși înlătura gândul că depărtările geografice sunt un factor activ în nuanţarea elementelor de cultură, implicit a celor de cultură religioasă. Fluxul de informaţii șamanice, fie că el a curs dinspre nordul Americii spre nordul eurasiatic, fie că s-a îndreptat în sens invers, a instituit șamanismul de ambele părţi, egal în manifestări, în esenţa lui, în liniile sale generale, conceptual și prin practicile asumate, dar diferit sau nuanţat în detalii. Ca ipoteză, este posibil ca și structura genetică a populaţiilor să se fi pliat reactiv, comportamental, pe o variantă sau pe alta. Suportul genetic, factorul ADN, tainele celulei vii din creierul oamenilor și misterele apariţiei (naşterii) vieţii nu ne sunt deslușite decât în mică măsură pentru a le putea folosi cu eficacitate în hermeneutica regulilor acceptate într-un spaţiu geografic sau altul. Rămânem deocamdată cu înregistrarea faptelor religioase, cu tălmăcirea lor conjuncturală, adunând o zestre de memorie culturală care, poate, cândva va fi de folos sau măcar va îmbunătăţi datele statistice ale viitorului.

Șamanul amerindian își are locul stabilit în ierarhia comunităţii sale, fiind situat în urma șefului de trib și a înţelepţilor păstrători ai memoriei și istoriei proprii. El apare ca un posibil vindecător al bolilor, dar nu numai atât. Prin tradiţie,

vârstnicii asigură învăţătura. Lor li se adaugă însă și un „paznic al pipei" care joacă rolul de dirijor al ceremoniilor. Ca vindecător, șamanul are un mare prestigiu, dar el deţine și o autoritate considerabilă pentru că, printre altele, are rolul de psihopomp. El asigură, așadar, destinul celui care, părăsind această lume, își caută un loc favorabil în cea de dincolo.

Și pentru amerindieni boala se explică prin pierderea sau rătăcirea sufletului, dar și prin pătrunderea unui obiect malefic, patogen, în corpul victimei.

Șamanul nu se rezumă la a fi doar un simplu vindecător. El îi îngrijește și pe cei care sunt bântuiţi de coșmaruri sau au tulburări de somn, pe cei istoviţi, cuprinși de o nefirească oboseală ori sunt înspăimântaţi și au suferit o stare de șoc. Mai mult, el poate soluționa problemele de relaţie între soţii care nu se mai înţeleg, îi ajută pe cei aflaţi într-o perioadă de doliu și sunt îndureraţi după pierderea unei rubedenii dragi. În sfârșit, el are remedii și pentru cei care au pierdut o parte din memorie.

Ca orice șaman în extaz, el poate coborî în Infern, poate controla dinamica ploilor, fie oprindu-le pe cele în exces, fie aducându-le în caz de secetă. Șamanul știe ce se va întâmpla în viitor, are puterea de a ghici pe făptuitorii furturilor, de a-i apăra pe oamenii ameninţaţi de uneltirile vrăjitorilor. El joacă rolul principal în riturile magico-religioase consacrate vânatului și pescuitului.

Ca o particularitate a indienilor din America de nord, șamanii lor au legături cu societăţile secrete, cu mișcările mistice și confreriile organizate pe baza unor misterii. Acele organizaţii au ca ţintă realizarea unei revoluţii religioase care să restaureze rânduiala lumii așa cum a fost ea la origini, atunci când exista o comunicare firească între Cer și Pământ. Un exemplu de asemenea formă religioasă poartă denumirea de „Dansul Fantomei (Duhului, Spiritului)".

O altă caracteristică ciudată a șamanismului amerindian este recurgerea la transgresiune. Șamanul încalcă regulile

firești, răstoarnă gestualitatea obișnuită. Se exprimă rostind cuvintele invers, se plânge de frig atunci când, de fapt, afară este excesiv de cald. El poate recurge chiar la fapte ieșite din comun sau dezgustătoare cu totul, cum ar fi mâncatul excrementelor sau băutul urinei.

Prin tot ce face șamanul urmărește să onoreze (cinstească) pe Marele Spirit, cel care reprezintă sursa supremă a tot ce este viu în lume.

Șamanismul amerindian se conduce după câteva principii. Se consideră că în Univers totul se leagă și este posibil fără nici o limită, mai ales că ceea ce putem percepe nu este decât un vis, că realitatea rămâne mereu relativă și arbitrară. În jurul nostru circulă energia dar ea ajunge doar acolo unde efortul de concentrare a atenţiei poate da roade. Până la urmă totul este doar energie. Previziunile nu fac altceva decât să amplifice percepţia senzorială. Adevărul este o rezultantă a eficacităţii. Oricum, în orice înfăptuire a omului există o varietate a căilor de a o împlini. Doar impulsurile interioare sau o anumită autoritate creează posibilităţile. Fiecare individ își poate trăi propria experienţă magico-religioasă.

În lumina principiilor și convingerilor schiţate mai sus șamanul a dobândit, prin tradiţie, autoritatea care îi permite să intervină în organizarea clanului pentru a asigura unitatea familiei, stabilitatea comunităţii, dar și integritatea fizică sau spirituală a oamenilor. El impune păstrarea respectului de sine și stabilirea de relaţii armonioase între indivizi. El știe că tribul său aparţine familiei Pământului Mamă, că există o Lege a Pământului care pretinde ca darurile Mamei Pământ să fie distribuite echitabil între toate creaturile vii.

Pentru ca cineva să devină șaman el are de parcurs o perioadă de iniţiere. Instruirea o primește de la Fiinţa Supremă, de la spirite sau de alte entităţi divine. Puterile șamanice mai vin și de la sufletele strămoșilor șamani, de la animalele mitice sau de la obiectele și întinderile cosmice. După toate, șamanul se alege cu un spirit ajutător sau protector.

Fiecare șaman sau viitor șaman posedă cântecul său propriu cu care cheamă animalul visat pentru a veni să îl inițieze. Nimeni altcineva nu are îngăduința să execute cântecul personal al șamanului. Spiritul chemat poate coborî asupra neofitului pe neașteptate, brusc, sub forma unui trăsnet.

Spiritele protectoare aparțin lumii animale. Ele sunt mesagerii Ființei Supreme sau ai altei zeități trimise șamanilor. Mesajele divinităților constau în vise inițiatice, în îndrumări cu caracter medical (leacuri, proceduri etc) și în cântece. Dintre spiritele animalelor mesagere sunt de menționat ale bufniței, coiotului, vulpii și ursului.

Și conceptul despre suflet al șamanilor recurge la lumea animală. Pentru ei sufletul îmbracă de cele mai multe ori forma de pasăre, fluture sau muscă. Nu sunt excluse nici formele de lăcustă, molie, vierme, șoarece sau reptilă.

Șamanul face de regulă ședințe rituale cu caracter public, pentru care este remunerat. În derularea unei ceremonii pentru îngrijire, numită *inipi*, șamanul aduce ofrande și execută rituri de purificare. Uneori el folosește *maracasele* ca instrumente muzicale. Specific amerindienilor însă este desfășurarea întregului ritual în „cortul sau coliba de sudație (transpirație)".

Ce este o asemenea colibă? E un spațiu închis al rugăciunilor făcute în comun, al riturilor de vindecare și de purificare a sufletelor. Acolo nu se mănâncă nimic, ci se postește. Sub acțiunea vaporilor de apă fierbinți corpul participanților transpiră abundent, își elimină toxinele și se vindecă de orice boală. În plus, condițiile permit să se perceapă și unele viziuni sau vedenii.

O colibă de sudație are forma de iglu și nu este mai înaltă de 1,50 m. Este construită pe un schelet format din crengi de răchită peste care se așază cu pricepere piei de animale și (sau) pături în așa fel încât să fie asigurată o maximă etanșeitate.

În vederea ședinței de transpirație, care are loc numai în cursul nopții, „paznicul focului" procedează din timp la în-

călzirea câtorva pietre alese de viitorii participanţi. Focul în sine este important pentru amerindieni căci contactul lui cu pământul favorizează întotdeauna dezvoltarea înţelepciunii şi pune la lucru capacitatea oamenilor (şamanilor) de a face profeţii şi a filosofa.

Peste pietrele încinse se aruncă apoi apa. Se produc aburii purificatori, iar cei prezenţi încep să rostească rugăciunile. În interiorul colibei mai intervine şi acţiunea unui alt element ritual. Este vorba despre aşa numitul „culegător de vise". Un asemenea obiect, confecţionat de irochezi dintr-o pânză ţesută din fibră de urzică sau din tendoane de animal, iar astăzi şi din materiale sintetice, colorat în roşu natural cu pigmentul extras din scoarţa prunului sălbatic, „adună" visele participanţilor. Visele rele sunt filtrate şi despărţite de cele bune. Coşmarurile urmează să fie distruse de razele soarelui, cele oferite de Marele Tată. În acest scop captatorul de vise este plasat din timp în faţa unei ferestre sau, în lipsa ei, în locul unde se ivesc primele raze de soare ale dimineţii.

Pentru amerindieni visul reprezintă vehiculul care permite schimbul de gânduri şi de informaţii între oameni (şamani) şi Marele Spirit, modalitatea cea mai potrivită pentru a fi satisfăcute nevoile sufleteşti şi a le echilibra cu cerinţele trupului.

Unii comentatori au considerat coliba de sudaţie un fel de reprezentare a „pântecului matern" unde se zămisleşte binele.

Şamanul amerindian are în „arsenalul" său de vindecător un „sac medical", un soi de pungă confecţionată din piele de animal (vânat). De fapt există două feluri de asemenea saci. O variantă este a sacului strict personal al şamanului. El se păstrează întotdeauna asupra sa oriunde s-ar duce, inclusiv atunci când doarme pentru că, crede el, îi influenţează visele. În starea de veghe sacul este purtat atârnat la gât sau cusut de îmbrăcăminte. A doua variantă a săculeţului medical este cea aflată în posesia tribului (clanului) şi folosită doar la nevoie de către şaman. Sacul proprietate tribală se transmite din generaţie în generaţie, iar conţinutul lui poate fi „îmbo-

găţit" pe parcurs oricând se iveşte ocazia. În sacii unor triburi s-au găsit chiar cranii, rămase poate de la unii din foştii șamani.

Conţinutul unui sac medical este relativ variat. Printre obiecte se află acolo pietre, ierburi, plante (salvia), parfumuri magice, oase, mici figurine sculptate (talismane?), pene de pasăre și alte mărunţişuri. În privinţa penelor este vorba îndeosebi despre cele de vultur, mai rar provenite de la o altă specie. Pana de vultur joacă un rol important în practicile magice și religioase pentru vindecare. Ea înseamnă esenţa sacră, simbolică, a tuturor păsărilor. Se consideră că pana de vultur are proprietăţi medicale. Ea favorizează pătrunderea și dirijarea energiei folosită în actul vindecării. Pana de vultur simbolizează pacea, ea duce în zbor gândurile și rugăciunile spre Marele Spirit. Ea atrage energia necesară șamanului în întreaga sa activitate.

Vulturul, simbol șamanic

O altă caracteristică a șamanilor nord-americani este utilizarea „cercului (roţii) sacre". Acest cerc este marcat pe sol, orientat după punctele cardinale. El are semnificaţia naşterii și renașterii unui suflet atunci când se merge cursiv de la un punct cardinal la altul, pornind de la *est.* La partea din *vest* se fac purificările și au loc meditaţiile, la *nord* tot ce

este virtual devine o realitate, o împlinire, iar la *sud* se petrece despărţirea simbolică a sufletului de trup. La intersecţia celor patru direcţii ale spaţiului se petrece întâlnirea cu „ceilalţi". Participantul trebuie să le dăruiască acestora, cu generozitate, orice, să împartă cu ei toată experienţa adunată prin trecerea de la est la vest și de la nord la sud pentru ca, revenind la punctul de plecare estic, cel al începuturilor, sufletul să poată renaște într-o nouă generaţie.

America de nord este un continent întins. A fost populat de-a lungul timpului de mai multe etnii, fiecare cu specificul ei. În zona arctică, așa cum am văzut mai sus, trăiesc eschimoșii și au ca șamani pe cei numiţi *angakok.* Șamanii aborigenilor irokezi au caracteristic, în ritualurile lor de vindecare, folosirea unor măști de lemn care reprezintă spiritele pădurilor. Există convingerea că măștile pot speria spiritele dăunătoare și cauzatoare de boli.

Șamanii cheyenilor, cei cu rolul de *medicine-men*, se îmbracă de obicei cu veșminte de femeie. Hainele lor sunt un simbol al posibilităţii de schimbare a sexului. Ei preţuiesc androgenia, considerând că această stare anatomo-fiziologică se apropie de esenţa Universului și îi asigură unitatea structurală.

Copiii indienilor din California sunt aleși să devină șamani numai dacă nu au împlinit încă vârsta de 10 ani și au avut vise cu un conţinut semnificativ, corespunzător viitoarei profesii.

În Hawaii șamanii și-au simplificat modul de acţiune. Ei nu folosesc măști, nici costume și nici un fel de obiect ajutător. Se bizuie doar pe propriul lor spirit pentru a intra în contact cu strămoșii.

Mult mai bine este cunoscută activitatea șamanilor din tribul *cherokee* din Carolina de nord deoarece în anul 1812 aborigenul Sikwa Ya a născocit o modalitate de scriere. Textele șamanice astfel înregistrate de el conţin formule medicale, rugăciuni pentru ajutorul la vânătoare și pescuit, scheme de luptă, cântece, vrăji de dragoste, până și variante ale jocului

cu mingea. Toată zestrea folclorică, păstrată de data aceasta în scris, cândva se transmitea doar pe cale orală.

În concepţia tribului cherokee atât boala, cât şi moartea, nu sunt nişte date naturale, ci se produc datorită influenţelor malefice venite din partea spiritelor unor animale, a vrăjitorilor şi fantomelor.

America de sud

Cercetările efectuate până în prezent par să arate că în *America de sud*, mai ales în bazinul Amazoniei, şamanismul dăinuie de circa 6.000 de ani. Se pretinde chiar că în adâncul junglei ecuatoriale braziliene supravieţuieşte una din cele mai vechi culturi din lume. Indienii *guarani* de astăzi sunt urmaşii unei culturi organizate ca un trai în plină natură. Pentru guarani totul este spirit. Ei au fost, şi sunt receptivi, la ceea ce poate oferi şamanismul.

În câteva ţări din America de sud, în Brazilia, Peru, Paraguay, Ecuador, Bolivia, Columbia, Panama, dar mai ales în arealul geografic amazonian şamanismul este foarte răspândit. În trecut aztecii, mayaşii, incaşii, indienii kuna, amerindienii, în general, şi-au avut proprii lor şamani.

Populaţia maya din Guatemala, Belize şi sudul Mexicului a cunoscut un şamanism extrem de sofisticat, bazat pe datele astrologiei şi ale divinaţiei practicate în funcţie de calitatea pulsului. În Peru tradiţia andină a impus un şamanism energic în care importantă era legătura cu Mama Pământ (*Pachamama*) şi cu viziunile moştenite de la incaşi. Şamanii mayaşi şi incaşi studiau hărţile cerului ceea ce le-a permis să înţeleagă unele mistere ale Universului, energiei şi conştiinţei. Au cultivat îndeosebi conceptul valoric al previziunilor aşa încât ne-a rămas de la ei profeţia bazată pe calcule astrologice care spun că în anul 2012 lumea va intra în etapa unui nou răsărit, a unei noi zile solare.

În linii mari un șaman din America de sud se aseamănă tuturor celorlalţi. În Amazonia și în Anzi șamanilor li se spune *curandero* și *parfumero* cu aluzie la ocupaţia lor de vindecători. În principiu, aceștia sunt recrutaţi dintre indivizii nevrotici și din cei cu înclinaţii religioase. În Brazilia, Peru și Paraguay tremuriciul (tremorul) din bun senin al unui tânăr devine semnul clar al vocaţiei șamanice. La unele populaţii doar femeile pot îmbrăţișa meseria de șaman. Astăzi se știe că la araucani femeile sunt predominante ca număr de șamani, iar localnicii le denumesc *machi*. Cu un timp în urmă bărbaţii șamani erau mai mulţi la număr, dar se alegeau dintre homosexuali. Ei erau respectaţi și dispreţuiţi în egală măsură.

Șamanul amazonian este prin excelenţă un tămăduitor. El apare ca un interpus între oameni și zei sau spirite, intermediind comunicarea. Rolul lui este de a apăra tribul de spiritele rele. Nu își uită nici rolul de psihopomp. La aceste îndatoriri se mai adaugă controlul asupra apei (ploii), puterea de a prevedea evenimentele ce vor veni și de a descoperi locurile cele mai favorabile vânatului și pescuitului. Prin forţa lui șamanul poate spori creșterea plantelor și a animalelor și poate ajuta o femeie aflată în travaliu de naștere, ușurându-i eforturile. Uneori șamanul își asumă și rolul de vrăjitor. El este în stare să „bea" sângele dușmanilor în care scop se transformă cu ușurinţă într-un animal, cum ar fi jaguarul sau șarpele negru. Cel mai adesea este vorba de un șaman negru răzbunător. Toate aceste calităţi îi asigură prestigiul și autoritatea de care se bucură în comunitatea sa.

De regulă șamanii își iniţiază proprii copii pentru a le moșteni cariera, cu condiţia ca ei să aibă chemarea necesară. Pregătirea neofiţilor se face în două etape succesive. Mai întâi tânărul trebuie să învеţe limbajul ritual și cel al comunicării cu făpturile supranaturale. Abia după aceea el învaţă comportamentul practic și se instruiește mai ales în farmacopeea amazoniană foarte specială și extrem de bogată.

Chiar dacă un tânăr este pe deplin instruit, ca viitor șaman el nu își va practica meseria decât după ce mentorul său a decedat.

Fiecare șaman se sprijină pe ajutorul primit de la spiritele protectoare ale strămoșilor sau cel provenit din lumea plantelor, animalelor și a cristalelor de cuarţ. În jungla amazoniană, pentru triburile guarani, animalul totem și ghidul lor spiritual este „pasărea sacră". Zburătoarea este evocată cu regularitate la orice ședinţă de vindecare.

Șamanul se mai ajută și cu unele obiecte. Printre ele, un fel de cârâitoare, prevăzută în interior cu câteva cristale. Acele cristale ar fi niște spirite aliate care îi ușurează șamanului acţiunea de a elimina răul aflat în trupul unui bolnav. Se mai crede că după moartea unui șaman sufletul acestuia se unește cu cristalul de cuarţ din interiorul cârâitoarei, iar acea combinaţie se înalţă la cer sub forma unei raze de lumină. Se știe, cristalele au o legătură naturală cu lumina soarelui. Ele pot fi și periculoase atunci când degajă multă energie. Șamanii din California, de pildă, denumesc cristalele „strămoși" ai oamenilor.

Șamanii amazonieni respectă o dietă destul de strictă. Ei evită să înghită grăsimi, sare, zahăr, carne roșie, pește cu dinţi și alcool. Asemenea restricţii alimentare autoimpuse le regăsim și în recomandările medicale actuale pentru prevenirea aterosclerozei, hipertensiunii arteriale și a patologiei vasculare!

În activitatea de vindecător șamanul amazonian nu ia în seamă simptomele descrise de bolnav, ci pune bază mai degrabă pe ceea ce a visat pacientul sau apropiaţii lui. Pentru șaman visul reprezintă poarta deschisă spre o realitate neobișnuită.

Există opinia că șamanismul sud-american ar fi, în esenţă, cunoașterea științifică a ceea ce înseamnă *energia*. În același timp șamanismul ar fi izbutit să facă un studiu profund al conștiinţei omului și să realizeze explorarea to-

tală a spiritului. Un asemenea bilanţ valoric pare totuşi cel puţin exagerat.

Cura șamanică de vindecare presupune, desigur, transa înlesnită de unele cântece, dar mai ales de inhalarea fumigaţiilor produse prin arderea frunzelor de tutun. Șamanul, ajutat de spiritele auxiliare, identifică locul sau cauza bolii aflate în corpul pacientului. Mai apoi procedează la extragerea „obiectului patogen", fie sugându-l, fie practicând un soi de „operaţie" nesângerândă asupra bolnavului. În mod firesc, pentru efortul depus, șamanul pretinde o remuneraţie, de cele mai multe ori în bani.

Cum se va vedea în continuare, cei mai mulţi șamani amazonieni de astăzi s-au adaptat la lumea modernă și recurg la tot ce le poate sta la îndemână din punct de vedere tehnic, cum ar fi, de exemplu, telefonul mobil. O vindecare de la distanţă prin intermediul unui telefon mobil ni se pare o minunăţie fantezistă sau ridicolă, ori o performanţă greu de înţeles.

Studiile etnografice, unele recente, dar și informaţiile culese din cronici scrise în secolul al XVIII-lea, permit creionarea unui tablou cât mai veridic al șamanului din America de sud. El s-a situat din capul locului pe o poziţie adversă la pătrunderea creștinismului. Se știe că șamanul avea în comunitatea sa o autoritate incontestabilă. Câţiva șamani și-au asumat rolul și menirea unui fel de Mesia. Printre altele, pretindeau că ei au creat lumea, că pot prevedea viitorul, că prin vrăjitorii pot preveni seceta sau împiedica producerea inundaţiilor și a incendiilor.

Se credeau, cu alte cuvinte, niște divinităţi care aveau legături cu demonii. Unii dintre ei au iniţiat mișcări de rezistenţă împotriva creștinării triburilor. S-au opus în special creștinilor iezuiţi. Ei pretindeau că vor elibera triburile de apăsarea omului alb, a creștinilor. Mai mult, au existat figuri de șamani carismatici care i-au convins pe oameni să-și pă-

răsească ţinutul, să-l urmeze, să migreze cu toţii spre vest, până la ţărmul oceanului, să găsească o lume „lipsită de rău", adică de iezuiţi. Asemenea șamani ai Amazoniei au condus sute și sute de oameni creduli spre necunoscut. În deplasarea lor anevoioasă, frigul înălţimilor montane, lipsa alimentelor, efortul ucigător al mersului pe jos și lipsa vreunui adăpost, le-a epuizat treptat resursele fizice și morale și i-a dus la pieire.

Indienii guarani din Amazonia își numesc șamanii *pagé*. Ei sunt un fel de magicieni și profeţi. Trăiesc într-o austeritate exemplară, se înfometează tot timpul. Ritualurile lor sunt însoţite de cântece, bătăi în tobă, dansuri nesfârșite, din care nu lipsesc salturile nefirești sau ţopăielile spectaculoase. Șamanii *pagé* declamă și rugăciuni îndreptate spre Dumnezeu, rugi considerate niște simboluri ale dragostei, căci dragostea, după părerea lor, are putere vindecătoare și furnizează energia necesară acţiunii în care ei sunt doar niște intermediari.

Indigenii *shuar* din Amazonia au printre ei foarte mulţi șamani. Se afirmă chiar că unul din patru indivizi ar fi un șaman. În Ecuador există circa 500 de comunităţi shuar. Această etnie a fost în trecut o populaţie seminomadă care se deplasa în preajma munţilor vulcanici, a cascadelor spectaculoase, adică în niște locuri propice iniţierilor șamanice. Biserica catolică și colonizatorii spanioli i-au sedentarizat pe shuari. Șamanii lor, *jivaros*, cum îi numesc spaniolii, sunt buni cunoscători ai plantelor medicinale sacre, cum ar fi, în mod deosebit, *ayahuasca*. Denumirea „ayahuasca" provine din limba *quichua*. Virtuţile acestui produs extras din rădăcina plantei *Banisteriopsis* sunt multe. Ayahuasca este halucinogenă. Ea vindecă boala, purifică omul, îl stimulează fizic, psihic și emoţional, îl instruiește și îl conectează cu sacralitatea. Planta ne apare ca o liană ce leagă pământul de cer.

Shuarii din Ecuador și șamanii din Peru folosesc cu regularitate ayahuasca. În Ecuador însă o altă plantă, puternic halucinogenă, *Datura arborea*, are aceeași trecere printre shuari.

Șaman shuar

Populaţia *shipibo-conibo* din bazinul Amazonului are ca șamani pe acei *curanderos* pricepuţi în vindecări pe baza bogatelor cunoștinţe etnobotanice, dar al căror act medical probează și familiarizarea cu lumea animalelor. Curanderos se supun fumigaţiilor (*soplada*) și recită cântece vibratorii (*icarros*) cu efect curativ.

În Amazonia superioară, de asemeni, sunt preţuite în practica șamanică decocturile din plante psihotrope, niște alcaloizi din genul dimetil-triptaminei. Efectul lor se explică prin stimularea, timp de câteva ore, a secreţiei de serotonină care se revarsă în sânge. O asemenea situaţie biologică generează șamanului și pacientului viziuni fantastice, stări confuzive cu privire la timp, spaţiu și la propria persoană.

Alţi alcaloizi se comportă ca halucinogeni, delirogeni și psihedelici. Cu toţii modifică starea de conștiinţă. Nu este nimic de mirare în apetitul oamenilor pentru psihotrope căci dintotdeauna aceste substanţe i-au ajutat să scape de povara

angoasei existenţiale. În acest sens, mai ales șamanii consideră că substanţele psihotrope au un caracter sacru, că îi informează pe oameni în așa fel încât să înţeleagă lumea și să știe cum să se comporte în viaţă.

Șamanul aflat în transa indusă de psihotrope capătă puterea de a vedea prin trupul pacientului ca și cum acela ar fi transparent, înlesnire care îl ajută să depisteze locul unde s-a ascuns opacitatea răului aflat la originea bolii. Șamanului nu-i rămâne decât să aspire răutatea descoperită și să o neutralizeze.

În Caraibe iniţierea șamanică are o durată de 24 de zile și tot atâtea nopţi, timp consacrat pregătirii fizice și psihice a candidaţilor. Sunt iniţiaţi simultan câte șase neofiţi. Ei rămân închiși, izolaţi, într-o colibă rudimentară, acoperită cu frunze de palmier. Acolo flămânzesc, dar au voie să mestece frunze de tabac sau să le fumeze. Toxicitatea tutunului le aduce adeseori o stare de transă. În ritualurile nocturne ei cântă și dansează imitând mișcările diferitelor animale.

În Columbia unele halucinogene folosite de șamani se numesc *yagé*, iar în Brazilia *caapi*.

Printre creatorii de artă amazonieni există sculptori și pictori preocupaţi să redea imagistic legendele șamanice, viziunile accesibile numai lor, pentru a arăta omului profan ce se ascunde în invizibil. Au fost organizate destule expoziţii cu asemenea creaţii inspirate din experienţa spirituală a șamanilor și din legendele lor tradiţionale.

7 Actualitatea

Din preistorie și până în zilele noastre șamanismul a fost prezent ca practică religioasă pe aproape întreaga suprafaţă a pământului. A evoluat, desigur, și s-a nuanţat în funcţie de împrejurările istorice și de situarea geografică pentru a satisface credinţele și nevoile spirituale ale omului.

Ca aspect general, sistemul șamanic tradiţional a intrat în declin în ultima jumătate de veac, mai cu seamă în Siberia, Asia Centrală, fosta Uniune Sovietică, Japonia, în cele două Corei, Europa de Nord și ambele Americi. El mai supravieţuiește la vechile dimensiuni doar în junglă, tundră, deșerturi, în mediul rural sau în periferia orașelor în bidonvilurile africane și sud-americane. Altfel spus, șamanismul tradiţional sau ancestral mai este practicat în comunităţile autohtone aproape despărţite (separate) de lumea modernă. Asemenea grupuri, triburi sau populaţii mai pot fi găsite în Siberia, Africa subsahariană și în Amazonia. În schimb, în anii 60-70 ai secolului al XX-lea s-a înregistrat intensificarea practicilor șamanice în ţările occidentale dar numai sub forma ce avea să fie denumită *neo-șamanism.*

În mod cert, apariţia mișcării spirituale New Age a favorizat sporul de interes pentru șamanism în lumea occidentală. Unii pretind că faptele s-au petrecut invers. Deoarece curentul New Age a continuat să fie agreat și în veacul al XXI-lea, în paralel cu el a mers și neo-șamanismul și a cuprins tot mai

multe zone. Cam același efect l-a avut și existența unor ordine ezoterice ca Francmasoneria, Ordinul Cavaleresc, Ordinul Druidic (neo-druidismul) și Breasla Calfelor. Toate acestea încearcă în prezent să păstreze parțial unele cunoștințe spirituale cu substrat șamanic ale trecutului ce aparțineau populațiilor tradiționale siberiene, americane, australiene, indiene etc., care sunt readuse acum în memoria contemporanilor noștri. Chiar și aparținătorii generației *hippies* din anii 60 ai secolului trecut s-au apropiat de unele practici șamanice. Atât New Age cât și neo-șamanismul occidental și-au manifestat interesul pentru practicile de îngrijire sau riturile de vindecare și pentru substanțele halucinogene și psihedelice. În ambele, organizarea are un caracter sectar, oamenii sunt cuprinși în mici grupări care parcurg, de regulă, o perioadă inițiatică. Încă de la începuturile neo-șamanismului s-a remarcat sincretismul între practicile lui și tradițiile locale moștenite, de pildă, din druidismul celtic.

Neo-șamanismul este o mișcare de reinserție a occidentalilor în universul șamanic tradițional în care îndatoririle șamanului se restrâng la acelea de vindecător.

Foarte repede neo-șamanismul, cu spiritualitatea, practicile și credințele sale sincretice, heteroclite, a tins spre universalizare, spre extrapolare generalizată. Astăzi neo-șamanismul este „învățat" în multe țări. Avântul ecologic mondial a favorizat formele sincretice neo-șamanice, alături de New Age și de mișcările Santo Daime, Native American Church, precum și de unele comunități neo-rurale. Cu precădere s-au difuzat ideile primitive, unele cu caracter ecologic, și s-a pus accent pe individualizarea practicilor, pe psihologizarea substratului comportamental. Astăzi se vorbește despre „antropologia conștiinței" și „psihologia transpersonală" ca de o forță nouă în psihologie. Inevitabil, neo-șamanismul și-a însușit și această noutate.

După o afirmație frecventă a adepților neo-șamanismului, devenită aproape o zicală, „în fiecare dintre noi doarme un șaman".

Printre personalităţile angajate după anii 60 ai secolului al XX-lea în amplificarea noului şamanism ar fi de amintit Jeremy Narby, Stanislav Grof, Timothy Leary şi, poate, Carlos Castañeda.

Figura cea mai cunoscută însă este cea a antropologului american Michael Harner, o autoritate mondială în materie de şamanism şi tehnici tradiţionale de îngrijire, care a şi introdus în circulaţie termenul de *neo-şamanism* şi a fundat F.S.S. (*Foundation for Shamanic Studies*). El crede că tehnica şamanică a călătoriei în lumea spiritelor poate fi învăţată de oricine.

Dintre şamanii moderni, care trec de fapt ca nişte *medicine men*, îi putem menţiona pe Archie Fire Lame Deer, Harley Swift Deer, Joan Halifax şi Rolling Thunder.

Persoanele care s-au alăturat astăzi comportamental de şamanism nu îşi spun şamani, ci „practicieni şamanici". Pentru ei esenţa activităţii se centrează pe recuperarea forţei şi a energiei proprii, pe analiza întrebărilor care îi frământă, pe căutarea răspunsurilor favorabile, pe învăţarea tehnicilor ajutătoare la consolidarea încrederii în sine şi la adâncirea intuiţiei.

Neo-şamanul de astăzi are convingerea că fiecare persoană, indiferent de tradiţia religioasă şi culturală din care provine, posedă în sine disponibilitatea înnăscută de a lua contact cu invizibilul, cu o altă dimensiune a realităţii. Neo-şamanul actual s-a scuturat de zestrea culturală a etniei sale, el vrea ca noua sa îndeletnicire să fie accesibilă tuturor.

Pentru ca cineva să se iniţieze în prezent în practicile şamanice, ca impuls şi dorinţă proprie, spre deosebire de ceea ce se întâmpla în şamanismul tradiţional, nu mai are de parcurs un timp prea lung şi dificil, ci doar vreo şase zile, respectiv durata unui stagiu de instruire făcut cu un mentor căruia îi achită, bineînţeles, onorariul cerut. Pentru un observator din afară o asemenea „comprimare" a timpului necesar devenirii practician şamanic poate părea un fals iniţiatic ori chiar o şarlatanie. Oricum, statutul de „practician" al şamanismului nu îi modifică persoaneiiniţiate(instruite)aproapenimicdinpersonalitateasa

și nici din modul de trai. Șamanismul acesta nou poate ocupa în viaţa cuiva un rol principal, desigur, ca o consacrare specială, dar poate și trece drept o îndeletnicire secundară, ocazională. Nimic nu îl împiedică pe un neo-șaman să fie concesiv cu alte tendinţe spirituale, la care eventual se și poate asocia. Neo-șamanismul evită aspectele sumbre ale vechiului șamanism și este lipsit în totalitate de tabu-uri. El se practică la modul individual, nu se mai adresează colectivităţii și nu îmbracă nici o caracteristică specifică a locului geografic de unde provine șamanul. Asupra șamanismului modern european o inevitabilă influenţă au exercitat-o cultul individualităţii, urbanismul mult dezvoltat, îndepărtarea de natură, progresul ştiinţific, achiziţiile noi ale psihologiei și creștinismul.

Se pretinde că practicarea neo-șamanismului aduce propriei persoane, dar și altora, echilibru fizic și psihic prin mecanismul anulării răului interior. „Călătoria" șamanică are loc în sinele persoanei, spre interior, și cu mult mai puţin îndemn spre exterior, spre lumea invizibilului. În același timp activitatea neo-șamanică insuflă bucurie, veselie, potenţează forţele interioare, însănătoșește și aduce eficacitate în ceea ce întreprinde omul. Se realizează, cu alte cuvinte, o recuperare interioară, o regăsire a eului propriu în forţele naturii și o recâștigare a energiilor sufletești.

Se poate constata imediat că ţelul neo-șamanismului este activarea unui fel de medicină care se adresează mai mult psihicului decât fizicului. Treptat s-a ajuns la ceea ce poartă denumirea de *psiho-șamanism*. Acesta ar fi o combinaţie reușită între șamanismul arhaic, tradiţional, și psihologia modernă. Psiho-șamanologul, nou apărut, se bazează pe intuiţia lui de a percepe invizibilul (inconștientul) care pune obstacole în calea dezvoltării personale a cuiva sau îi induce răul, adică depresia, boala, eșecul. Prin compasiune, prin capacitatea lui de a comunica pozitiv, psiho-șamanul este un îndrumător și în același timp un vindecător. El are cunoștinţe despre arhetipurile inconștientului graţie cărora poate descoperi în in-

conștientul pacientului său suferința, emoţiile negative. Ca urmare, este capabil să afle resursele pacientului necesare dinamizării și înlăturării dizarmoniilor. În sprijinul lui, ca la orice șaman, vin întotdeauna spiritele benefice. Vindecările obţinute sunt asemănătoare mai degrabă cu un proces de echilibrare psihologică. Medicina șamanică este cu atât mai bogată cu cât cunoștinţele despre mediul înconjurător sunt mai ample. Starea firească în mediul natural este rezultatul unei percepţii psihologice corecte, normale.

Neo-șamanii sunt departe de a mai avea statutul de șef al clanului sau de războinic și vindecător, chiar dacă recurg la practicile cunoscute prin tradiţie, la meditaţie, transă, stare de conștiinţă modificată. Scopul și ţinta de atins astăzi se referă la a-i permite adeptului să vieţuiască într-o realitate mult lărgită și să pună în lumină mecanismele adânci ale psihicului confruntat cu temeri, frici, spaime, angoase, soluţionând dilemele gândurilor celor mai intime. Din acest punct de vedere trebuie să reamintim relaţia cu New Age. Și această mișcare are aceeași tendinţă de a respinge răul, frica, eșecul, fără a privi realitatea dintr-o perspectivă religioasă. Probabil că cel mai aproape de adevăr ar fi să situăm neo-șamanismul între New Age și neo-păgânismul occidental actual. Atât șamanismul cât și neo-păgânismul contemporan sunt un fel de religii cosmice, politeiste și panteiste. Ele acordă magiei un loc central deoarece cu magia se poate manipula sacrul în direcţia dorită. S-ar părea că se produce treptat o mondializare magico-religioasă cu tendinţe psihoterapeutice și ecologice ca răspuns la încercările și dilemele contemporaneităţii.

Neo-șamanul occidental nu a renunţat să se inspire, de pildă, din practicile rituale ale șamanilor autohtoni din Amazonia. El poate să adauge însă și alte forme spirituale și telepatice pentru ca scopul său principal, obţinerea „vindecării" spirituale și psihice să se împlinească. În acest sens el nu acceptă dogme specifice și nu manifestă nici un fel de rigiditate comportamentală. Numai în acest fel are credinţa

că va redobândi posesia de sine însuși, în speranţa unei mai armonioase administrări a vieţii pe care o duce și a îmbogăţirii energiei sale spirituale.

Pentru unii observatori neo-șamanismul contemporan se apropie totuși de manifestările oculte, ezoterice, mai ales că în ritualul derulat se recurge la bătaia în tobă, la dans și la folosirea substanţelor halucinogene provenite din plantele entheogene (ayahuasca, de pildă). „Entheogen" înseamnă „Dumnezeu în noi", iar substanţele psiho-active utilizate sub această denumire își au rostul în contextul manifestărilor și al practicilor religioase, șamanice și spirituale.

Ambiţia unor neo-șamani nu se oprește doar la recuperarea forţei și energiei unei persoane pentru a o ajuta să ia contact cu forţele Universului și a o integra în mod adecvat în viaţa cotidiană. Ei merg mai departe și vor să „trezească" societatea omenească înainte ca ea să se autodistrugă prin născocirile tot mai rafinate și nebunești ale tehnologiei și ale unei economii explozive. În acest sens neo-șamanismul își asumă pe alocuri o manifestare mai complexă. El tinde să se profesionalizeze executând la cerere ritualuri, tratamente, divinaţii. Șamanul de tip nou pretinde că poate extrage din corpul suferindului răul infiltrat care reprezintă esenţa spirituală a îmbolnăvirii. Când se adresează unui pacient traumatizat, șocat sau supus agresiunilor psihice, el face de fapt un fel de psihoterapie. Nu mai miră pe nimeni că neo-șamanul își asumă și rolul de psihopomp. El ajută un muribund să treacă mai ușor pragul spre moarte sau însoţește sufletul răposatului și îl călăuzește într-o altă dimensiune a existenţei.

Nu trebuie să ne închipuim că practica șamanică de astăzi ar înlocui medicina modernă. Nici neo-șamanii nu manifestă un asemenea orgoliu. Ei cred că adaugă ceva la mijloacele tămăduitoare prin stimularea forţelor de autovindecare.

Șamanii de azi se gândesc la lume într-un mod aparte. Ei privesc pământul, animalele și oamenii ca pe niște componente ale unui întreg aflat în evoluţie continuă. Ei atrag

atenţia asupra pericolelor generate de materialitatea vulgară a contemporaneităţii care îl desprinde pe om de legăturile lui firești cu forţele naturii, ale pământului, ale cosmosului în general, și îl dezrădăcinează din normalitatea ancestrală.

Șamanii nu se sfiesc să facă cele mai sumbre profeţii legându-le de ceea ce se întâmplă zi de zi, adică poluarea aerului și a apei, îngroparea de necesitate pe undeva a deșeurilor toxice tot mai abundente, distrugerea lentă a stratului de ozon al pământului, a pădurilor, mai ales a celei din bazinul Amazonului, acumularea nefirească a armelor de distrugere în masă, ca și cum nu ar fi destule ca în orice clipă să poată lichida civilizaţia omului. Primele consecinţe ale acestor rele se și văd cu ochiul liber, sunt marile variaţii de temperatură care zdruncină sănătatea oamenilor. De milenii suntem pregătiţi biologic pentru o anumită derulare echilibrată a componentelor meteorologice. Schimbările recente sunt o amenințare reală, cu consecinţe catastrofale previzibile.

Neo-șamanii, atrași de „sălbăticia" primitivilor, a celor din trecut, încercă palida lor imitare îmbrăcându-se ciudat sau mai pitoresc, dacă nu cumva rudimentar ori chiar strident pentru a contrasta cu ceea ce oferă resursele tehnologiei moderne.

Idealizarea vechilor șamani, deţinătorii secretelor din trecut, și înglobarea lor în tabloul alcătuit din obiceiurile „bunului sălbatic" ar avea ca motivaţie apropierea lor de natură. Ei ar fi fost niște ecologiști *avant la lettre*, ecologie ce și-ar avea locul și în lumea modernă pentru a recrea armonizarea elementelor alcătuitoare ale universului înconjurător. De aici și ideea de a se reveni la o viaţă rurală, ca expresie a nevoii unei terapeutici de tip șamanic. Ne întrebăm dacă nu cumva este un îndemn spre concretizarea sau materializarea „nostalgiei începuturilor" de care amintea Mircea Eliade.

În neo-șamanism întâlnim, ca în orice religie, de altfel, mai multe superstiţii și idei fanteziste. Numeroși fideli ai șamanismului de azi își justifică adeziunea prin speranţa că vor reuși să conecteze sunetele tobei șamanilor la muzica elec-

tronică, iar vibraţiile obţinute să-i lege de civilizaţiile extraterestre, reale sau închipuite, aflate, de exemplu, în steaua Sirius. Unii neo-șamani amazonieni își leagă preocupările, gândurile cele mai intime, de ceea ce avea prevăzut calendarul *maya* despre anul 2012 ca cel al unui moment terminal. După ei nu ar fi vorba despre un „sfârșit al lumii", ci despre încheierea vechii ordini mondiale care ar fi urmată apoi de ivirea unei lumi noi, conectate la o gândire ecologică, a solidarităţii omului cu celelalte vieţuitoare și chiar cu ceea ce este neînsufleţit. Asemenea idee a „globalizării" energiilor spirituale, prin solidarizare, apropie conceptul de vechiul animism.

În practica neo-șamanică nu a fost părăsită nici sonoritatea ritmică a tobelor, ba s-au făcut apropieri cu muzica mai nouă de tip rock, country, și altele, mai mult sau mai puţin zgomotoase, la modă în zilele noastre. Logica acestor manifestări sonore este simplă. În orice ritual ceea ce atrage în bună măsură este *spectacolul* în sine. Cel mai probabil, vindecările psihice obţinute de neo-șamani sunt un rezultat al cunoscutului efect *placebo.*

Incontestabil, transele șamanice sunt atinse astăzi mult mai rar. Regresia rituală merge spre simplificare și chiar degradare a conţinutului. Unii cercetători au asemănat gestica neo-șamanilor cu a fachirilor.

Nu este de neglijat faptul că, într-adevăr, asumarea profesiei de șaman comportă un risc în privinţa sănătăţii psihice. Să nu uităm că folosirea halucinogenelor a devenit aproape o regulă. Primejdia psihozelor majore pândește la tot pasul, uneori există și cea a decesului practicantului.

Folosirea plantelor entheogene, adică a așa-numitelor plante sacre, se adresează conţinutului lor în substanţe halucinogene, considerate pe bună dreptate niște droguri generatoare de dependenţă. S-au înregistrat situaţii în care s-a recurs și la ingestia de droguri sintetice, numai că acestea nu mai au nici o justificare șamanică.

Halucinogenele au efectele bine cunoscute. Ele modifică destul de repede comportamentul consumatorului, îl desprinde

de mediul său social, de familie, îl îndeamnă să se asocieze cu victime asemănătoare pentru a crea mici grupări, de fapt niște găști, unele infracţionale ori asemănătoare sectelor extremiste. Dincolo de orice, costurile dependenţei de drog rămân considerabile.

Neo-șamanismul nu s-a rezumat la consumul de droguri, ci a recurs la modalităţi și mai sofisticate în practica lui obișnuită. Treptat s-a ajuns la ceea ce numim astăzi *tehno-șamanism*. Termenul descrie feluritele modalităţi de a integra în șamanism tehnologiile moderne. Din medicina curentă a fost împrumutată, într-o anumită formă, cum am văzut, psihoterapia. Câteodată s-a apelat la camerele de privare senzorială sau la dispozitivele de stimulare magnetică transcraniană. Muzica electronică, aflată la îndemâna oricui, repetată la infinit, poate juca ușor rolul de *mantră*. Unii șamani amazonieni folosesc telefonia mobilă pentru „vindecări" la distanţă. Ei pretind că dialoghează și cer sfaturi de la spiritele ajutătoare, posesoare și ele, probabil, de telefoane asemănătoare?! Neo-șamanul Yaqua din Peru a afirmat limpede că se ajută în mod curent de „telefonul spiritual". Șamanismul telefonic nu poate fi altceva decât șarlatanie…

În mod firesc șamanismul contemporan a fost favorizat și răspândit și cu ajutorul internetului accesibil astăzi în cele mai îndepărtate locuri.

O parte din șamanii amazonieni a părăsit jungla. Șamanii s-au instalat în orașe pentru că acolo sosesc turiști europeni și nord-americani dornici să fie „îngrijiţi". Este un fenomen etichetat drept „șamanism turistic" și telefonic.

Dacă folosirea narcoticelor și a halucinogenelor semnifică decăderea șamanismului, situaţia nu îi deranjează pe occidentalii atrași de posibilitatea de a se droga în mod cvasilegal. Dimpotrivă! Se pare că, mai recent, fenomenul șamanismului turistic pentru ingestia de droguri s-a extins și în nord-estul extrem.

Pare aproape o naivitate obiceiul șamanilor contemporani din Columbia și Peru de a-și începe îngrijirile pacienţilor prin

rostirea unei rugăciuni creștine. Includerea elementelor de creștinism în ritualul șamanic ne apare totuși ca expresie a unui ecumenism sau sincretism lăudabil într-o anumită măsură.

După anul 1970 s-a creat o întreagă rețea de instruire neo-șamanică. S-au organizat seminarii, stagii șamanice și călătorii inițiatice, toate bine plătite, desigur, în realitate niște echivalente ale turismului șamanic care înlesnește participanților consumul de ayahuasca și iboga. Aceste substanțe sunt considerate stupefiante în Franța, devenind astfel ilegale și interzise cu desăvârșire.

Redescoperirea și cunoașterea șamanismului în zilele noastre a beneficiat de cercetările foarte serioase întreprinse de antropologi, etnologi, biologi, farmaciști, psihanaliști, precum și de cei interesați să obțină beneficii economice.

Neo-șamanismul a inspirat numeroase dezbateri în Universități, în grupările rock și mai ales în centrele mișcării New Age. De altminteri, New Age se revendică de la șamanism.

Etnologul Marie-Laure Shick (n.1978), cercetând aspectele șamanismului de azi, a publicat lucrarea *Le chaman qui téléphonait aux esprits*. Alt etnolog, Jeremy Narby, emite teoria că imaginile din viziunile avute de șamanii aflați în extaz, care conțin șerpi încolăciți, ar avea o corelație cu spirala ADN-ului celular, de fapt cu undele electromagnetice luminoase emise de ADN. ADN-ul ar genera anumite secvențe vibratorii care îi aduc șamanului noțiuni utilizate în terapeutica tradițională. Unii merg și mai departe explicând că liana ayahuasca, răsucită în spirală, se regăsește în viziunile șamanilor, dar și în imaginea vechiului caduceu medical. Aceeași asemănare există în răsucirea în jurul lor înșile a celor două lanțuri ADN, ca un fel de ritual erotic. Să ne reamintim că mai peste tot, în Mediterana, în India, Australia etc, simbolul caduceului era legat de arta vindecării. Și în taoismul chinez de origine șamanică caduceul este văzut prin intermediul relației *yin-yang*. În întreg ansamblul acestor asociații de idei un rol l-a jucat probabil adeseori doar intuiția.

Șamanul celt Patrick Dacquay susţine că șamanismul de astăzi permite umanităţii să reîntâlnească valorile pământului care i-au dat naștere, că omul trebuie să-și regăsească adevărata umilinţă în faţa măreţiei cosmosului și să depășească suficienţa și egoismul care îl caracterizează în prezent.

Doctorul Olivier Chambon, în cartea sa foarte recentă, *Le Chamane et le Psy* (2010), tratează despre complementaritatea și integrarea tehnicilor șamanice în psihoterapia modernă.

Un neo-șaman francez contemporan, poet, artist și scriitor, Mario Mercier, a publicat lucrările *Șamanismul și șamanii* (1977) și *Manifest pentru un nou șaman* (2002).

Pictorul Jackson Pollok, inspirat de șamanismul amerindian, a creat un ansamblu de pictură abstract-expresionistă de mare succes. Relativ recent Ake Hultkrantz a afirmat că șamanismul este un complex cultural magico-religios, că joacă un rol religios important.

După Wilhelm Schmidt șamanismul este o magie, o degenerescenţă a religiei, iar Roland Dixon spune clar că șamanismul e o vrăjitorie, o impostură întreţinută de șamani.

Interesant este că mai vechiul scriitor, celebru pentru cartea sa *Alice în ţara minunilor*, Lewis Caroll, făcea dovada că era iniţiat în tehnicile „călătoriilor" șamanice. În paginile scrise de el întâlnim descrisă metoda inhalării fumului produs la arderea vreascurilor de salvie, favorizante ale inducerii extazului.

Un caz mai special este al antropologului Carlos Castañeda (1925-1998), mort în condiţii destul de suspecte, care datorită scrierilor sale, începând din anul 1968, a avut o perioadă de mare vogă în rândul cititorilor. Pe când era student la Los Angeles, în anul 1960, l-a întâlnit pe vrăjitorul (șamanul?) Juan Matus (Yaqui) (1891-1973) și i-a devenit discipol. Din scrierile lui Castañeda ar rezulta că Yaqui l-a iniţiat în tainele șamanismului. Elaborate pe tema gândirii șamanice, cărţile lui Castañeda au izbutit să aibă succes pentru că au descris în detaliu cunoștinţele șamanilor mexicani despre plantele halucinogene. Trăirile șamanice ale lui Cas-

tañeda și întâmplările fantasmagorice, de pură imaginaţie, prin care ar fi trecut el, sună destul de fals și rămân doar pură ficţiune. S-a dovedit, în cele din urmă, că autorul a plagiat numeroase pasaje din lucrările antropologilor autentici de la UCLA (Universitatea din Los Angeles, California). Richard de Mille l-a contestat cu violenţă pe Castañeda în două cărţi apărute în anii 1976 și 1981, iar I.P.Culianu l-a considerat un șarlatan, în nici un caz antropolog, ci cel mult un romancier.

În paginile anterioare am pomenit de „Fundaţia pentru studii șamanice" (FSS), fundată de Michael Harner, devenit și președinte al acestei instituţii. Lucrarea sa *The way of the Shaman* din anul 1980 a rămas cartea de referinţă pentru cei interesaţi de subiect. Scopul declarat al FSS a fost cel al studierii șamanismului, al instruirii practice adresate amatorilor și al păstrării cunoștinţelor acumulate între timp. Există filiale ale Fundaţiei în cele două Americi, în Europa (Belgia, Elveţia, Franţa), Japonia și Oceania. În lume funcţionează „instructori" agreaţi de FSS. Au luat fiinţă și două Facultăţi ale FSS, una europeană și alta americană. Din iniţiativa FSS au fost ajutaţi câţiva din ultimii șamani tradiţionali ai populaţiilor mai puţin cunoscute în lume, din Amazonia și Brazilia, precum și unii dintre cei ai etniilor asiatice (siberieni, buriaţi, tibetani și mongoli).

S-a creat și o bază de date ale FSS unde s-au adunat informaţii preţioase despre culturile șamanice tradiţionale, dar și cele moderne. Conţinutul celor 65.000 de pagini intrate în arhiva FSS este complex. El privește șamanismul în general, precum și date despre cosmologii, divinaţie, escatologii și cele privind modalitatea șamanică de îngrijire a bolilor.

În anul 1986 a luat fiinţă „Centrul scandinav de studiu șamanic sau nord-șamanic" din iniţiativa antropologului Jonathan Horowitz. Acest „Centru" are în program cursuri de instruire pentru folosirea instrumentelor șamanice și de învăţare a ritualului de vindecare. Acolo se încurajează practica șamanică pe toate căile.

În Chile a apărut „Institutul Condor Blanco" care promovează cunoştinţele şamanice amerindiene ancestrale, insistând mai mult asupra meditaţiei şi a terapiilor alternative. Institutul are filiale în America de Nord şi în Franţa şi organizează stagii neo-şamanice. Amatorii, plătitori desigur, fac „călătorii" de tip şamanic, iau parte la şedinţe în „coliba de sudaţie" etc.

În anul 1977 a avut loc Congresul Internaţional al şamanismului, prilej de dezbateri şi discuţii pe tema neo-şamanismului şi a asocierii şamanismului cu vrăjitoria.

În martie 2008 s-a desfăşurat la Trimurti, în apropiere de Saint Tropez, un prim Festival şamanic la care au participat peste 1500 de persoane. Un alt Festival şamanic internaţional a avut loc în septembrie 2009 la Moscova. În afară de şamanii veniţi din Tuva, au mai fost prezenţi şi cei buriaţi, iakuţi şi hakasii. Lor li s-au alăturat câţiva antropologi, istorici şi psihologi. Tema „Şamanismul urban" s-a dezbătut în seminarii şi studii practice. Al treilea Festival al şamanismului s-a desfăşurat în anul 2010.

O primă întrunire şamanică s-a organizat în februarie 2008 la Rio de Janeiro, în statul Saint José din Brazilia, lângă cascada Macacu. A doua întrunire şamanică internaţională a avut loc în februarie 2009, tot în Brazilia.

O Conferinţă şamanică internaţională a fost găzduită în august 2009 în oraşul Khuzhir din insula Ol'Khon, în centrul sacru al Siberiei. Importantei prezenţe a şamanilor *tengeri* din Ulan-Ude, capitala Buriaţiei, s-a adăugat cea a şamanilor din China, Mongolia, Marea Britanie, Germania şi SUA.

Însemnată este şi activitatea „Societăţii (Comisiei) interministeriale de urgenţă şi luptă contra abaterilor sectare" (*Miviludes*) preocupată să atragă atenţia opiniei publice asupra pericolelor legate de şamanism, în special cele referitoare la consumul substanţelor halucinogene şi la falsele stagii neo-şamanice desfăşurate în scop comercial. Aluzia este clară la „şamanismul comercial" sau „turistic" şi la folosirea drogurilor în Franţa şi în Peru. Pe această cale se încearcă stoparea şarlataniei, a escro-

cheriei comerciale și a practicilor terapeutice îndoielnice, dar mai ales primejdioase pentru sănătatea fizică, dar și pentru cea mentală a naivilor atrași cu ispite situate în afara legii. Dacă până aici am discutat mai mult despre neo-șamanism, cel aflat sub influenţa șamanismului amazonian, trebuie să aruncăm și o privire scurtă la ceea ce se întâmplă în zilele noastre în Europa și Asia.

Am înregistrat interesul pentru neo-șamanism în Marea Britanie, Franţa și Germania. A renăscut însă și șamanismul druid care se reclamă de la tradiţia celţilor. Neo-șamanii druizi încearcă să readucă în modernitate cunoștinţele străvechi pentru a le da o altă amploare în lumina datelor psihoterapeuticii preţuită în actualitate. „Șamanii celtici", cum își spun, afirmă că tradiţiile lor nu au dispărut cu totul niciodată, ci au fost prezente în Anglia, Irlanda, Scoţia și Ţara Galilor, poate și în Franţa, sub o formă estompată, semiclandestină.

În șamanismul nordic, scandinav, al secolului al XX-lea, ne apare ca surprinzătoare folosirea, ca regulă, a bătăii în toba șamanică. În rest, în Ungaria, de pildă, șamanismul modern a înregistrat o prezenţă socială foarte ștearsă, mai degrabă ca o manifestare folclorică. În nordul siberian șamanii de astăzi beneficiază de sprijin din partea populaţiei. Ei sunt întreţinuţi din punct de vedere material de comunitatea în care trăiesc. În sudul Siberiei, la populaţia Altai-kizhi, circulă un dicton foarte grăitor: „Dacă un animal este bolnav, se îngrașă câinii, dacă oamenii se îmbolnăvesc, se îngrașă șamanul".

Șamanii evenk-ilor profită și ei de situaţia specială dobândită în comunitate. Lor li se repartizează primăvara poziţia cea mai favorabilă la pescuit, iar toamna și iarna sunt scutiţi de a participa la activitatea obișnuită de îngrijire a renilor și de supraveghere a lor la păscut, ca să nu mai vorbim despre avantajul de a primi la bilanţ blănurile cele mai valoroase. Chiar dacă un șaman evenk dă greș sau are eșecuri în practica lui, nu va fi niciodată denigrat sau făcut de rușine.

Șamanismul tradiţional din Amazonia rămâne însă o sursă de informaţii datorită căreia se păstrează miturile fon-

datoare și semnificaţia evenimentelor din trecut. Revigorarea datelor primordiale este calea de a le integra în lumea modernă. În Ecuador Ministerul Sănătăţii a încurajat crearea unui Consiliu al șamanilor *shuar* cu scopul legalizării profesiei de șaman și acordării titlului de „șaman tradiţional".

Se estimează că astăzi ar exista în lume peste 12 milioane de adepţi ai șamanismului, cei mai mulţi, desigur, în Mongolia și Siberia, chiar dacă din punct de vedere al credinţelor religioase există acolo un amestec al șamanismului cu creștinismul, budismul și islamul. Neo-șamanismul, așa cum s-a exprimat încă de la începuturile sale, a stimulat apariţia de noi curente religioase sau a pus în evidenţă credinţe mai vechi.

Șamanismul zilelor noastre se manifestă, poate, din ce în ce mai mult în mediul urban ca o încercare de reconstrucţie identitară a individului, împletită cu o filosofie ecologică, a armonizării cu natura. Șamanul de azi nu se mai implică în ceremoniile nașterii, căsătoriei și înmormântărilor ca altădată. În angrenajul transfrontalier și globalizant, șamanii tuturor naţionalităţilor se întrunesc, își împărtășesc reciproc cunoștinţele. Printre ei se numără scriitori, medici, antropologi, etnobotaniști, filosofi, ziariști, spiritualiști și alţi oameni de tot felul. Se poate afirma că șamanismul există astăzi peste tot, în cărţi, în călătoriile „turismului ayahuasca", în filme documentare, până și în satele cele mai îndepărtate de pe toate continentele.

Pentru a eticheta o societate că se află în stadiul post-șamanic, ea trebuie să fi avut prezente în istoria sa câteva dintre caracteristicile șamanismului sau practicile spirituale specifice, conduse după modelele tradiţionale, adică cel puţin „ascensiunea" la cer și „călătoria" în lumea de dincolo în timpul unei transe reale.

Evoluţia în continuare a societăţii din punctul de vedere al șamanismului depinde de dorinţa membrilor ei de a relua tradiţiile vechi și a le armoniza cu dorinţele contemporaneităţii. Unele populaţii și comunităţi, mai mari sau mai mici, precum și câteva ţări au și pășit pe această cale cu încredinţarea că șamanismul nu va dispărea niciodată.

Bibliografie selectivă

Arrien, Angeles – *Les quatre voies de l'initiation chamanique*, Ed.Vega, 2004.

Bohdalek, Margit – *Le Chamanisme. Sagesse naturelle*, Ed.Vega, Paris, 2009.

Bouteiller, Marcelle – *Chamanisme et guérison magique*, PUF, Paris, 1950.

Chancel, Stéphanie – *Le Grand livre du Chamanisme*, Ed. Exclusif, 2005.

Costa, Jean-Patrick – *Les chamans. Hier et aujourd'hui*, Ed. Arutam, 2005.

Culianu, Ioan Petru – *Experienţe ale extazului*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1998.

Culianu, Ioan Petru – *Psihanodia*, Ed. Nemira, 1997, Bucureşti.

Dardenne, Sophie – *Chamanisme au quotidien*, Hachette Pratique, 2005.

Davy, Marie-Madeleine – *Enciclopedia doctrinelor mistice*, Vol.I, Ed.Amarcord, Timişoara, 1997.

Dodds, E.R. – *Grecii şi iraţionalul*, Ed.Polirom, Iaşi, 1998.

Eliade, Mircea – *Şamanismul şi tehnicile arhaice ale extazului,* Humanitas, Bucureşti, 1997.

Garrone, Patrick – *Chamanisme et Islam en Asie Centrale. La Baksylyk hier et aujourd'hui*, Ed.Librairie d'Amerique et d'Orient, 2000.

Granet, M. – *Danses et légendes de la Chine ancienne*, PUF, Paris, 1959.

Harner, Michael – *La voie du Chamane. Pouvoir et guérison,* Ed.Mama, 2010.

Hell, Bertrand – *Possesion et chamanisme. Les maîtres du désordre*, Flammarion, Paris, 1999.

Hoppál, Mihaly – *Shamanism in Eurasia*, Ed.Herodot, Göttingen, 1984.

Hori, Ichiro – *Folk Religion in Japan. Continuity and change*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1994.
Lorblanchet, Michel et co. – *Chamanisme et Arts Préhistoriques*, Ed. Errance, 2006.
Manoury, Pierre – *Encyclopédie du Chamanisme*, Ed. Trajectoire, Paris, 2006.
Markale, J. – *Druides et Chamanes*. Ed.Flammarion, Paris, 2005.
Mercier, Marius – *Chamanisme et chamans. Le vécu dans l'expérience magique*, Belfond, Paris, 1997.
Métraux, Alfred – *Religions et magies indiennes d'Amerique du Sud*, Gallimard, 1967.
Narby, Jeremy et Huxley, Francis – *Anthologie du chamanisme*, Albin Michel, 2009.
Nicholson, Shirley – *Anthologie du chamanisme*, Le Mail / Edition du Rocher, 1991.
Palmer, Martin – *Elemente de taoism*, Ed. RAO, 1995.
Perrin, Michel – *Le chamanisme*, Que-sais-je?, 1993.
Pratt, Christina – *An Encyclopedia of shamanisme*, vol.I., Rosen Publishing Group, Inc., New York, 2007.
Schaller, Christian-Tal – *Les pouvoirs des chamanes*, Ed.Lanore, 2008.
Simu, Octavian – *Mitologia japoneză. Un dicţionar*, Ed.Saeculum I.O., Bucureşti, 2005.
Simu, Octavian – *Shintō. Calea zeilor*, Ed.Herald, Bucureşti, 2008.
Sombrun, Corine – *Mon initiation chez les chamanes. Une Parisienne en Mongolie*, Ed. Pocket, 2005.
Vazeilles, D. – *Chamanes et visionnaires sioux*, Le Rocher / Le Mail, Paris, 1996.
Vitebsky, Piers – *Les chamanes*, Ed. Albin Michel, 1995.
Wood, Jan Morgan – *Guide pratique du chamanisme*, Ed.Vega, 2007.
*** – *Britannica Encyclopedia of World Religions,* Ed. Encyclopaedia Britannica, Inc.
*** – *Scrieri sacre ale Japoniei*, Ed.Herald, Bucureşti, 2009.

Cuprins

5	Cuvânt înainte
9	Obiectul
27	Subiectul
79	Acțiunea
123	Credința
135	Timpul
153	Spațiul
267	Actualitatea

Colecţia LOGOS

Nimicirea de sine
Ananda K. Coomaraswamy

Doctrina Trezirii
Walpola Rahula

Templierii
Thomas Keightley

Shinto - Calea zeilor
Octavian Simu

Pilat din Pont
Mircea Duţu

Kabala şi literatura ei aramaică
Constantin Daniel

Sfântul şi cultul sfinţilor
Anton Caragea

Contele de Saint-Germain
Isabel Cooper Oakley

Maniheismul - Principiile, dogma şi morala
Isaac de Beausobre

Divinul Feminin
John Noyce

Antihristul - Mărturii ale Bibliei şi tradiţiei
Wilhelm Bousset

Istoria Rozacrucienilor
Paul Sédir

Magia în istoria intelectuală a Europei
Lynn Thorndike

Procesul lui Iisus
Mircea Duţu

Shinto - Calea zeilor
Octavian Simu

Japonezii timpurilor revolute şi-au alcătuit o credinţă întemeiată pe existenţa elementelor sacre definite printr-o dimensiune conceptuală situată între naivitatea necunoaşterii abstractizărilor sofisticate şi imaginaţia fecundă a omului receptiv şi sensibil la glasul naturii, la valorile viului manifestat pretutindeni, oriunde, pe acest pământ.

Magia în istoria intelectuală a Europei
Lynn Thorndike

A vorbi despre magie în context cultural european reprezintă în primul rând o tentativă de reconsiderare a celei mai enigmatice şi înfloritoare arte din Evul mediu şi Renaştere. Născută încă din antichitate, deci cu mult înaintea misteriosului ev mediu, magia s-a dovedit a fi, prin mulţimea de practici şi credinţe ce le acoperea, prea prodigioasă pentru a fi lăsată să domnească în voie alături de artele liberale.

Interzisă sau condamnată, neînţeleasă sau nesăbuit întrebuinţată, magia are nevoie înainte de toate de o redefinire şi o repoziţionare în raport cu celelalte arte - obiectiv pe care această lucrare şi-l propune, nu într-un mod părtinitor, ci în chip cât mai fidel realităţilor culturale şi istorice proprii epocilor considerate.

EDITURA HERALD

OP.10 - CP.33 Sect. II Bucureşti
Tel: 021.319.40.60, 021.319.40.61
Fax: 021.319.40.59, 021.319.40.60
Mob: 0744.888.388, 0745.050.020
website: www.edituraherald.ro
e-mail: office@edituraherald.ro